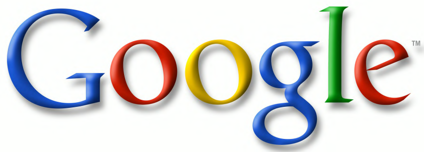

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES

11m

T10/6

Momchilov, I.

ГРАММАТИКА

за

СТАРОБЪЛГАРСКЫЯ ѤЗЫКЪ

по сичко-то му развитiѥ,

съставена

отъ

Ив. Н. Момчилова.

ВТОРО ИЗДАНIѤ.

Издава
Книгопродавницата на Н. П. Недѣлковичъ & Др.

ТЪРНОВО.
1884.

Въ печатница-та на И. Н. Вернай (Л. Соммеръ).

ПРЕДИСЛОВІѤ.

До сега комахай сичкы-тѣ учены славенисты наричахѫ и наричатъ прадѣднія ни ѥзыкъ *„славянскій, церковнославянскій, языкъ словенскій древняго нарѣчія (Добровскій) и священный языкъ Словянъ (Гангъ)"*, като че бы той да ѥ пріѥлъ най-пьрво начало-то въ писменность-та си не исключително по ѥдно отъ славенскы-тѣ нарѣчія, а изобщо по сичкы-тѣ, и слѣдователно като че бы той да ѥ не собственна принадлежность на ѥдно само нарѣчіѥ а изобщо на сичкы-тѣ. Туй наименованіѥ му даватъ, макаръ и да са-увѣрихѫ най-послѣ чрезъ доста историческы издырванія, че ни ѥдно друго отъ славенскы-тѣ нарѣчія не ѥ послужило въ основа за превода на св. писаніѥ, освень старобългарско-то. Само І. Шафарикъ въ съчиненіѥ-то си, *„славянскій народописъ* (издаденъ въ Прага 1842 год.)" и профессоръ Шевиревъ, Руссинъ (може и другый нѣкой йоще) отдаватъ намъ тъзи исключително нашѫ принадлежность съ названіѥ *„старобългарскій языкъ."*

Туй право названіѥ *старобългарскый ѥзыкъ*, доро и у насъ сега, по вліяніѥ-то на поправены-тѣ печатаны църковны книгы, има повечто значеніѥ въ ограниченъ смысьлъ относително само къмъ най-древнія періодъ на този ѥзыкъ, т. е кога са-говори

1 *

за паметници-тѣ му за най-древни тѣ му ржкописи, а не изобщо да означава юзыка по сичкы-тѣ му періоды (а). Породи туй ный безъ да обърнемъ вниманіе на бытіе-то му, неговы-тѣ паметници наричамы ***старобългарскы книгы***, а сегашни-тѣ печатаны цырковны книгы, що сж поправены по свойства-та на русскыя юзыкъ, наричамы ***славенскы книгы***, като че бы старобългарскый-тъ ни юзыкъ, слѣдъ преправванья-та му по чужды за насъ свойства, да ю изгубилъ право-то си надъ своюе-то наименованіе.

Този юзыкъ, юдничка-та наша древность, юдничко-то отъ прадѣды-тѣ ни наследіе, като са-развивалъ въ писменность-та си само на нѣколко вѣкове въ родно-то си мѣсто, отредено было отъ Всевышня-та сждба да премине послѣ негово-то развитіе по друго нарѣчіе, и слѣдователно да пріюмне друго направленіе. Той, слѣдъ пренасянье-то му у Руссы-тѣ заедно съсъ въвожданье-то на христіянска-та вѣра, былъ у тѣхъ за писмененъ юзыкъ въ употребеніе за доста време, комахай до предъ Петра Ве-

---

(а) Извѣстно ю, че г. Въстоковъ исторіж-тж на писменото развитіе на старобългарскыя юзыкъ дѣли на три періода: ***древнѣйшій***, който объюма древни-тѣ му паметници и са-простира отъ X-то до XIII-то стол.; ***средній***, който объюма цырковны-тѣ книгы, що сж списаны въ Россія, Сърбія и Българія, и са-простира отъ XIII-то да XVI-то стол., кога-то са-поювили печатаны книгы-тѣ на св. писаніе и когато са-почело поправянье-то на този юзыкъ по свойства-та на Русскыя; ***новый***, който объюма цырковны-тѣ книгы, що сж печатаны въ Россія, Полша, Сърбія и Венецiя, и са-простира отъ XVI-то стол. до наше-то време.

ликаго, съ маловажны нѣколко измѣненія. Тогази въ 1663 г. вече той былъ съвсѣмъ поправенъ по свойства-та на русскыя юзыкъ, споредъ начьртаніе-то на Патріарха Никола, който пріелъ за рѫководство грьцкѫ-тѫ и Острожкѫ-тѫ Библіи, и тъй са-ювява въ този-си видъ, кавъвто днесь го гледамы въ печатаны-тѣ отъ тогази до сега цьрковны книги (б). Но при сичкы-тѣ си тѣзи измѣненія, които той претьрпѣлъ, да ли престава отъ да ю сѫщій-тъ той въ

(б). Ако да бы наши-тѣ стары цьрковны книгы бихѫ были опазены и не бы были истребены отъ наши-тѣ гонители на юзыка и народность-та ни — отъ грьцко-то духовенство —; ако да бы, въ такъвзи случай, тѣ въ послѣдствіе быхѫ тука печатаны и бы слѣдовало до сега по тѣхъ четенье-то въ цьркви-тѣ ни; то, колкото за насъ-си, да ли таквозь направленіе щеше да пріемне този прадѣдній нашъ юзыкъ въ развитіе-то си? Колкото за насъ-си, да ли не щяхѫ да сѫ опазены до сега повечто му стары звукове и свойщины, които сега глѣдамы порусены въ книгы тѣ, що смы принудены да доставямы за цьркви-тѣ си отъ чужды страны? Въ доказателство на туй имамы (който ю запомнилъ) четенье-то на нѣкои наши стары вечь починѫлы свещеници, които са были учили по стары рѫкописны цьрковны книгы, а не по сегашни-тѣ печатаны. Таквызи свещенници азъ запомнихъ двама-трима да четяхѫ по старо-то произношеніе: **въскрьсый изъ мрьтвыихъ . . ., да бѫдеть волꙗ твоꙗ . . ., настави мѧ на пѫть правый . . ., аще не снѣсте плъти и кръве сына чловѣческаго . . .** и другы таквызи.

Грьцко-то духовенство, съ цѣлъ — да слѣе нашѫ-тѫ народность съ грьцка-та — съ време като сполучило съ разны интригы при Честно-то ни Правителство да истреби цьрковны-тѣ ни книгы, за да гы замѣсти съ грьцкы (коюто и сполучило по доста мѣста изъ отечество-то ни, че и до днесь по нѣкадѣ не може йоще да са-искорени), съ този народоубійственъ начинъ то приудило насъ — Българы-тѣ да си доставямы богослужебны

бытіе-то си? и слѣдователно да ли трѣба да узгуби право-то си надъ своѥ-то древнье наименованіе **„старобългарскын ѩзыкъ“**? Мыслѭ, че ни единъ здравъ разумъ не бы допуснѫлъ туй, да като явно са-види. че този ѥзыкъ въ бытіѥ-то си ѥ ѥдинъ и този сѫщій-тъ по сичко-то си развитіѥ отъ само-то му начало доро до сега, ако и да ѥ претърпѣлъ доста премѣны по свойства-та на друго нарѣчіѥ. Като ѥ тъй, то произлѣзва, че неоспоримо праведливо ѥ да носи той за по сичкы-тѣ си періоды наименованіе-то „***Старобългарскій языкъ***“ споредъ Шафарика и Шевирева а не „***славянскій, нито цьрковный.***“ „***Славянскій***“ дѣто го наричатъ не ѥ праведливо, защото, по най-пьрво-то си начало въ писменность-та, той не принадлежи изобщо на сичкы-тѣ славенскы нарѣчія, но исключително собственна принадлежность ѥ само на старобългарско-то. Тъй и „***цьрковный языкъ***“

книгы за цьркви-тѣ отъ чужда страна, и тъй намѣсто грьцкы-тѣ си книгы натлъпило ни на главы-тѣ да слушамы при богослуженіѥ-то си чужды за насъ звукове. А сега при сичко-то си туй народоубійственно постѫпванье, то пріѥма туй за средство йоще да ны компромитирува предъ Честно-то ни Правителство, ужь че русскый-тъ ѥзыкъ бы ималъ вліяніѥ въ цьркви-тѣ ни. Можели да бѫде по-голѣмо убійство заѥдинъ народъ отъ туй? (!!!)

Руссы-тѣ, като пріѥли съ време прадѣднія ни ѥзыкъ за богослужебенъ ѥзыкъ въ цьркви-тѣ си, въ послѣдствіѥ дѣто го поправили по свойства-та на ѥзыка си, направили туй колкото за тѣхъ-си, за да иде четеье-то му по звука на ѥзыка имъ, а не съ намѣреніѥ да унищожатъ наше-то произношеніѥ, че да ни наложатъ тѣхно-то.

Кога Руссы-тѣ не могли да търпѭтъ чужды звукове при богослуженіѥ-то си, но гы измѣнили въ свойственны по звука си:

не прилича да са-зове, защо-то църква-та нѣма особитъ неинъ или общій за сичкы-тѣ христіяны языкъ. Слѣдователно този прадѣдній нашъ языкъ неоспоримо, право и здраво прилича да са-зове по сичко-то си развитіе ***старабългарскій языкъ*** (по нашему ***языкъ*** отъ древнье-то **ѩꙁꙑкъ** = ензыкъ).

Съ мысьль — че имамы неоспоримо право надъ туй наименованіе на прадѣднія си языкъ и че трѣба да са-преподава той въ по-горни-тѣ ни учебны заведенія по сичкы-тѣ му проявенія, съставихъ по този начинъ настояще-то си рѫководство и му дадохъ названіе ***граммашика за старобългарскыя языкъ по сичко-що му развишіе.*** Тя е съвсѣмъ различна отъ първо-то ми изданіе и по съдържаніе-то, и по расположеніе-то, и по туй назначавана пакъ ***първо изданіе.*** Въ нея отъ една страна сѫ изоставены тѣзи грамматическъ познанія, които са-считатъ вече

то, за да бы ный могли да излѣземъ отъ туй таквози положеніе, въ което насилственно е втыкало насъ грьцко-то духовенство, да ли бы было грѣшно предъ Бога за насъ, ако быхмы поискали въ богослужебныя си языкъ да въспоставимъ наше-то си намѣсто чуждо-то? Струва ми са, сѣкый здравомыслящій да е съгласенъ въ туй — какъ приличало бы на наше-то духовенство, ако е възможно, полека-леко да изгонва отъ богослужебныя ни языкъ чужды-тѣ за насъ звукове и да гы замѣстя съ съ прадѣдовы-тѣ ни, колкото имамы опазены отъ древность-та, и при сичко туй, подъ покровителство-то на Н. В. Боговѣнчанныя ни Царь, Султанъ-Абдулъ-Азиса, който покровителствува църковны-тѣ ни правдины, да са-земне промысьлъ за печатанье на новы богослужебны за насъ книгы, по народны-тѣ ни звукове, що сѫ остали отъ древеность-та сега опазены въ языка ни, а не по чужды.

упознаты на ученика отъ новобългарска-та грамматика, а отъ друга — напълно сѫ изслѣдованы свойщины-тѣ на старобългарскыя языкъ по сичко-то му развитіе. За туй са-излагатъ примѣры за него и отъ древность-та, и отъ новыя му періодъ, и са-забѣлѣжватъ колкото премѣны най-послѣ той е претърпѣлъ, по влияніе-то на постъпенно вкараныя въ него руссизмъ. При сичко туй, понѣкадѣ, дѣто има въ сегашнія ни языкъ опазены свойщины отъ древнія, тѣ са-забѣлѣжватъ въ сравненіе между два-та.

При съставянье то ѝ, азъ имахъ въ съвѣтъ и въ подражаніе граматикы-тѣ П. Перевлѣвскаго и Пенинскаго, отъ които на първа-та повечь послѣдовахъ, щото доста и преводъ чистъ употребихъ отъ нея, като наблюдавахъ да съобразявамъ правила-та отностително към новобългарскыя ни языкъ.

А тъй, като що е самъ единъ Всевышній съвършенъ въ дѣла-та си, а на неговы-тѣ смъртны сынове дѣла-та като бывать вынаги недостатъчны: то азъ въ погрѣшкы-тѣ и въ недостатъци-тѣ на труда си надѣѭ-са да улучѭ снисхожденіе-то на нашитѣ учены въ критикуванье-то имъ.

Ив. Н. Момчиловъ.

ВВЕДЕНІЮ.

§. 1. Старобългарска-та граммaтика учи за правилно-то свойственно устройство на старобългарскыя юзыкъ, по сичко-то му развитіе.

I. СТАРОБЪЛГАРСКЫ ПИСМЕНА ИЛИ БУКВЫ.

§. 2. Старобългарскій-тъ юзыкъ има 38 буквы, които са-пишатъ и изговорятъ тъй:

Древнье	сегашнье	древнье	сегашнье
начьртаніе на старобългарска-та азбука		наричанье на буквы-тѣ	
Ꙗ а	Я а	Азъ	Ӓзъ
Б б	Б б	боукъвы	Бꙋ́ки
В в	В в	вѣдѣ	Вѣ́ди
Г г	Г г	глаголи	Глаго́ль
Д д	Д д	добро	Добрѝ
Є є ю	Є є	юсть	Є̑сть
Ж ж	Ж ж	живѣте	Живѣ́те
Ѕ ѕ	Ѕ ѕ	зѣло	Зѣлѝ
Ꙁ ꙁ	З з	земльꙗ	Землѧ̀
Н н	И и	иже	И̑же
І і ї	І ї	—	І
К к	К к	како	Ка́ко
Л л	Л л	людиє	Лю́ди
М м	М м	мыслите	Мыслѣ́те
N н	Н н	нашь	На́шъ
О о	О о ѡ	Онъ	О̑нъ

Древнье	сегашнье	древнье	сегашнье
начьртаніѥ на старобългарска-та азбука		наричанье на буквы-тѣ	
П п	П п	покои	Покой
Р р	Р р	рьци	Рцы
С с	С с	слово	Слово
Т т	Т т	тврьдо	Твердо
Оу ѹ	Оу ѹ ȣ	оукъ	Оукъ
Ф ф	Ф ф	фрьтъ	Фертъ
Х х	Х х	хѣръ	Хѣръ
Ѡ ѿ	Ѿ ѿ	отъ	Ѿтъ
Ц ц	Ц ц	ци	Цы
Ч ч ч ç	Ч ч	чрьвь	Червь
Ш ш	Ш ш	ша	Ша
Щ щ	Щ щ	шта	Ща
Ъ ъ	Ъ ъ	ѥръ	Ѥръ
Ы ы ъі	Ы ы	ѥры	Ѥры
Ь ь	Ь ь	ѥрь	Ѥрь
Ѣ ѣ	Ѣ ѣ	ѩть	Ѩть
Ю ю	Ю ю	ю	Ю
Ѫ ѫ Ѭ ѭ			Юсове
Ѧ (ѧ суп. р.)			
Ѩ ѩ (ѩ суп. р.)			
Ѩ ѩ	Ѩ ѩ ѧ	ѩ	Ѩ
Ѯ ѯ	Ѯ ѯ	ѯи	Кси
Ѱ ѱ	Ѱ ѱ	ѱи	Пси
Ѳ ѳ	Ѳ ѳ	ѳита	Ѳита
Ѵ ѵ	Ѵ ѵ	ѵкъ	Ѵжица

Забѣлѣжкы.

1. Тъзи старобългарска азбука са-нарича кирилловска или кирилица отъ съставителя ѝ, Константина философа, нареченаго въ мънашество Кирилла, а сега у насъ извѣстенъ заедно съ брата си—св. Българскы просвѣтители, Кириллъ и Меѳодій. Тѣзи първы наши просвѣтители, родомъ старобългары, отъ Солунъ, като сторили намѣреніѥ да дадѫтъ писменность на бащеныя си ѩзыкъ, съставили тъзи азбукѫ и превели съ нея отъ грьцкый на старобългарскый ѩзыкъ священны-тѣ ни книгы, въ Цари-градъ, въ 862-ра год., наскоро слѣдъ покрьщванье-то на наши-тѣ прáдѣды. За образъ на своя-та азбука св. Кириллъ зелъ грьцкыя алфабетъ: но той, като що има само 24 буквы, не достигалъ да изрече сичкы-тѣ старобългарскы звукове. За туй св. Кириллъ измыслилъ йоще нѣкои-си буквы: ѫ, ѭ, ѧ, ѩ, ъ, ы, ь, а нѣкои-си заѩлъ отъ латинскыѩ ѩзыкъ (Б отъ b, ж отъ x) и отъ (ц=צ, и ч=γ, ш=ש), и тъй допълнилъ недостатъка.

2. Какъвъ първоначаленъ видъ сѫ имали буквы-тѣ на тѫзи азбука, навѣрно не са-знаѭ; защото нито нѣкой автографъ са ѥ опазилъ до сега отъ тѣзи наши просвѣтители, нито нѣкой писменнъ паметникъ отъ тѣхны-тѣ съвременници. Нейно-то древнье начьртаніе може са-представи по паметници-тѣ отъ X-ыя—XI-ыя вѣкъ, на които почьркъ-тъ може да са-нарече *Старобългарска кирилица.* Тъзи древня кирилица слѣдъ време претьрпѣла доста измѣненія въ начьртаніе-то на буквы-тѣ си; по туй тя са-отличила доста отъ употребявана-та сега въ новыя періодъ на старобългарскыя ѩзыкъ, и йоще

повечь станѫла различна отъ сегашня-та *гражданска* наричвана азбука, както въ горѣизложена-та таблица са-види.

3. Колко сѫ были на брой буквы-тѣ на първоначална-та кирилица, и то навѣрно не ю извѣстно: едны гы полагатъ 42, другы—44; други—доро до 46, а нѣкои гы снематъ до 35. Но подостовѣрно може да са-прiюмнѫтъ 38, споредъ думы-тѣ на Чьрноризьца Храбра, който живѣлъ въ IX-ыя—X-ыя вѣкъ. Той въ свою-то съчиненiю „о писменехъ“ утвьрдително говори, че „**Кирилъ сътвори л҃ писмена и осмь, ова Ȣбо по чиноу грьчьскыхъ писменъ, ова же по словен'стѣи рѣчи**“. „**По словен'стѣи рѣчи**“ Чьрноризецъ счита слѣдующи-тѣ 14: **б . ж . ѕ . ц . ч . . ш . щ . ъ . ы . ь . ѣ . ю . ѫ . ѧ . ѭ . ѩ** (дирни-тѣ двѣ за юдна буква смѣтаню съ **ѫ, ѧ**), а приличны на грьцкы-тѣ писмена нарича тѣзи 24: **а . в . д . є ꙁ . и . ѳ . ї . к . л . м . н . ѯ . о . п . р . с . т . ѵ . ф . х . ѱ . ѡ.**

4. Буквы-тѣ въ старобългарскыя юзыкъ са-употребяватъ и вмѣсто представителны цыфры за изброяванье на числа-та. Въ такъвзи случай, тѣ въ древность-та вынагы имали надъ себе-си знака҃, а отъ страны-тѣ си по юдна точка.; въ новыя перiодъ точкы-тѣ сѫ изоставены и само титла-та стои надъ тѣхъ, но преобърнѫта҃. Числително-то имъ значенiю комахай въ сичко ю сходно съ грьцко-то, както са-види въ тъзи таблица:

Числително значеніе на старобългарс. буквы въ сличаванье съ числително-то значеніе на грьцкы-тѣ буквы.

.а.	α'	1.	.аі.	ια'	11.
.в.	β'	2.	.ві.	ιβ'	12.
.г.	γ'	3.	.гі.	ιγ'	13.
.д.	δ'	4.	.ді.	ιδ'	14.
.є.	ε'	5.	.єі.	ιε'	15.
.ѕ.	ϛ'	6.	.ѕі.	ιϛ'	16.
.ӡ.	ζ'	7.	.ӡі.	ιζ'	17.
.и.	η'	8.	.иі.	ιη'	18.
.ѳ.	ϑ'	9.	.ѳі.	ιϑ'	19.
.і.	ι'	10.	.к.	κ'	20.
			.ка.	κα'	21.
.л.	λ'	30.	.оу.	υ'	400.
.м.	μ'	40.	.ф.	φ'	500.
.н.	ν'	50.	.х.	χ'	600.
.ѯ.	ξ'	60.	.ѱ.	ψ'	700.
.о.	ο'	70.	.ѿ.	ω'	800.
.п.	π'	80.	.ѧ.	ϡ'	900.
.ч.	ϟ'	90.	.҂а.	,α	1000.
.р.	ρ'	100.	.҂в.	,β	2000.
.с.	σ'	200.	.҂г.	,γ	3000.
.т.	τ'	300.	.҂і.	,ι	10000.

По-голѣмы-тѣ количества представяли-са съ тѣзи знакове: **тьма** (а) = 10 т., **легеонъ** (а) = 100 т.. **леодръ** а = **милионъ**. Въ нов. періодъ за число-то 900 употребява-са буква-та **ц** вм. древня-та **ѧ**.

5. Освень кирилица-та, която ю въ употребенію у Славены-тѣ отъ Въсточно-то исповѣданію, има и друга старобългарска азбука, наричана *глаголишска и глаголица,* и употребявана въ Далмація у не много Славены отъ Западно-то исповѣданію. Въ нея ю задържано названію-то на буквы-тѣ на първа-та, но дадено имъ ю произволно начьртаніе и друго числително значеніе. За съставители-тѣ и на двѣ-тѣ тѣзи старобългарскы азбукы, за време-то и мѣсто-то на съставянье-то имъ, има разны мнѣнія, отъ които йоще не ю наздраво издырено и потвърдено — кою ю сжщо-то (вижь въ Сборника отъ образ. на старобъл. юзыкъ § 2-й).

II. РАЗДѢЛЕНІЮ НА БУКВЫ-ТѢ.

§. 3. Буквы-тѣ на наричвана-та кирилловска азбука съ време не сж имали граммактическо раздѣленіе: но съответственно съ природныя имъ звукъ раздѣлятъ гы, както слѣдва, на гласны и съгласны.

а. Гласны.

§. 4. Старобългарскый-тъ юзыкъ въ гласны-тѣ си звукове ю по-богатъ въ древность-та си нежели въ нов. періодъ; защо-то сега той са-представя лишенъ отъ туй богатство по вліяніе-то на постьпенно вкараныя въ него руссизмъ. Сичкы-тѣ му гласны звукове сж:

1. Десеть наричваны отворены звукове, употребяваны и въ новыя періодъ сичкы-тѣ: а, ꙗ (и ѧ въ новыя пер.), є‘ ю = (є въ нов. пер.), ѣ, и (ї), о, оү, ю, ꙑ (ы въ нов. пер).

2. Два тѫпы звукове: ъ, ь, употребяваны и тѣ и въ нов. періодъ съ нѣкоя разлика, за коюто ще са-каже на приличното имъ мѣсто.

3. Четыри носовы звукове, съвсѣмъ поруссены и неупотребяваны въ нов. періодъ, свойство-то на които най-напредъ ю объюснилъ ученый-тъ Славенистъ Въстоковъ въ своюе-то разсѫжданье „о Славян. языкѣ: ѫ, ѭ, ѧ ѩ“.

§. 5. Отъ гласны-тѣ звукове а, и, ꙋ сѫ основны, а сичкы-тѣ другы произлѣзватъ отъ тѣхъ, или чрезъ съюдиняванье-то на юдна гласна съ друга, напр.: а+и=є, ѣ, ѧ=(ен); а+ꙋ=о, ѫ, или чрезъ ослабянье-то имъ на пр.: ь отъ ї (linum=льнъ) ле́нъ; ъ отъ оу (vetus=ветъхъ), (lupus=влъкъ) во́лкъ (dulgs Готск=длъгъ) до́лгъ. Отношеніе-то на производны-тѣ гласны къмъ основны-тѣ може да са-види отъ тъзи таблица:

а		є	ѣ	ѧ	(ен)			
и	ь							
							о	ѫ
оу	ъ	ы						

§ 6. Въ старобългарскыя юзыкъ гласны-тѣ звукове, съюдиняваны съ съгласна отразяватъ твърдо или меко произношеніе. И тъй са-ювяватъ твърды гласны: а, є, о, оу, ы, ѫ, а мекы: ꙗ, ѥ, (є), ѣ, и, ѭ, ѧ (ен) ѩ, ю, ь. Туй меко свойство на нѣкои отворены и носовы гласны отличава-са въ древность-та съ особенъ знакъ—йота ı, която обикновенно са-притуря при тѣхъ

съюдинена съ горизонтална чърта *). По тъзи йота, притурнѫта при гласны-тѣ буквы, раздѣлятъ гы на два разреда:

а. Просты: ѧ, є, ѣ, и, оу, ы, ѫ, ѧ, ъ, ь.

и *б.* Йотированы: ꙗ, ѥ, ю, ѭ, ѩ.

б. Съгласны.

§. 7. Старобългарскы-тѣ съгласны буквы раздѣлятъ-са.

а) по органы-тѣ, къмъ които тѣ са-допиратъ въ произношеніѥ-то си, на 4 разредбы:

1. усненны: б, в, п, ф, м.
2. Ѥзычны: д, т, ѳ, р, л, н.
3. Зѫбны: з, с, ж, ш, щ, ц. ч.
4. Гърляны: г, к, х.

б) по сила-та или стъпень-та на своѥ-то прекарванье край органы-тѣ — на петь разредбы:

1. тънкы: п, к, т.
2. гѫсты: б, г, д.
3. мекы: л, м, н, р.
4. придѫхливы: ф, х, ѳ, ж, ш, щ, ч.
5. свитливы: з, с, ц.

Тънкы-тѣ съ гѫсты-тѣ и мегкы-тѣ, за разлика отъ придѫхливы-тѣ и свитливы-тѣ, у граматици-тѣ са-наричатъ и чисты съгласны.

---

*) Горизонтално-то положеніѥ на тъзи чърта ѥ ѥдинъ отличителенъ бѣлѣгъ отъ древность-та на рѫкописи-тѣ; защо-то въ XIV-ыя вѣкъ, както забѣлѣжва Кон. Колайдовичь, нейно-то положеніѥ значително са-измѣнило: зели да ѭ повдигатъ на горѣ тъй: Ѥ, Ꙗ.

Забѣлѣжкы:

1. Буквы-тѣ ї, ѿ не сѫ помѣстены въ раздѣленїе-то на буквы тѣ, защото ѿ не ю буква, но отдѣлна дума, а ї ю юдинъ и този звукъ съ и. Вѣроятно тѣзи буквы сѫ смѣстены въ азбука-та йоще въ древность-та за числително-то имъ значенїе: защото писачи-тѣ тогази обыкновенно винѫгы пишали — отъ, и; нарѣдко само въ края на реда, за спистяванье на мѣсто-то употребявали ѿ или оⷮ, і както са-види въ древни-тѣ рѫкописи.

2. Буква-та ѕ, която у насъ сега не са-употребява, ю юдна и тъзи съ буква-та з, и тя въ древность-та была въ употребенїе само за числителенъ знакъ. Послѣ въ нов. перїодъ прїюла мѣсто само въ тѣзи думы: ѕѣлѿ, ѕѣ́ница, ѕвѣздà, ѕéлїе, ѕлáкъ, ѕлò, ѕмі́й, и то не насѣкадѣ.

III. ПРОИЗНОШЕНІЮ НА БУКВЫ-ТѢ.

§. 8. Старобългарскы-тѣ буквы като са-произносять комахай досущъ както и въ новобългарска-та ни писменность, нѣма нужда да са-говори за произношенїе-то на сичкы-тѣ. За туй са-излага тукъ само за тѣзи буквы, на които произношенїе-то или досущъ точно не ю опазено, или ю излѣзло отъ употребенїе въ новобългарскыя ни юзыкъ. Тѣ сѫ слѣдующи тѣ:

1. Юсове тѣ или носовы-тѣ гласны изговаряли са въ древность-та по слѣдующїя начинъ — *а)* ѫ —, както и у насъ сега са-изговаря, но съдружаванъ съ н или м изъ носъ = ѫн, ѫм (като французско-то en, em: enfant, encore, empire, temps); *б)* ѭ —, както сега у насъ

са произнося, но съдружаванъ и той съ н или м изъ носъ = ѭн, ѭм; *в)* ѧ —, като ен или ем изъ носъ (както французско-то in, im: indigne, impuissant); *г)* ѩ —, като йен или йем изъ носъ. А кога при юсове-тѣ трѣбало да са-чува носова н, кога — м, то са-опредѣля отъ тѣхно-то мѣсто въ дума-та. Въ начало-то и въ среда-та на думы-тѣ, — по аналогія на полскы-тѣ носовы — ą, ją, ę, ję, — носовый-тъ звукъ м трѣбало да са-чува въ юсове-тѣ, кога тѣ са-нахождатъ предъ усненны-тѣ: б, в, п, а предъ сичкы тѣ другы буквы, гласны и съгласны, трѣбало да са-чува носовый-тъ звукъ н, напр.: **гѫба** (като че да ю писано по нажему *гѫмба)*, **ꙁѫбъ** (= ząb *зѫмбъ*), **въстѫпити** (= *въстѫмпити*, полски wstąpić), **сѫдъ** *(сѫндъ)*, **пѧть** *(пѧнть)*, **мѫжь** *(мѫнжъ)*, **мѫка** *(мѫнка)*, **ѫгълъ** *(ѫнгълъ*, angulus), **чѧдо** *(чендо)*, **пѧть** (*пенть*, πέντε), **мѧсо** *(менсо)*, **ѩзыкъ** *(йензыкъ)* и друг. такв. На края въ думѣ-тѣ трѣбало да са-чува носовый-тъ звукъ н: **рѫкѫ** (*рѫнкѫн*, rękę), **имѧ**, **сѣмѧ** (*имен*, *сѣмен*, nomen, semen); — само на глаголы-тѣ въ окончаніе-то на цьрво-то лице на настояще-то и бѫдѫще-то време по-вѣроятно ю да са допусне носовый-тъ звукъ м, а не н: **идѫ**, **приидѫ**, **рекѫ** (*идѫм*, *иріидѫм*, *рекѫм)*; защото м, като бѣлѣгъ на пьрво-то лице въ тѣзи времена, чува-са и днесь въ много славенскы нарѣчія, както ю и отъ древность-то оцѣлѣлый-тъ остатъкъ — **ѥсмь**, **ѩмь**, **дамь**, **имамь**, сѫщо и у насъ сега — ***съмь***, ***ямъ***, ***дамъ***, ***имамъ***, ***знамъ***. ***иѣмъ***, ***крамъ***, ***чувамъ***, ***сѣдамъ*** и проч.

Въ новыя періодъ Руссы-тѣ съвьршенно исчистили юсове-тѣ, и гы замѣнили съ другы свойственны по юзыка имъ звукове, а именно: ѫ — съ ѹ (**гѹ́ба**, **зѹ́бъ**, **рѹ́кѹ**,

йд8), **ѭ** — съ **ю** (**вѡлю, твоѭ, пїѭ, творѭ**), а на **ѧ** и **ѩ** мѣсто-то застѫпила буква-та **ѩ**, която задържала и начъртаніе-то на първыя юсъ **ѧ** въ среда-та и въ края на думы-тѣ (**ймѧ, пѧть, прїѧхъ**). Въ новобългарскыя ни юзыкъ на сичкы-тѣ тѣзи юсове опазено ю само основно-то произношеніе, а носово-то исчезнѫло: ***мѫжь***, ***гѫба***, ***зѫбъ***, ***сѫдъ***, ***идѫ***, ***пїѫ***, ***мыѫ***, ***чедо***, ***име***, ***сѣме***, ***месо***, ***петь***, ***юзыкъ***, ***прїюхъ*** и друг. такв.

2. Гласна-та **ы** имала въ древность-та твърдо произношеніе, като що ю съставена отъ твърда-та **ъ** и **ї**, а не отъ **ь** и **ї**, както въ новыя періодъ стои. Тя сарѣщополагала на мека-та **и**, **ї**: **мы, ны, вы, ты, быти**, различаваны отъ — **ми, ни, ви, ти, бити** и по звука и и по значеніе-то. Отстѫпванье-то отъ първоначално-то ѝ начъртаніе забѣлѣжено ю йоще въ XI-тыя вѣкъ (вижь въ Сборници тѣ). Сега ный въ писменность-та си употребявамы ѭ по новыя ѝ видъ, а произношеніе-то ѝ юднакво карамы съ **и**, **ї**, щото нѣкоя разлика на да ли може са-осѣти. Нейно-то твърдо произношеніе точно ю опазено у Руссы-тѣ.

3. Буквы-тѣ **ѯ** и **ѱ** произносять-са като **кс** и **пс**: **Алеѯандръ** = **Александръ**, **Ѱаломъ** = **псаломъ**.

4. Буква-та **ѵ** (въ нов. періодъ **v**) изговаря-са като съгласна-та **в**, кога са-нахожда между двѣ гласны и кога съ гласны-тѣ **а**, **є** занимава мѣсто на грьцкы-тѣ двугласны (δίφθογγοι αυ ευ,): **Леѵитъ** = Левитъ, **Аѵгустъ** = Августъ, **Паѵелъ** = Павелъ, **Єѵангелїе** евангеліе. Въ сичкы-тѣ другѣ случаи произнося-са като **и**: **стѵхїа** = стихія, **Мѡѵсей**, **Ѵссопъ**, **Ѵпокритъ**, **мѵро** = Моисей, иссопъ, Ипокритъ, миро и друг. Въ древность-та была

притурнѫта гласна-та о при ϒ, по аналогія на грьцка-та двугласна ου, и тьй са-образовала буква-та оϒ оϒкъ или ϒ, въ която о ю подписана подъ грьцко-то ипсилонъ Ȣ.

IV. РАЗДѢЛЕНІѤ НА ГРАММАТИКА-ТА.

§. 9. Старобългарска-та грамматика са-дѣли на три части:

1. *Словопроизводство (Етимологія),* което показва състава, измѣненіе-то и образованье-то на думы-тѣ въ рѣчь-та.

2. *Правописаніѥ (орѳографія),* което показва правилно-то употребеніе на буквы-тѣ и на другы-тѣ знакове.

3. *Словосъчиненіѥ (синтаксисъ),* което показва правилно-то събиранье и распорежданье на думы-тѣ въ рѣчь-та.

ЧАСТЬ ПЬРВА.

ЗА СЛОВОПРОИЗВОДСТВО-ТО.

ПРЕДВАРИТЕЛНЫ ПОЗНАНІЯ.

I. СЪСТАВЪ НА ДУМЫ-ТѢ.

§ 10. Въ старобългарскыя, както и въ сѣкы другы пишимь юзыкъ, отъ буквы-тѣ са-съставятъ слогове-тѣ, а отъ слогове-тѣ думы-тѣ въ рѣчь-та: **а̂, и̂, ма̀, прѝ, Бо́гъ, бра́тъ, люби́ти, Бо́гъ е҆́сть пра́вед-ный сѫдїа̀, то́й сѫди́ти и҆́мать мі́рꙋ подѣлѡ́мъ ка́ждомꙋ.**

§. 11. Въ сѣка дума онъзи нейна часть, която ю пріюта най-пьрво въ юзыка за означаванье на нѣкою понягію, самостоятелно и безотноситално къмъ друго, нарича-са *корень:* **нес, оум, цѣл, мъ, къ, чь, дв,** а притурваны-тѣ въ края на кореня буквы или слогове, за да покажатъ понятіе-то му въ отношеніе къмъ друго, или за да са-образова отъ кореня друга дума, нарнчатъ-са *спомагателны буквы* и *слогове*, или *окончанія:* **нес(ти̂) - нес(ꙋ); оу̂м(ъ) - оу̂м(а̀) - оу̂(менъ) - оу̂м(ѣ́ти), цѣ́л(ый) - цѣ́л(ость) - цѣ́л(ѣ́ти) - цѣл(и́тн) - цѣл(и́тель) - цѣл(и́телство), мъ(нѣ) - ме(не) - мо́(й), къ(то), чь(то), дъв(а).** Отъ туй думы-тѣ споредъ кореня си бывать — или *пьрвообразны* или *производны.*

§. 12. Двѣ отдѣлны думы, слѣны въ юдна, за да означаватъ двѣ понятія слѣны въ юдно, образуватъ думѫ наричванѫ *сложнѫ:* **богомо́лецъ, скоропи́сецъ.**

II. ИЗМѢНУВАНЬЕ, ВМѢТАНЬЕ И ОТНЕМАНЬЕ НА НѢКОИ БУКВЫ ВЪ СЪСТАВА И ВЪ ОБРАЗОВАНЬЕ-ТО НА ДУМЫ-ТѢ

а. Измѣнуванье на гласнытѣ.

§. 13. Правила-та за благозвучіе-то на старобългарскыя языкъ въ образованье-то и въ състава на думы-тѣ сѫ комахай едны и тѣзи, както и въ новобългарскыя. Тъй както и у насъ гласны-тѣ звукове сѫ способны да са-измѣнуватъ различно и да преминуватъ едны въ другы: напр. основны-тѣ гласны: **а, є, оу** измѣнуватъ-са една на друга, и преминуватъ въ производны-тѣ между-си и тѣ са-измѣнуватъ една на друга и преминуватъ и въ основны-тѣ. По-забѣлѣжителны-тѣ имъ измѣненія сѫ тѣзи:

1. **а, о** измѣнуватъ-са една на друга: **ста́ти, стоѧ́ти; ро́дъ, ро́дити, ражда́ти; клони́ти, кла́нѧтисѧ; бра́ти, борю̀.**

2. **а** — на **є**, на **и**, на **ѣ**: **стлати, стелѭ; брати, берѫ; драти, дерѫ, раздира́ти**; (само въ древ. — **заматорѣти** и **заметерєти; обиталь, обитєль и обитѣль**) *).

3. **є** — на **а**, на **и**: **влекѫ, влакъ; мре́ти, оу̑мира́ти; жещѝ, сожига̀ти** (и **съжагати**).

4. **о** — на **є**, на **ѣ**, на **и** или **ї**: **топлю̀, те́плъ;**

---

*) Образы-тѣ отъ древность-та ще са-распознаватъ по туй, дѣто нѣматъ ударенія, до като образы-тѣ отъ нов. періодъ иматъ ударенія, и почьркъ-тъ имъ е различенъ. Но нѣкадѣ въ измѣняваны-тѣ части не ща са-помѣстятъ и отъ два-та почьрка въ образы-тѣ, поради тѣснота-та на мѣсто-то.

пою, пѣти, пѣніе, вопити, вопію; и обратно — е на о; вести, водити, вождь; везти, возити, повозъ, лещи, ложе; текѫ, токъ.

5. и, ї, кога въ коренныя слогъ при производство-то слѣдва слѣдъ тѣхъ друга и или ї, то първа-та са-измѣнува на о или на а: пити, пойти, напаꙗ-ти, напой.

6. и, ы, ѫ измѣнуватъ-са една на друга: стѫдъ и стыдъ; доухъ, дыхати; верига и вероуга, сыровъ и соуровъ; плыти и плѫти.

7. ꙗ и ѣ, є и ѧ са-измѣнуватъ една на друга: ꙗсти, снѣсти; сѣсти, сѣдѣти, сѧдѫ; ѡбрѣсти, ѡбрѧщѫ; срѣсти, срѧщѫ (отъ кореня рѣт); лещи лѧгѫ; клати кленѫ — кльнѧ (разлага-са ѧ въ ьн).

Забѣл. При измѣнуванье-то на гласны-тѣ една на друга, въ старобългарскыя езыкъ, както и въ новобългарскыя, важнѫ ролѫ играе усилванье-то или повдиганьо-то на гласна-та. Туй става чрезъ измѣнуванье-то на тѫпа гласна въ отворена, на кратка гласна въ дълга; или тъй да са-каже—гласна съ по-стиснѫть гласъ измѣнува-са на най-пълногласна. Тъй тѫпы-тѣ ъ и ь въ древн. усилватъ-са и са-повдигатъ въ отворене-тѣ — о, ы, оу, и: звънѣти, звонъ; пьнѧ, опонѧ; зъвати, зовѫ; бъдѣти, боудити; съхнѫти, соушити; жьдати, ожидати; мьнѣти, поминати; пити, поити, напаꙗти; отъ отворены-тѣ гласны усилватъ-са: є въ о, о въ а, ĭ въ а, й въ ӣ въ ѣ, ѧ въ ѫ:

ведѫ водити	клонити кланꙗтисѧ	двиг̆ати двӣзати
текѫ точити	родити раждати	висити вѣсити
пити поити	напаꙗти	
несѫ носити	творити тварь	мѧти мѫка

б. Измѣнуванье на съгласны-тѣ.

§ 14. Съгласны-тѣ почасто са-измѣнуватъ юдна на друга. При тѣхно-то съчетаванье въ старобългарскыя юзыкъ, както и въ новобългарскыя, забѣлѣжено ю че:

1. Съчетаванье-то на гласны отъ юдинъ органъ не са-търпи, затуй юдна-та отъ тѣхъ обыкновенно или са-отмахва: **ѻблакъ, оуванѫти, чьли** вм. **ѻбвлакъ, оубѫднѫти, чьтли** или са-измѣнува въ друга: **вести, плести, гѫсли ꙗсли** вм. **ведти, плетти гѫдли, ꙗдли** (отъ кореня **гѫд. ꙗд.**).

2. Съгласны отъ юдинъ органъ и отъ юдна стьпень преминуватъ въ съгласны отъ другы органъ и друга стьнень; напр. гжрляны-тѣ и свистливы-тѣ пред мекы-тѣ гласны преминуватъ въ приджхливы: **лъгати лъживъ лъжесвидѣтель, плакати плачь плачевенъ, грѣхъ грѣшенъ, лице личьнъи различенъ, близъ ближьнъи, просити прошенъ, поꙗсъ поꙗсати поꙗшѫ.**

3. Гърляны-тѣ: **г, к, х**, при измѣненіе-то на думы-тѣ предъ **и, ѣ**, измѣнуватъ-са въ свистливы-тѣ: **з, ц, с**:

г	к	х
з	ц	с

предъ **е** — въ приджхливы-тѣ: **ж, ч, ш**:

г	к	х
ж	ч	ш

дроугъ	**дроуже**	**дроузи**	**дроузѣхъ**
дроугъ	**можеши**	**помози**	**мозѣте**
кновѵъ	**вноуче**	**вноуци(ы)**	**вноуцѣхъ**
рекѫ	**речеши**	**рьци(ы)**	**рьцѣте**
доухъ	**доуше**	**доуси**	**доусѣхъ**

а предъ глаголно-то окончаніе — **ти** измѣнуватъ-са на ш: **мог мошти = щи, пек пещи, връх врѣшти (кръхѫ).**

4. Крайна-та буква з на предлозы-тѣ: **безъ, късъ, изъ, разъ,** въ слаганье-то имъ въ друга дума, предъ **п, т, к, х,** като са-отмахне **ъ**, измѣнува-са на **с**: **бесплътенъ, въспрнꙗти, въстрѫжити, растворити, раскопати, расхытити,** а **с** предъ **д** измѣнува-са наопако въ **з**: **здравъ** (**съдравъ**), **пóздѣ** (**посдѣ**).

в. Вмѣтанье на буквы.

§. 15. Вмѣтатъ-са нѣкои буквѣ въ коренны-тѣ думы на старабългарскыя юзыкъ: 1. за омекотяванье на нѣкоя буква, 2. за избѣгванье на зѣянье-то (hiatus), 3. за избѣгванье на недоброзвучіе-то.

1. За омекотяванье на нѣкоя буква:

а) Усненны-тѣ: **в, б, м, п** омекотяватъ-са чрезъ вмѣтанье-то на юзычна-та **v** слѣдъ тѣхъ (нѣкога въ древн. вм. **л** — **ь**), кога имъ слѣдва нѣкоя отъ мекы-тѣ гласны: **є, ю, ь, ꙗ** (**ѥ, ѭ, ѧ,** въ древн.): **ӥзбавлéніє, прѣломлѥниѥ; люблю̀, ловлѭ: корáбль, вопль; каплꙗ, землꙗ** (родит. над. **каплѧ землѧ**): **избавьѥнъ,** вм. **ӥзбавéні, прѣломениѥ; любю̀, ловѭ; корáбь, вопь; капꙗ, земꙗ** (род. над. **капѧ земѧ**); **избавенъ.** Въ новобългарскыя ни юзыкъ не са-допуща вмѣтанье-то на **л**, но стои само мека-та гласна: ***избавенье, либъж, спъж, ловъж, дремъж, земя*** и друг. такв.

б) Юзычна-та **д** омекотява-са чрезъ вмѣтанье-то на буква-та **ж**, предъ нея: **рьжда, род раждꙋ̀, сꙋ́д сꙋждꙋ̀, сѣд сѣждꙋ̀, ход хождꙋ̀, вид виждѫ, твьрдити оутвьрждати,** (въ нов. періодъ са-нахожда — **ржà, оу̂твєржéнїє, вйжꙋ,** руссизмъ). А въ думы-тѣ: **ӥждєнꙋ̀, ӥждивꙋ̀, вождєлѣнъ** вм. **ӥзжєнꙋ̀, ӥзживꙋ̀, възжелѣнъ,** вмѣтнѫта-та **д** (за умѣряванье на мекота-та) изгонва кореннѫ-тѫ **з** на предлозы-тѣ **ӥзъ, кóзъ.**

в) Буквы-тѣ: **т**, **ст**, омекотяватъ-са чрезъ вмѣтанье-то на **ш**: **злато̀ злащꙋ̀**, **свѣ́тъ свѣщà**, **хотѣти хоштѫ**, **пóстъ поцꙋ̀**, **гóстъ**, **гоцꙋ̀ искати иштѫ** омекотява с въ **ш**).

Забѣл. У насъ вмѣсто да са-вмѣта **ж** и **ш** за о-мекотяванье, измѣнува-са твърдо-то окончаніе **ж** въ меко **ѭ**: *видѭ*, *сѣдѭ*, *ходѭ*, *родѭ*; *свѣтѭ*, *златѭ*, *постѭ*, *гостѭ*. Кога вече туй ю невъзможно, тогази са вмѣта **д**, **ш**: *завиждамъ*, *отхождамъ*, *раждамъ; просвѣщавамъ*, *позлащавамъ* (и *позлатявамъ*), *гощавамъ*, *завѣщавамъ (завѣтъ)*, освенъ *ищѫ*, *искамъ*, *плещѫ*, *плескамъ, дращѫ*, *драскамъ*. Слѣдователно неправилно ю — дѣто нѣкой отъ наши-тѣ учены пишатъ *водѫ*, *ходѫ*, *видѫ*, *садѫ*, както и по-горньє-то меко окончаніе — *ловѫ*, *спѫ*, *тръпѫ*, вм. *ловѭ*, *спѭ*, *тръпѭ* или *търпѭ* и другы таквызи.

г) Наопако за умѣряванье на мекота-та на мека-та буква **р**, кога тя ю въ съчетаніе съ **ж**, **з**, вмѣта-са прѣдъ нея **д**, а кога ю въ съчтаніе съ **с** вмѣста-са прѣдъ нея **т**: **ноздри**, **издрѣшити**, **стрѣтеније**, вм. **нозри**, **изрѣшити**, **сърѣтеније**. И у насъ сега — *зрѣѭ, зрѣлъ* и *здрѣѭ*, *здрѣлъ*.

2. За избѣгванье на зѣянье-то, кога двѣ гласны съвпадатъ юдна слѣдъ друга, старобългарскый-тѣ юзыкъ употребява сѫщи-тѣ средства, които сѫ и у насъ сега, а именно — вмѣта между двѣтѣ гласны:

a. **ї**=j: **пою̀ поѭ**, **каятися**.

b. **в**: **дѣва́ти**, **кывати**, **съкрывати**.

c. **н**: **вни́ти**, **сниска́ти**, **въ него̀**, **къ нюмоу**.

d. **д**: **и̂дꙋ**, **бѫдѫ**.

По сѫща-та причина гласны-тѣ: **ы**, **оу**, **ю**, кога имъ слѣдва гласна **а**, **є**, **и**, (нѣкога и **ъ** слѣдъ **ы**), измѣнуватъ-са — **ы** въ **ыв** или **ъв** = **ов**, **оу** — въ **ов** (=ου грьц.), **ю** — въ **ьв**=**єв**: **крыти кро́въ сокрыва́ти сокро́вищє съкръвенъ, рыти ро́въ сърывати, мыти оумъвенъ, быти забъвенъ, вѣроуѭ вѣровлѣнъ плюѭ пльвати, вра̀чѭ врачєва́ти.**

Забѣл. При съставвнье-то на сложны думы, съвпаданье-то на юднородны гласны не докарва зѣянье: **поострити, злато́устъ, благоѫдати.**

3. За избѣгванье на недоброзвучіє-то при съчетаніє-то на трудно-изговарваны съгласны, въ древность-та, са-вмѣтатъ тѫпы-тѣ гласны — **ъ**, **ь**: **посълѧнъ, мѫжьскы, сладъкъ, сильнын, сѫдьба.** Въ новыя періодъ, по вліяніє-то на руссизма, **ъ**, **ь** сѫ непостоюнны въ този случай, защото или сѫ исхвьрлены съвсѣмъ, или сѫ замѣнены **ъ** съ **о**, **ь** съ **є**: **по́сланъ, сла́докъ, му́жескїй, си́лный, си́ленъ. си́лна, суда̀, кра́сный, кра́сенъ, красна̀.**

г. Отнеманье на Буквы.

§. 16. Въ образованье-то на думы-тѣ са-отнематъ:

1. Юзычны-тѣ **д**, **т** предъ мекы-тѣ **л**, **н**: **ꙗ̆лъ, че́лъ, воспрѧну̀**, вм. **ꙗ̆длъ, че́тлъ, воспрѧдну̀**; **д** са отнема и предъ мека-та **м**: **ꙗмь, вѣмь**, вм. **ꙗдмь, вѣдмь.**

2. Буква-та **в** часто са-отнема слѣдъ **б**, въ сложны думы отъ предлога **ѡбъ**: **ѡбита́ти, ѡбѣ́тъ, область,**

вм. **ѿвкитати, ѿвкѣтъ**, область; **ѿвѧзати** вмѣсто **ѿвѧзати**.

3. Гласна буква рѣдко са-отнема, като въ думата **йзмѹ** вм. **йзимѹ**; цѣлы слогове — йоще по-рѣдко; **йно, йнокъ**, вм. **єдино, єдинокъ**.

III. ЧАСТИ НА РѢЧЬ-ТА.

§. 17. Части-тѣ на рѣчь-та въ старобългарскыя ызыкъ сѫ толкози, колко-то и въ новобългарскыя (ако са-пріюмне и членна-та форма): *име сѫществително*, *име прилагателно*, *мѣстоименію, глаголъ*, *причастію*, *нарѣчію*, *предлогъ*, *съюзъ* и *междометію*. Отъ тѣхъ пьрвы-тѣ петь *сѫ измѣняваны* въ окончанія-та си, а дирни-тѣ четыри — *неизмѣняваны*.

Забѣл. Преводители-тѣ на св, книгы въвели въ старобългарскыя юзыкъ нѣкои формы отъ грьцкыя юзыкъ, между които ю и относително-то мѣстоименію — **йже, ıаже, єже**, като за членъ намѣсто грьцкыя ὁ ἡ τὸ. Но старобългарскый-тъ юзыкъ освенъ него има и собственно своію свойство, като за членъ, употребеніе-то на древнье-то третолично мѣстоименію — **и, ıа, ю** въ края на прилагателны имена, на прилагателны мѣстоименія и на причастія, за коюто ще са-каже дѣто трѣба.

§. 18. Измѣняваны-тѣ части на рѣчь-та иматъ общи принадлежности — число и родъ.

§. 19. Въ старобългарскыя юзыкъ (по сичкы-тѣ му періоды), освень *юдинственно* и *множественно число* употребява-са и *двойственно*, коюто именно означава двѣ лица или двѣ нѣща: **ногама, моима; ми-**

лостъ и истина срѣтостѣся, правда и миръ облобызастася.

Забѣл. Двойственно-то число не ю притурка, вкарана отъ подраженію на грьцкыя юзыкъ, но то си ю свойственно на старобългарскыя йоще отъ сама-та му древность доро и до сега. У насъ сега двойственно число има упазено въ думы тѣ — *ржцѣ*, *колѣнѣ*, *крылѣ* и другы нѣкои.

§. 20. Родове, както и въ новобълг. юзыкъ, сж три: *мжжкый*, *женскый и средній.*

Забѣл. 1. Въ спчкы-тѣ измѣняваны части, колкото за рода, трѣба да са-забѣлѣжатъ двѣ главны окончанія: *твьрда* на **ъ** и *меко* на **ь** или **й** (коюто ю юдно и туй).

1. Ако мжжкый-тъ родъ са-окончава на твьрда **ъ**, то женскый-тъ трѣба да ю на **а**, средній-тъ — на **о**:

въ юдинственно-то число.

	мжж. — **ъ**	женс. — **а**	средн. — **о**
сжщ. име:	**члокѣкъ**	**жена**	**чадо**
	волъ	**крава**	**говадо**
прил. име:	**новъ**	**нова**	**ново**
мѣстоим.:	**онъ**	**она**	**оно**
причаст.:	**далъ**	**дала**	**дало**
	данъ	**дана**	**дано**
	даюмъ-юмь	**даюма-юма**	**даюмо-юмо.**

въ двойственно-то число.

мжж. — **а**	женс. и	сред. — **ѣ**
чловѣка	**женѣ**	**чадѣ**
вола	**кравѣ**	**говадѣ**
нова		**новѣ**
она		**онѣ**

да́ла	да́лѣ
да́на	да́нѣ
даѥма-ѥ́ма	даѥмѣ-ѥ́мѣ.

въ множественно-то число.

мѫж. — и	жен. — ы	сред. — а
чловѣци-цы	жены	чада
воли̂	кра́вы	говѧда
но́ви	но́вы	нова
ѻ̃ни	ѻ̃ны	ѻ̃на
дали	далы нов. пер. -ли	дала нов. п. -ли
да́ни	даны̀	дана̀
даѥми -ѥ́ми	даѥмы -ѥ́мы	даѥма -ѥ́ма.

2. Ако ли мѫжкый-тъ са-окончава на меко ь или й, то женскый-тъ и среднiй-тъ иматъ тѣзи окончанiя:

въ ѥдинственно-то число.

мѫж. — ь или й	жен. — ѧ=ꙗ	сред. — є
кнѧзь	кнѧги́нѧ -ꙗ	по́лє
сла́вїй -ии	ладї̀ѧ -ꙗ	пѣ́нїє -ниѥ
си́нь	си́нѧ -ниꙗ	си́нє -ѥ
мо́й мои	мо̀ѧ -ꙗ	мо̀є -ѥ
на́шъ нашь	на́ша -шꙗ	на́шє

въ двойственно-то число.

мѫж. — ѧ=ꙗ	жен. — и	сред. — и
кнѧ̀зѧ -ꙗ	кнѧги́ни	по́ли
сла́вїѧ -виꙗ	ладї̂и -дии	пѣ́нїи -нии
си́нѧ -ниꙗ	си́ни	си́ни
моѧ -ꙗ	мои̂	мои̂
на́ша -шꙗ	на́ши	на́ши

въ множественно-то число.

мжж. — и	жен. — и	сред. — ѧ=ꙗ
князи	княгини	поля -лꙗ
славіи -вии	ладіи -дниꙗ	пѣнія -нияꙗ
сини	сини -ниꙗ	синя -ниꙗ
мои	моѧ -ꙗ	моѧ -ꙗ
наши	нашѧ -ꙗ	наша

Отъ тѣзи главны родовы окончанія, общи на сичкы-тѣ измѣняваны части, и въ три-тѣ числа има малко исключенія, които повечто сѫ руссизмы, както въ горѣизложены-тѣ окончанія са-види. За сѣко отъ техъ ще са-каже на своіе-то му мѣсто.

Забѣл. 2. У насъ употребеніе-то на твърдо или меко окончаніе за звука ї въ измѣняваны-тѣ части, въ множественно-то имъ число, зависи отъ твърдо-то имъ или меко окончаніе въ единс. число, напр.: ако дума-та въ единственно-то число са-окончава на твърда гласна — ъ, а, о, то въ множ. звукъ-тъ ї прилича да са-пише съ ы: *прадѣдъ прадѣды, глава главы, книга, книгы, новъ -ва -во новы, гнилъ -ла -ло гнилы;* ако ли дума-та въ единс. число са-окончава на мека гласна — ь, й, ꙗ, є, то въ множ. прилича звукъ-тъ ї до са-пише съ и: *орачь орачи, денъ дни, честь чести, славей славеи, рабыня -быни, синь -ня -нье сини.* Тъй и слѣдъ окончателны-тѣ: ж, ш, щ, ц, ч, трѣба да са-пише и, макаръ тѣ и да пріемать подырѣ-си и твърды гласны.

А на минѫло-то време причастіе-то на лъ множественно-то му число, кога са-употрбѣва съ глаголно значеніе, трѣба да са-пише съ и: *пѣли смы, испаднѫли бѣхмы;* а кога отъ среденъ залогъ туй причастіе са-употребява съ значеніе на прилагателно име: трѣба да

са-пише съ **ы**: *паднжлый-тъ*, *паднжла-та*, *паднжло-то*, *паднжлы-тѣ умрѣлый-тъ*, *умрѣла-та*, *умрѣло-то умрѣлы-тѣ*.

§. 21. Сжществителны-тѣ имена, прилагателны-тѣ, мѣстоименія-та и повечто втѣ причастія-та иматъ йоще общж принадлежность — *скланянье-то си*, т. е. измѣнуванье-то ня дума-та въ края ѝ по падажи. Старобългарскый-тъ юзыкъ има седемь падежи: *именителный*, *родителный*, *дателный*, *винителный*, *звателный*, *творителный* и *предложный*.

Забъл. 1. Новобългарскый-тъ ни юзыкъ, като юдинъ отъ новы-гѣ аналетическы юзыци, изгубилъ свойственны-тѣ на старыя юзыкъ падежны формы, освень нѣколко твърдѣ малобройны, опазены отъ древность-та; за туй разны-тъ отношенія, що гы изреквать стары-тѣ падежны окончанія, той гы изреква съ помощь-та на разны предлозы.

Забѣл. 2. Предложный-тъ падежь, въ нѣкои славенскы граммaтикы, ю нареченъ *мѣстный*, като що означавалъ въ древность-та мѣстны обстоятелства: **онѣмъ же (мжщемъ, иже ведѣахж ск. Василиска) идѫштемъ въ клѣти, привазаша свѧтаего джбѣ соусѣ акоровѣ**. Супр. ржк. 13. Но тука той са-оставя съ обыкновенно-то названію, коюта му ю дадено, защо-то въ. нов. періодъ на юзыка безъ предлогъ рѣдко са нахожда.

ГЛАВА I.

ЗА СЖЩЕСТВИТЕЛНО-ТО ИМЕ.

§. 22. *Сжществително-то име*, оевень общи-тѣ му съ другы-тѣ измѣняваны части принадлежно-

сти, има йоще за своя принадлежность и *видъ*. Неговы видове сѫ два: 1.) *обыкновенъ*: **цвѣ́тъ, гра́дъ, дъскѫ, кни́га, свѣти́ло**; 2) *умалителенъ:* **цвѣтѐцъ, градьцъ, дъщица, кни́жица, свѣти́лце.** Увеличителенъ видъ нѣма, освень въ новыя періодъ твърдѣ рѣдко: **дѣ́тище, жени́ще, по́лчище.**

§. 23. Въ старобългарскыя юзыкъ измѣнуванье-то на сѫществителны-тѣ имена въ окончания-та имъ по падежи състои: — 1) въ просто прилаганье на падежны-тѣ окончанія при кореня на име-то: имъ **ра́бъ**, род. **раба̀**, дат. **рабꙋ̀** и проч., 2) въ прилаганье-то на падежны-тѣ окончанія съ нарастяванье отъ юдна носова гласна, която са-крые въ отличително-то окончаніе: **сѣмѧ (сѣмен)**, род. **сѣмене**, дат. **сѣмени**, или пѫкъ ѭ нѣма ни въ коренныя съставъ, ни въ падежно-то окончаніе: им. **небо**, род. **небесе**, дат. **небеси** . . . По туй свойство на имена-та, склоненія-та имъ са-раздѣлятъ на два отдѣла: — *I. ненарастяваны склоненія и II. нарастяваны склоненія.*

I. НЕНАРАСТЯВАНЫ СКЛОНЕНІЯ.

§. 24. Ненарастяаны-тѣ склоненія, по число-то на родове-тѣ, полагатъ-са три: първо-то за имена мѫжкый родъ на: **ъ, ь, й**: **ра́бъ, та́ть, ро́й**; второ-то за имена женскый родъ на: **а, ѧ=ꙗ** (и **н** въ древ.), **ь**: **жена̀, землѧ̀=лꙗ, рабы́нѧ=-ынꙗ** (и **рабыни** въ древ.), **печа́ль**; третье-то за имена среденъ родъ на: **о, е, ю**: **лѣ́то, мо́ре, пѣ́ніе-ниѥ.**

§. 25. Въ ненарастяваны-тѣ склоненія замѣнуванье-то на твърды-тѣ гласны пакъ съ твърды, на мекы-тѣ пакъ съ мекы, повечь ю опазено въ най-древни

тѣ паметнкци на юзыка, а послѣ постьпенно са-види непостоянно послѣ придѫхливы-тѣ съгласны, и най-повечь въ новыя періодъ. Тъй въ Остр. Ев. стои — отъ **мѫжь** род. **мѫжа**, а не **мѫжи**, както трѣбало, а въ новыя періодъ комахай редомъ — **нóжъ, нóжа, нóжꙋ, ножéмъ; врáчь -чà -чꙋ́ -чѐмъ; дꙋшà, дꙋ́шꙋ, дꙋ́шы.** Като са положе постоянно правилно-то заменуванье на гласны-тѣ, т. е. твьрды-тѣ на твьрды, мекы-тѣ на мекы, въ измѣнуванье-то на имена-та по падежи, сѣко отъ три-тѣ склоненія са-подраздѣля на: — А. *Склоненіѥ твьрдо*: (**рáбъ, женà, лѣ́то**), и Б. *Склоненіѥ меко:* (**дéнь, каплꙗ, пѣ́ніє = пѣниѥ**).

ПЬРВО СКЛОНЕНІѤ.

§. 26. Сѫществителны-тѣ мѫжкы родъ имена съ отличително окончаніѥ **ъ**, иматъ твьрдо склоненіѥ: образы — **сы́нъ, Бóгъ, слав́ѧнинъ.**

а) Твьрдо склоненіѥ.

	I-й образъ.	II-й.	III-й.
	Ѥдинственно число.		
и.	**сы́нъ**	**бóгъ**	**слав́ѧнинъ**
р.	**сы́на -оу**	**бóга**	**слав́ѧнина**
д.	**сы́нꙋ -ови**	**бóгꙋ -ови**	**слав́ѧнинꙋ**
в.	**сы́на -ъ**	**бóга -ъ**	**слав́ѧнина -ъ**
з.	**сы́не**	**бóже**	**слав́ѧнине**
т.	**сы́номъ -омь**	**бóгомъ -ъмь**	**слав́ѧниномъ -ъмь**
п.	**сы́нѣ -оу**	**бóзѣ**	**слав́ѧнинѣ**
	Двойственно.		
и. в. з.	**сы́на**	**бóга**	**слав́ѧна**
р. п.	**сы́нꙋ**	**бóгꙋ**	**слав́ѧнꙋ**
д. т.	**сы́нома**	**бóгома**	**слав́ѧнома**

Множественно,

и. з. **сыніи -ове**	**бо́зи**	**славане**
р. **сы̑нъ -ѡ́въ**	**бѡ́гъ -ѡ́въ**	**слава́нъ -ѡвъ**
д. **сынѡ́мъ-овѡ́мъ**	**богомъ омъ**	**слава́нѡмъ-омъ**
в. **сыны -овы**	**бо́ги -гы**	**слава́ны**
т. **сыны -ами**	**бо́ги -ами -гы**	**-ва́ны -ами**
п. **сынѣхъ**	**бо́зѣхъ**	**слава́нѣхъ**

Тъй са-скланятъ по I-ыя образъ: **во́инъ, спа́съ, ра́бъ, до́мъ, во́лъ, ло́въ, гра́дъ, гро́бъ, дꙋ́бъ, сто́лъ** и друг.; по II-ыя: — **дрꙋ́гъ, вра́гъ, до́лгъ, вѣ́къ, лꙋ́къ, поро́къ, грѣ́хъ, вьрхъ, слꙋ́хъ, дꙋ́хъ** и друг.; по III-ія: — **Римлѧнинъ, Е҆́ллинъ, Самарѧ́нинъ, Се́рбинъ** мн. **Се́рби** и **Се́рбе, Е҆вре́инъ** мн. **Е҆вре́и** и **Е҆вре́е** и друг.

Забѣл. 1. Въ двойственно-то число защото винит. и зват. падежи вынагы сѫ сходны съ именит., твор. съ дател., а предл. съ родит., затуй въ склоненія-та ще сѫ помѣстены само имен., родит. и дател., подъ които ще са-разумѣватъ и оставены-тѣ.

Забѣл. 2. По II-ыя образъ гърляны-тѣ: **г, к, х** постоянно са-измѣнуватъ предъ **е** въ зват. един. въ приджхливы-тѣ: **ж, ч, ш** (**дрꙋ́же, про́роче, дꙋ́ше**), а предъ **ѣ** и въ предл. един. и въ именит., зват. и предл. множ., въ свистливы-тѣ: **з, ц, с** (**вразѣ, врази́, вразѣ́хъ; проро́цѣ, проро́цы-ци, проро́цѣхъ; дꙋ́сѣ, дꙋ́си, дꙋ́сѣхъ**, (вижь §. 14. 3). Въ новыя періодъ изданія-та сѫ отстѫпили отъ древня-та форма съ тѣзи руссизмы: — *а)* дѣто послѣ **ц** въ именит. и зват. множ. употребяватъ **ы** а не **и**, *б)* дѣто въ винит. и твор. множ. буква-та **и** послѣ гърляны-тѣ: **г, к, х** стои вмѣсто **ы**,

— и въ такъвзи случай гърляны-тѣ пакъ не са-превръщатъ въ придяхливы: **Почто̀ ѹ҆чени́цы твоѝ престꙋпа́ютъ преда́нїе ста́рецъ.** Мат. XV. 2. **И҆ а҆́бїе понꙋ́ди Ї҆и҃съ ѹ҆чєки̑ своѧ̀ влѣ́сти в̾ кора́бль.** Там. XIV. 22. **Мꙋ̑дрыѧ же прїѧ́ша є҆лє́й въ сосꙋ́дѣхъ со свѣти́льники свои́ми.** Там. XXV. 4.

§. 27. Сѫществителны-тѣ мѫж. родъ имена съ отличителны окончанія, **ь й** (древ. **и**.) иматъ меко: склоненію: образы — **звѣ́рь, вра́чь, вра́бїй**.

Меко склоненію.

I-й образъ.	II-й.	III-й.
Единственно число.		
н. **звѣ́рь**	**вра́чь**	**вра́бїй -нн**
р. **звѣ́рѧ -ıа**	**врача́ -ıа**	**вра́бїѧ -нıа**
д. **звѣ́рю**	**врачꙋ̀ -ю -еви**	**вра́бїю -еви**
в. **звѣ́рѧ -ь**	**врача́ -ıа -ь**	**вра́бїѧ -нн**
з. **звѣ́рю**	**врачю̀**	**вра́бїю -е**
т. **звѣре́мъ -емь**	**враче́мъ -эмь**	**врабїемъ -ıемь**
п. **звѣ́ри -ѣ**	**врачи́ -ѣ**	**вра́бїи -нн**
Двойнственно.		
н. **звѣ́рѧ -ıа**	**врача̀ -ıа**	**вра́бїѧ -нıа**
р. **звѣ́рю**	**врачꙋ̀ -ю**	**вра́бїю -нію**
д. **звѣ́рема**	**враче́ма**	**вра́бїема -ніема**
Множевтвенно.		
и. з. **звѣ́ри -їе**	**врагѝ -їе -чеке**	**вра̑бїи їе-нн**
р. **звѣ́рь -е́й**	**вра̑чь -е́й**	**вра̑бїй -нн**
д. **звѣре́мъ**	**враче́мъ**	**вра́бїемъ -ıемъ**
в. **звѣ́ри -ıа**	**врачи́ -ıа**	**вра́бїи ıа**

т. звѣ́ри -ьми	врачи́ -ьми́	вра̂бїи -їйми
п. звѣрѣ́хъ-ехъ-ихъ	-е́хъ -ѣ́хъ -ихъ	вра́бїихъ -ехъ

Тъй са-скланятъ по I-ыя образъ; — **ца́рь, па́стырь, кора́бль, оучитель, оу́гль, гво́здь, та́ть, ко́пль, ко́нь, во́ждь, пѣ́нязь, кла́дязь, пе́нь**, род. **пня̀** = древ. **пьнь пьня** и друг.: по II-ыя — : **ме́чь, би́чь, клю́чь, паде́жь** и другы; по III-ія — : **ра́й, ро́й, зно́й, гно́й, злодѣ́й, ра́гай, мра́вїй, жре́бїй** и другы.

Забѣлѣжкы. При скланянье-то на сѫщест. имена мѫж. родъ, както въ твърдо-то, тъй въ меко-то склоненіе забѣлѣжватъ-са слѣдующи-тѣ:

а. Въ юдинственно-то число.

1. Въ твърдо-то склоненіе, окончаніе-то **оу** въ родит. и предл. пад. пріюматъ въ нов. періодъ само нѣколко имена, отъ кои-то по-забѣлѣжителны сѫ: **до́мъ гро́бъ, зако́нъ, бо́къ, ста́нъ**; родит. **до́му, гро́бу, зако́ну**..., предл. **дому̀, гро́бу, зако́ну, боку̀ стану̀**. То ю остатъкъ отъ древность-та, дѣто съ туй окончаніе сѫ и — **волоу, мироу, полоу, дльгоу, чиноу, тльцоу, пироу, сапогоу** и другы. Въ меко-то склоненіе чужды имена на **й** въ нов. періодъ иматъ **а** въ родит. и винит. вмѣсто **я** = **ꙗ**: **Андре́а, Ґере́а, Іу̀лїа**.

2. Дател. падежь кога пріюма въ твърдо-то склоненіе вставныя слогъ — **ов**, а въ меко-то — **ев** (нѣкога и — **ов**), тогази падежно-то окончаніе **у, ю** измѣнува-са на **и**, че става — **ови, еви**. Туй окончаніе ю свойственно на старобългар. юзыкъ по сичкы-тѣ му періоды, въ юдно-и двусложны думы, а рѣдко въ многосложны; то не искючава обыкновенно-то окончаніе — **у, ю**: по

юдна и тъзи дума може да пріюма кога юдно-то (ꙋ, ю), кога труго-то (ови, еви): бо́гꙋ и бо́гови, ми́рꙋ и ми́рови, до́мꙋ и до́мови, дꙋ́хꙋ и дꙋ́хови, царю̀ и царе́ви, вра́чꙋ́ и враче́ви, ключꙋ̀ -еви, дождю́ -еви, ра́ю -еви, змі́ю -еви и ови. Особито въ употребеніе е въ чужды думы: Петро́ви, Іѡа́нновн, Інсꙋ́сови, Іѡ́сифовн, ке́сареви, Іꙋде́еви -ови, -А̓ндре́еви -ови, Нико́аеви.

3. И въ твърдо-то и въ меко-то склон., винит. пад. на имена на одушевены и на неодушевены предметы, въ най-древни-тѣ паметници ю равенъ въ именит. пад., а послѣ често са-нахожда равенъ въ родит. пад. не само на имена на одушевены но и на неодушевены предметы, подъ които са-разумѣватъ одушевены: Бо́га, христа, бисъра, ка́менѧ, свѣ́та, стълпа; оць бо любитъ сна. Остр. Іоан. V. 20—23. Привєдоша жє чєстънаго съсѫда и стєжєра мѫчєникомъ, крѣпа вѣры камыка, Өеодора непобѣдимааго. Супр. р. 44. А въ нов. періодъ, по вліяніе-то на руссизма, винит. на одушевены предметы редомъ ю равенъ съ родит. пад., а на неодушевены — съ именит: послѣди́ же посла̀ къ ни́мъ сы́на своего̀. Мат. XXI. 37. И віногра́дъ преда́стъ и҆ны̑мъ дѣ́лателемъ; Царѧ̀ чти́те; препоѧ́ши ме́чь твой.

4. Зрателный-тъ пад. въ твърдо-то склненіе въ древность-то нѣкога освень на е окончава-са и на оу: помилоуи мѧ сноу двдвъ. Ост. Мат. XV. 22; въ меко-то склон. освень ю има въ древн. нѣкога на оу: цароу, врачоу и — на е: а) въ чужды думы на: ай, ей, ѣй, ій, б) въ думы на ь съ предидюжа ц или з, които тогази са-измѣ-

нуватъ въ съотвѣтственны-тѣ си — ч ж: Николаѥ, Андрѣѥ, закхѣѥ, Іоудѣи -ѣе, Григорїй -їѥ, лазарь -рѥ кнѧзь -жѥ, отьцъ, отьчѥ.

5. Творителный-тъ и въ двѣ-тѣ склоненія въ древность-та окончава на меко мь и са-отличава съ него отъ дател. множ. пад., който са-окончава на твърдо мъ, а въ новыя періодъ и два-та тѣзи падежи сѫ съ твърдо мъ. Той въ древность-та вм. ємь има нѣкога ьмь: отьцьмь, корабльмь, а въ чужды думы на — ай, єй, їй, ѣй, има ємь или омь: Николаѥмъ, Ієрѣѥмъ -омъ, Іюдеомъ -ємъ, Моѵсѣѥмъ -омь, Матѳѣи матѳѣмь -омь.

б. Въ двойственно-то.

1. Имент. пад. въ твърдо-то склоненіѥ освень на а нахожда-са и на ы, ако и рѣдко въ древность-та: дъва краты, оба полы, дъва волы.

2. Дател. въ твърдо-то склон. вмѣсто ома или ъма въ древность-та: волома и волъма, а въ меко-то склон. вмѣсто ѥма рѣдко быва въ древн. ьма: тъгда повелѣ сватыи Артемонъ єленьма и дивиимъ козам' ити к' єпископоу. Супр. р.

в. Въ множественно-то.

1. Именит. и зват. падежи слѣдъ вставка-та ов, въ твърдо-то склон. и ѥв въ меко-то, пріѥматъ вм. и окончаніѥ-то ѥ, въ ѥдно -и двусложны думы: сынове, оудовѥ, доуховѥ, оумовѥ, плодовѣ, ликовѥ, врачѥвѥ, ключѥвѥ, мечѥвѥ, роѥвѥ.

Въ меко-то склон. вм. и пріѥма йоще и тѣзи окончанія: а) иѥ = їѥ, въ имена на одушевены предметы:

пастыри -їє, оучители -їє, врабїи -їє, дѣлатели -їє; б) **ьє** = **їє, ю, є,** които ставатъ отъ **ню: мольє=молїє, трьньє=тєрнїю, оуглїє. дѣлателю= лє, архїєрєє, мытарє,** Туй трояко окончанію; **и, овє** или **євє, ню** или **ьє,** видиса, че въ древность-та не са-употребявало безразлично. Пьрво-то окончанье **и** изобщо са употребявало за означаванье на родово понятіе: **и мѫжи дрьжаще нісоуса рѫгахѫ сѧ юмоу.** Второ-то — **овє** или **євє** показвало видово понятію, кога искали да различѫтъ единъ видъ предметы отъ другый, отъ туй на **овє, євє** по-часто са-нахождатъ видовы-тѣ названія на животны-тѣ: **врабиюве, скорпиюве, змиюве; єгуп'тьст'ни зміюве** (за разлика отъ други-тѣ). А окончаніе-то **ню, ьє** и съкратено **ю** употребявало-са за означаванье на събирателно име, за изрекванье на цѣлъ купъ отъ юднородны предметы: **предсташа царию земстии и кънязи събрашѧ сѧ въкоупъ; мѫжию братию** — обикновенно апостолско възванiе. Съ таквозь значеніе и у насъ сега ю употребеніе-то: ***трьпье, колье, прѫтье, лозье. мравье, камънье, снопье*** и други.

2. Родител., дат. и винит. падежи и въ двѣ-тѣ склоненія, освень обыкновенны-тѣ си окончанія, пріюматъ и вставкѫ-та **ов, єв** между тема-та и падежно-то си окончаніе: **домовъ, сыновъ, даровъ, воловъ; домовомъ, сыновомъ, даровомъ, волцомъ; бѣсовы, домовы, часовы, сыновы; царевъ, кораблевъ, врачевъ; дъждевемъ, мьчевы** и др. Дател. йоще въ меко-то склон., въ чужды думы на **ѣи** и **єй** прави и на **омъ =омъ: фарисеємъ -сеомъ, Филипсеомъ, июдеомъ,** а винител. само въ древн. **вм. и има ѧ, ѩ, ниѩ:** вм. **оучители, корабли, пастыри,** стои **оучителѩ -лѩ, кораблѩ-лѩ пастырѩ, татиѩ.** Дател. пад. въ древность-та и въ

двѣ-тѣ склон. различава-са въ окончаніе-та по твърда-та ъ, отъ творит. единственный, който е съ мека ь, а въ новыя пер. са-различава въ твърдо-то склон. по гласна-та ѡ въ окончаніе-то, въ меко-то — по гласна та є, до като творит. един. има о, є: дат. мн. — рабомъ, царемъ, рабѡмъ царе́мъ; твор. единст. — рабомь, царемь, рабо́мъ царе́мъ.

3. Творит. въ твърдо-то склон., освень окончаніе-то ы или и, въ новыя пер. има и руссизма — ами: рабы -а́ми, богы -ги -ами, а въ меко-то склон. вм. и има и ѧми или ами (руссизмъ) и ьми (дрсв.): цари -рьми -рѧ́ми, врачи -чьми -ча́ми, дръкольми. А кога пріема вставкѫ-тѫ ев, има твърдѫ-тѫ ы: ножевы, мьчевы, въ древность-та.

4. Предлож. пад. въ твърдо-то склон. има окончанія: ѣхъ, охъ и съсъ вставка ов (древни), ѣхъ (по сичкы-тѣ періоды) и ахъ (руссизмъ): домѣхъ, домохъ, домовѣхъ домѣхъ, домахъ; сынѣхъ сынохъ сыновѣхъ сынѣ́хъ сына́хъ въ домѣхъ црихъ сѫть. Остр. Мат. XI. 8. Въ меко-то склон. освень обикновенны-тѣ окончанія: ехъ, ѣхъ, има йоще въ древн. — ихъ, иихъ и охъ: царе́хъ -ѣ́хъ вра́ѕіихъ, корабліихъ, фарисѣихъ, воехъ, июдѣехъ, мѣсяцѣхъ -цохъ; послѣ вкаранъ и руссизмъ-тъ — ахъ, ѧхъ: врача́хъ, звѣрѧ́хъ меча́хъ.

Забѣл. 1. Нѣкои имена отъ твърдо-то склон., що иматъ въ древность-та предъ окончателна-та си съгласна ъ, ь, поруссены послѣ въ о, е, въ новыя періодъ нехвърлятъ гласнѫ-тѫ о, е, въ сичкы-тѣ другы падежи и въ три-тѣ числа, освень въ именит. един. и родит. множ.,

кога той ю равенъ съ именит. юдинст.: сънъ=сóнъ, снà, снꙋ̀... снѝ и сóнїє (по меко-то), сѡ́нъ и снѡ́въ и сóнїй...; орьлъ=ô̑рéлъ, ô̑рлà, ô̑рлꙋ̀...ô̑рлѝ, ô̑рéлъ и ô̑рлѡ́въ...; рóвъ-рвà, лóбъ-лбà, лóмъ, свéкоръ, вѝхоръ, пѧтóкъ, начáтокъ начéтки и -тцы; ѩ̑рéмъ -рмà, хребéтъ -бтà, рожéнъ, творьць -рéцъ, отьць ô̑тéцъ, лéвъ, мьскъ=мéскъ, пьнь=пéнь -пнѧ̀ (по меко-то) и другы. Нѣкои отъ на ецъ, кога съвпадатъ двѣ съгласны предъ є, премѣстятъ є -то въ другы-тѣ падежи жрьць=жрéцъ -жерцà, пришльць -лéцъ пришéлца, множ. жерцы̀, пришéлцы, род. жрéцъ и жерцéвъ пришлéцъ и пришéлцевъ. А нѣкои ради недоброзвучïю-то, коюто бы произлѣзло въ отсжтсïю-то на гласна-та, задържатъ ѭ на мѣсто-то ѝ: бѣглéцъ -лецà, мꙋдрéцъ -рецà, ἄнгелъ, ἀпóстолъ, стóлъ, снóпъ, востóкъ, закóнъ, ἴнокъ, ὄтрокъ, позóръ, порóкъ, прорóкъ, сѣ́веръ, трéпетъ, чтéцъ, ѿбрóкъ, близнéцъ. Сичкы-тѣ тѣзи (освень на ьць=ецъ) и въ древность-то сж съ о, є, а не съ ъ, ь. — Кога предъ гласна-та є лежи въ нѣкои думы друга гласна, є са-измѣнува въ й въ другы-тѣ падежи: боéцъ-бойцà, оу̑éцъ-оу̑йцà, оу̑бïецъ-оу̑бïйца, оу̑éмъ-оу̑ймà.

§. 28. Сжществителны-тѣ имена мжж. родъ на мека ь, слѣдъ съгласны-тѣ: ж, ш, щ, ч, ц, по сичкы-тѣ перïоды, смѣсватъ нѣкои падежны окончанïя съ твърды, напр.: отьць-отьца, мжжь-мжжа, ô̑тéцъ-ô̑тцà-ô̑тцꙋ̀, мꙋ́жъ-мꙋ́жа-мꙋ́жꙋ, а не отьць-отьцѩ-отьцю, мжжь-мжжѩ-мжжю.., както бы трѣбало по правилно-то измѣненïю на гласны-тѣ. Но въ най-древни-

тѣ паметници има примѣры, дѣто измѣненiе-то на мекы-тѣ гласны са-види правилно: оцю своѥмоу. Глагол. Клоц. За скланянье-то на тѣзи смѣсены измѣненiя излагать-са образы заулесненiе.

Ѥдинственно число.

и.	мѫжь	отьць	мытарь	иѥреи
	мꙋ́жъ	о̂те́цъ	мыта́рь	і̂ере́й
р.	мѫжа	отьцѩ	мытарѩ	иѥреѩ
	мꙋ́жа	о̂тца̀	мытарѧ	і̂ере́а
д.	мѫжеви	отьцоу -ю	мытарю	иѥрею -ови
	мꙋ́жꙋ -еви	о̂тцꙋ̀ -е́ви	мытарю̀	і̂ере́ю -ови
в.	мѫжь -а	отьць -а	мытарь -ѩ	иѥреѩ
	мꙋ́жа	о̂тца̀	мытарѧ̀	і̂ере́а
з.	мѫжоу	отьче	мытарю	иѥрею -ѥ
	мꙋ́жꙋ -е	о̂̆тче	мытарю̀	і̂ере́е
т.	мѫжемь	отьцьмь	мытаремь	иѥреомь -ѥмь
	мꙋ́жемъ	о̂тце́мъ	мытаре́мъ	і̂ере́емъ -омъ
п.	мѫжи	отьци	мытари	иѥреи
	мꙋ́жи -ѣ	о̂тцѣ̀	мытари̇̀	і̂ере́и

Двойственно.

и.	мѫжа -и	отьца	мытарѩ	иѥреѩ
	мꙋ́жа	о̂тца̀	мътарѧ̀	і̂ере́а
р.	мѫжоу	отьцю	мытарю	иѥрею
	мꙋ́жꙋ	о̂тцꙋ	мытарю̀	і̂ере́ю
д.	мѫжьма	отьцема	-рема -ьма	иѥреѥма
	мꙋ́жема	о̀тцема	-ре́ма рма	і̂ре́ема

Множественно.

и. з. мѫжи -ије	отьци	мытарије -ре	иерен
мѫжи -їе	ôтцы̀	мытарѝ	ї ере́и
р. мѫжин -евъ	отьць	мытарь -рин	иерен
мѫже́й-е́въ	ôте́цъ-е́въ	-та̂рь -ре́й	ї ере́й -евъ
д. мѫжемъ	отьцемъ	мытаремъ	иереомъ
мѫже́мъ	ôтце́мъ	мытаре́мъ	ї ере́емъ
			-ѡмъ
в. мѫжа -евы	отьца	мытарѧ -ниа	иереа
мѫ́жи	ôтцы̀	мытарѝ	ї ерѐи
т. мѫжи -ьми	отьци	мытари -ьми	иерен
мѫ́жи -ами	ѝтцы̀ а́ми	-тарѝ -рмѝ	ї ере́и
п. мѫжихъ	отьцихъ	мытарихъ	-енхъ -еѥхъ
-же́хъ -а́хъ	-цѣ́хъ-а́хъ	-ре́хъ -а́хъ	ї ере́ехъ

ВТОРО СКЛОНЕНІѤ.

§. 29. Сѫществителны-тѣ женс. родъ имена на: а. ѧ=ꙗ, и, ь объюмать второ-то склоненіѥ; отъ тѣхъ на а иматъ твьрдо склоненіѥ, а на ѧ=ꙗ, и, ь — меко.

а) Твьрдо склоненіѥ.

Ѥдинственно.		*Множественно.*	
и. жена̀	нога̀	жены̀ -ы	но́ги -ы
р. жены̀ -ы	ногѝ -ы	же́нъ	но́гъ
д. женѣ̀	нозѣ́	жена́мъ	ногамъ
в. женѹ̀ -ѫ	но́гѹ -ѫ	жены̀ -ы	но́ги -ы
з. жено	но́го	жены̀ -ы	но́ги -ы
т. жено́ю -оѭ	ного́ю -оѭ	жена́ми	ного́ми
п. женѣ̀	нозѣ́	жена́хъ	нога́хъ

Двойственно.

и. **женѣ**	**нозѣ**
р. **женꙋ**	**ногꙋ**
д. **женама**	**ногами**

По образа **жена** са-скланятъ — **слава, глава, нива, вода, лꙋна, лоза, вѣра, юнота, красота слꙋжба** и другы: по образа **нога** — що сж съ гърляна окончателна: **г, к, х** — **слꙋга, мꙋка, рꙋка, снохаа мꙋха**, и другы. Тѣ предъ окончаніе-то **ѣ** измѣнуватъ **г, к, х** на съотвѣтственны-тѣ имъ **з, ц, с** (вижь §. 14. — 3.): — въ новыя періодъ окончаніе-то **ы** слѣдъ тѣзи гърляны замѣнено е въ **и** по вліяніе-то на руссизма. — **рака** има въ древность-та именит. един. и **ракъı**.

Забѣл. 1. Въ женскый родъ на **а** имена, конто въ древность-та иматъ въ вторыя слогъ тжпж гласнж **ъ** или **ь**, защото тѣзи гласны сж исхвърлены въ новыя пер. по вліяніе-то на руссизма, за туй въ родител. множ. поевява-са гласна-та **о** вм. **ъ** и **е** вм. **ь**: **дъска** = **дска**, род. **дъскы** = **дски**, род. мн. **дъскъ** = **доскъ**; **оставъка, игъла, мольба, сѫдьба**, род. мн. **ѻставокъ, иголъ, молебъ, сꙋдебъ**.

Забѣл. 2. Тукъ са-скланятъ и имена мжж. родъ на **а**: **владыка, воевода, Іѡна, Савва, Ѳѡма, Лꙋка**. — Дума-та **пасха** има дател. и предл. един. **пасцѣ**, по древнье-то употребеніе въ именит. падежь **паска**.

Забѣл. 3. **Домꙋ владыка** въ скланянье-то измѣнува, само дирнж-тж думж: И. **домꙋ владыка**. Род. **домꙋ владыки -кы**. Дат. **домꙋ владыцѣ**. Вин. **домꙋ владыкꙋ -кж**.

б. Мекѡ склоненію.

Юдинствeнно.

I-ый образъ.	II-ый.	III-ій.
и. вóлѧ -ꙗ	стрꙋѧ̀ -ꙗ	кóсть
р. вóли -ѧ	стрꙋѝ -ꙗ	кóсти
д. вóли	стрꙋѝ	кóсти
в. вóлю -ѭ	стрꙋѭ̀ -ѭ	кóсть
з. вóлє	стрꙋѐ	кóст: -и
т. вóлєю -єѭ	стрꙋéю -юѭ	кóстїю -нѭ (1)
п. вóли	стрꙋѝ	кóсти

(1) Нѭ нѣкога ю замѣнено съ ьѭ: костьѭ, пѣсньѭ, нощьѭ.

Двойственно.

и. вóли	стрꙋѝ -оуи	кóсти
р. вóлю	стрꙋѭ̀ -оую	кóстїю
д. вóлѧма -ꙗма	стрꙋѧ́ма -ꙗма	кóстéма (2)

(2) Вм. єма быва и ьма: костьма, дланьма челюстьма.

Множественно.

и. з. вѡ́ли -оли	стрꙋй -ꙗ	кѡ́сти
р. вóль	стрꙋй	кóсть -éй (3)
д. вóлѧмъ -ꙗмъ	стрꙋѧ́мъ -ꙗмъ	костéмъ (4)
в. вѡ́ли вола	стрꙋй -ꙗ	кѡ́сти
т. вóлѧми -ꙗми	стрꙋѧ́ми -ꙗми	костьмѝ
п. вóлѧхъ -ꙗхъ	стрꙋѧ́хъ -ꙗхъ	костéхъ (5)

(3) Вм. єй намѣрва-са ии: печалии въ древн.

(4) Вм. ємъ нахожда-са въ древн. ьмь: двьрьмъ.

(5) Вм. єхъ — сѫщо въ древн. ьхъ: двьрьхъ.

По I-ыя образъ са-скланятъ: **землѧ̀, ка́плѧ, кꙋ́плѧ, недѣ́лѧ, ба́нѧ, со́тнѧ, бꙋ́рѧ, рабынѧ-ни, сватьі́нѧ, кнѧги́нѧ-ни, дрꙋги́нѧ-ни, свинѧ̀** и др., по II-ыя —: **выі́ѧ, ладїѧ̀, змі́ѧ, ста́ѧ, чашꙋ̀ѧ, скинїѧ** (и **скинїа**), и мжж. родъ **сꙋдїѧ̀, вѣті́ѧ** и другы; по III-ія —: **сла́сть, ле́сть, пѣ́снь, пе́рсть, сме́рть, пло́ть, ра́дость, вѣ́твь, Ѐсѳи́рь, Раҳи́ль** и др.

§. 30. Сѫществителны женс. родъ имена на **а**, слѣдъ **ж, жд, ц, ч, ш, щ** (**мре́жа нꙋ́жда, дѣви́ца, тꙋ́ча, дꙋша̀, кꙋ́ща**) въ склоненіе-то си, иматъ нѣкои падежи по твърдо-то склоненію, а нѣкои — по меко-то: за туй за по-лесно изучванье на тѣхны-тѣ формы излага-са особенъ образъ и за тѣхъ.

Ѥдинственно.		*Множественно.*	
и. **дꙋша̀ -ѧ**	**мыі́шца -ѧ**	**дꙋ́ши -ѧ**	**мыі́шцы -ѧ**
р. **дꙋши̇̀ -ѧ**	**мыі́шйа -ѧ**	**дꙋ́шъ -ь**	**мыі́шцъ -ь**
д. **дꙋши̇̀**	**мыі́шцѣ -и**	**дꙋша́мъ**	**мыі́шцамъ**
в. **дꙋ̀шꙋ -ѫ**	**мыі́шцꙋ -ѫ**	**дꙋ́шы -ѧ**	**мыі́шцы -ѧ**
з. **дꙋщѐ**	**мыі́шце**	**дꙋ́ши -ѧ**	**мыі́шцы -ѧ**
т. **дꙋще́ю-еѭ**	**мыі́шцею -еѭ**	**дꙋша́ми**	**мыі́шцами**
п. **дꙋши̇̀**	**мыі́шцѣ -и**	**дꙋша́хъ**	**мыі́шцахъ**

Двойственно.

и. **дꙋши**	**мыі́шцы -и**
р. **дꙋ́шꙋ**	**мыі́шцꙋ**
д. **дꙋша́ма**	**мыі́шцема -цама**

Тъй са-скланятъ: **ѻде́жда, ко́жа, мре́жа, лꙋча, пища, свѣща̀, десни́ца, десни́ца, вдови́ца, зѣ́ница** и мжж. родъ — **велмо́жа, невѣ́жа -жда предте́ча, ю̆ноша**; нѣкога и — **сльза, стьза -за, польза**.

ТРЕТЬЕ СКЛОНЕНІѤ.

§. 31. Сѫществителны-тѣ среденъ родъ на о объемать твърдо-то склоненіѥ, а сѫществителны-тѣ отъ сѫщія родъ на є, ѥ — меко-то.

Ѥдинственно.

а. твърдо склоненіѥ.		*б.* меко склоненіѥ.	
и. в. з. лѣто	дѣло	море	пѣніє -нниѥ
р. лѣта	дѣла	морѧ -ꙗ	пѣніѧ -нниꙗ
д. лѣтꙋ	дѣлꙋ	морю (1)	пѣнію -нню
т. -томъ -тьмь	-ломъ -тьмь	моремъ -ьмь	пѣніємъ -нниѥмь (2)
п. лѣтѣ	дѣлѣ	мори	пѣніи -нни

(1) Нахожда-са и на еви: моревн, въ древность-та.

(2) Нахожда-са и на нимь, ьѥмь, ьнмь: орѫжиимь, говѣньѥмь, писаньимь, въ древность-та.

Двойственно.

н. дѣтѣ	дѣлѣ	мори	пѣніи нни
р. дѣтꙋ	дѣлꙋ	морю	пѣнію нню
д. дѣтома	дѣлома	морема (3)	пѣніема-нѥма

(3) Нахожда-са и на ьма нма: сонмищьма-щнма.

Множественно.

и. в. з. лѣта	дѣла	морѧ -ꙗ	пѣніѧ -нниꙗ
р. лѣтъ	дѣлъ	морь	пѣній нни
д. лѣтѡмъ-омъ	-лѡмъ-омъ	-ремъ-емъ	-ніємъ -нѥмъ
т. лѣты -ы (4)	дѣлы -ы	мори	пѣніи -ни (6)
п. лѣтѣхъ	дѣлѣхъ	морихъ (5)	-ніихъ -нихъ

(4) Въ новыя пер. и на ами: лѣтами, дѣлами (руссизмъ).

(5) Въ древн. и на ехъ, охъ, ıахъ, съкровнщехъ, лицохъ, рыданнохъ, (въдѣнихъ, оученнихъ, и въ нов. пер. пѣ'нїахъ).

(6) Въ древн. и на ьми, ими: оржжьми, рыданьми, беззаконними.

Тъй са-скланятъ — по твърдо-то: мѣсто, вѣно, колѣно, дьно, сѣно, чадо, стадо, жало, село, чело, нѣдро, бедро, масо и другы; по меко-то: поле, бренїе, зрѣнїе, оучєнїе (молїе, оуглїе, коренїе, вѣткїе, стеблїе, съ значенiе множественно само въ един. число).

Забѣл. На е имена отъ туй склоненiе, съсъ свистлива-та ц и придѫхливы-тѣ ж, щ, иматъ повечто твърды окончанiя вмѣсто мекы-тѣ, по сичкы-тѣ перiоды, напр.: вм. ıа, ю иматъ а. ꙋ: лице, солнце, ıайце, оконце, сонмнще, оучилище, съборнще, ложе; оуже; родител. лица, солнца, ıайца, оконца, сонмища, оучилища, съборнща, ложа, оужа; дател. лицꙋ, солнцꙋ, ıайцꙋ, сонмищꙋ, съборищоу, оучилищꙋ, ложꙋ оужꙋ ..... Но въ най-древни-тѣ паметници са-нахожда и правилно-то употребенiе на меко-то окончанiе: лицıа, лицю, ложıа, ложю.

II. НАРАСТЯВАНЫ СКЛОНЕНIЯ.

§ 32. Нарастяваны-тѣ въ склоненiе-то си сѫществителны имена сѫ твърдѣ малобройны; отъ тѣхъ едны са-окончаватъ въ древность-та на-ы, и-въ именит. един. падежь, които въ новыя, пер. иматъ нарастяваны буквы и въ сѫщiя именит. пад.: камы камень, кры кровь, мати матерь и мати, а другы по сичкы-тѣ перiоды са-окончаватъ на о, а въ именит. един. пад. и

пріюмать нарастяванье въ другы-тѣ падежи: **сло́во слове́сє, имѧ имене, телѧ телѧте.** Отъ на **ы**, мѫжкый родъ дѣто сѫ пріюмать нарастяванье **єн**, а женскый родъ дѣто сѫ пріюмать нарастяванье **ъв = ов: камы ка́мень, ка́менє; кры кръвь и кро́вь кро́ви, кро́вє.** На **и** що са-окончавать, сичкы-тѣ сѫ женс. родъ и пріюмать нарастяванье **єр: мати ма́терь, ма́терє;** на **о** сѫ сред. родъ и пріюмать нарастяванье **єс: не́бо, небесе́.** На **ѧ** що са-окончавать, юдны пріюмать нарастяванье **н**, а другы — **т** (послѣдньe-то ю за имена на животны младички); и първы-тѣ, и вторы-тѣ сѫ среденъ родъ и имать родит. падежь на **є**, дател. на **и**: **имѧ = (имен), имене, имени; телѧ = (телен), телѧте = (телeнте), телѧти = (теленти).**

§ 33. На **ы** мѫж. родъ съ нарастяванье **н** и женс. родъ съ нарастяванье **ъв** са-скланять тъй:

Юдинственно.

	I-ый образъ мѫж. р.	II-ый — женс.
и.	**камы ка́мень**	**цръкы це́рковь це́ркви**
р.	**ка́менє**	**цръкъве це́рквє**
д.	**ка́мени**	**цръкъви це́ркви**
в.	**камы ка́мень**	**цръкъвь це́рковь**
з.	**камы -ень -ению**	**цръкы це́рквє -кви**
т.	**каменьемь -енемъ**	**цръкъвиѫ це́рковїю**
п.	**камени -єнє -єни**	**цръкъви це́ркви**

Двойственно.

и.	**камени**	**цръкъви це́ркви**
р.	**каменоу -ению**	**цръкъвию це́рковїю**
д.	**каменома -енема**	**цръкъвама це́рковма**

Множественно.

и. в. з. камени -еніе	црькъви цéркви
р. каменин -ній -ней	-къвии -ей цéрквій-ей-въ
д. каменемъ -енемъ	црькъвамъ цéрквамъ
т. каменьми	црькъвами цéрквами
п. каменехъ	црькъвахъ цéрквахъ

Тъй са-скланятъ: по I-ыя образъ — пламы -мень ремы -мень, кремы -мень, ꙗчьмы -мень, (у насъ сега — *камъкъ* и *камыкъ, пламъкъ* и *пламыкъ, ремъкъ* и *ремыкъ ремичка, кремъкъ* и *кремыкъ, ячмыкъ):* но и въ древность-та са-нахождатъ и на ыкъ: крѣпа вѣры камыка, Өеодѡра непобѣдимааго. Супр. ркп. 44.

По II-ыя образъ — кры и кръвь-крóвь и крóви, любы и любъвь-любóвь и любьí, свекры и свекръвь-свéкровь, неплоды и неплодъвь-неплóдовь, смъкы и смокъвь и смокъвы-смóкви и смóковь.

§. 34. На-и-жес. родъ съ нарастяванье ер скланятъ-са тъй:

Ѥдинственно.

и. з. мати мáтерь	дъщи -д҄щéрь
р. мáтере	дъщере дщéре
д. мáтери	дъщери дщéри
в. мати -тере -терь	дъщерь -ре дщéрь
т. материѭ -рїю	дъщериѭ҆ -рїю
п. матетере -тери	-щере -ри -щéри

Двойственно.

и. матери	дъщери дщéри
р. матерню -рїю	дъщерню -рїю
д. матерьма -рма	дъщерьма -рма

4 *

Множественно.

и. в. з. матери -тєри	дъщєри дщє́ри
р. -рии -ръ -ïй -єй -рь	-рии -ръ -рій -єй -рь
д. матерємъ -тє́рємъ	дъщерємъ -щє́рємъ
т. матерьми -рми	дъщерьми -рми
п. матерєхъ -рєхъ	дъщерєхъ -рєхъ

§. 35. На **о** среденъ родъ съ нарастяванье **єс** и на **а** съ нарастяванье **н** или **т** скланятъ-са тъй:

Единственно.

I-ый обр.	II-й.	III-й.	IV-й.
и. в. з. нє́бо	ȏко	имѧ = имєн	тєлѧ = -лєн
р. нєбєсѐ	ȏчєсѐ	и̑мєнє	тєлѧ́тє
д. п. нєбєсѝ	ȏчєсѝ	и̑мєни	тєлѧ́ти
т. -сє́мъ -ємь	-є́мъ -ємъ	-нємъ -ємь	-тємъ -ємь

Двойсшвенно.

и. нєбєсѝ	ȏчи (ȏцѣ)	и̑мєни	тєлѧ́ти
р. нєбєсȣ̀	ȏчïю ȏчєсȣ̀	и̑мєнȣ	тєлѧ́тȣ
д. нєбєсє́ма	ȏчи́ма	-нома -ньма	-тома -тьма

Множественно.

и. в. з. нєбєсà	ȏчєсà	и̑мєнà	тєлѧ́та
р. нєбє́съ	ȏчє́съ	и̑мє́нъ	тєлѧ́тъ
д. нєбєсє́мъ-ємъ	-сє́мъ-ємъ	-нємъ -ємь	-ємъ -ємъ
т. нєбєсы̀ -сы	ȏчєсы̀ -сы	и̑мєны -ы	-ѧ́ты -ы
п. -сѣ́хъ -сехъ	-сѣ́хъ-сехъ	-нѣхъ -єхъ	-ѣхъ -єхъ

Тъй са-скланятъ: по I-ыя образъ — сло́во, чȣ́до, тѣ́ло, дрє́во, ко́ло; по II-ыя — ȣ̑хо; по III-iя, — брє́мѧ, врє́мѧ, ви́мѧ, зна́мѧ, пи́смѧ, плє́мѧ, сѣ́мѧ; по IV-ыя — жрєбѧ̀, козлѧ̀, котѧ̀, прасѧ̀ и въ древностъ-та на **ѧ** окѧ, юнѧ, отроѧ, вноуѧ и мышѧ

(отъ мьскъ), които сичкы-тѣ въ новыя пер. сѫ на **ча** — **ѻвчà, ю҆нчà, ѻ҆трочà**.....

Забѣл. 1. **Сло́во**, кога означава **предвѣ́чное Бг҃а О҆ц҃а̀ Сло́во**, винит. кдинс. има на **а**, и зват. един. на **е**: **Сло́ва, Сло́ве Бж҃їй**.

Забѣл. 2. Нѣкой отъ I-ыя и II-ыя образъ са-употребяватъ и безъ нарастяванье, повечто въ новыя пер.: **не́бо, не́ба, не́бꙋ, не́бомъ; дре́во, дре́ва, дре́вꙋ, -вомъ, -вѣ; ѻ҆́ко, ѻ҆́ка, ѻ҆́кꙋ, ѻ҆́комъ, ѻ҆́цѣ, ѻ҆́чи; ꙋ҆́хо, ꙋ҆́ха, ꙋ҆́хꙋ, ꙋ҆́хомъ, ꙋ҆́сѣ, ꙋ҆́ши**.

Забѣл. 3. Въ творит. и предл. множ., освень горѣизложены-тѣ окончанія, въ новыя пер. са-нахождатъ и **ами, ахъ** (руссизмы): **небеса́ми -са́хъ, ѻ҆чеса́ми -са́хъ, и҆мена́ми -на́хъ, теля́тами -тахъ**.

РАЗНО-СКЛАНВАНЫ И НЕПРАВИЛНЫ СѪЩЕСТВИТЕЛНЫ ИМЕНА.

§. 36. Разно-скланваны и неправилны сѫществителны имена сѫ, които иматъ падежны-тѣ си окончанія, по разны склоненія, по разны образы, или другѫ нѣкоѭ неправилность иматъ въ измѣненіе-то си. Тѣ сѫ слѣдующи-тѣ:

1. **Ꙋ҆бі́ецъ** р. **-йца, любодѣ́ецъ** р. **-дѣ́йца, ꙗ҆́децъ -дца, пі́ецъ, -йца,** по 1-то твърдо склон., и **ꙋ҆бі́йца -йцы, любодѣ́йца -йцы, ꙗ҆́дца -цы**, по 2-то твърдо склоненіе.

2. **Древодѣ́ль-лѧ, книго́чїй -чїѧ,** по 1-то меко склон. и **древодѣ́лѧ -ли, книго́чїѧ -чїи**, по 2-ро-то меко склоненіе.

3. **Оу҆́дъ оу҆́да -дꙋ -ови**... множ. **оу҆́ди -еве, оу҆́дъ -ѡвъ**... по 1-то твьрдо склон., и (**оу҆́до** неупотребявано) род. **оу҆́десѐ -деси**... множ. **оу҆́десà оу҆́дéсъ** по I-ыя образъ на нарастяваны-тѣ сред. родъ имена.

4. **Бра́тъ -та -тꙋ -ови**... по 1-то твьрдо склон., а множ. има: *а)* по III-ія образъ на 1-то меко склон.: **бра́тїе, бра́тїй, бра́тїемъ**... *б)* по II-ыя образъ на 2-то меко склон. въ єдин. число съ значенію множественно: **бра́тїѧ, братїй**.

5. **Хрїсто́съ** въ древность-та правилно са-скланя: **христосъ, христоса -стосоу**..., а въ новыя пер. на слѣдъ грьц. єзыкъ изоставя въ другы-тѣ падежи слога **ос**: **хрїсто́съ, хрїстà, хрїстꙋ̀**... Кога ѥ съдружено **І҆исꙋ́съ Хрїсто́съ**, или и двѣ-тѣ думы са-измѣнуватъ: **І҆исꙋ́са Хрїстà, І҆исꙋ́сꙋ хрїстꙋ̀**..., или само дирня-та: **І҆исꙋ́съ Хрїстà, І҆исꙋ́съ Хрїстꙋ̀-о́ви**..

6. **Господь** смѣсва и твьрды окончанія: **Госпо́дь, Го́спода, Го́сподꙋ -еви, Го́спода, Го́споди, Го́сподемъ -емь -омь, Го́сподѣ**; Двойст. **госпо́да, госпо́дꙋ, госпо́дема -ьма**; мн. **госпо́дїе, -дїй, де́мъ, -спо́ды, -дми, -дѣхъ ехъ**.

7. **Пѫть и гортàнь** повечто прїымать окончанія-та на 2-то меко склоненію женс. род на **ь**, както отъ предлаганыя образъ са-види.

Єдинс.	*Двойст.*	*Множ.*
и. **пѫть**	**пѫтѝ**	**пѫтиѐ-їе**
р. **пѫтѝ**	**пѫтию̀ їю**	**пѫтии -їй -ей**
д. **пѫтѝ -еви**	**пѫтьма́**	**пѫтьмъ -е́мъ**
в. **пѫ́ть**	**пѫтѝ**	**пѫтѝ**

з. пѫти̂ -е	пѫти̂	пѫти̂
т. пѫте́мь -е́мъ	пѫтьма̂	пѫтьми̂ (ногъты)
п. пѫти̂	пѫтню -їю	пѫтьхъ -те́хъ

Въ древность-та и: голѫбь, гость, звѣрь, зать, лакъть, ногъть слѣдватъ повечто туй измѣненію, а въ новыя пер. са-измѣнуватъ по I-ыя образъ на 1-то меко склоненіе, и твърдѣ рѣдко нѣкои отъ тѣхъ са-срѣщатъ по измѣніе-то на пѫть.

8. Дьнь, ко́рень, сте́пень, гре́бень, юлен смѣсватъ падежны-тѣ си окончанія съ формы-тѣ на I-ыя образъ на нарастяваны-тѣ мѫжкый родъ имена. Ѥто юдинъ образъ и за тѣхъ: Ѥдинс. и. де́нь, - дьнь, р. днѐ - дьне, д. дни́ - дьни - дню̀ - дне́ви, в. де́нь - дьнь, з. днѭ̀ - дни̂ - дьни, т. дне́мъ - дьньмь, п. дни̂ -дьни дьне. Двойс. и. дни̂ - дьни, р. днію - дьнию - дньюю - дьноу, д. де́нма - дьньма. Множ. и. дни̂ - дніе - дьние, р. дній -е́й - дьнии - дьнъ, д. дне́мъ дьнемъ в. з. дни̂ - дьни, т. де́нми - дьньми пр. дне́хъ - дьнехъ - ньхъ.

9. Нѣкои имена сѫществителны, кога означаватъ купъ отъ юднородны предмети, или сѫ съ събирателно значеніе, тогази иматъ падежны формы на 3-то меко склоненіе въ юдинс. число съ значеніе множественно: и. в. з. оўглїе, р. оўглїѧ, д. оўглїю̀, т. оўглїемъ - лиюмь, п. оўглїи; тъй и — сте́блїе, ко́ренїе, вѣ́твїе, ло́зїе, ро́ждїе, пру̑жїе (въ древн. сѫ на ьє).

10. Во́лхвъ, р. -лхва̀, з. волшвѐ; множ. и. з. волсви̂, в. волхвы̀.

11. Чужды имена: и Ма́рко, р. в. Ма́рка д. Ма́рку -кови, з. Ма́рко, т. Ма́рокомъ, п. Ма́ркѣ; —

и. в. **Нѡ́є**, р. **Нѡ́а -ꙗ**, д. **Нѡ́ю -єви**, т. **Нѡ́ємъ**, пр. **Нѡ́и**; — **Бѷссонъ**, р. **-ссона** . . . тв. **Бѷссомъ**; — **Ле́нтїонъ, ле́нтїа, -тїю, -емъ**; — **Стáдїѹмъ, -дїа, -дїю**, мн. и. в. **стáдїи**, р. **-дїй**, д. **-дїємъ -дїамъ**... **Ѳамáръ** и **Їѹдїѳъ**, р. **-мáры** и **-дїѳы**, д. **-мáрѣ** и **-дїѳѣ** в. **-мáръ** и **-дїѳъ**, т. **-мáрою** и **-дїѳою**; — и. в. з. **Єлисаве́тъ -ве́ть**, р. д. **-ве́ти**, т. **-ве́тою**, пр. **-ве́тѣ**; — и. в. в. **Марїáмъ -áмь**, р. **-áми**, д. пр. **-áмѣ**, т. **-áмїєю**.

12. **Дѣтѧ̀ -тѧте** въ единс. число по IV-ыя образъ на нарастяваны-тѣ средень родъ имена, а въ множ. саскланя по III-ія образъ **кѡ́сти** на 2-то меко склоненію: и. в. з. **дѣ́ти**, р. **-те́й -тии** д. **-те́мъ -темъ**, т. **дѣтми́-ьми** пр. **дѣте́хъ**.

13. **Рáмо** и. в. з. по з-то твърдо склоненію, а другы-тѣ единс. падежи, двойственно-то и множест. числа измѣнува по III-ія образъ на нарастяваны-тѣ средень родъ имена: р. **рáмене**, д. **рáмени** . . . като че да бы было им. единст. **рáмѧ**.

14. Чужды думы — **до́гма, грáмма, а̂нáѳема**, нахождатъ-са или въ средень родъ съ формы по IV-ыя образъ на нарастяваны-тѣ средень родъ имена: **до́гма**, р. **до́гмате**, д. **до́гмати** . . ., или въ женскый родъ съ формы по 2-то твърдо склоненію: **до́гма**, р. **до́гмы**, д. **до́гмѣ**. . . . Първа-та са-нахожда и въ мѫжкый родъ съ формы по 1-то твърдо склоненію: и **догмáтъ**, р. **догмáта**, д. **догмáтѹ** . . .

НЕДОСТАТЪЧНЫ СѪЩЕСТВИТЕЛНЫ ИМЕНА.

§. 37. Недостатъчны сѫществ. имена сѫ, конто сѫ въ употребеніе или само въ нѣкои падежи, или

само въ нѣкоюе отъ числа-та. Таквызи въ старобългарскыя юезыкъ сѫ:

1. **дрѹ́гъ дрѹ́га** = (грьц. ἀλληλοπαθῆς ἀντωνυμία-ἀλλήλων); то си измѣнува само дирнѭ-тѫ думѫ въ косвенны-тѣ юединственны падежи: р. в. **дрѹ́гъ дрѹ́га**, д. **дрѹ́гъ дрѹ́гѹ**, т. **дрѹ́гъ дрѹ́гомъ**, пр. **дрѹ́гъ дрѹ́зѣ**; множ. ч. нѣма.

2. **Лю́дїе** само въ множ. число; то са складня по I-выя образъ на 1-то меко склоненію: и. з. **лю́дїе**, р. **люде́й**, д. **лю́демъ**, в. **лю́ди**, т. **людмѝ**, п. **лю́дехъ**.

3. Женскый родъ имена, употребяваны само въ множест. число: **но́щвы**, **ꙗ́слы**, **ѻ҆ко́вы**, **вероугы**, **надра́ги -гы**, **че́тки -кы** по 2-то твърдо склоненію; **ѻ҆тре́би**, **ꙗ҆з-гре́би**, **гѹ́сли**, **пе́рси**, **гра́бли**, **плещѝ**, **мо́щи**, **ра́доши** род. **-щей**, по III-ія образъ но 2-то меко склон. Тъй и нѣкои имена на градища: **Ꙗ҆̀ѳины**, **Ѳи́вы**, **Фїлі́ппы** и **Фїлїппѹ́сы**, по 2-то твърдо склоненію.

4. Среденъ родъ сѫщест. имена употребяваны само въ множ. число: **вратà**, **чреслà**, **оу҆стà**, р. **оу҆сте́нъ** (и **оу҆стнѣ̀** двойст. число, кога значи *ýстны)*, **пѹ́та**, **рѧ́сна**, по 3-то твърдо склоненію; **лѧ́двїѧ** и **ва́їа**, р. **ва́їй**, по 3-то меко склоненію.

5. **Прелюбы̀** и собственно-то **Ѐлеѡ́нъ** — несклаияемы.

ГЛАВА II.

ЗА ПРИЛАГАТЕЛНО-ТО ИМЕ.

§. 38. Старобългарскы-тѣ *прилагателны имена*, както и новобългарскы-тѣ, по значеніе-то си бывать: *качественны*, *притежателны*, *обстоятелственны*, *относителны*, *двйственны* и *числителны*. Тѣ имать по двѣ формы; *пълнѫ* и *усѣченѫ*, или *опредѣленѫ* и *неопредѣленѫ*, които сѫ твьрды или мекы.

а. Пълна или опрѣдѣлена форма.

	мѫж.	*жен.*	*сред.*
1. твьрда.	**но́вый -вꙑи**	**но́ваѧ -ваꙗ**	**но́воє -воѥ**
2. мека.	**си́нїй -ни**	**си́нѧѧ -нꙗꙗ**	**си́нєє -нєѥ**
	бꙋ́їй -боуии	**бꙋ́ѧѧ -ꙗꙗ**	**бꙋ́єє -єѥ**

б. Усѣчена или неопредѣлена форма.

1. твьрда.	**но́въ**	**но́ва**	**но́во**
2. мека.	**си́нь**	**си́нѧ -нꙗ**	**си́нє -нѥ**
	бꙋ́й -боуи	**бꙋ́ѧ -ꙗ**	**бꙋ́є -боуѥ**

Забѣлѣж. 1. Усѣчены-тѣ формы сѫ по-пьрвы по древность-та отъ пълны-тѣ: защото, както са-види, пьрвы-тѣ сѫ станѫли наслѣдъ формы-тѣ на сѫществителны-тѣ имена, а вторы-тѣ — отъ пьрвы-тѣ и отъ притурка-та на третьелично-то мѣстоименіе: **и, ꙗ, ѥ,** При туй усѣчены-тѣ имать неопредѣлено значеніе, а пълны-тѣ опредѣлено, тоесть значеніе на членъ, както са-види въ сравняванье-то на превода на цьрковны-тѣ книгы съ Грьцкыя секстъ. Тъй напр.: **ѥ́мъ** за **рꙋ́кꙋ слѣпа́го** (τοῦ τυφλοῦ) Марк. VIII, 23. **Приведошѫ къ нѥ-**

моу слѣпа (τυφλὸν). пакъ тамъ ст. 22. За туй са-наричатъ първытѣ *неопредѣлены*, а вторы-тѣ *опредѣлены*.

Забѣлѣж. 2. Качественны-тѣ и обстоятелственны-тѣ прилагателны иматъ и двѣ-тѣ формы: **свѧтый -тȧѧ -тóе, свѧ́тъ -та -то; богáтый -таѧ, -тое, богáтъ -та -то; вышнїй-вышенъ, нижнїй женъ, здѣшнїй -шенъ, вчерáшнїй -шенъ.** На притежателны-тѣ, като що изреквать самы по себѣ-си опредѣленѫ идеѭ, повечь сѫ свойственны усѣчены-тѣ формы: **Аврааамовъ, Ааронь, сынъ Іосифовъ, Христóво рождество.** Само въ древность-та рѣдко са-вижда у тѣхъ пълна-та форма: **христосовоѥ порожденіѥ.** Супр. ржк. А относителны-тѣ прилагателны на **скын, нньн** срѣщатъ-са кога съ усѣчена, кога съ пълна форма: **градъ галилéйскїй и галилéйскъ, страна галилеискаꙗ и галилеиска, море галилеискоѥ и галилеиско, зимнноѥ и зимнно лѫкавство.**

Забѣлѣж. 3. Нѣкои притежателны иматъ по двѣ усѣчены формы: **Варнáвинъ -авль, Іѡнинъ Іѡнь, Авраáмовъ -áмль, Іáкововъ -вль, Стефáновъ -áнь, Пáвловъ -вль.**

§ 39. Споредъ двѣ-тѣ формы на прилагателны-тѣ имена — твърда-та и мека-та, и склоненія-та имъ бывать двѣ: а) твърдо и б) меко.

а) Твърдо склоненіе.

§. 40. Тукъ са-отнасятъ прилагателны съ твърда форма 1) пълна на **ый, аѧ, ое,** 2) усѣчена на **ъ, а, о.**

1. Съ пълна форма.

Ѥдинственно число.

	мѫж.	*жен.*	*сред.*
и. з.	нóвый -ыи	нóваѧ -аꙗ	нóвоє -оѥ
р.	-вагѡ -ааго	-выѧ -ыѩ	-агѡ -ааго
д.	-вомꙋ -воуоумоу	-ой -ѣй -ѣи	-омꙋ -оуоумоу
в.	-ваго (ый) -ыи	-вꙋю -ѫѭ	р. имен.
т.	-вымъ -выимь	-вою -оѭ	-вымъ -ыимь
п.	-омъ-ѣмъ-ѣѥмъ	-ой -ѣй -ѣи	-омъ-ѣмъ-ѥмь

Двойственно.

и.	нóвѧ -аꙗ	нóвѣй -ѣи	нóвѣй -ѣи
р.	нóвꙋю -оую	нóвꙋю -оую	нóвꙋю -оую
д.	вóвыма -выима	-выма -выима	-выма -выима

Множественно.

и. з.	нóвїи -вии	нѡ́выѧ -выѩ	нѡ́ваѧ -ваꙗ
р.	-выхъ -выихъ	-выхъ -выихъ	-выхъ -выихъ
д.	-ѡ́вымъ -выимъ	-ѡ́вымъ -выимъ	-ѡ́вымъ -выимъ
в.	нѡ́выѧ -выѩ	р. имен.	р. имен.
т.	-выми -выими	-выми - выими	-выми -выими
п.	-выхъ -выихъ	-выхъ -выихъ	-выхъ -выихъ

2. Съ усѣчена форма:

Ѥдинственно число.

	мѫж.	*жен.*	*сред.*
и.	нóвъ новъ	нóва нова	нóво ново
р.	нóва нова	нóвы -ы	нóва -ва
д.	нóвꙋ -оу	нóвѣ -ѣ	нóвꙋ -оу
в.	нóва -ъ	нóвꙋ -вѫ	р. им.
з.	нóвъ -є	р. им.	р. им.
т.	нóвымъ -ъмь	нóвою -оѭ	нóвымъ -ъмь
п.	нóвѣ новѣ	нóвѣ	нóвѣ

Двойственно.

и. нóва	нóвѣ	нóвѣ
р. нóву	нóву	нóву
д. нóвыма -ъма	нóвыма -ома	нóвыма -ома

Множественно.

и. з. нóви нови	нѡвы новы	нѡва нова
р. нѡвъ новъ	нѡвъ новъ	нѡвъ новъ
д. нѡвымъ -вомъ	нѡвымъ -вомъ	нѡвымъ -вомъ
в. нѡвы новы	р. им.	р. им.
т. нѡвы -ыми новы	нѡвы -ыми новы	-выми -ами -вы
п. нóвѣхъ -выхъ	нóвыхъ новахъ	нóвѣхъ -ыхъ

Тъй са-скланятъ: свѧтый -тъ, млáдый -дъ, здрáвый, -въ, лѣ́пый -пъ, стáрый -ръ, дѝвный-дивьнъін -венъ -вьнъ, сѝлный -льнъін -ленъ, злый зълъін -зóлъ -зълъ, мѝрный -рьнъін -ренъ, грѣ́шный - грѣ́шенъ, тéмный - тьмьнъін - тéменъ и други.

Забѣл. 1. Ако са-сравнятъ падежны-тѣ окончанія на твьрдо-то усѣчено склоненіе съсъ падежны-тѣ окончанія на сѫществителны-тѣ имена, отличаватъ-са въ тѣхъ тѣзи три особенности:

— *а)* Звателный-тъ падежь, който у сѫществителны-тѣ има особно свои окончаніе, тукъ е сходенъ съ именителныя: о роде невѣренъ и развращенъ доколѣ съ вами бѫдѫ. Но кога прилагателно-то са-употребява безъ сѫществително, или въ видъ като сѫществително, тогази звателпый-тъ му има отлично окончаніе отъ имен. падежь и сходно съсъ зват. на сѫществително: безу́мне, въ сію̀ нóщь и́стѧжутъ дýшу твою̀ ѿ тебѐ. — Не отъвръгѫ са Аурилиане томителю и непреподобне.

Супр. ржк. 1, 3. **Боже вьсєдръжителю юдинъ и блаже и милосрьдє, послушлаи вьсѣхъ....** Суп. р. 16.

б) Усѣчены-тѣ никога непріюмать вставныя слогъ **ов** между тема-та и падежны-тѣ окончанія, коюто у сжществителны-тѣ начасто бива: **дȣхȣ -ови, дȣхове; свѧтȣ, свѧти.**

— *в)* Относителны-тѣ прилагателны на **скы** измѣнуватъ **к** по-часто на **т**, а не на **ц**, кога послѣдва ней **и** или **ѣ**; **людстѣ, людсти, людстѣхъ; на горѣ елеоньстѣ**; (а не **людсцѣ -дсци -сцѣхъ, елеоньсцѣ.**

Забѣлѣж. 2. Относителны-тѣ прилагателны съ пълна форма на **скыи** въ новыя періодъ иматъ тъзи формж порусенж въ **скій**. И тѣ сжщо измѣнуватъ **к** на **т**, кога му послѣдва въ окончанія-та **ѣ** или **ій**, а дѣто въ окончанія-та въ древность-та ю **ы**, въ новыя періодъ ю **і**: **людскій** вм. **-скыи**, родит. юд. жен. **людскіѧ** вм. **-скыѩ**, им. и вин. множ. жен. и вин. множ. мжж. тоже **людскіѧ** вм. **-скыѩ; людстѣй, людстѣмъ, людстіи.**

Забѣлѣж. 3. По туй склоненіе окончателны-тѣ гърляны: **г, к, х** въ зват. юд. на мжж. род. кога сж пред окончаню-то **є**, измѣнуватъ-са въ приджхливы-тѣ: **ж, ч, ш**: **нагъ -наже, крѣпокъ -пъкъ -пче, вєтхъ -тьхъ -тше**; предъ окончаніе-то **ѣ** — въ свистливы тѣ: **з, ц, с**: **назѣ, крѣпцѣ вєтсѣ**, и предъ окончаніе-то **и** само въ имен. и зват. множ. на мжж. род. измѣнуватъ-са въ сжщи-тѣ: **з, ц, с**: **нази, крѣпцы- ци** (древ).), **вєтси**. Въ новыя періодъ, по вліяніе-то на руссизма, дѣто вѣ падежны-тѣ окончанія въ древность-та стои **ы** слѣдъ гърляны-тѣ: **г, к, х**, сега ю

заменено съ **и**, а въ пълны тѣ формы — съ **ї**, — и слѣдъ **ц** напротивъ вмѣсто **и** стои **ы**: **на́ги** родит. юд. жен., **на̑ги** вин. множ. мжж. родъ и имен., винит. и зват. множ. женс. родъ; **на̑ги-ими** твор. множ. и на три-тѣ рода; — **крѣ́пки-крѣ́пки-крѣ́пки-кими**; -**крѣ́пцы** им. мн. мжж. родъ; **ве́тхи-ве́тхи-ве́тхи-хими**; дат. множ. и пред. **крѣ́пкимъ**, **крѣ́пкихъ**. Сжщо-то измѣненіе става и въ пълна-та форма: **нагі́й**, **крѣпкї́й**, **ве́тхїй**; — родит. юд. жен. родъ — **нагі́а**, **крѣ́пкїа**, **ве́тхїа**; — дат. и пред. юдин. жен. родъ — **назѣ́й**, **крѣ́пцѣй**, **ве́тсѣй**; — пред. юд. мжж. и сред. родъ — **назѣ́мъ**; им. мн. мжж. **нагі́и**; им. вин. и зв. множ. жен. родъ **нагі̑а**; родит. и пред. мн. **нагі́хъ**; дат. **наги̑мъ**, твор. **наги́ми**, и проч.

б. Меко склоненіе.

§. 41. Тукъ са-скланятъ прилагателны съ мека форма: 1) пълна на **їй**, **аа** = **ıаıа**, **ее** = **юю**; 2) усѣчена на **ь** (**й**), **а** = **ıа**, **е** = **ю**.

1. Съ пълна форма.

Юдинственно число.

	мжж.	*жен.*	*сред.*
и. в.	**си́нїй** -**нии**	**си́наа** -**ніаıа**	**си́нее** -**нюю**
	б8̑їй **боу́ии**	**б8́аа** -**ıаıа**	**б8́ее** -**юю**
р.	-**нагѡ**-**ніаго**	**си́нїа** -**ніаıа**	-**нагѡ** -**ніаго**
	б8́агѡ **боуıаго**	**б8̑їа** -**ıаıа**	**б8́агѡ** -**ıаго**
д.	-**немȣ** -**нюоумоу**	**си́ней** -**нюи**	-**немȣ** -**нюоумоу**
	б8́емȣ -**юоумоу**	**б8́ей** -**юи**	-**емȣ** -**юоумоу**
в.	-**наго** -**їй** -**нии**	**си́нюю** -**нжж**	р. имен.
	б8́аго -**їй** **боуии**	**б8́юю** -**жж**	р. имен.

бѹими боуи	бѹими боуами	бѹими боуи
п. синихъ -нихъ	-нихъ -нахъ	синихъ -нихъ
бѹихъ боуихъ	бѹихъ боуахъ	бѹихъ боуихъ

Тъй са-скланять: блѝжнїй, дрє́внїй, ѝскреннїй, вышнїй, го́рнїй, до́лнїй, о҃внїй, сїѡ́нїй, ӏа́ковлїй, ма́тернїй, сыно́внїй, сѹ́їй, шѹ́їй и другы. Тъй и само съ усѣчена форма що сѫ: ӏѡ́нь, господе́нь, Ѧ҆враа́мль, Ӏа́вовль, Ѧ҆ро́нь, завѹлонь, о҃сль -осьль, веньıаминь.

§. 42. Прилагателны-тѣ: ве́лїй, бо́жїй, ра́бїй, вра́жїй, ди́вїй, ко́злїй или ко́зїй, пе́сїй, ско́тїй, ли́сїй, кра́вїй иматъ нѣкои падежны формы пълны и усѣчены, а повечто само усѣчены, както отъ излаганыя образъ са-види.

Единственно число.

мѫж.	жен.	сред.
и. в. ве́лїй -лии	ве́лїѧ -лиıа	ве́лїє -нıє
р. ве́лїѧ -лиıа	ве́лїѧ -лиıа	ве́лїѧ -нıа
д. ве́лїю -лию	ве́лїей -єи	ве́лїю -ню
в. ве́лїѧ -їй -лии	ве́лїю -лиѫ	р. им.
т. -имъ -нмь	ве́лїєю -єѭ	-имъ -нмь
п. -емъ -їй -ємь	ве́лїей -єи	-емъ -їи -ємь

Двойственно.

и. ве́лїѧ -лиıа	ве́лїи -ии	ве́лїи -ии
р. ве́лїю -лию	ве́лїю -лию	ве́лїю -лию
д. -ема -єма	-ема -єма	-ема -єма

Множественно.

и. в. ве́лїй -лии	ве́лїѧ -лиıа	ве́лїѧ -лиıа
р. ве́лїй -лии	ве́лїй -лии	ве́лїй -лии

д. вє́лїимъ -нюємъ	-имъ -юємъ	-имъ -юимъ
в. вє̀лїѧ -лниѧ	р. имен.	р. имен.
т. -їими -їи -лни	-ими -їи -юмн	-имн -їи -нн
п. -лїихъ -лнихъ	-ихъ -юхъ	-ихъ -нихъ

§. 43. Прилагателны на їй (нн) и съ усѣчена форма на ь слѣдъ приджхливы-тѣ: ж, жд, ч, ш и щ преминуватъ въ нѣкои падежи по твърдо-то склоненіе, защото тѣзи съгласны не са-съединяватъ съ мекы-тѣ гласны ꙗ, ю, особито въ новыя періодъ. Ѥто и за тѣхъ ѥдинъ примѣръ.

1. Съ пълна форма.

Ѥдинствено число.

мѫж.	*жен.*	*сред.*
и. з. ни́щїй -нн	ни́щаѧ -аꙗ	ни́щєє -щєѥ
р. -агѡ -ааго	щїѧ -аꙗ	-агѡ -ааго
д. -ємꙋ -оуоумоу	-щєй -щнн	-ємꙋ -оуоумоу
в. -аго -їй -щнн	-щꙋю -щѫѭ	р. имен.
т. -щимъ -щннмь	-щєю -щєѭ	-щимъ -ннмь
п. -щємъ -щннмь	-щєй -щнн	-щємъ -ннмь

Двойствено.

н. ни́щаѧ -аꙗ	ни́щїѧ -щнн	ни́щїѧ -щнн
р. нѝщꙋю -оую	-щꙋю -оую	ни́щꙋю -оую
д. -има -ннма	-има -ннма	-има -ннма

Множествено.

н. з. ни́щїи щнн	ни̂щїѧ -аꙗ	ни̂щаѧ -аꙗ
р. -щихъ -щннхъ	-щихъ -ннхъ	-щихъ -ннхъ
д. -щымъ -ннмъ	-щымъ -ннмъ	-щымъ -ннмъ
в. ни́щыѧ -щаꙗ	ни́щыѧ -щаꙗ	р. имен.

т. щими- -нимн	-щими -нимн	-щими -ними
п. -щихъ -нихъ	-щихъ -нихъ	-щихъ -нихъ

2. Съ усѣчена форма.

Ѥдинственно число.

и. нѝщъ нищь	нѝща нища	нѝще нище
р. нѝща -щи	нѝщи -щѧ	нѝща -щѧ
д. нѝщꙋ -щоу	нѝщи -щи	нѝщꙋ -щоу
в. -ща -щъ -щь	нѝщꙋ -щѫ	р. им.
з. -щъ -ще -щь	р. имен.	р. им.
т. -щимъ -щьмь	-щею -щеѭ	-щимъ -ьмь
п. -щемъ -щи	нищи -щи	-щемъ -щи

Двойственно.

и. нѝща нища	нѝщи -щи	нищи -щи
р. нѝщꙋ -оу	нѝщꙋ- -оу	нищꙋ̈ -оу
д. -има -ема	-има -ама	-има -ема

Множественно.

и. з. нѝщи нищи	нѝщи -щѧ	нѝща нища
р. нѝщъ -щь	нѝщъ -щь	нѝщъ -щь
д. нѝщымъ -емъ	-щымъ -амъ	-щымъ -щемъ
в. нѝщы -щѧ	нѝщы -щѧ	р. им.
т. нѝщи -щи	нѝщи -ами	нѝщи -щи
п. -щихъ -щихъ	-щиѵъ -щахъ	-щихъ -щихъ

Тъй са-скланятъ: дю́жїй -ь, дꙋ́ждїй -ъ -ь, про́чїй -ь, ѻ҆́вчїй -ве́чь, ѻ҆́тчїй -те́чь, ло́вчїй -ве́чь, пѣ́шїй -ъ -ь, кнѧ́жїй -ь, пра́ведничїй -ь, вельблꙋ́жїй -ь, (въ древ. вельбѫждии -ждь, тъщии -щь или тъштъ, дъжии -жь = лжи́вый лжо́въ въ новъ пер.), проро́чїй -чь, грѣ́шничїй -чь, человѣ́чїй -чь, є҆диноро́жїй -жь и другы.

НЕПРАВИЛНЫ И НЕДОСТАТЪЧНЫ ПРИЛАГАТЕЛНЫ.

§. 44. Неправилны прилагателны въ форма-та си сѫ:

1. Неопредѣлително-то количественно **вєсь**, коюто са-скланя тъй:

Ѥдинственно число.

мѫж.	*жен.*	*сред.*
и. з. **вєсь вьсь**	**всѧ вьсꙗ**	**всє вьсє**
р. **всєгѡ -го**	**всєѧ -ꙗ**	**всєгѡ -го**
д. **всємꙋ -моу**	**всєй -ѥи**	**всємꙋ -моу**
в. **всєго -вьсь**	**всю всѭ**	р. и.
т. **всѣмъ -ѣмь**	**всєю всѥѭ**	**всѣмъ -ѣмь**
п. **всємъ -ємь**	**всєй всѥи**	**всємъ -ємь**

Нѣма двойственно число.

Множественно.

и. з. **всѝ вьси**	**всѧ вьсꙗ**	**всѧ -вьсꙗ**
р. п. **всѣхъ -хъ**	**всѣхъ —**	**всѣхъ —**
д. **всѣмъ -мъ**	**всѣмъ —**	**всѣмъ —**
в. **всѧ всꙗ**	р. им.	р. им.
т. **всѣми —**	**всѣми**	**всѣми —**

2. **Всѧкїй -кыи** и **мнѡгїй -гыи**, които са-скланятъ по твьрдо-то склоненію, иматъ нѣкога неправилны: твор. ед. на мѫж. и сред. родъ и листел. множ. на **ѣмъ** вм. **имъ**, и родит. и пред. множ. за три-тѣ рода на **ѣхъ** вм. **ихъ**, и измѣнуватъ предъ **ѣ**, к на ц, г на з: **всѧцѣмъ, всѧцѣмъ, всѧцѣхъ**: **мнѡзѣмъ, мнѡзѣмъ, мнѡзѣхъ**.

§. 45. Недостатъчны въ родъ и число сѫ:

1. **Вселе́ннаѧ** (οἰκουμένη) **поднебе́снаѧ, подсо́лнечнаѧ** и **четвероконе́чнаѧ**, които са-пріемать съ значеніе за сѫществителны и означавать землѭ-тѫ. Тѣ са-склянять само въ един. число по твърдо-то склоненіе — **но́ваѧ**.

2. **Вса́ческаѧ**, което е само сред. родъ въ мн. число и са-скланя по примѣра **но́ваѧ** тъй: и. в. з. **вса́ческаѧ**, р. п. **вса́ческихъ -кыхъ**...; Тъй и **погреба́лнаѧ -ныхъ**..., а **преиспо́днаѧ -нихъ**, и **го́рнаѧ -нихъ** — по меко-то склоненіе.

3. **Испо́лнь**, което е и за три-тѣ рода несклаяемо; — **ю́ро́дъ**, що е общій родъ, скланя-са като сѫществително по I-ыя образъ на твърдо-то склоненіе на сѫщ. имена. Неска́няемы сѫ йоще: **свобо́дь -дъ**, което са-пріема, кога като сѫществително, кога като прилагателно; **є҆динородъ, ра́дъ, ми́лъ**, множ. **-ро́ди, ра́ди, ми́ли**, а **ницъ** е и за три-тѣ числа, но са-нахожда и въ множ. **ни́цы**.

СТЪПЕНИ НА СРАВНЕНІЕ-ТО.

§. 46. Качественны-тѣ прилагателны имена въ старобългарскыя езыкъ, както и у насъ сега пріемать три стъпени на сравненіе-то: ***положителнѫ***, ***сравнителнѫ*** и ***превъсходителнѫ***.

§. 47. Положителна-та са-употребява съ обыкновенны-тѣ окончанія на прилагателны-тѣ имена, а сравнителна-та става отъ положителна-та, като са-замѣни тѣхното пълно или усѣчено окончаніе съ **шій** на прим.: **ста́рый-ръ, ста́р-шій. ста́р-шаѧ, ста́р-шее, дюжій-жь,**

дюж-шїй, дюж-шаѧ, дю-шее. Отъ сравителна стъпень прилагателны скланятъ-са по примѣра **ниціїй.**

§. 48. Сравителна-та стъпень твърдѣ често допуща съкратяванье и измѣнуванье на буквы-тѣ си въ имен. единст. падежь, а имено: въ мжж. и сред. родъ отмахва **ш,** въ жен. — **ıа,** а мекы-тѣ гласны: **ї** въ мжж. родъ и **ıа** въ женск. измѣнуватъ-са на **ѣ** и **и** напр.

им. **стáршїй**	**стáршаѧ -ршнıа**	**стáршее -ее**
старíй	**стáрша**	**стáрѣе -ѣе**
старѣй	**стáрши**	

Другы-тѣ падежи и въ пълна-та и въ усѣчена-та форма са-скланятъ по образа **ниціїй.**

§. 49. Прилагателны съ окончанїе на **гїй, кїй (гън, кън),** при образованье-то на сравителна-та стъпень или задържатъ **г, χ,** или измѣнуватъ **г** на **ж, χ** на **ш** (викъ §. 14—3): **драгїй -гшїй -жшїй, тихїй -χшїй -шшїй;** нѣкога и гласнж-тж **ї** измѣнуватъ на **а** и изоставятъ **ш: дражáй -жае, тишáй -шае.** А на **кїй (кън),** ако сж двусложны, изоставятъ само **к; легкїй-легшїй, горкїй-горшїй;** ако ли сж тресложны и иматъ предъ **к** гласна **о** или **е,** изоставятъ слога **ок, ек,** че тогази прїематъ **шїй: тѧжкїй -жшїй, крѣпкїй -пшїй, широкїй -рѣїй, далекїй -лшїй.** И тѣ нѣкога измѣнуватъ **к** на **ч** и гласнж тж **ї** на **а** и изоставятъ **ш: крѣпкїй -пчáй -пчáе легкїй -гчáй -гчáе;** на **екїй** изоставятъ **ек** и **ш: далїй -далїй -лѣй -лѣе.** Слѣдъ гжбны-тѣ: **б, п,** са-вмѣта омекотителна-та **л** (вижь §. 15): **глжбокън -окъ глжблии глж-шии, крѣплшїй крѣплїй**

крѣплѣй крѣплѣе; предъ юзычна-та д вмѣта-са ожекотителна-та ж: сла́дкїй -дшїй -ждшїй, хоудыи хоуждии; свистливы-тѣ: з, с. измѣнуватъ-са въ съотвѣтствены-тѣ си придыхливы: ж, ш: нижа́й и нижнии (низ), вы́шшїй вышнии (отъ выс).

§. 50. Ако при сравнителна-та стыпень на ѣй и а́й изново са-приложи окончанье-то на сравнителна-та стьнень шїй, то произлѣзва най-пълна, най-опредѣлителна сравнителна стыпень: младѣй младѣ́йшїй, сладча́йшїй. Тя са-употребява за превъсходителна стыпень: мъножаише народи постълаша ризы свом по пжти. Остр. юв. — Иже́то же нам христоса уестьнѣише. Супр. ржк.

§. 51. Съ особно окончаніе превъсходителна стыпень нѣма въ старобългарскыя юзыкъ; но тя са-изреква, като са-приложе при положителна-та нѣкоюе отъ тѣзи нарѣчія: ѕѣлѡ̀, велмѝ, мно́гѡ или частицы-тѣ; най, все, пре: ѕѣлѡ̀ крѣпокъ, весма́ хи́трый. или сильнын, всеблагі́й, пресвжтый.

Забѣл. За усилванье на сравнителна-та стыпень нѣкога са-прилага при нея па́че: паче крѣпки бысть. Супр. ржк.

§. 52. Неправилно образованье въ сравнителна-та стыпень иматъ слѣдующи-тѣ:

положит.	*сравнит.*	*за превъсх.*
благі́й -гии	оу́нїй -ншїй, оу́не -ние	блажа́йшїй
до́брый -ыи	добрѣ́й, лу́чшїй	добрѣ́йшїй
ѕлы́й -ыи	го́ршїй	ѕлѣ́йшїй

велйкїй, вє́лїй	**вѧ́щшїй, бо́лїй - лшїй**	**величайшїй**
мáлый -ын	**мнїй, мѣ́й, мє́ншїй**	**малѣ́шїй**
		мнѣ́шїй
	лйшшїй, лйшшє	**отъ (лйхъ)**

ЧИСЛИТЕЛНЫ ИМЕНА.

§. 53. Числителны-тѣ имена по форма-та си бывать или като сѫществителны (**сто̀, тысѧща, є̑диница, двóица, трóица**), или като прилагателны (**пє́рвый, вторый... сѹгѹбый, троѧкїй...**); за туй сасклановать по образа или на сѫществителны-тѣ имена, или на прилагателны-тѣ. За да са-опредѣли точно склоненіе-то на кое-да-е числително име, дѣ ще са-отнесе, туй зависи отъ окончаніе-то му, на прим.: **трóица, пѧть, тысѧща** трѣба да са-отнесѫть на 2-ро-то склоненіе на сѫщ. имена жен. родъ, а **сто́** на третье-то склоненіе; **трєтїй** — на меко-то склоненіе на прилагат. имена, а **пє́рвый ... четвє́ртый ... сѹгѹ́бый** на твьрдо-то. Но нѣкои отъ тѣхъ иматъ формы отлични и отъ сѫществителны-тѣ, и отъ прилагателны-тѣ имена.

§. 54. Числителны-тѣ имена, споредъ както означавать количество-то, дѣлѭтъ-са на: ***просточислителны редовны***, ***умножителны***, ***събирателны*** и ***дробны***.

§. 55. Просто-числителны-тѣ са-скланять тъй:

1) **є̑динъ, є̑дина, є̑дино** пріема и пълны-тѣ и усѣчены-тѣ формы, по твьрдо-то склон. на прилагат. имена. освень дѣто има творит. ед. и дател. множ. и на **ѣмъ**, родит. множ. и на **ѣхъ**, твор. множ. и на **ѣми**: **є̑динѣмъ -мь, є̑динѣхъ, є̑динѣми**.

2) двà, дъва, двóй.

Двойственно число.

	мжж.		женс. и сред.	
и.	двà	дъва	двѣ̀	дъвѣ
р.	двою̀ двꙋ̀	дъвою дъвоу	двою̀ двꙋ̀	дъвою
д.	двѣмà	дъвъма	двѣмà	дъвѣма

Юдинственно число.

	мжж.	жен.	сред.
и.	з. двóй дъвои	двоѧ̀ -ѧ	двóє -є
р.	двоєгѡ̀ -єго	двоєѧ̀ -єѧ	двєгѡ̀ -єго
д.	двємꙋ̀ -ємоу	двоє́й -єи	двоємꙋ̀ -ємоу
в.	двоєгò -óй -ои	двою̀ -оѫ	р. им.
т.	двоймъ -нмь	двоє́ю -оєѫ	двоймъ -нмь
п.	двоє́мъ -ємь	двоє́й -оєи	двоє́мъ -ємь

Множественно.

и.	в. з. двóи —	двоѧ̑ -ѧ	двоѧ̑ -оѧ
р.	п. двойхъ —	двойхъ —	двойхъ —
д.	двоймъ -нмъ	двоймъ —	двоймъ —
т.	двойми —	двойми —	двойми —

Тъй-са скланятъ: ôбóй ôбоѧ̀ ôбóє, трóй трóѧ трóє.

3) трѝ, четыре.

Множественно.

и.	з. тріє трѝ триє	четыріїє -рє -ри -риє
р.	трій -ріє̈хъ -рéхъ -рии	-тьє́рєхъ -ырь -ръ
д.	тріє́мъ трéмъ трьмъ	-тырємъ -тырьмъ
ь.	трѝ — —	четыри -тыри

т.	трїєми тремѝ трьми	-тырми -рьми
п.	трїєхъ трєхъ трьхъ	-тырєхъ -рьхъ

4) **Пѧть, шєсть, сєдмь, ѻсмь, дєвѧть и дєсѧть**, освень дѣто са-скланятъ по III-ія образъ **кость** на второ-то меко склон. на сѫществителны-тѣ имена, измѣнуватъ-са и по образа на прилагателны-тѣ имена тъй: и. в. з. **пѧть**, р. п. **пѧтихъ**, д. **пѧтимъ**, т. **пѧтими и пѧтмà**.

5) **Дєсѧть**, кога са-слага съ **двà**, скланя-са въ двойственно число:

и. **два и двѣдєсѧтє**	**дъва и дъвѣдєсатє**
р. **двою и двѹдєсѧтѹ**	**дъвою и дъвоѹдєсасоѹ**
д. **двѣмадєсѧтьма**	**дъвѣма дєсатьма**

А кога са-слага съ **трѝ, чєтырє**, скланя-са въ множеств. число:

и. з.	**трѝ и чєтрірє дєсѧть -ти -тє**
р.	**трій или трїєхъ и четырь или -рєхъ дєсѧтъ**
д.	**трємъ и четырємъ дєсѧтємъ -имъ -тьмъ**
в.	**трѝ и чєтырє дєсѧть -ти -тє**
т.	**тремѝ и четырє дєсѧтми -тими -саты**
п.	**трєхъ и четырєхъ дєсѧтєхъ -сѧтьхъ**

6. **Ѥдинонадєсѧть -сѧтє** (въ древ.) са-скланя: и. **ѥдинонадєсѧть -тє**, р. **ѥдинагѡнадєсѧть -тє**, д. **ѥдиномѹнадєстѧть -ти**, в. **ѥдинагонадєсѧть -тє**, т. **ѥдинѣмъ надєсѧть тє -тимъ**, п. **ѥдиномъ-надєсѧть -ти**; мн. и. **ѥдинїинадєсѧть, -тє**, р, **ѥдиныхъ нѣхъ -надєсѧть -тє -тихъ**, д. **ѥдинѣмъ надєсѧть -тє -тимъ**, в. **ѥдиныѧ надєсѧть -тє**, тв. **ѥдинѣми надєсѧть -тє -тими**, п. **ѥдиныхъ надєсѧть -тє -тихъ**.

7) **двѧна́десѧть-те**, **трина́десѧть-те** . . . имать само за твор. падежь форма: **трина́десѧтма̀**.

8) Отъ 50 — до 90 са-пишѫтъ на края съ **ъ** а не съ **ь**: **пѧтьдесѧ́тъ**, **шестьдесѧ́тъ** . . . защото тука **десѧ́тъ** ю родит. множ., който въ склоненіе-то имъ остава неизмѣняванъ: и. в. з. **пѧтьдесѧ́тъ**, р. д. п. **пѧ́ти́десѧтъ**, твор. **пѧтїю́десѧтъ**.

Забѣлѣж. Пригледано ю изобщо въ сложны-тѣ просто-числителны, че въ древность-та само първа-та имъ часть са-измѣнувала; по-послѣ зели да измѣнуватъ послѣднѭ-тѫ, а нѣкога и еднѫ-тѫ и другѫ-тѫ заедно: **шести́десѧти**, **шестїю́десѧтїю**.

9) Сложны-тѣ отъ **двѣ̀**, **трѝ**, **четы́ре**, **пѧ́ть** . . . и **сто̀** са-скланятъ:

и. в. з. **двѣ́, трѝ и четы́ре -ри ста̀**	**пѧ́ть сѡ́тъ**
р. **двѣ́ю стȣ̀, тре́хъ и -рехъ сѡ́тъ**	**пѧтѝ сѡ́тъ**
д. **двѣма̀ -ома̀, тре́ма́ и -четы̀рма сто́мъ**	**пѧти́мъ сто́мъ**
т. **двѣма̀ -ома̀ сто́мъ, тре́ма и четы́рма сты́**	**пѧтмѝ сты̀**
п. **двѣ́ю стȣ̀, тре́хъ и -рѣхъ стѣ́хъ**	**пѧтѝ стѣ̀хъ**

10) Сложны-тѣ отъ **двѣ́**, **трѝ**, **четы́ре** и **ты́сѧціа** са-скланятъ:

и. в. з. **двѣ́, трѝ и четы́ре -ри ты́сѧщи**
р. **двѣ́ю, тре́хъ и четы́рехъ ты́сѧщъ**
д. **двѣ́ма, тре́мъ и четы́ремъ ты́сѧціамъ**
т. **двѣ́ма, тре́ми и -ты́рми ты́сѧщами**
п. **двѣ́ю, тре́хъ и -ты́рехъ ты́сѧщахъ**

11) **Пѧ́ть ты́сѧщъ** са-скланя: и. в. з. **пѧ́ть ты́сѧщъ**, р. **пѧтѝ ты́сѧщъ**, д. **пѧтѝ** и **пѧти́мъ**

тысѧщамъ. т. **пѧтїю и пѧтма̀ тысѧщама,** п. **пѧтѝ тысѧщахъ.** — Тъй и **шесть, седмь, осмь, десѧть тысѧщъ.**

§. 56. Редовны-тѣ числителны: **первый прьвъи, -вторый четвертый -вьртъи, -пѧтый.... десѧтый, единонадесѧтый, тринадесѧтый, четыренадесѧтый, двадесѧтый, двадесѧть первый...** са скланятъ по твърдо-то склоненію на прилагателны-тѣ имена, само **третїй** — по-месо-то.

Забѣлѣж. 1. Редовы-тѣ отъ 11-тый до 19-тый са-нахождатъ и **единый - надесѧть, вторый - надесѧть, третїй - надесѧть...** които, само първѫ-тѫ си часть скланятъ.

Забѣлѣ. 2. Въ древность-та вмѣсто **двадесѧть первый, двадесѧть вторїй...** изброявали: **прьвъи междоу дсатьма, вторъи междоу десатьма...** на прим.: **седьмою междоу десатьма лѣто = двадесѧть седмое лѣто; седмою десать лѣто = седмидесѧтое лѣто.**

§. 57. Умножителны-тѣ: **сугубый** или **двоякїй -къи, трегубый** или **троякїй -къи... пѧтогубый, сторичный...** и тѣ са-скланятъ по твърдо-то склоненіе на прилагателны-тѣ.

§. 58. Събирателны-тѣ: **двоица, троица, четверица... седмерица... десѧтица** са - скланятъ като сѫществителны на второ - то твърдо склоненіе по -образа **мышца. Четверо, пѧтеро, шестеро седмеро** и проч. скланятъ-са: и. з. **четверо,** в. **четверо -рыхъ,** а другы-тѣ падежи имать по твърдо-то склоненіе на пълны-тѣ прилагателны въ множ. число: р. п. **четверыхъ.** д. **четверымъ,** тв. **четверими.**

§. 59. Дробно числително ѥ само ѥдно — **по́лъ**; то са — употрѣбява само въ тѣзи падежи: един. ч. и. в. **по́лъ**, р. **полꙋ̀**; двойст. и. в. з. **по́ла**, д. и. твор. **по́лма**; мн. вин. **к̔полы**, **на полы**.

ГЛАВА III.

ЗА МѢСТОИМЕНІѤ-ТО.

§. 60. Мѣстойменія-та, като думы употрѣбяваны въ рѣчь-та вмѣсто упоменѫты сѫществителны или прилагателны имена, и въ старобългарскыя ѥзыкъ, дѣлѭтъ-са на: *сѫществителны:* **а҃зъ**, **ты̀**, **сѧ̀**, (**и**, **ꙗ**, **ѥ**, неупотрѣбяваны, родит. **ѥго**, **ѥѩ**, **ѥго**) и *прилагателны*: **сѐй -сь**, **о҃ный -о҃нъ**, **мо́й**, **тво́й**, **сво́й**, '**на́шъ -ь са́мъ**, **то́й -тъ** и друг. А по значеніе-то си бывать:

1) *Личны*: **а҃зъ**, **ты̀**, **и**, **ꙗ**, **ѥ**, **мы̀**, **вы̀ и**, **ѩ**, **ꙗ**.

2) *Възвратно:* **сѧ** или **себѣ̀**.

3) *Указателны*: **сѐй -сь**, **о҃ный -нъ**, **о҃вый -въ**.

4) *Опредѣлителны*: **са́мый -мъ**, **то́й -тъ**.

5) *Притежателны*: **мо́й**, **тво́й**, **ѥ҃гѡ́въ**,. (а) **сво́й**, **на́шъ -ь**, **ва́шъ -ь**.

6) *Въпросителны*: **ктѡ̀**, **чтѡ̀**, **кі́й кꙑи**, **ко́й**, **чі́й**

(а) **ѥ҃гѡ́въ**, ѥдничко са-срѣща: **а҃ще ктѡ̀ дꙋ́ха х҃ртова не и҃матъ, сѐй нѣ́сть ѥ҃гѡ́въ**. Къ римл. VIII. 9. Отъ него у насъ сега — *неговъ*, *негова*, *негово*.

7) *Неопредѣлителны:* **ӥный -нъ, нѣ́кїй -кын кїйлибо, кїйждо - къждо, нѣ́кто, нѣ́то, никтò ничтò.**

8) *Относително:* **ӥже, ꙗ̆же, ѐже.**

9) *Съотносителны:* а) по количество: въпросително — **колйкїй -кын -къ,** указателно-то му — **толйкїй -кын -къ;** относително-то му — **ѐлйкїй -кын -къ;** б) по качество: въпросително — **каковы́й -о́въ,** или **какїй -кын,** указателно-то му — **таковы́й -о́въ,** или **такїй -кын -кой,** или **сицевый -цѣвъ,** относително-то му — **ꙗковы́й -о́въ;** или **ꙗ̆кїй -кын -къ.**

§. 61. Личны-тѣ на първо-то и второ-то лице и възвратно-то иматъ своюбразно склоненїе и разны формы. Ѥто склоненїе-то.

Ѥдинствено число.

и. **а̃зъ** —	**ты̀ ты**	—
р. **менѐ** —	**тебѐ** —	**себѐ** —
д. **мнѣ̀ мънѣ ми**	**тебѣ̀ ти**	**себѣ̀ си**
в. **менѐ ма**	**тебѐ та**	**себѐ са**
т. **мно́ю мноѭ**	**тобо́ю -боѭ**	**собо́ю -оѭ**
п. **мнѣ̀ мънѣ**	**тебѣ̀** —	**себѣ̀** —

Двойствено.

и. **ва̀ вѣ́**	**ва̀ вѣ̀**
р. **ва́ю** —	**ва́ю** —
п. **ва́ма** —	**ва́ма** —

Множествено.

и. **мы̀ мы**	**вы̀ вы**
р. п. **на́съ** —	**ва́съ** —

д.	на́мъ ны	ва́мъ вы
в.	на́съ ны	ва́съ вы
т.	на́ми	ва́ми —

Забѣл. 1. Възвратно-то са-пріюма, както и въ новобългарскыя юзыкъ, и за три-тѣ лица и числа. То нѣма имен. падежь, защо-то не служи никога за подлежаще въ предложеніе-то.

Забѣлѣж. 2. Въ двойственно-то число въ имен. падежь женс. родъ вѣ употребява-са въ древность-та и за мжж. родъ, но ва ю повечь въ употребеніе, а въ винит. падежь ю за първо-то лице на и за второ-то -ва, както на прим. са-види въ слово-то за Игорова полкъ: „въ ѡпутаевѣ.“ и въ Супрасл. ржк.: съпасе на отъ оскрьбьмжштіихъ наю стр. 10 — пристъпивъ пожри богомъ, аште ли ни, то зьло зьлѣ погоубьмж ва. стр. 9. — аще кто ва выпрошаютъ. Лук. XIX, 31. Остр. юв.

§. 62. Сичкы-тѣ другы мѣстоименія имать по юдно отъ тѣзи отличителны окончанія; й, ь, ъ, їй -ый, споредъ които са-опредѣлять три склонія.

I. Склоненіе за мѣстоименія на й.

§. 63. Тукъ за образъ са-полага третье-лично-то мѣстоименіе — и, ıa, ю, по коюто са-скланять мѣстоменія на й мжж. р., ѧ=ıa жен. є=ю, сред.

Юдинственно число.

	мжж.		*жен.*		*сред.*	
и.	—	и	—	ıa	—	ю
р.	є҆гѡ̀	юго	є҆ѧ̀	юѭ	є҆гѡ̀	юго
д.	є҆мꙋ̀	юмоу	є҆́й	юи	є҆мꙋ̀	юмоу

в. є҆го̀ и҆̀ и (и) ѩ	ю҆̀ ѭ	р. ѩ.
т. и҆́мъ нимь	є҆́ю (н) ѥѭ	и҆́мъ ємь
п. (н) ємъ ѥмь	є҆́й (н) ѥи	(н) ємъ ѥмь

Двойственно.

и. ꙗ҆̈ ꙗ	и҆́ и	и҆́ и
р. є҆́ю ѥю	є҆́ю ѥю	є҆́ю ѥю
д. и҆́ма нима	и҆́ма нима	и҆́ма нима

Множественно.

и. — и	— ѩ	— ꙗ
р. и҆́хъ ихъ	и҆́хъ ихъ	и҆́хъ ихъ
д. и҆̀мъ нимъ	и҆̀мъ нимъ	и҆̀мъ нимъ
в. ѧ҆̀ ѩ	ѧ҆̀ ѩ	ѧ҆̀ ꙗ
т. и҆́ми ними	и҆́ми ними	и҆́ми ними
п. и҆́хъ ихъ	и҆́хъ ихъ	и҆́хъ ихъ

Тьй са-скланятъ: относително-то — и҆́же, ꙗ҆̈же, є҆́же, като прієма при сѣкый падежь частицѫ-тѫ же: и҆́же, р. є҆гѡ́же, р. є҆мꙋ́же...; притежателны-тѣ: мо́й мо̀ѧ мо̀є, твои твоꙗ твоѥ, свои своꙗ своѥ; въпросителны-тѣ: чі́й чї̀ѧ чї̀є, или чии чиꙗ чиѥ, ко́й ко́ѧ ко́є, р. коєгѡ̀, коєѧ, коєгѡ̀... и неопредѣлително-то чі́йлибо.

Забѣлѣж. 1. Третьелично-то мѣстоименіѥ и, както и относително-то и҆́же, въ сичкы-тѣ косвенны падежи, кога слѣдватъ слѣдъ нѣкой предлогъ, прієматъ евфоническѫ-тѫ притуркѫ н: ѿ негѡ̀, и҆з̾ ни́хъ, къ немꙋ̀, съ ни́ми: — обрѣтъ же нѥ осьлѧ въсѣде на нѥ. Остр. юв. — иде къ нѥмоу... се въ истинѫ излитѣнинъ, въ нѥмже льсти нѣсть. Остр. юв.

Забѣлѣж. 2. На третьелично-то мѣстоименіѥ въ именит. падежь и въ три-тѣ числа форма-та и ꙗ ѥ поста-

вена ю въ склоненіѥ-то отъ учены-тѣ славенисты, споредъ винитенныя и ѥдинст. падежь на мжж. и сред. родъ, който ю сходенъ съ именит., и по съотвѣственныя образъ на относително-то мѣстоименіѥ. Но наздраво тъзи форма ю излѣза отъ употребеніѥ доро и въ сама-та древность: защото тя ни въ ѥдинъ отъ древни-тѣ паметницы не са-срѣща, освень дѣто са ю опазила въ относително-то мѣсстоименіѥ и въ края на прилагателны-тѣ имена и на доста мѣстоименія. Тя обыкновено санахожда замѣнена съ указателно-то мѣстоименіѥ ѽнъ, ѻнà, ѻнὸ, или съ опредѣлително-то тóй, тáѧ, тóѥ (тъ, та, то въ древн.): да вѣроуѥте въ тъ, ѥгоже посъла онъ. Остр. ѥв. 14.

II. Склоненіѥ на: ь, или ѥй, їи.

§. 64. Тукъ са-относятъ мѣстоименія съ окончаніе ь или ѥй, йї.

1. Образъ.

Ѥдинственно число.

	мжж.	*жен.*	*сред.*
и. в.	сíй сѥ́й сь	сїѧ̀ си	сїѥ се
р.	сѥгѡ̀ сего	сеѧ̀ сеѩ	сѥгѡ̀ сего
д.	сѥмꙋ̀ семоу	сѥ́й сеи	сѥмꙋ̀ семоу
в.	сѥгὸ сѐй сь	сїю̀ сиѭ	р. имен.
т.	си́мъ симь	сѥ́ю сеѭ	симъ симь
п.	сѥ́мъ семь	сѥ́й сеи	сѥ́мъ семь

Двойственно.

и.	сїѧ̀ сиꙗ	сї́и си	сї́и си
р.	сѥю̀ сею	сѥю̀ сею	сѥю̀ сею
д.	си́ма сима	си́ма сима	си́ма сима

Множественно.

и. з. сїи сии си	сїѧ̑ сия	сїѧ̑ сия
р. п. си́хъ сихъ	си́хъ сихъ	си́хъ сихъ
д. си́мъ симъ	си́мъ симъ	си́мъ симъ
в. сїѧ̑ сия	р. имен.	р, имен.
т. си́ми сими	си́ми сими	си́ми сими

Забѣлѣж. Мѣстоименію-то сь въ дрьвность-та за имен. падежь има йоще и другѫ формѫ — снї или сии: въ начало бѣ слово, и слово бѣ отъ бога, и богъ бѣ слово, снї бѣ въ начало отъ бога . . . снї оубо богъ слово небесное отеуь сынъ. Супр. ржк. стр. 7; затуй нѣкои падежи иматъ или двой нѫформѫ произведенѫ отъ сии, напр. винит. жен. р., имен. мѫж. двойств. и множ. и проч.: унимь коунимъ хлѣбы, да ѣдать си. Остр. ев. стр. 34. — снї на слоужъбѫ готовлꙗахѫся. Гл. Клоц. стр. 252. И йоще срѣщаса въ винит, юдинст. жен. родъ ослабянье на и въ ь: прѣспѣ же сьѭ добротѫ. Глаг. Глоц. стр. 368.

§. 65. Мѣстоименіе-то что̀ -уь-то въ древн., тьй и сложны-тѣ му инуь-то, иѣуь-то, что́либо, макаръ и да са-окончава на ь, има особиты нѣкои измѣненія въ склоненіе-то си. То има само юдинст. число: что̀-уьто., р. чесогѡ̀ - чесѡ̀ уьсого - уьсо-уесого, д. чемꙋ̀ - чесомꙋ̀ уьмоу - уьсомоу - уесомоу, в. что̀ уьто, т. чи́мь унимь, п. чѐмъ - чесо́мъ унимь - уьсомь..

2. Образъ.

Юдинственно число.

мѫж.	*жен.*	*сред.*
и. з. на́шъ -шь	на́ша- -шия	на́ше —
р. -егѡ -его	-шеѧ -шея	-егѡ -его

д. -ємꙋ ємоу	-шей -шеи	-ємꙋ -ємоу
в. -єго шъ -шь	нáшꙋ -шѫ	р. имен.
т. -шимъ -нмь	-шєю -шеѭ	-шимъ -нмь
п. -шемъ -емь	-шей -шеи	-шемъ -емь

Двойственно.

и. нáша —	нашн —	нáшн —
р. нáшєю —	нашею —	нáшєю —
д. нáшима —	нашнма —	нáшнма —

Множественно.

и. з. нáши нашн	нáшѧ -шѧ	нâша нашa
р. п. нáшихъ —	нáшихъ —	нáшихъ —
д. нâшимъ -нмъ	нâшимъ -нмъ	нâшимъ нмъ-
в. нâша -шѧ	р. имен.	р. имен.
т. нáшими —	нáшими —	нáшими

Тъй са-скланя и вáшъ -шь, вáша -шѧ, вáшє.

III. Склоненiю на: ый -ын, їй -нн -ъ.

§. 66. Тукъ са-относятъ мѣстоименiя съ показаны-тѣ пълны окончанiя и съ усечено на ъ.

Ѥдинственно число.

мѫж.	*жен.*	*сред.*
н. ѽный онын -ъ	ѽнаѧ -аѧ -нѧ	ѽноє -оє -о
р. ѽнагѡ -го	ѽныѧ -ыѧ	-агѡ -аго
д. ѽномꙋ -моу	ѽной -он	-омꙋ -омоу
в. ѽнаго онъ	ѽнꙋю -нꙋ -жѫ-ж	р. имен.
т. ѽнѣмъ -ѣмь	ѽною -ноѭ	ѽнѣмъ -ѣмь
п. ѽномъ -омь	ѽной -он	ѽномъ -омь

Двойственно.

н. ὄни —	ὄнѣ —	ὄнѣ —
р. ὄною —	ὄною —	ὄною —
д. ὄнѣма —	ὄнѣма —	ὄнѣма —

Множественно.

и. ὄнїи -нии -ни	ὄныѧ -ныѧ -ны	ὄнаѧ -иниѧ -иѧ
р. п. ὄнѣхъ —	ὄнѣхъ —	ὄнѣхъ —
д. ὄнѣмъ —	ὄнѣмъ —	ὄнѣмъ —
в. ὄныѧ -ныѧ	р. имен.	р. имен.
т. ὄнѣми —	ὄнѣми —	ὄнѣми —

Тъй са-скланятъ: **ὄвый -вın -въ, са́мый -мın -мъ. р. самагѡ̀ и самогѡ̀, и́ный -нın -нъ** р. **а̀гѡ** и -**о́гѡ**, **ютерън-ютеръ** (отъ него у насъ — *ютърва*); сѫщо и на: **кі́й -кын -къ, толи́кїй -кын -къ, коли́кїй -кын -къ, є̑ли́кїй -кын -къ**, които окончателнѫ-тѫ **к** предъ гласна-та **ѣ** въ окончанія-та взмѣнуватъ **въ ц**: сѫщо и въ множ. имен. падежъ на мѫж. р. измѣнуватъ **к** на **ц**: **ка́цѣмъ, та́цїи, ѧ̑цѣхъ, коли́цѣми, є̑ли́цѣми**. Съ новыя періодъ са-нахождатъ нѣкои отъ тѣхъ и съ окончанія-та: **имъ, ими, ихъ** (руссизмъ) и тогази не измѣнуватъ **к** на **ц**: **таки́мъ, таки́хъ, каки́ми**. — **Толи́къ, коли́къ, є̑ли́къ** иматъ и сичкы-тѣ усѣчены формы: **толи́ка -кѹ -ка -цѣ**. — **Вса́кїй -кын -къ** освень **ѣ** въ окончанія-та повечто има и: **вса́кимъ, вса́кїи, вса́кихъ, вса́кими**. — **Кото́рый, каковы́й -въ, таковы́й -въ, сицевы́й -въ, ѧ̑ковы́й -въ** скланятъ-са по твърдо-то склоненіе на прилагателны-тѣ имена, тъй и **є̑гѡ́въ**. — Опредѣлително-то **то́й -тъ, та́ѧ -та, то́є -то**, род. **тогѡ̀ -го, то́ѧ**

-тоя, **тогѡ̀** -го, има другы-тѣ падежи точно като **о҆́нъ**; тъй и **то́йжде** -тъжде.

§. 67. Въпросително-то **кто̀** -**кто** и неопредѣлително-то **кі́йждо** -**къждо** са-скланять само въ юдинственно-то число:

и.	**кто̀**	**кто**	**кі́йждо**	**къждо**
р.	**когѡ̀**	**кого**	**когѡ́ждо**	**къгождо**
д.	**кому̀**	**комоу**	**кому́ждо**	**къмоужьдо**
в.	**кого̀**	—	**кого́ждо**	—
т.	**ки́мъ**	**цѣмь кымь**	**ки́мъждо**	**кымьжьдо**
п.	**ко́мъ**	**комь**	**ко́мъждо**	**комьжьдо**

Тъй са-скланять и сложны-тѣ: **нѣ́кто**, **никто̀**, **кто́либо**.

Забѣлѣж. **Кто̀** въ косвенны-тѣ падежи отмахва притурнжтыя слогъ **то**, а **къжьдо** задьржа слога **жьдо**, както dem въ Латин. юзыкъ: idem, ejusdem, eodem.

§. 68. Въпросително-то **кі́й** -**кын** са-скланя по третьелично-то **и**, **ꙗ**, **ю**; но въ нѣкои падежи има слогъ **кї** -**кы**, а въ нѣкои **ко** отъ **ко́й**, на пр.

Юдинственно число.

мжж.	*жен.*	*сред.*
и. **кі́й кын**	**ка́ѧ каꙗ**	**ко́е коѥ**
р. **ко́егѡ** -**юго**	**ко́еѧ коѥꙗ**	**ко́егѡ** -**юго**
д. **ко́ему** -**юмоу**	**ко́ей коѥи**	**ко́ему** -**юмоу**
в. **ко́его кі́й кын**	**кѹ́ю кѫѭ**	р. имен.
т. **кі́имъ кънимь**	**ко́ею коѥѭ**	**кі́имъ кынимь**
п. **ко́емъ коюмь**	**ко́ей коѥи**	**ко́емъ коѥмь**

Двойственно.

и. **ка́ѩ каѩ**	**ко́и кои**	**ко́и кои**
р. **ко́є́ю коєю**	**ко́єю коєю**	**ко́єю коєю**
д. **кі́йма кыима**	**кі́йма кыима**	**кі́йма кыма**

Множественно.

и. **кіи кыи ции**	**кі́ѩ кыѩ**	**ка̑ѩ каѩ**

р. п. **кі́нхъ кыихъ и коихъ** за тры-тѣ рода
д. **кі̑имъ кыимъ и коимъ** за 3-тѣ рода

в. **кі́ѩ кыѩ**	р. им.	рав. им.

т. **кі́йми кыими** за 3-тѣ рода.

Тъй са-скланятъ и сложны-тѣ: **нѣкій -кыи, никій -кыи.** Само **нѣ́кій** въ новыя періодъ има имен. множ. на мѫж. родъ **нѣ́ціи**, а въ древность-та ѥ **нѣкыи, никыи. Кыи** въ древность-та има формѫ-тѫ **ции** въ имен. множ. на мѫж. родъ самостоятелнѫ въ Супр. рѫк. **чесо ради ции не поудими сами приходать на жрътвѫ** стр. 96.

ГЛАВА IV.

ЗА ГЛАГОЛА.

§. 69. Въ старобългарскыя ѥзыкъ *глаголы-тѣ*, както и у насъ сега, означаватъ или *състоянїѥ*, или *дѣйствїѥ*, или *страданье* на нѣкой предметъ. По туй значенїе глаголы-тѣ са-дѣлѭтъ на три главны залозы: *среденъ, дѣйствителенъ* и *страдателенъ*.

1. Отъ среденъ залогъ сѫ глаголы, които означаватъ състоянію, почивкѫ на прѣдметъ: **жити, стоѧти, спа́ти.**

2. Отъ дѣйствителенъ залогъ сѫ, които означаватъ дѣйствіе на предметъ: но защото на нѣкои глаголы дѣйствіе-то излазя отъ дѣйствующія предметъ и преминува на другый, а на нѣкои остава си въ сѫщія дѣйствующъ предметъ; затуй отъ тозь залогъ глаголы-тѣ бывать: а) *преходителны:* **бити нѣкого, любити ближнѧго**: б) *непроходителны:* **ити, бѣжати, тещи.**

3. Отъ страдателенъ залогъ сѫ глаголы, които означаватъ страданье на предметъ, или че той подлежи подъ дѣйствіе-то на другы предметъ: **клѧтва потребисѧ, Єва свободисѧ, смерть оумертвисѧ; изгнанъ бысть Адамъ, или изгнасѧ.**

Забѣл. 1. Сѣкый глаголъ отъ дѣйствителенъ преходителенъ залогъ може да са-превьрне въ глаголъ отъ страдателенъ залогъ, като пріемне възвратно-то мѣстоименіе **сѧ**, или става съставно отъ страдателно-то причастіе и спомогателныя глаголъ **быти: Богъ созда міръ, міръ создасѧ ѿ Бога, или созданъ бысть ѿ Бога.**

Забѣл. 2. Възвратно-то мѣстоименіе **сѧ,** притурнѫто при глаголъ отъ дѣйствителенъ преходителенъ залогъ, ако служи като допълненіе на глагола за да покаже, че дѣйствіе-то са-завръща на сѫщія дѣйствующъ предметъ, или че дѣйствіе-то преминува взаимно между дѣйствующи предметы отъ юдинъ на другы, то и въ тѣзи случаи глаголъ-тъ не ю друго освенъ отъ дѣйствителенъ преходителенъ залогъ: **мытисѧ, ѡдѣватисѧ,**

вм. мы́ти себѐ, ѡ҆дѣва́ти себѐ; Пе́тръ и҆ І҆ѡа́ннъ ѡ҆бъима́ютсѧ, вм. Пе́тръ ѡ҆бъима́етъ І҆ѡа́нна, и҆ І҆ѡа́ннъ ѡ҆бъима́етъ Петра̀; бра́тисѧ, сража́тисѧ.

Забѣл. 3. Въ нѣкои граммтикы са-прилагатъ и отъ общи залогъ глаголы, които сѫщо иматъ въ края си възврат. мѣстоименію сѧ, безъ коюто не сѫ въ употребеніе въ юзыка: но и тѣхно-то значеніе ю или дѣйствително възвратно или ночивателно. Слѣдователно едны сѫ отъ дѣйствителенъ залогъ, а други отъ среденъ; боѧ́тисѧ, надѣѧ́тисѧ, ра́доватисѧ, смѣѧ́тисѧ, ру-га́тисѧ, чꙋди́тисѧ, диви́тисѧ, моли́тисѧ (има и мо-ли́ти) и другы.

Забѣл. 4. Нѣкои глаголы отъ дѣйствителенъ непреходителенъ залогъ и нѣкои отъ среденъ залогъ нахождатъ-са въ употребеніе и съ мѣстоименіе-то сѧ въ края си: разы́десѧ, сни́десѧ наро́дъ; сбы́стсѧ, да̀ сбꙋ́детсѧ писа́ніе; спи́тсѧ, и҆гра́етсѧ, хо́дитсѧ (може да са-подразумѣю со́нъ, и҆гра́, хо́дъ). Наопако глаголъ-тъ страда́ти ю отъ страдателенъ залогъ, макаръ и да нѣма въ края си мѣстоименіе-то сѧ.

§. 70. Глаголы-тѣ, както и въ новобългарскыя юзыкъ, измѣнуватъ-са въ окончанія-та и въ състава си за да означаватъ:

1. *Време* на дѣйствіе-то или на състояніе-то си.

2. *Число, лице* и *родъ* на дѣйствующи-тѣ предметы.

3. *Начинъ* въ изрекванье-то на дѣйствіе-то или на състояніе-то си, що са нарича *наклоненіе*.

4. *Продължаванье* (или *повтарянье*) и *свишанье* на дѣйствіе-то или състояніе-то си, що са зове *видъ* на глаголы-тѣ.

§. 71. Времена, както и унасъ сега, сѫ три главны *настояще*, *минѫло* и *бѫдѫще*.

1. Настояще-то и бѫдѫще-то на много просты глаголы иматъ юднѫ и тѫзи формѫ: **варѫю, минѫ, рекѫ**; — **єгда же состарѣешися, и воздѣжеши рѫцѣ твои: и инъ тѧ поѧшетъ, и ведетъ аможе не хощеши.** Іоан. XXI, 18; — **аще и что смертно испіютъ, не вредитъ ихъ.** Марк. Или бѫдѫще-то саобразова сложно, съставено отъ неопредѣтелно-то наклоненіе на спрягваныя глаголъ и отъ юдинъ спомагателенъ глаголъ: **хощѫ, имамъ, бѫдѫ, начнѫ: хощѫ глаголати, имамъ дѣлати, бѫдѫ вѣщати, начнѫ писати; чьто имате глати. о дроузѣмь нерадити начьнеть** (καταφρονήσει). Остр. юв. 62.

2. Минѫло-то време има двѣ формы на **хъ** и на **аахъ** или **ѣахъ** и **ѣахъ** въ древн., а въ новыя періодъ слѣны двѣ-тѣ гласны въ юдна **ахъ** и **ѧхъ**, както и унасъ. Тѣзи формы Іоаннъ Екзархъ българскый, йоще въ X-ыя в. *), гы различавалъ първѫ-тѫ съ названіе

---

*) „Книга святаго Ивана Дамаскина, о осмихъ частѣхъ слова, преведе же ея Иванъ презвитеръ, екзархъ болгарскій, отъ еллинскаго языка въ Словенскій.“ Тукъ Іоаннъ прошедше-то време нарича *предибывшее* и различава въ него 4 вида: *протяжено*, *непредѣлно*, *напредидѣемо* и *предлежимо*. За първо-то предлага примѣръ **бнѣхся**, за второ-то **бихъ**, а двѣ-тѣ послѣдны оставя безъ примѣры, и гы нарича непріюты за юзыка. стр. 78.

прошедше непредѣлно = (съ наше-то минжло непредѣлно = съ Грьц. аористъ), а вторж-тж съ названіе *прошедше протяжено* = (съ наше-то минжло продължавано = съ Грьц. παρατατικὸς или съ Латин. imperfectum): **глаго́лахъ глаголаахъ -ахъ, би́хъ біаахъ біа́хъ, горѣ́хъ горѣахъ гора́хъ**; — **и ишьдъ вънъ (Петръ) плакася** (ἔκλαυσε) **горько**; — **якоже плакаашеся** (ἔκλαιε) **марни, приничє** (παρέκυψεν) **къ гробъ**. Остр. ев. 208.

3. Освень тѣзи двѣ минжлы времена глаголы-тѣ въ старобългарскыя езыкъ, както и сега у насъ, иматъ и преминжлы времена сложны, съставены отъ причастіе-то на спрягваныя глаголъ повечто спрягателно-то наричвано причастіе и отъ спомагателныя глаголъ **бы́ти**: **чесо есмь еще не доконьчалъ. еще единаго не доконьчалъ еси. мънози отъ июдеи бѣахж пришли** (ἐυθεισαν) **к' мароѣ и маріи**. Остр. 138. — **изгыблъ бѣ** (ἀπολολὼς ἦν) **и обрѣтеся**. Остр. 119. — **Бѣ́ бо Пе́тръ спа́** (ἦν γὰρ καθεύδων) **междꙋ̀**... Дѣян. — **Бѣ бо оучя** (ἦν γὰρ διδάσκων) **и яко власть имыи**. Остр. 61. — **и егда не бѣ никътоже оучя** (ἦν ὁ παραινῶν) **его, тогда доучьи бываше**. Глаг. Клоц. 230.

Отъ тѣзи съставены преминжлы времена Пениискій въ Славенска-та си граммматика излага двѣ съ названія — едно-то *първо описателно* — **би́лъ -ла -ло є́мь**..., а друго-то *второ описателно* — **би́лъ -ла -ло бѣ́хъ**. Но тѣ, като що сътвѣтствуватъ на новобългарскы-тѣ — преминжло опредѣлено и преминжло предварително —, дава имъ са и тукъ сжщо-то названіе.

§. 72. Числа у старобългарскы-тѣ глаголы сж три: единст., двойст. и множ.: лица тоже, три, а за рода

различны формы имать само съставны-тѣ имъ времена отъ спрягателно-то причастіе и спомагателныя глаголъ **быти: пилъ -ла -ло ѥсмь, ѥси..., болъ -ла -ло бѣхъ, бѣты, бѣшѧ, писалъ -ла -ло быхъ..., писалъ -ла -ло бѫдѫ.** Сѫщо и въ двойственно-то нѣкога правятъ различіе на рода, като пріемать **та** за мжж. р., **тѣ** за жен., а **те** за жен. и сред.: **и слышаста и оба оученика глѭщь и по іисѣ идоста. Онѣ же пристѫпльше ꙗсте и за нозѣ и поклонистѣся ѥмоу. видѣсте очи мои спсение твоѥ.**

§. 73. Наклоненія освень *изъявително, повелително* и *съслагателно* въ старобългарскыя езыкъ има и друго съ форма **ти**, наричвано *неопредѣлително*, коѥто не опредѣля ни време, ни лице, нито число и родъ: **пити, бости, зрѣти; лѹчше оумрѣти въ брани съ побѣдою, нежели жити въ плѣненіи.** У насъ сега отъ туй неопредѣлително наклоненіѥ има упазено безъ форма-та **ти** въ употребеніѥ слѣдъ глаголы тѣ: *щѫ, могѫ, смѣѭ не дѣй, не дѣйте: писа щѫ, могѫ стори, смѣешь ли продума? не дѣй ходи, не дѣйте прави тъй.* А съ форма-та ти (измѣнена и въ ь) имамы въ употребеніѥ: *не ѥ познать никого, не ѥ видѣть нищо, познать та ѥ по гласа.*

Въ употребеніѥ само въ древность-та има и друга неопредѣлителна форма, *достигателно*, нарачвана *супинумъ* (споредъ Латин, supinum); тя окончава на **ъ** слѣдъ **т**, на **ь** послѣ **щ**, и са-употребявала, като въ латинскыя езыкъ, слѣдъ глаголы, що изреквать движеніѥ съ намѣреніѥ: **чесо видѣтъ изидосте въ пѫстынѭ. — вънидє съ инима облещь.** Тъзи форма

са-срѣща постоянно въ паметници-тѣ до XV-ыя вѣкъ: но послѣ по влїянїе-то на руссизма постъпенно еа-изгубила.

Забѣл. Въ нѣкой славенскы граммматикы има положено и желателно наклоненїе: но то като що е едно и туй по формы-тѣ съ изъявително-то, освень дѣто прїема съюза **да** при сѣко лице, затуй излишно е и то да са-поставя, на прим.: **да пїю да пїеши да пїетъ . . .**

§. 74. Видове сѫ два: *несвършенъ* и *свършенъ.*

1. Глаголы отъ несвършенъ видъ изрекватъ дѣйствїе-то си неизвършено до край, но съпровождано съ нѣкакво продължаванье или съ многократно повтарянье: **знати-оузнавати, пити-испивати, клѧти-проклинати, раждати-порождати, падати-ѿпадати, ꙗвлѧти, решати-разрѣшати, мрети-оумирати, лежати, спасати, зѣвати, движати-подвизати, плевати, касатисѧ, кѧсисѧ, оужасатисѧ, дыхати, ѡбрѣтати.**

2. Отъ свършенъ видъ глаголи изрекватъ дѣйствїе-то си извършено до край или въ съвсѣмъ малко временно продълженїе или въ едно мигванье, съ едно махванье: **оузнати, испити, повлѧти, родити-породити, пасти-ѿпасти, ꙗвити, рѣшити-разрѣшити, оумрети, лешй-возлещи, спасти, зѣнꙋти, двигнꙋти-подвигнꙋти, плюнꙋти, коснꙋтисѧ, покѧтисѧ, оужаснꙋтисѧ, доунѫти, ѡбрѣсти.**

Забѣл. Отъ несвършенъ видъ глаголы, кога изрекватъ многократно повтарянье на дѣйствїе-то, обыкновенно гы наричатъ *многократны*: и окончаватъ на: **вати,**

ати, ꙗти: дава́ти подава́ти, пада́ти ѿпа́дати, глаша́ти приглаша́ти, ꙗвлѧ́ти поꙗвлѧ́ти, оу҆дарѧ́ти, восклицáти. (Но нѣкои просты глаголы на: **ати, ꙗти** иматъ продължено значеніе: **зна́ти, писа́ти, пита́ти, дѣ́лати, грꙗти, сїѧ́ти и дрꙋгы**). А отъ свършенъ видъ глаголы, кога изрекватъ дѣйствіе извършено съ юдно махванье, обыкновенно гы наричатъ *юднократны;* тѣ обыкновенно пріюматъ на края въ кореня си нарастяванье-то **нѫ = нꙋ: плю́нꙋти, блеснꙋ́ти, сѣ́кнꙋти оу҆снꙋ́ти, дъхнꙋ́ти, кли́кнꙋти, коснꙋ́тисѧ.**

§. 75. Въ образованье-то на видове-тѣ, твърдѣ малко глаголы има, които и безъ предлогъ иматъ особитѫ формѫ са свършеныя видъ. Тѣ сѫ, които въ кореня си пріюматъ нарастяванье-то нѫ = **нꙋ** и тѣзи глаголы: **да́ти -да́мъ -дахъ; сѣ́сти -сѧ́дꙋ -сѣдо́хъ, лещи́ -лѧ́гꙋ -лѧго́хъ, ста́ти -ста́нꙋ -ста́хъ, кꙋпи́ти -кꙋплю́-кꙋпи́хъ, па́сти -падꙋ̀ -падо́хъ, роди́ти -рождꙋ̀ -роди́хъ, ꙗви́ти -ꙗвлю̀ -ꙗви́хъ, крести́ти -крещꙋ̀ -крести́хъ, спастѝ -спасꙋ̀ спасо́хъ, ꙗ́ти -и҆мꙋ̀ -ꙗ҆́хъ** (древ. **ꙗти -имѫ -ꙗхъ**) и другы нѣкои. А по-голѣма-та часть отъ глаголы-тѣ образоватъ видове-тѣ си, като пріюматъ въ начало-то си нѣкои предлогъ, който тогази опредѣлява ясно и направленіе-то на дѣйствіе-то. Туй явно са-види отъ слѣдующи-тѣ объюсненія:

1. Просты глаголы отъ несвършенъ видъ съ многократно значеніе на: **ати, ꙗти,** слѣдъ слаганье-то си съ предлогъ, като не имъ са-измѣни окончаніе-то, оставатъ си пакъ отъ сѫщія видъ, само съ разно направленіе на-дѣйствіе-то: **дава́ти - подадава́ти - раздавати, рѣша́ти - разрѣша́ти - ѿрѣша́ти, ꙗвлѧ́ти - поꙗвлѧ́ти - и҆зꙗвлѧ́ти.** Ако ли са-промѣни

окончаніе-то имъ, слѣдъ слаганье-то имъ съ предлогъ, ставатъ отъ свършенъ видъ съ показвано-то отъ предлога направланіе на дѣйствіе-то: **продáти - раздáти, разрѣшúти, пожúти.**

2. Просты глаголы отъ несвършенъ видъ съ продължено значеніе, слѣдъ слаганье-то си съ предлогъ съ сѫщо-то свое окончаніе, ставатъ отъ свършенъ видъ съ показвано-то отъ предлога направленіе: **пúти - ӥспúти - пропúти, бúти - оўбúти - пробúти, знáти - познáти - оўзнáти, мрéти - оўмрéти, хвалúти - похвалúти, зрѣ́ти - оўзрѣ́ти - презрѣ́ти.** Ако ли на нѣкси отъ тѣхъ, слѣдъ слаганье-то имъ съ предлогъ, са-замѣни окончаніе-то имъ съ едно отъ многократнѣ-тѣ окончанія, на нѣкои и коренный-тъ съставъ като са-измѣни, тогазь тѣ ставатъ отъ несвършенъ видъ съ многократно значеніе и съ показвано-то отъ предлога направленіе на дѣйствіе-то: **ӥспивáти -вáю, оўзнавáти -áю, оўмирáти -áю, пробуждáти -áю, прозирáти -аю.** Нѣкои отъ тѣзи глаголы и безъ предлогъ пріематъ многократно-то окончаніе: **гласúти - глашáти -áю** и **приглашáти -áю, вѣстúти - вѣщáти - áю** и **возвѣщáти -áю, гостúти - гощáти -áю** и **оўгощáти -áю** и другы.

3. Глаголы просты отъ свършенъ видъ, слѣдъ слаганье-то си съ предлогъ, съ сѫща-та си форма, оставатъ си съ сѫщо-то видово значеніе, и съ направленіе показвано отъ предлога: **дáти - дамъ - воздáти - воздáмъ, сѣ́сти - сѧ́дꙋ - присѣ́сти - присѧ́дꙋ, лещи́ - лѧ́гꙋ - возлещи́ - возлѧ́гꙋ, пáсти - падꙋ́ - припáсти - припадꙋ́, плю́нꙋти - плю́нꙋ - заплю́нꙋти - за-**

плю́нꙋ, коснꙋтисѧ - коснꙋ́сѧ - прикоснꙋ́тисѧ - прикоснꙋ́сѧ.

Забѣл. 1. Колко-то за направленіе-то на дѣйствіе-то на глагола, то зависи отъ значеніе-то на предлога. Какво-то значеніе има предлогъ-тъ, таквозъ направленіе пріема и дѣйствіе-то или състояніе-то на глагола: **подава́ти, продава́ти, подава́ти, предава́ти, вдава́ти, придава́ти, додава́ти, воздава́ти; оу҆бива́ти, разбива́ти, добива́ти, вбива́ти, пробива́ти, и҆збива́ти, забива́ти; пребыва́ти, забыва́ти, добыва́ти, ѿбыва́ти** и проч.

Забѣл. 2. Нѣкои глаголы са-срѣщатъ само сложны, като що изгубили просто-то си употребеніе: **срѣста́ти - срѣсти̇̀, ѿбрѣта́ти - ѡбрѣсти̇̀, ѿдѣва́ти - ѿдѣ́ти**, и другы-нѣкои.

Забѣл. 3. Има нѣкои глаголы, които по значеніе-то си нѣматъ свършенъ видъ: **ча́ѧти, ѿбита́ти, воева́ти, и҆мѣ́ти и и҆́мати, жела́ти, жалѣ́ти, оу҆пова́ти, радѣ́ти, ше́ствовати** и другы нѣкои.

§. 76. Глаголы-тѣ отъ сѣкый единъ видъ, по колко времена имать, различавать-са тъй:

1. Просты глаголы отъ несвършенъ видъ съ продължавано значеніе иматъ и шесть-тѣхъ времена: **зна́ти, знаахъ -а́хъ, зна́хъ, зна́лъ, е҆́смь, зна́лъ бѣ́хъ, хощꙋ̀ зна́ти; вести̇̀, ведꙋ̀** (наст. и бжд.) **ведѧхъ, -дѧ́хъ, ведо́хъ, ве́лъ е҆́смь. ве́лъ, бѣ́хъ** (или бжд.) **и҆́мамъ вести̇̀; твори́ти, творю̀, творѧхъ -рѧ́хъ, твори́хъ, твори́лъ е҆́смь, твори́лъ бѣ́хъ, хощꙋ̀ твори́ти.**

2. Глаголы просты или сложны отъ несвършенъ видъ съ многократно значеніе иматъ три времена: настояще, минжло продължавано и бждяще: **давáти, давáю, -давахъ -давáхъ, начнѫ̀ давáти; пáдати, падахъ -дахъ, бѫ́дѫ пáдати; ꙗвлáти, ꙗвлáю ꙗвлахъ -лáхъ, хощѫ̀ ꙗвлáти; нарицáти, нарицáю, нарицахъ -цáхъ ймамъ нарицáти; йсполнáти, исполнáю, исполнахъ -нáхъ, бѫ́дѫ йсполнáти.**

3. Просты или сложни глаголы отъ свършенъ видъ иматъ четыри времена: минжло непредѣлно, преминжло опредѣлено, преминжло предварително и бждяще: **пáсти, падóхъ, пáлъ ѐсмь, пáль бѣхъ, падѫ̀** или **ймамъ пáсти; плю́нѫти, плю́нѫхъ, плю́нѫль ѐсмь, плю́нѫлъ бѣхъ, плю́нѫ; йспи́ти, йспи́хъ йспи́лъ ѐсмь, йспи́лъ бѣхъ, йспїю̀; оу̑мрéти, оу̑мрóхъ, оу̑мéрлъ ѐсмь, оу̑мéрлъ бѣхъ, оу̑мрѫ̀.**

§. 77. У глаголы-тѣ отъ дѣйствителенъ и страдателенъ залогъ, настояще-то, бждяще-то и минжло-то непредѣлно времена иматъ за причастія-та по двѣ формы — пълнж или опредѣленж и усѣченж или неопредѣленж: дѣйствителна — **пиꙑи -пиѧ,** въ нов. періодъ **пїáй -пїá** и **пїю́щїй -пїю́щъ** (наст. и бжд.); **пивꙑи -пивъ** и **пи́вꙑй -вшїй -вшъ** въ нов. періодъ (непред.); страдателна — **пиемꙑи -емъ** и **пїéмꙑй -емь** въ нов. періодъ (наст. и бжд.); **питꙑи -тꙑй -пи́тъ** (непред.). Дѣйствително-то минжло непредѣлно има и другж формж несклаиняемж, наричванж *спрягателно причастіе* **пи́лъ -ла -ло,** коието са-употребява въ спряженія-та на нѣкои времена (вижь въ спряженія-та).

Забѣл. 1. Въ новыя періодъ, по вліяніе-то на

руссизма, дѣйствителна-та неопредѣлена форма са-изгубила, и усѣчено-то причастіе зело да са-употребява въ видъ на дѣепричастіе.

Забѣл. 2. У насъ сега само спрягателно-то причастіе са е упазило и отъ страдателны-тѣ причастіе-то на минѫло-то непредѣлно време, а отъ първы-тѣ дѣйствителны формы само щій щъ сѫ въ употребеніе въ въ твърдѣ малко глаголы: *сѫщій сѫщъ*, *настоящій -щъ*, *слѣдующій -щъ*, *горещій -щъ*, *вонещій -щъ*, *вѣщій вѣщъ*.

§. 78. Въ спряженія-та, както и у насъ, личны-тѣ окончанія на наст. вр. въ изъявит. наклоненіе присъединяватъ-са при глаголныя корень или съ помощь-та на съединителна гласна, или безъ нейна-та помощь. Съединителны гласны сѫ двѣ — є, и, споредъ туй, спряженія, ставатъ три: *а)* спряженіе съ съединителна гласна -є, коєто има 2-та лице на настояще-то на єши; *б)* спряженіе съ съединителна гласна -и, коєто има 2-то лице на наст. на иши; *г)* спряженіе безъ никаква съединителна гласна.

I. Спряженіе.

Ѥд. число.	*Двойс.*	*Множ.*
нєс-ȣ̀ ѫ	нєс-є́-вѣ	нєс-є́-мъ
нєс-є́-ши	нєс-є́-та	нєс-є́-тє
нєс-є́-тъ -ть	нєс-є́та	нєс-ȣ́тъ -ѫть

II. Спряженіе.

мол-ю̀ -ѭ	мо́л-и-вѣ	мо́л-и-мъ
мо́л-и-ши	мо́л-и-та	мо́л-и-тє
мо́л-и-тъ -ть	мо́л-и-та	мо́л-ѧтъ -ѭть

III. Спряженіе.

юс -мь	юс -вѣ	юс -мъ ѥ҆смꙑ̀
ю -си	юс -та	юс -те
юс -ть	юс -та	с-жть (юс -жть) сꙋ́ть

На пьрвы-тѣ двѣ спряженія са-относятъ комахай сичкы-тѣ глаголы, а на третье-то — само тѣзи петь глаголы: юсмь, дамь -мъ. вѣмь -мъ, ямь -мъ и имамь -мъ съ тѣхны-тѣ производны.

Забѣл. 1. Тѣзи петь глаголы са-отличаватъ въ спряженіе-то си отъ сичкы-тѣ другы изобщо по тъзи своя особита значателность — дѣто тѣ самы съ голѣма ясность показватъ происхожденіе-то на личны-тѣ глаголны окончанія отъ личны-тѣ мѣстоименія. Тѣхны-тѣ личны окончанія мь - си - ть въ юдинст. ч., вѣ-та-та въ двойст. и мъ-те-ть въ множ., както сега точно ю доказано отъ оучены-тѣ филологы, сж корени на личны-тѣ мѣстоименія. Корень на пьрволично-то мѣстоименіе въ косвенны-тѣ му падежи въ санскрита ю ма, който ослабенъ въ грьцк. юзыкъ въ ми (μι), въ старобългарскыя са-показалъ въ видъ мь. Корень на второлично-то мѣстоименіе въ санскрита ю тва-тве, който въ съюдиненіе съ глаголныя корень са-измѣнилъ, като ослабилъ а въ и, и премѣнилъ т въ с, както въ старобългарскыя тъй и въ грьцкыя юзыкъ. Корень на третелично-то мѣстоименіе въ санскрита ю та, който, слѣдъ ослабянье-то на а въ и въ другы-тѣ юзыци, въ старобългарскыя са-ювилъ въ видъ ть; освень туй въ старобългарскыя юзыкъ има и местоименіе тъ. Тѣзи петь глаголы, като що иматъ казаны-тѣ отличны особенности, образоватъ особенъ отдѣлъ спряженіе. А защото тѣ юдны повечьто

спазили слѣды на древнье-то доисторическо происхожданье на личны-тѣ глаголны окончанія отъ мѣстоименія: то затуй на спряженіе-то имъ е дадено названіе — *архаическо спряженіе.*

А. СПРЯЖЕНИЕ ПЪРВО СЪ СЪЕДИНИТЕЛНА ГЛАСНА Є.

§. 79. Сичкы-тѣ глаголы отъ туй спряженіе, споредъ както са-съединява неопредѣлителна-та форма **ти** при глаголныя корень, раздѣлятъ-са на петь разредбы:

1. Отъ първа-та разредба сѫ тѣзи глаголы, у които неопредѣлителна-та форма **ти** присъединява-са направо и непосредственно при кореня, който былъ окончавалъ или на гласна или на съгласна: *а)* **зна́ти, бити, хоути,** *б)* **вестѝ (вед), бостѝ (бод), нестѝ (нес), мощѝ (мог), рещѝ (рек).** Забѣлѣжителны буквы при които са-съединява неопредѣлителна-та форма у глаголы-тѣ отъ първа-та разредба, бывать обыкновенно гласны-тѣ: **а (зна́ти), и (пи́ти), оу (слоути), ы (ры́ти), (пѣ́-ти), а (жати)** = (*жънѫ* у насъ), **ѫ (дѫти-дъмѫ)** = (**дѹ́ти-дмѹ́** въ нов. пер.) и отъ съгласны усненны-тѣ: **в, б, п (жи́ти отъ жив, грети и гребстѝ** въ нов. періодъ, **хрѣти** отъ **хреп**); езычны-тѣ: **д, т, (вестѝ** отъ **вед, плестѝ** отъ **плет**), зѫбны-тѣ: **з, с, (везтѝ** отъ **вез, нестѝ** отъ **нес**) и гърляны-тѣ: **г, к, х, (мощѝ** отъ **мог, тещѝ** отъ **тек, врѣщи** или **врѣшти** отъ **врѣх**) = (*връхѫ-връшешь* новобългар.).

2. Отъ втора-та разредба глаголы сѫ, които притурятъ **ти** при глаголныя коренъ посредствомъ глас-

на-та **а** (**ꙗ** слѣдъ гласна), коя-то са-отмахва на нѣкои глаголы въ настояще-то: **бра́ти, писа́ти, сѣꙗти**, а на нѣкои остава си: **дѣ́лати, питати, сиꙗти.**

III. На третья-та разредба са-относятъ глаголы, у които форма-та **ти** са-присъединива при кореня посредствомъ гласна-та **ѣ**, която *а)* у нѣкои глаголы са-спазва въ сичкы-тѣ времена на изъявително-то наклоненіе: **грѣ́ти грѣѭ**, у нѣкои пъкъ са-отмахва въ изъявително-то наклоненіе, и въ такъвъзи случай тѣзи глаголы иматъ въ 1-то лице на настояще-то юсъ простъ (**ѫ**), а не йотированъ (**ѭ**): **мрѣти мрѫ.**

IV. На четвърта-та разредба принадлежѫтъ тѣзи глаголы, въ които форма-та **ти** са-притуря при кореня посредствомъ слога **нѹ=нѫ гыбнѫти -нѹти.**

V. Отъ пета-та разредба глаголы-тѣ присъединяватъ формѫ-тѫ **ти** при кореня посредствомъ — **ова кѹпова́ти, вѣ́ровати.**

I. СПРЯЖЕНІЕ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ПЪРВА-ТА РАЗРЕДБА.

§. 80. Глаголы отъ първа-та разредба, на които корени-тѣ свършатъ на гласны-тѣ: **а, и, ѹ, ы, ѣ, ѧ** (=ен), **ѫ** спрягатъ-са по образы-тѣ: **пи́ти, клѧти** (=клентп), у насъ сега — ***кълнѫ*** и ***кльнѫ, клехъ.***

1. Отъ несвършенъ видъ съ продължавано значеніе.

Неопредѣлит. наклон.	Супинумъ.
пи́ти, клѧти.	**питъ, клѧтъ.**

Спрятелно причастіе.

пи́лъ, клѧлъ.

Изъявително наклоненіє.

Настояще.

єдинст.	пїю̀ пиѭ	кленȣ кльнѫ
	пїє́ши пиѥши	кленє́ши кльнєши
	пїє́тъ пиѥть	кленє́тъ кльнєть
двойст.	пїє́вѣ пиѥвѣ	кленє́вѣ кльнєвѣ
	пїє́та пиѥта	кленє́та кльнєта
	пїє́та пиѥта	кленє́та кльнєта
множест.	пїє́мъ пиѥмъ	сленє́мъ кльнємъ
	пїє́тє пиѥте	кленє́тє кльнєте
	пїю́тъ пиѫть	кленȣ́тъ кльнѫтъ

Забѣл. Въ Светославова Изборникъ (§. 11.) 3-то єдинст. и множ. лице отсича окончаніє-то **ть**: **сѧ**, **нарицаѥ'**, **хоуѭ** (вм. **хоуѭть**), **милоуѥ'**. Туй сѫщо-то савижда и въ бѫдѫще-то на свършеныя видъ: **погоубн** (вм. **погоубить**). Вмѣсто **ть** въ єдин. и множ. ч. срѣщаса нова-та форма **тъ** и въ древность-та, особито въ глаголица-та: **прїємлєтъ**, **имѫтъ**, (Єв. Григ.).

Минѫло продължавано (imperfectum).

Єдинственно.

пїѧ́хъ пиꙗахъ	кленѧ́хъ кльнѣахъ
пїѧ́шє пиꙗаше	кленѧ́шє кльнѣаше
пїѧ́шє пиꙗаше	кленѧ́шє кльнѣаше

Двойственно.

пїѧ́ховѣ пиꙗаховѣ	кленѧ́ховѣ кльнѣаховѣ
пїѧ́ста пиꙗаста	кленѧ́ста кльнѣаста
пїѧ́ста пиꙗаста	кленѧ́ста кльнѣаста

Множественно.

пїѧ́хомъ пиꙗахомъ	кленѧ́хомъ кльнѣахомъ
пїѧ́сте пиꙗасте	кленѧ́сте кльнѣасте
пїѧ́хꙋ пиꙗахѫ	кленѧ́хꙋ кльнѣахѫ

Минжло непредѣлно (аористъ).

юдинст.		*двойст.*		*множ.*	
пи́хъ	клѧ́хъ	пи́ховѣ	клѧ́ховѣ	пи́хомъ	клѧ́хомъ
пѝ	клѧ̀	пи́ста	клѧ́ста	пи́сте	клѧ́сте
пѝ	клѧ̀	пи́ста	клѧ́ста	пи́ша -ша	клѧ́ша -ша

Забѣл. 1. Глоголы, на конто коренна-га окончателна ю **и** или носова гласна (въ древ.), обыкновенно пріюматъ **тъ** въ 3-то юдин. лице на минжло-то непредѣл. време: **принимъ тѣло Іосифъ обитъ (обвитъ) ѥ плащеницеѭ. Тьма ѥго не обѧтъ.** Ост. юв. 202.

Забѣл. 2. Третье-то множ. лице на минжло-то непред. време въ новыя періодъ окончава-са на **а** (руссизмъ) вм. **ѫ**: **вои́ни же є҆́мше І҆и҃са ведо́ша къ Каї́афѣ а҆рхїере́ови, и҆дѣ́же кни́жницы и҆ ста́рцы собра́шасѧ.** Матѳ. XXVI. 57.

Забѣл. 3. Форма-та на продължавано-то минжло време въ новыя періодъ са-смѣсила съ форма-та на непредѣлно-то и са-различава само въ 2-то и 3-то юдинственны и 3-то множественно лица, но изгубила удвояванье-то на гласна-та, коюто са-слѣло въ юдна.

Премииижло

	определено.			предварително.		
юд.	пи́лъ -ла -ло	клѧ́лъ -ла -ло	є҆́смь	пи́лъ -ла -ло	клѧ́лъ -ла -ло	бѣ́хъ
			є҆сѝ			бѣ̀
			є҆́сть			бѣ̀

Дв.	пíлла -лѣ	клáлла -лѣ	ѐсвà -ѣ̀	пíлла -лѣ	клалла -лѣ	бѣ́χовѣ
			ѐстà -ѣ̀			бѣ́ста
			ѐстà -ѣ̀			бѣ́ста
Мн.	пили -лы -ла	клѫли -лы -ла	ѐсмы̀	пили -лы -ла	клáли -лъ -ла	бѣ́χомъ
			ѐстѐ			бѣ́сте
			сѫть сꙋ́ть			бѣ́ша -шѧ

Бѫдѫще.

Ѥдинственно.

и̃мамъ -мь	и̃маши	и̃матъ —	пи́ти
χощꙋ̀ -щѫ	χóщеши	χóщетъ -ть	
бꙋ́дꙋ -дѫ	бꙋ̀деши	бꙋ́детъ -ть	
начнꙋ̀ -чьнѫ	нáчнеши	нáчнетъ -ть	

Двойственно.

и̃мавѣ	и̃мата	и̃мата	клáти
χóщевѣ	χóщета	χóщета	
бꙋ́девѣ	бꙋ́дета	бꙋ́дета	
нáчневѣ	нáчнета	нáчнета	

Мнѫжественно.

и̃мамы -мъ	и̃мате	и̃мꙋтъ -ѫть	клáти
χóщемъ	χóщете	χотѧ́тъ -щѫть	
бꙋ́демъ	бꙋ́дете	бꙋ́дꙋтъ -дѫть	
нáчнемъ	нáчнете	начнꙋ́тъ -нѫть	

Повелително наклоненiю.

ѥд.	2. л.	пíй пии	кленѝ кльни
	3.	— —	— —
дв.	1.	пíйвѣ пиивѣ	клене́вѣ кльнѣвѣ
	2. 3.	пíнта пиита	клене́та кльнѣта
мн.	1.	пíймъ пиимъ	клене́мъ кльнѣмъ
	2.	пíйте пиите	клени́те кльнѣте
	2.	— —	— —

Забѣл. Въ повелително-то наклоненіе з-то един. и мн. лица не са-полагатъ, защо-то сѫ отъ желателно-то наклон.: **да пїєтъ, да пїю́тъ**.

Съслагателно наклоненію.

Минѫло непредѣлно.

	1. л.	2.	3.		
юд.	бы́хъ	бы̀	бы̀	пи́лъ-а-о	кла́лъ-а-о
дв.	бы́ховѣ	бы́ста	бы́ста	пи́ла-ѣ	кла́ла-ѣ
мн,	бы́хомъ	бы́сте	бы́ша	пи́ли-ы-а	кла́ли-ы-а

Бѫдѫще.

юд.	бѹ́дѹ-ѫ	бѹ́деши	бѹ́детъ-ь	пи́лъ-а-о	кла́лъ-а-о
дв.	бѹ́девѣ	бѹ́дета	бѹ́дета	пи́ла-ѣ	кла́лаѣ
мн.	бѹ́демъ	бѹ́дете	бѹ́дѹтъ-ь	пи́ли-ы-а	кла́ли-ы-а

Причастія.

Дѣйствително.

Нащояще.

	мѫж. и сред.	жен.	мѫж. и сред.	жен.
пъл.	пїа́й -ыи -ю́щїй -щее	пиѭщиꙗ пїю́щаѧ	клены́й -ныи -нѹ́щїй -щее	кльнѫщиꙗ кленѹ́щаѧ
усѣч.	пїѧ̀ пиꙗ -ю́щїъ -щїє щє	пиѭщи пїю́щи	клены̀ -нъі -нѹ́щъ -ь -щее	кльнѫщи кленѹ́щи

Минѫло непредѣлно.

пъл.	пи́вый -ъи пи́вшїй-шее єю	пившиꙗ пи́вшаѧ	клены́й -ъи кла́вый -вшїй -ее єю	кльнъшиꙗ кла́вшаѧ
ѹсѣч.	пивъ пившъ	пивъши пи́вши	кльнъ кла́въ -вшъ	кльнъши клавши

Бѫдѫще.

хотѧй или ймый, пити, клати.

Страдателно.

Настояще.

пъл.	пїємый -ын -маꙗ -оє	кльномын -ый -маꙗ -оє
усѣч.	пїємь -юмъ -ма -мо	кльномъ -мь -ма -мо

Минѫло непредѣлно.

пъл.	питый -ын -аꙗ -оє	клатын -ый -таꙗ -тоє
усѣч.	питъ пита -то	клатъ -та клато.

Забѣл. Нѣкои глаголы отъ 2-ыя образъ, въ дѣйств. причастіе за настояще-то, освень форма-та ы ъ иматъ и ѩи ѩ=ѧй -ѧ: жьнѭи -ныа, жнѧй жнѹщїй - жнѧ жнѹщъ. Форма-та щїй -щее -щъ -ще и жїй шее шъ ше въ употребеніе е само въ новыя періодъ, а въ древность-та твьрдѣ рѣдко са-срѣща.

По дадены-тѣ образы са-спрягатъ отъ несвьршенъ видъ съ продължавано значеніе просты глаголы, на които корени-тѣ направо са-съединяватъ съ форма-та ти и са-окончаватъ на гласны(знати. страдати. бити, лити, уоути, мыти. пѣти, жати (жьнѫ), дѫти=дѹти, вити, брати. прати, гнити, оунъти (отъ ны). выти, рыти, плѹти и плъти, слоути, и слъти, дѣти, уати (пьнѫ), уати (науьнѫ), мати (мьнѫ), ѩти (имѫ) ѩхъ - имати (ємлѭ -ѥмлю) и другы таквызи.

Забѣл. Глаголы съ окончателна оу (ы), освень уоути, усилватъ тъзи гласнѫ чрезъ притурка-та о, а за избѣгванье отъ зѣянье-то (hiatus) превръщатъ оу въ в; съ такъвзи начинъ усилена-та оу на таквызи глаголы вм. оoу поевява-са въ видъ ов: слъти-слоути-слоути - словѫ. Туй сѫщо става и съ окончателна-та ю, която по сѫща-та

причина преминува въ єв или ьв: рюти-ревѫ и рьвѫ. Таквызи глаголы отстѫпватъ нѣколко отъ предизложеныя образъ, за туй за тѣхенъ образъ са-предлага тукъ спряганье-то на слоути.

Неопредѣлит. фор. слоути. Супинумъ слоутъ.

Спрягател. прич. слоулъ -ла -ло.

Изъявително наклоненію.

Настояще

юд. словѫ-єши . . . дв, словевѣ . . . мн. словемъ . . .

Минжло

продълж. словѣахъ -ѫхъ . . . непред. слоухъ . . .

Преминжло

опредѣлит. слоулъ юсмь . . . предварит. слоулъ бѣхъ . . .

Бѫдѫще

хощѫ слоути . . . хощевѣ слоути . . . хощемъ слоути . . .

Повелително наклоненію.

юд. 2. л. слови. дв. словѣвѣ . . . мн. словѣмъ . . .

Съслагателно наклоненію.

Минжло непред. слоулъ -ла -ло бѫхъ бы бы . . .

Бѫдѫще слоулъ -ла -ло бѫдѫ - єши . . .

Причастію дѣйствително.

Наст. пъл. словын, усѣч. словы.

Мин. непр. пъл. слоувын, усѣч. слоувъ.

Бѫд. хотаи слоути.

Причастію страдателно.

Наст. пъл. словемын, усѣч. словемъ.

Мин. непр. пъл. слоутын, усѣч. слоут.

Забѣл. Глаголъ-тъ пѣти, въ изъявит. и повелит. наклоненія въ настояще-то, въ минжло-то продължавано

и въ причастіе-то на ностояще-то, замѣнува ѣ съ о: **пою̀, пожхъ, пóй, пожй -ши.** Тъй и глаголъ-тъ **стáти** (свърш. видъ, а несвър. **стоя́ти стою̀ -и́ши** по 2-то спряж.) пріема въ бѫдѫще-то евфоническѫ-тѫ притуркѫ **н: стáнꙋ -еши** . . ., сложно **ѿстая́ти ѿстаю̀ е́ши**, . . . **ѿстая́хъ** останѣахъ (въ древ.), **ѿстахъ, ѿстáнꙋ.**

2. Отъ свършенъ видъ.

Неопред. наклон.	Супинумъ.
и́спи́ти проклѧти.	**испитъ проклѧтъ.**

Спрягателно причастіе.

и́спи́лъ -ла -ло	**проклялъ -ла -ло.**

Изъвително наклоненіе.

Минѫло непредѣл. | Бѫдѫще.

Единственно.

и́спи́хъ	**прокля́хъ**	**и́спїю̀ -ѭ**	**проклєнꙋ -льнѫ**
и́спѝ	**прокля́**	**и́спїе́ши**	**проклєне́ши**
и́спѝ	**прокля́**	**и́спїе́тъ -ь**	**проклєне́тъ -ь**

Двойственно.

1. **и́спи́ховъ**	**прокля́ховѣ**	**и́спїевѣ**	**проклєне́вѣ**
2. 3. **и́спи́ста**	**прокля́ста**	**и́спїе́та**	**проклєне́та**

Множественно.

и́спи́хомъ	**прокля́хомъ**	**и́спїе́мъ**	**проклєне́мъ**
и́спи́сте	**прокля́сте**	**и́спїе́те**	**проклєне́те**
и́спи́ша -ѧ	**прокля́ша -ѧ**	**-ю́тъ -ѭтъ**	**-нꙋ́тъ -нѫть**

Преминѫло.

	определено.			предварително.		
ед.	**и́спи́лъ -ла -ло**	**прокля́лъ -ла -ло**	**є҆́смь**	**и́спи́лъ -ла -ло**	**прокля́лъ -ла -ло**	**бѣ́хъ**
			є҆сѝ			**бѣ́**
			є҆́сть			**бѣ**

дв.	йспи́ла -лѣ	прокла́ла -лѣ	ѐсвà -ѣ ѐстà -ѣ ѐстà -ѣ	йспи́ла -лѣ	прокла́ла -лѣ	бѣ́ховѣ бѣ́ста бѣ́ста
мн.	йспи́ли -лы -ла	прокла́ли -лы -ла	ѐсмы̀ ѐстѐ сꙋ́ть	йспи́ли -лы -ла	прокла́ли -лы -ла	бѣ́хомъ бѣ́сте бѣ́ша -ѫ

Повелително наклоненіе.

ед.	2. л.	йспі́й -ии	проклени́ -льни
дв.	1.	йспі́йвѣ	проклене́вѣ -нѣвѣ
	2. 3.	йспі́йта	проклене́та -нѣтѣ
мн.	1.	йспі́имъ	проклене́мъ -нѣмъ
	2.	йспі́йте	проклени́те -нѣте

Съслагателно.

Минжло непредѣлено.

ед.	бы́хъ	бы́	бы̀	йспи́лъ -ла -ло, прокла́лъ -ла -ло
дв.	бы́ховѣ	бы́ста	бы́ста	-и́ла -лѣ, -кла́ла -лѣ
мн.	бы́хомъ	бы́сте	-шл -ѫ	-ли -лы -ла, -ли -лы -ла

Бждѫще.

ед.	бꙋ́дꙋ -ѫ	бꙋ́деши	-етъ -ь	йспи́лъ -ла -ло, прокла́лъ -ла -ло
дв.	бꙋ́девѣ	бꙋ́дета	-ета	-и́ла -лѣ, -ла -лѣ
мн.	бꙋ́демъ	бꙋ́дете	-ꙋтъ -ь	-ли -лы -ла, -ли -лы -ла

Причастіе дѣйствително.

Минжло непредѣлно.

пъл.	йспи́вый -ын -вшій	проклънъін ла́вый -вшїй
усѣч.	йспи́въ -вшъ	проклънъ -ла́въ -вшъ

Страдателно.

пъл. йспи́тый -ыти	прокла́тый -ыи
усѣч. йспи́тъ	проклатъ

3. Отъ несвършенъ видъ съ многократно значеніе.

Неопрѣд. Наклонен.	Супинумъ.
йспива́ти проклина́ти	испиватъ проклинатъ

Изъявително наклоненіе.

Наст. йспива́ю -еши . . ., проклина́ю -еши . . . по пїю̀.
Мин. продъл. испивахъ -а́хъ . . ., проклинахъ -а́хъ . . .
Бж. хощꙋ̀ -еши . . . йспивати, проклинати.

Повелително.

йспива́й . . . проклина́й . . .

Съслагателно нѣма.

Причастіе дѣйствително.

Наст. йспива́ѧй -ѧи -ющїй, проклина́ѧй -ѧи -ющїй.

Страдателно.

Наст. испиваємыи -мъ -мь, проклинаємыи -мъ -мь.

Тукъ са-спрягатъ отъ несвършенъ видъ съ многократно значеніе нѣколко просты глаголы и отъ коіе-да-іе спряженіе глаголы, кога са-слагатъ съ нѣкой предлогъ и пріематъ многократно значеніе. Тѣ сичкы-тѣ окончаватъ на: вати, ати ѧти: дава́ти-подава́ти, падати-припа́дати, спаса́ти, ражда́ти, глаша́ти-приглаша́ти, крещ́ати, ѩвлѧ́ти, прославлѧ́ти, восклица́ти, припѣва́ти, погреба́ти, оу̑ми, ра́ти, нарица́ти, претворѧ́ти, йзбавлѧ́ти, пребыва́ти и другы таквызи. Но сѣкый отъ тѣхъ относя свършеныя си видъ на коіето спряженіе и на която

разредба принадлежи простый-тъ му коренен глаголъ по форма-та си. Тъй напр. горѣизложены-тѣ глаголы иматъ свършеныя си видъ: **да́ти - да́хъ - да́мъ -ь** (по архаическо-то спряж.); **па́сти - падо́хъ - пад8 и припа́сти..,** **спасти̇ - спасо́хъ - спасꙋ̀ (по 1-то спр. отъ 1-та разредба,** що иматъ окончателны съгласны: **д, т, з, с...**); **роди́ти - роди́хъ - рождꙋ́, пригласи́ти - пригласи́хъ - приглашꙋ́, ꙗ̑ви́ти - появи́ти - ꙗ̑влю̀ - появлю̀ ꙗви́хъ - появи́хъ** (по 2-то спряж. отъ 1-та разредба); **воскли́кн8ти - воскли́кн8хъ - воскли́кн8** (по 1-то спряж. отъ 4-та разредба); тъй и **крести́ти, просла́вити, припѣ́ти, погребсти̇, оу҆мрѣ̀ти, нарещи̇, претвори́ти, ѝзба́вити, пребы́ти,** сѣкый дѣто принадлежи, тамъ трѣба да са-отнесе; за туй са-изысква доста вниманіе.

§. 81. Като са-изложихѫ предни-тѣ образы напълно съ-видове-тѣ, времена-та и наклоненія-та на глаголы-тѣ отъ първа-та разредба, излишно бы было да са-излагатъ тъй напълно образы и за глаголы-тѣ отъ другы-тѣ разредбы и спряженія, да като лесно може юдинъ ученикъ, наставянъ отъ учителя си, да спряга и тѣхъ глаголы наслѣдъ горѣизложены-тѣ образы. За туй въ дирни-тѣ разредбы и спряженія на просты-тѣ глаголы изоставятъ-са:

1. Двѣ-тѣ преминѫлы времена и бѫдѫще-то въ изъявит. наклоненію, като що са-спрягатъ съставно — първы-тѣ отъ спрягателно-то причастію на спрягваныя глаголъ и спомагателныя глаголъ **є҆́смь... бѣ́хъ...** а дирнье-то, — отъ неопредѣлително-то наклоненіе на спрягваныя глаголъ и юдинъ отъ спомагат. глаголы:

ймамъ, бѫдѫ, хощѫ, начнѫ: неслъ -ла -ло есмь еси..., неслъ -ла -ло, бѣхъ бѣ... имамъ ймаши... нести.

2. Времена-та на съслагателно-то наклоненіе, като що сѫ и тѣ съставни отъ спомагателныя глаголъ **быхъ... бѫдѫ: быхъ бы... велъ -ла -ло..., бѫдѫ бѫдеши... велъ -ла -ло...**

3. Образы за тѣхъ глаголы отъ свършенъ видъ, който са образова съ притурка-та на нѣкой предлогъ въ начало-то на простыя глаголъ съ сѫщи-тѣ му форы въ показаны-тѣ времена (§. 74, 2 и §. 75, 2.): **нести - принести, несохъ - принесохъ, неслъ есмь... принеслъ есмь, неслъ бѣхъ... -принеслъ бѣхъ..., несѫ-принесѫ.** Защо-то нѣма особиты формы въ спряженія-та на глаголы-тѣ отъ свършенъ видъ, освенъ погорѣзабѣлѣжены-тѣ (въ §. 75.).

4. Образы за нѣкои отъ тѣхъ глаголы отъ несвършенъ видъ съ многократно значеніе, които сичкы-тѣ са-спрягатъ по горѣизложеныя образъ **йспивати, проклинати.**

5. Бѫдѫще-то време на дѣйствително-то причастіе, като що става съставно отъ причастіе-то на настояще-то време на нѣкой спомагателенъ глаголъ и отъ неопредѣлително-то наклоненіе на спрягванія глаголъ: **ймый или хотѧй вести, писати, видѣти.**

§. 82. Отъ първа-та разредба глаголы, които иматъ окончателны коренны съгласны: **д, т, з, с, б, п, г, к, х,** спрягатъ-са по долуизлаганы-тѣ образы: **нести, вести, мощи.**

Неопредѣлено наклоненіе.

нестѝ	вестѝ	мощѝ

Супинумъ.

нестъ	вестъ	мощь

Спрягателно причастіе.

нéслъ	вéлъ	мóглъ

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

единст.	несȣ̀ -сѫ	ведȣ́ -дѫ	могȣ́ -гѫ
	несéши	ведéши	мóжеши
	несéтъ -ь	ведéтъ -ь	мóжетъ -ь
двойст.	1. несéвѣ	ведéвѣ	мóжевѣ
	2. 3. несéта	ведéта	мóжета
множест.	несéмъ	ведéмъ	мóжемъ
	несéте	ведéте	мóжете
	-сȣ́тъ -сѫть	-дȣ́тъ дѫть	-гȣ́тъ -гѫть

Минѫло продължавано.

Единственно.

1. несѣахъ -сѧ́хъ	ведѣахъ -дѧ́хъ	можаахъ -жа́хъ
2. 3. несѣаше -сѧ́ше	ведѣаше -дѧ́ше	можааше -жа́ше

Двойственно.

1. несѣаховѣ -ѧ́ховѣ	ведѣаховѣ -ѧ́ховѣ	можааховѣ -а́ховѣ
2. 3. несѣаста -сѧ́ста	ведѣаста -ѧ́ста	можааста -а́ста

Множественно.

несѣахомъ -са́хомъ	ведѣахомъ -а́хомъ	можаахомъ -а́хомъ
несѣасте -са́сте	ведѣасте -да́сте	можаасте -жа́сте
несѣахѫ -са́хѹ	ведѣахѫ -да́хѹ	можаахѫ жа́хѹ

Минѫло непредѣлно.

Ѥдинственно.

1. несо́хъ	ведо́хъ	моѓо́хъ
2. 3. несѐ	ведѐ	мо́же

Двойственно.

1. несо́ховѣ	ведо́ховѣ	моѓо́ховѣ
2. 3. несо́ста	ведо́ста	моѓо́ста

Множественно.

несо́хомъ	ведо́хомъ	моѓо́хомъ
несо́сте	ведо́сте	моѓо́сте
несо́ша -ша	ведо́ша -ша	моѓо́ша -ша

Повелително наклоненiю.

Ѥдинственно.

2. несѝ	ведѝ	мозѝ

Двойственно.

1. несе́вѣ -ѣвѣ	веде́вѣ -ѣвѣ	мо́зевѣ -зѣвѣ
2. несе́та -ѣта	веде́та -ѣта	мо́зета -зѣта

Множественно.

1. несе́мъ -сѣмъ	веде́мъ -дѣмъ	мо́земъ -зѣмъ
2. неси́те -сѣте	веди́те -дѣте	мози́те -зѣте

Причастіе дѣйствително.

Настояще.

	мѫж. и средн.	женскый.
пълно.	несый -ын -ȣ́щїй -щее	несѫщия несȣ́щаѧ
	ведый -ын -ȣ́щїй -щее	ведѫщия кедȣ́щаѧ
	могій-ын -ȣ̀щїй -щее	могѫщия могȣ́щаѧ
усѣч.	несы̀ -ын -ȣ́щъ -ще	несѫщи несȣ́щи
	веды̀ -ын -ȣ́щъ -ще	ведѫщи ведȣ́щи
	могы̀ -ын -гȣ́щъ -ще	могѫщи мóгȣщи

Минжло непредѣлно.

пълно.	несын нéсшїй -шее	несъшния нéсшаѧ
	ведын вéдшїй -шее	ведъшния вéдшаѧ
	могын мóгшїй -шее	могъшния мóгшаѧ
усѣч.	несъ нéсшъ -шее	несъшн нéсши
	кедъ вéдшъ -шее	ведъшн вéдши
	могъ мóгшъ -шее	могъшн мóгши

Причастіе страдателно.

Настояще.

несóмый -мь -омын -омъ, ведóмый -мь -омын -омъ.

Минжло Непредѣлно.

несéный -ын -сéнъ -а -о, ведéный -ын -денъ -а -о.

По образа нестѝ са-спрягатъ: съпасти, грысти (грыз), трясти, везтѝ; по образа вестѝ — пáсти (пад, падȣ свьр. видъ), востѝ (вод), клáсти (клад), крáсти (крад), гнестѝ (гнет), чисти = чести (чьт = чет), цвѣ́сти (цвѣт), сѣ́сти (сѣд); по образа мощѝ — тещи (тек), жещи (жег) рещѝ (рек), пещи (пек). влещѝ (влек), тлѣщѝ (тлък), крѣщи (връх).

Забѣл. 1. Въ образа **мощй** страдателно причастіе нѣма положено, като отъ непреходителенъ залогъ що е този глаголъ; защото глаголы-тѣ отъ среденъ и отъ дѣйствителенъ непроходителенъ залогъ нѣматъ страдателно причастіе.

Забѣл. 2. Глаголы съ окончателны-тѣ гърляны: **г, к, х**, въ изъявително-то наклоненіе въ настояще-то, освенъ 1-то му единственно и 3-то му множественно лице, въ минжл. продължавано въ сичкы-тѣ му лица и въ минжл. неопредѣлно въ 3 то единст. лице, измѣнуватъ: **г** на **ж**, **к**, на **ч**, **х ш** (§. 14. — 3): **жегѫ** и **жгѫ** **жежеши** и **жжеши**... **жежахъ** -**áхъ** и **жжáхъ** -**жежаше** **áше** и **жжáше**... **жеже** и **жже**, **текѫ** -**чéши** -**чéтъ** **течахъ** -**чáхъ** -**чаше** -**чáше**... **тече**, **връхѫ** -**шеши** -**шеть**... **връшахъ** -**шáхъ** -**шаше** -**шáше**... **връше**. Тѣ въ повелително-то наклон. са-измѣнуватъ: **г** на **з**, **к** на **ц**, **х** на **с**; **жезй** -**жезѣвѣ** -**зéвѣ** -**жезѣтѣ**... **жезѣмъ** -**зéмъ** -**жезѣте** -**зйте**, **тецн** -**цы́** -**тецѣвѣ** -**цéвѣ**... **тецѣмъ** -**цéмъ** -**тецѣте** -**цы́те**, **връсн** -**връсѣвѣ**... **връсѣмъ** -**връсѣте**. А предъ **т** на неопредѣлителна-та форма **ти** измѣнуватъ-са ва **ш**, (§. 13.—3) **жешти** = **жещй**, **тешти** = **тещй**, **мощй**, **рещи**, **врѣшти** = **врѣщй**.

Забѣл. 3. Коренны-тѣ окончателны съгласны **д**, **т**, предъ неопредѣлит. форма **ти**, по законы-тѣ на благозвучіе-то (§. 14.—1), измѣнуватъ-са на **с**: **вед вестй**, **бод бостй**, **плет плести**, освенъ **йдѫ** -**йтй**, коюто отмахва **д**.

Забѣл. 4. Въ глаголы-тѣ **лещй**, **сѣсти** (свър. видъ) гласны-тѣ **е** и **ѣ** измѣнуватъ-са въ **ѧ** = (ен) въ изъявит. и повелит. настояще: **лѧ́гѫ**, **сѧ́дѫ**, **лѧ́зи**, **сѧ́ди** (§. 13.—7.), а **лежáти** = **лежѫ** -**йши**, **сѣдѣ́ти**

-сѣждꙋ -дйши по 2-то спряженіе, (у насъ сега: ***легнѫ, седнѫ, лежѫ, седѭ***.

§. 83. Глаголы-тѣ отъ първа-та разредба въ минѫло-то непредѣлно време нахождатъ-са нѣкога въ древность-та и съ друга форма на **съ** вм. **хъ: принꙗсъ** вм. **принꙗхъ** = (пріюхъ у насъ). Таквази форма по-часто са-срѣща въ глагольскы-тѣ паметници, нежели въ кирилловскы-тѣ.

Тъзи форма на **съ** образова-са или чрезъ усилванье-то (§. 13. -7. — забѣл.) на коренна-та гласна, напр. **ь** са-усилва въ **и** или въ **ѣ**, **є** въ **ѧ**, **о** въ **а**, или безъ нейно-то усилванье: **привєсти** 1-во лице юдин. **привѣсъ (вєд)**, 3-то лице мн. **пробаса (бод)**, **съблюсъ (блюд)**, **сътрѧсъ (трѫс)**. Тя значително отстѫпва отъ обыкновенна-та форма на минѫл. непредѣлно въ личны-тѣ си окончанія, както са-види отъ слѣдующія образъ:

юд.	1. **чисъ**	*дв.* **чисовѣ**	*мн.* **чисомъ**
	2. нѣма	**чиста**	**чистє**
	3. примѣръ	**чиста**	**чисѧ**

Въ сродство съ поменѫта-те форма нахожда-са и друга на **хъ**, която са-образова отъ кореня, като му са-отмахне дирній-тъ слогъ и са-приложѫтъ личны-тѣ окончанія: **смахъ** вм. **сматохъ** (кор. **мат** = *метѫ* у насъ) **налаша** вм. **налакоша (налак)**. Тука сѫща, както и въ форма-та на **съ**, коренна-та гласна или са-усилва — **рѣхъ** (употребявано и въ новыя пер.) отъ **рещи** вм. **рекохъ**, **тѣша** вм. **текоша (тек)**, **извѣша** вм. **изведоша (вед)**, или си остава безъ усилванье: **расѣша** вм. **расѣкоша (сѣк)**, **обрѣша** вм. **обрѣтоша (рѣт)**.

ед. 1. рѣхъ	*дв.* рѣховѣ	*мн.* рѣхомъ
2. нѣма	рѣста	рѣсте
3. примѣр.	рѣста	рѣша

Има йоще една твърдѣ рѣдко срѣщвана форма на минжн. непредѣлно, която са-образова чрезъ притурката на тжпа-та гласна и направо при кореня: текъ вм. текохъ, сѣдъ вм. сѣдохъ; — ѣко кръвьѭ сего овьчате помазахъ прагъи двьрии, избѣгъ съмьрти. Глаг. Клоц. слышавъше гласъ, идѫ (вм. идошѧ) въспатъ и падѫ (вм. падошѧ) на земли ницн. Тамъ сжщо 178.

ед. 1. обрѣтъ		приидъ
2. обрѣте	и въ нов. пер.	прииде
3. обрѣте		прииде
дв. 1. обрѣтевѣ		приидовѣ
2. обрѣтета		приидота
3. обрѣтета		приидота
мн. 1. обрѣтемъ		приидомъ
2. обрѣтете		дриидоте
3. обрѣтѫ		приидѫ.

II. СПРЯЖЕНІЕ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ВТОРА-ТА РАЗРЕДБА.

§. 84. Глаголы-тѣ отъ втора-та разредба съ бѣлѣгъ окончателна коренна гласна а (ꙗ слѣдъ гласна), на нѣкои глаголы отмахвана въ спряганье-то на настояще-то, а на нѣкои постоянна, спрягатъ-са по образы-тѣ; писати, сѣꙗти, дѣлати, снѥти.

Неопредѣлт. Наклоненіе.

писати сѣꙗти дѣлати снꙗти.

'Супинумъ.

писатъ сѣꙗтъ дѣлатъ снꙗтъ.

Спрягателно причастiе.

писа́лъ сѣ́ꙗлъ дѣ́лалъ снꙗлъ.

Изъявително наклоненiе.

Настояще.

Ѥдинствено.

пи́шȣ -ѫ -ѭ	сѣ́ю -ѭ	дѣ́лаю -ѭ	сїѧ́ю -снꙗѭ
пи́шєши	сѣ́єши	дѣ́лаєши	сїѧ́єши
пи́шєтъ -ь	сѣ́єтъ -ь	дѣ́лаєтъ -ь	сїѧ́єтъ -єть

Двойствено.

1. пи́шєвѣ	сѣ́євѣ	дѣ́лаєвѣ	сїѧ́євѣ снꙗєвѣ
2. 3. пи́шєта	сѣ́єта́	дѣ́лаєта	сїѧ́єта снꙗєта

Множествено.

пи́шємъ	сѣ́ємъ	дѣ́лаємъ	сїѧ́ємъ снꙗ-ємъ
пи́шєтє	сѣ́єтє	дѣ́лаєтє	сїѧ́єтє снꙗєтє
пи́шȣтъ -ѫтъ	сѣ́ютъ -ѭть	-ютъ -ѭть	сїѧ́ютъ -ѭть

Минѫло продължавано.

Ѥдинствено

1. писаахъ -а́хъ	сѣꙗахъ -ѧхъ	дѣлаахъ -ахъ	снꙗахъ сїѧ́хъ
2. 3. -сааше -са́ше	-ꙗаше -ѧше	-лааше -ѧше	снꙗаше сїѧ́ше

Двойствено.

1. писааховѣ -а́ховѣ	сѣꙗховѣ -ѧховѣ	-лааховѣ -аховѣ	снꙗаховѣ сїѧ́-ховѣ
2. 3. -сааста -са́ста	сѣꙗаста -ѧста	дѣлааста -ласта	снꙗаста -ѧ́ста

Множественно.

писаахомъ -а́хомъ	сѣꙗаѣомъ -ѧхомъ	дѣлаахомъ -ахомъ	сиꙗахомъ -ѧ́хомъ
писаасте -са́сте	сѣꙗасте -ѧсте	дѣлаасте -ласте	сиꙗасте -ѧ́сте
писаахѫ -са́хѹ	сѣꙗахѫ -ѧхѹ	дѣлаахѫ -лахѹ	сиꙗаахѫ -ѧ́хѹ

Минжло непредѣлно.

Іединственно.

1. писа̀хъ	сѣ́ѧхъ-ꙗхъ	дѣ́лахъ	сиꙗхъ сїѧ́хъ
2. 3. писа̀	сѣ́ѧ сѣꙗ	дѣ́ла	сиꙗ сїѧ̀

Двойственно.

1. писа́ховѣ	сѣ́ѧховѣ	дѣ́лаховѣ	сїѧ́ховѣꙗховѣ
2. 3. писа́та	сѣ́ѧста	дѣ́ласта	сїѧ́ста сиꙗста

Множественно.

писа́хомъ	сѣ́ѧхомъ	дѣ́лахомъ	сїѧ́хомъ
писа́сте	сѣ́ꙗсте	дѣ́ласте	сїѧ́сте
писа́ша -ѫ	сѣ́ꙗша -ѫ	дѣ́лаша -ѫ	сїѧ́ша -ѫ

Повелително наклоненіе.

ед. 2. пишѝ—	сѣ́й сѣи	дѣ́лай -дѣлаи	сїѧ́й сиꙗи
дв. 1. пишивѣ -авѣ	сѣ́йвѣ-ѣвѣ	дѣ́лайвѣ -ѣвѣ	сїѧ́йвѣ -ѣвѣ
2. пи́шита -ата	сѣ́йта -ѣта	дѣ́лайта -ѣта	сїѧ́йта -ѣта
мн. 1. пи́шемъ -ѣмъ	сѣ́йм̀ь -ѣмъ	дѣ́laймъ -емъ	сїѧ́имъ -ѣмъ
2. пиши́те -ате	сѣ́йт е-ѣте	дѣ́лайте -ѣте	сїѧ́йте -ѣте

Причастіе дѣйствително.

Нащояще.

пъл.	пи́шай -ан	сѣ́ѧй -ѩи	дѣ́лаѧй-ѩи	сі́ѧѧй -ѩи
	пи́шѹщїй	сѣ́ющїй	дѣ́лающїй	сі́ѧющїй
усѣч.	пи́ша -ѧ	сѣ́ѧ -ѩ	дѣ́лаѧ -ѩ	сі́ѧѧ -ѩѩ
	пи́шѹщъ	сѣ̀ющъ	дѣ́лающъ	сі́ѧющъ

Минжло непредѣлно.

пъл.	писа́вый	сѣ́ѧвый	дѣ́лавый	сі́ѧвый
	писа́вшїй	сѣ́ѧвшїй	дѣ́лавшїй	сі́ѧвшїй
усѣч.	писа́въ	сѣ́ѧвъ	дѣ́лавъ	сі́ѧвъ
	писа́вшъ	сѣ́ѧвшъ	дѣ́лавшъ	сі́ѧвшъ

Причастіе страдателно.

пъл.	пи́шемый	сѣ́емый	дѣ́лаемый
усѣч.	пи́шемь -мъ	сѣ́емь -ъ	-лаемь -мъ

По образа писати са-спрягать: поѩсати (поѩшѫ), глаго́лати, о̂ра́ти (орѭ-о̂рю̀), жида́ти-жда́ти (ждѫ-ѹ) сълати (шлѭ -лю̀ шле́ши) (сълаахъ -а́хъ), гна́ти (женѹ̀) -гнаахъ -а́хъ, а̂лка́ти (алъчѫ-чѭ -а̂̃лчѹ -ю), пла́кати (плачѫ), и̂ска́ти (ищѫ), плеска́ти (плещѫ), страда́ти -стра́ждѹ -ждѹ -страдаахъ -а́хъ зизда́ти - зижда́ти (зиждѫ), ръпътати ропта́ти (ръпъщѫ - ро́пщѹ), клокота́ти (клокоѹчѫ -чѹ), колѣбати-колеба́ти (колѣблѭ е́блю), бра́ти (берѫ), пра́ти (перѫ), дрема́ти (дремлѭ-*дремљѫ* у насъ), ка́пати (каплѭ -лю -*капљѫ* у насъ); по образа сѣѩти — вѣѩти, чаѩти; по образа дѣ́лати — пыта́ти, пита́ти, вита́ти, рабо́тати; по образа сиѩти — каѩти (каѭ).

Забѣл. Въ глаголскы-тѣ паметници и по-рѣдко въ кирилловскы-тѣ, глаголы съ постоянна ѧ (дѣлати)

въ 3-то лице на настояще-то вмѣсто ють имать ать, което, очевидно, са-образова чрезъ уприличаванье-то на предидѫща-та гласна а: бънвaaть, възлагаать, зънвaaть (Ѩв. Григор.); подобаать, приглаждаать, съпребываать (Супр. рѫк.).

III. СПРЯЖЕНІѨ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ТРЕТЬЯ-ТА РАЗРЕДБА.

§. 85. Глаголы отъ третья-та разредба, съ бѣлѣгъ ѣ (или е въ нов. пер.), отмахвана или постоянна, спрягать-са по образы тѣ: мрѣти-мрéти, грѣти.

Неопредѣ.	Наклон.	Супинумъ.
мрѣти -éти	грѣти	мрѣтъ грѣтъ

Спрягат. прич. мрьлъ мѐрлъ, грѣ́лъ.

Изъявително наклоненіѥ.

Настояще.

ѥд.		мрѫ̀ мьрѫ	грѣ́ю -ѭ
		мрéши	грѣ́еши -юши
		мрéтъ -ть	грѣ́етъ -ють
дв.	1.	мрéвѣ	грѣ́евѣ -ювѣ
	2. 3.	мрéта	грѣ́та -юта
мн.		мрéмъ	грѣ́емъ -юмъ
		мрéте	грѣ́ете -юте
		мрѫ́тъ -ѫть	грѣ́ютъ -ѭть

Минѫло

продължавана.		непредѣлно.	

Ѥдинственно.

1. мрѣахъ -ѧхъ	грѣахъ -ѣѧхъ	мрѣхъ -охъ	грѣ́хъ
2. 3. мрѣаше-ѧ́ше	грѣаше -ѧше	мрѣ -мре	грѣ́

Двойственно.

1. мрѣаховѣ -ѧ́ховѣ	грѣаховѣ грѣ́ѧховѣ	мрѣховѣ мро́ховѣ	грѣ́ховѣ
2. 3. мрѣаста -ѧ́ста	грѣаста грѣ́ѧста	мрѣста мро́ста	грѣ́ста

Множественно.

мрѣахомъ мрѧ́хомъ	грѣахомъ грѣ́ѧхомъ	мрѣхомъ мро́хомъ	грѣ́хомъ
мрѣасте мрѧ́сте	грѣасте грѣ́ѧсте	мрѣсте мро́сте	грѣ́сте
мрѣахѫ мрѧ́хꙋ	грѣахѫ грѣ́ѧхꙋ	мрѣша мро́ша	грѣ́ша ша

Забѣл. Въ непредѣл. 3-то юдин. лице у глаголытѣ съ отмахвана ѣ пріюма нѣкога притуркѫ-тѫ тъ въ древность-та; Лазаръ оумрѣтъ (Юванг. Гр.).

Повелително наклоненію.

юд.	2. мрѝ -мьри	грѣ́й грѣи
дв.	2. мре́вѣ -ѣвѣ	грѣ́йвѣ грѣивѣ
	2. 3. мре́та -ѣта	грѣ́йта грѣита
мн.	1. мре́мъ -ѣмъ	грѣ́ймъ грѣимъ
	2. мре́те мрѣте	грѣ́йте грѣите

Причастію дѣйствително.
Настояще.

	мжж. и средн.	женскый.
усѣч. пълно.	мьръи мрыі́й- ꙋ́щій -щее	мьрѫщиꙗ мрꙋ́щаѧ
	грѣꙗи грѣ́ѧй -ющій -щее	грѣꙗ̈щиꙗ -ющаѧ
	мьры мрыі мрꙋ́щъ -ще	мьрѫщи мрꙋ́щи
	грѣꙗ грѣ́ѧ грѣ́ющъ -ще	грѣꙗ̈щи грѣ́ющи

Минжло непредѣлно.

усѣч. пълно.	мьрыи мѐрый -ршїй -шее	мьръшним мѐршаѧ
	грѣвыи грѣ́вый -вшїй -шее	грѣвъшним грѣ́вшаѧ
	мьръ мѐръ мѐршъ -ше	мьръши мѐрши
	грѣвъ грѣ́въ грѣ́вшъ -ше	грѣвъши грѣ́вши

Причастїю страдателно.

Наст. пълно. **грѣюмыи -емый,** усѣч. **грѣюмъ -емь.**
Мин. непр. пълно. **грѣтыи грѣ́тый,** усѣч. **грѣтъ -а -о.**

По образа **мрѣти** са-спрягатъ: **трѣти - трѐти (тржтрꙋ́-трѐши), врѣти (врж - врꙋ́ - врѐши),** а по **грѣ́ти** — **тлѣ́ти (тлѣ́ю** сред. зал.), **спѣ́ти (спѣ́ю), оу҆мѣ́ти, богатѣ́ти** и другы таквызи.

IV. СПРЯЖЕНІЮ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ЧЕТВРЬТА-ТА РАЗРЕДБА.

§, 86. Глаголы отъ четвьрта-та разредба съ бѣлѣгъ **нж -нꙋ** спрягатъ-са по образа: **гыбнжти -ги́бнꙋти.**

Неопред. Наклоненію.	Супинумъ.
гыбнжти ги́бнꙋти.	**гыбнжтъ.**

Спрягателно прич. **гыбнжлъ -ги́бнꙋлъ.**

Изъявително наклоненію.

Настояще.

ед.	**ги́бнꙋ -ж**	*дв.*	**ги́бневѣ**	*мн.*	**гыбнемъ**
	ги́бнеши		**гыбнета**		**ги́бнете**
	ги́бнетъ -ь		**ги́бнета**		**ги́бнꙋтъ -нжть**

Минжло продължавано.

ед.	1. **гыбнѣахъ**	*дв.*	**гыбнѣаховѣ**	*мн.*	**гыбнѣахомъ**
	2. **гыбнѣаше**		**гибнѣаста**		**гыбнѣасте**
	3. **гыбнѣаше**		**гыбнѣаста**		**гыбнѣахж.**

Миняло непредѣлно.

юд. 1. гибнѫхъ -нѫхъ	*дв.* гибнѫховѣ	*мн.* гибнѫхомъ
2. гибнѫ -нѫ	гыбнѫсса	гибнѫсте
3. гибнѫ -нѫ	гибнѫста	гибнѫша -шѫ

Забѣл. Миняло-то непредѣлно въ древность-та, са-срѣща нѣкога съ горѣказана-та (§. 83. стран. 117.) форма ъ: оугльбъ 1-во юд. л.: оуглѧбѫ, погыбѫ, оумлъкѫ, оужасѫ 3-тье мн. лице.

Повелително наклоненіѥ.

юд. —	*дв.* гибнѣвѣ -нѣвѣ	гибнѣмъ -нѣмъ
2. гибни	гибнѣта -нѣта	гибните -нѣте
3. —	гибнѣта -нѣта	—

Причастіѥ.

Наст. пъл. гыбнѫи -ный гибнѫщїй
— усѣч. гыбны гибнѫщь
Непред. пъл. гыбнѫвъи -нѫвый гибнѫщїй
— усѣч. гыбнѫвъ -нѫвъ гибнѫвшъ

Тъй са-спрягатъ: никнѫти, съхнѫти вѧнѫти, гаснѫти, тонѫти, гънѫти-гнѫти, пьнѫти-пнѫти (пьнѫ-пнѫ-пнѣши), рынѫти (и рыти-рыю по I-та разредба), двигнѫти, коснѫтися, плюнѫти, зѧбнѫти.

Забѣл. На нѣкои глаголы отъ тъзи разредба бѣлѣгъ-тъ нѫ -нѫ ѥ коренѥнъ слогъ, а на нѣкои-си ѥ нарастяванье, коѥто са-прилага при кореня имъ, за означаванье на бързо-то имъ мьгновенно дѣйствіѥ. Първы-тѣ сѫ повечто отъ среденъ залогъ и отъ несвършенъ видъ съ продължавано значеніѥ, а дирни-тѣ — отъ дѣйствителенъ залогъ и отъ свършенъ видъ съ ѥднократно значеніѥ. За туй първы-тѣ иматъ и шесть-тѣхъ времена въ спряганье-то си (§. 76. -1), а вторы-тѣ — само четыре (§. 76. -3). Колкото за форма-та на миняло-то имъ не-

предѣлно време, първы-тѣ иматъ повечто формѫ-тѫ нѫхъ-нѹхъ (макаръ и съ не бързо, мъгновенно значеніе) и по рѣдко охъ: минѹхъ, тонѹхъ, ѹванѹхъ и ѹвадохъ, сохнѹхъ-схохъ-изсохъ: ꙗкѡ трава во огнемъ бѹдете изсохше; гыбнѫхъ и гыбохъ: погибе бѣгство ѿмене... а дирни-тѣ напротивъ, ако и съ бързо мъгновенно значеніе, иматъ повечто формѫ-тѫ охъ а рѣдко нѹхъ: въскрьсохъ, ѹжасохсѧ, обыкохъ, дѫнѫхъ, рынѫхъ -нѹхъ, коснѹхсѧ, отрннѫхъ, помѧнѫхъ,

Туй сѫщо-са различава и въ спрягателно-то причастіе на речены-тѣ глаголы: минѹлъ, тонѹлъ ѹванѹлъ и ѹвалъ, воскреслъ, обыклъ, дѹнѹлъ, рынѫлъ коснѹлсѧ, отрынѫлъ, помѧнѹлъ.

V. СПРЯЖЕНІЕ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ПЕТА-ТА РАЗРЕДБА.

§. 87. Глаголы отъ пета-та разредба съ бѣлѣгъ — ова спрягатъ-см по образа: вѣровати.

Неопред. Накл.	Супинумъ.
вѣровати.	вѣроватъ.
Спрягателно прич.	вѣровалъ.

Изъявително наклоненіе.

Настояще

ед. вѣрѹю -ѭ	*дв.* вѣрѹевѣ	*мн.* вѣрѹемъ
вѣрѹеши	вѣрѹета	вѣрѹете
вѣрѹетъ -ь	вѣрѹета	вѣрѹютъ -ѭтъ.

Минѧло продължавано.

единст.	*двойст.*	*множест.*
вѣровахъ -вахъ	вѣровахове -вахове	вѣровахомъ -вахомъ

вѣроваше -ваше	**вѣроваста -васта**	**вѣроваасте -васте**
вѣроваше -ваше	**вѣроваста -васта**	**вѣроваахѫ -вахѹ**

Минжло непредѣлно.

ед. **вѣровахъ**	*дв.* **вѣроваховѣ**	**вѣровахомъ**
вѣрова	**вѣроваста**	**вѣровасте**
вѣрова	**вѣроваста**	**вѣроваша -ша**

Повелително наклоненіе.

—	*дв.* **вѣрѹйвѣ**	**вѣрѹймъ**
ед. 2. **вѣрѹй**	**вѣрѹйта**	**вѣрѹйте**
—	**вѣрѹйта**	—

Причаст. дѣйствително.

Нас. пъл. **вѣроуѭи -ѭй -ющїй**; усѣч. **вѣроуѧ -ѧ -ющъ**.
Непр. пъл. **вѣровавый -вшїй**; усѣч. **-вѣровавъ -вавшъ**,

Причастїе страдателно.

Нас. пъл. **вѣрѹемый -мыи**; усѣч. **вѣрѹемь -емъ**.
Непр. пъл. **вѣрованый -ыи**; усѣч. **вѣрованъ**.

Тукъ са-спрягатъ: **ѻбразовати, бесѣдовати, бѣдствовати** (**воюѭ - воюю - воевалахъ -ахъ..**).

В. СПРЯЖЕНІЕ ВТОРО СЪ СЪЕДИНИТЕЛНА ГЛАСНА И.

§. 88. Глаголы-тѣ отъ туй спряженіе, споредъ както са-съединява неопредѣлителна-та форма **ти** при глаголныя корень, раздѣля-са на три разредбы:

I. Отъ пьрва-та разредба сѫ глаголы, що иматъ бѣлѣгъ **и**, чрезъ която форма-та **ти** са-присъединява при глаголныя корень: **любити, славити, хвалити, творити.**

II. На втора-та разредба принадлежѫтъ глаголы съ бѣлѣгъ **ѣ**, чрезъ която форма-та **ти** са-присъединява при глаголныя корень. Тъзи гласна **ѣ** са ю образовала тукъ отъ усилванье-то на **и**, за туй тя, ослабвана, измѣнува-са пакъ на **и** въ наст. изъявит.: **горѣти -горѭ -ю -иши), зрѣти (зрю -иши).**

III. На трэтя-та разредба са-относятъ глаголы, които присъединяватъ форма-та **ти** при глаголныя корень чрезъ **а** слѣдъ приджхливы тѣ: **ж, ч, ш, щ,** що не търпѭтъ **ѣ** подирѣ си: **лежати, мльчати, слышати.** Слѣдованелно бѣлѣгъ па 3-та разредба ю **а** — намѣстница на **ѣ** Тукъ прилича да са-отнесѫтъ и глаголы съ бѣлѣгъ **ꙗ** подлѣ гласна: **стоꙗти, боꙗтиса,** дѣто **ꙗ** стои намѣсто **ѣ**.

§. 89. Глаголы отъ сичкы-тѣ три разредбы спрагатъ-са по образы-тѣ: **любити, зрѣти, лежати, стоꙗти.**

Неопредѣлително наклоненiю.

любити **зрѣти** **лежати** **стоꙗти,**

Супинумъ.

любитъ **зрѣтъ** **лежатъ** **стоꙗтъ**

Спрягателно причастiю.

любилъ **зрѣлъ** **лежалъ** **стоꙗлъ**

Изъявително наклоненiю.

Настояще.

юд. 1.	**люблю -ѭ**	**зрю -ѭ**	**лежѫ -ж**	**стою -ѭ**
2.	**любиши**	**зриши**	**лежиши**	**стоиши**

	3. любитъ -ь	зри́тъ -ь	лежи́тъ -ь	стои́тъ -ь
дв.	1. любивѣ	зри́вѣ	лежи́вѣ	стои́вѣ
	2. 3. любита	зри́та	лежи́та	стои́та
мн.	1. любимъ	зри́мъ	лежи́мъ	стои́мъ
	2. любите	зри́те	лежи́те	стои́те
	3. любѧть -ъ	зрѧть -ъ	лежѧть-а́тъ	стоѧть -ъ

Минѫло продължавано.

Единствено.

1. люблꙗахъ -лѧ́хъ	зрѣахъ зрѧ́хъ	лежаахъ лежа́хъ	стоꙗахъ стоѧ́хъ
2. 3. люблꙗаше -ѧ́ше	зрѣаше зрѧ́ше	лежааше лежа́ше	стоꙗаше стоѧ́ше

Двойствено.

1. люблꙗаховѣ люблѧ́ховѣ	зрѣаховѣ зрѧ́ховѣ	лежааховѣ лежа́ховѣ	стоꙗаховѣ стоѧ́ховѣ
2. 3 люблꙗаста люблѧ́ста	зрѣаста зрѧ́ста	лежааста лежа́ста	стоꙗаста стоѧ́ста

Множествено.

1. люблꙗахомъ -ѧ́хомъ	зрѣахомъ -ѧ́хомъ	лежаахомъ а́хомъ	стоꙗахомъ -а́хомъ
2. люблꙗасте -ѧ́сте	зрѣасте -ѧ́сте	лежаасте -а́сте	стоꙗасте ѧ́сте
3. люблꙗахѫ -ѧ́хꙋ	зрѣахѫ -ѧ́хꙋ	лежаахѫ -а́хꙋ	стоꙗахѫ -ѧ́хꙋ

Минѫло непредѣлно.

ед.	1. люби́хъ	зрѣ́хъ	лежа́хъ	стоꙗхъ-ѧ́хъ
	2. 3. люби́	зрѣ̀	лежа̀	стоꙗ стоѧ
дв.	1. люби́ховѣ	зрѣ́ховѣ	лежа́ховѣ	стоꙗховѣ
	2. 3. люби́ста	зрѣ́ста	лежа́ста	стоꙗста

мн. 1.	любихомъ	зрѣхомъ	лежахомъ	стоꙗхомъ
2.	любисте	зрѣсте	лежасте	стоꙗсте
3.	любиша -а	зрѣша -а	лежаша -а	стоꙗша -а

Повелително наклоненiѥ.

ѥд. 2.	люби	зри	лежи	стой
дв. 1.	любивѣ	зривѣ	леживѣ	стойвѣ
2. 3.	любита	зрита	лежита	стойта
мн. 1.	любимъ	зримъ	лежимъ	стоймъ
2.	любите	зрите	лежите	стойте

Дѣйствител. причастiѥ.

Настояще.

пъл.	любѧн -ѧй любѧщiй	зрѧн -ѧй зрѧщiй	лежан -ай лежащiй	стоꙗн -ѧй стоѧщiй
усѣч.	любѧ любѧщъ	зрѧ зрѧщъ	лежа лежащъ	стоꙗ -ѧ стоѧщъ

Минѫло непредѣлно.

пъл.	любивый -шiй	зрѣвый -вшiй	лежавый -вшiй	стоꙗвый -вшiй
	любивъ -вшъ	зрѣвъ -вшъ	лежавъ -вшъ	стоѧвъ -вшъ

Страдател. причастiѥ.

Настояще.

пъл.	любимый -ын	зримый -ын		— — —
усѣч.	любимь -мъ	зримь -мъ		— — —

Минѫло непредѣлно.

пъл.	любленый -ын	зрѣный -ын		— — —
усѣч.	любленъ	зрѣнъ		— — —

По образа **любити** са-спрягатъ: **славити, хвалити, *молити,* хѹлити, родити, ходити, просити,**

блазнити, тайти (таю), дойти (дою), напойти (напою), оучитн; по — зрѣти —: горѣти, летѣти, гремѣти, тлѣти (тлѭ - тлю - тлиши дѣйст. преходит.) велѣти, болѣти, сѣдѣти, щадѣти, видѣти, мнѣти; по — лежати: держати, молчати, слышат, бѣжати; по — истоꙗти: боꙗтисѧ.

Забѣл. 1. Въ глаголы-тѣ отъ свършенъ видъ, повечето сложни-тѣ съ предлогъ отъ туй спряженіе, вмѣсто окончаніе то ивъ въ причастіе-то на минѫло-то непред., има и друга форма ь. когато предъ ивъ са-нахождатъ усненны-тѣ съгласны: б, в, п, м, юзычны-тѣ: д, т, р, н, и зѫбны-тѣ: с, ж. При туй трѣба да са-забѣлѣжи йоще, че усненны-тѣ съгласны вынѫгы пріиматъ омекотителиѫ-тѫ л, юзычны-тѣ: д, т, самы преминуватъ въ жд и щ, а зѫбна-та с, — въ придѫхлива-та ш (§. 15, — 1. *а)* — *б)* — *в)*.

возлюбивъ	возлюбль	ѿпꙋстивъ	ѿпꙋщъ -щь
кꙋпивъ	кꙋпль	сътворивъ	сътворь
оставивъ	оставль	прѣклонивъ	прѣклонь
прѣломивъ	прѣломль	възгласивъ	възглашь
повредивъ	повреждь	испросивъ	изпрошь
оутрꙋдивъ	оутрꙋждь	возложивъ	възложь

Въ нѣкои глаголы има и пълна форма на ей: ѿставлей, прѣломлен, рождь - рождей (рождейсѧ ѿдѣвы); въ новыя періодъ на юзыка отъ тъзи форма има и на шій: возлюбльшій, ѿставльшій, рождшійсѧ, сотворшій, преклоншій.

Забѣл. 2. Предъ гласны-тѣ: ѭ -ю, ѩ, ѥ -е, съгласны-тѣ д и т измѣнуватъ-са въ жд и въ щ (шт), а с и з — въ ш и ж: видѣти (виждѫ - виждꙋ и вижꙋ

9*

въ нов. пер.), **сѣдѣти** (**сѣждѫ - сѣждȣ̀** и **сѣжȣ̀** въ нов. пер.), **врьтѣти врьщѫ** (**вертѣти вертю̀ -иши** въ нов. пер.), **родити** (**рождѫ - рождȣ̀** - ***родъѫ*** у насъ), **просити** (**прошѫ - рождȣ̀** - ***просъѫ*** у насъ), **грозити** (**грожѫ - грожȣ̀** ***грозъѫ*** у насъ), **раждаахъ**, **рождь рожден**, **рожденъ**, **мѫтити** (**мѫщѫ мȣщȣ -тиши** -***мѫтъѫ*** у насъ) -**мѫщенъ -смȣщенъ**.

Забѣл. 3. Като дѣйствителны-тѣ глаголы са-спрягатъ и глаголы - тѣ отъ среденъ залогъ, които само нѣматъ страдат. причастiю, както и непреходителны-тѣ дѣйствителны.

Г. АРХАИЧЕСКО СПРЯЖЕНІЮ

безъ никаква съюдителна гласна.

§. 90. На туй спряженiю принадлежѫтъ твърдѣ малко глаголы а именно: **ıа (д) мь -ъ, дамь -ъ, вѣмь -ъ, нимамъ -ъ** и **ıесмь** съ производны - тѣ отъ тѣхъ **нѣсмь, въздамь -ъ, повѣмь -ъ** и друг. Тѣзи глаголы въ граммaтикы-тѣ обыкновенно са-наричатъ неправилны, но то не ю право.

§. 91. **ıӑсти** (отъ кореня **ıад**).

Неопред. наклон.	Супинумъ.
ıӑсти (**ѣсти**)	**ıастъ**.

Спрягател. причас. **ıӑлъ -ла -ло**.

Изъявителн. наклоненiю.

Настояще.

ıед. **ıӑмъ -ь**	*дв.* **ıа̂дѣвѣ, ıавѣ**	*мн.* **ıӑмы, ıамъ**
ıаси	**ıӑста**	**ıӑсте**
ıӑстъ -ь	**ıӑста**	**ıа̂дѫтъ -ть**

Минжло продължавано

един.	*двойст.*	*множ.*
ядѣахъ-яахъ-дахъ	ядѣаховѣ -аховѣ	ядѣахомъ-ахомъ
ядѣаше, -ядаше	ядѣаста -аста	ядѣасте -асте
ядѣаше, ядише	ядѣаста -аста	ядѣахѫ -ахѫ

Минжло непредѣлно.

единст.	*двойст.*	*двойст.*
ядохъ, яхъ	ядоховѣ, яховѣ	ядохомъ яхомъ
яде	ядоста, яста	ядосте ясте
яде, ястъ	ядоста, яста	ядоша -ша, -яша

Повелително наклоненiю.

ед. 1. —	*дв.* ядивѣ	*мн.* 1. ядимъ
2. яждь	2. 3. ядита	2. ядите

Причастiю дѣйствително.

Настояще.

	мжж.	жен.	сред.
пъл.	ядыи -дѹщiй	ядѫщиiа -ѹщаꙗ	ядѫщеѥ -ѹщее
усѣч.	яды ядѹщъ	ядѫщи -дѹщи	яды -дѹще

Минжло непредѣлно.

пъл.	ядъи -ядшiй	ядъшиiа -дшаꙗ	ядъшеѥ -дшее
усѣч.	ядъ ядшъ	ядъши ядши	ядъ ядше

Причастiю страдателно.

Настояще.

пъл. ядомъи -маiа -оѥ; усѣч. ядомъ ядомъ -а -о.

Минжло непредѣлно.

пъл. ядеиъи -наiа -ноѥ; усѣч. яденъ -на -но.

Забѣл. 1. Глаголъ-тъ ꙗсти въ всичкы-тѣ си формы срѣща-са въ древность-та съ измѣненiѥ-то ꙗ на ѣ: ѣсти.

Забѣл. 2. Свършеный-тъ видъ на ꙗсти са-образова съ притурка-та на предлога съ, като са-вмѣстя и ѥвфоническа-та н, предъ ꙗ, която са измѣнува на ѣ: ꙗсти -ѣсти-снѣсти, непредѣл. минжл. вр. снѣдо́хъ - снѣдѐ ..., бжд. снѣ́мъ -ь снѣ́си ..; Повел. снѣ́ждь ... Спряг. прич. снѣ́лъ; Супин. снѣстъ и проч.

§. 92. Дати (отъ кореня дад). (свърш. видъ).

Неопредѣл. наклон.	Супинумъ.
да́ти.	датъ.

Минжло непредѣлно.

ѥд. да́хъ	*дв.* да́ховѣ	*мн.* да́хомъ
дадѐ да	да́ста	да́сте
дадѐ, да, дастъ	да́ста	да́ша -ша

Забѣл. Форма-та да (отъ дати) и пода (отъ подати) срѣща-са веднъжь въ Супр. ржкопись: ѥмоу же да дъва надесать златнцъ исрѣбрънын блюдъ, ... и да оувѣси, ꙗко отъ дьне того, отъ неже пода ми съ длъготрѣпѣнiѥмъ и просто срьцемъ, нареуе та господь патриархоу быти св. црькви своѥи. стр. 92.

Бждвще.

ѥд. да́мъ -мь	*дв.* дадѐвѣ, дасвѣ	*мн.* да́мы -мъ
да́си	да́ста	дади́те
да́стъ -ть	да́ста	дадѧ́тъ -ть

Повелител. наклоненiѥ.

ѥд. —	*дв.* 1. дади́вѣ	*мн.* 1. дади́мъ
2. да́ждь	2. 3. дади́та	2. дади́те

Причастїе дѣйствително.

Непред. пъл. **да́вый да́вшїй**; усѣч. **да́въ да́шъ**.

Причастїе страдателно.

Непред. пъл. **даный -наꙗ -оє**; усѣч. **да́нъ -на́ -но́**.

§. 93. **Вѣ́дѣти** (отъ кореня **вѣдъ**).

Неопредѣл. наклон.	Супинумъ.
вѣ́дѣти.	**вѣдѣтъ.**

Спрягател. причас. **вѣ́дѣлъ -ла -ло.**

Изъявително наклоненїе.

Настояще.

ед.	**вѣ́мъ -ь**	*дв.*	**вѣ́вѣ**	*мн.*	**вѣ́мы -мѣ**
	вѣ́си		**вѣ́ста**		**вѣ́стє**
	вѣ́сть		**вѣ́ста**		**вѣ́дѧтъ-ть**

Минѫло

		продължавано.	непредѣлно.
ед.	1.	**вѣдѣахъ -ꙗхъ -дѧхъ**	**вѣ́дѣхъ**
	2.	**дѣдѣаше -ꙗше -дѧшє**	**вѣ́дѣ**
	3.	**вѣдѣаше -ꙗше -дѧшє**	**вѣ́дѣ, вѣ, вѣсть**
дв.	1.	**вѣдѣаховѣ -ꙗховѣ -дѧховѣ**	**вѣ́дѣховѣ**
	2. 3.	**вѣдѣаста -ꙗста -дѧста**	**вѣ́дѣста**
мн.	1.	**вѣдѣахомъ -ꙗхомъ -дѧхомъ**	**вѣ́дѣхомъ**
	2.	**вѣдѣасте ꙗсте -дѧстє**	**вѣ́дѣстє**
	3.	**вѣдѣахѫ -ꙗхѫ -дѧхꙋ**	**вѣ́дѣша -ша**

Повелително наклоненїе.

ед.	—	*дв.* 1.	**вѣ́дивѣ**	*мн.* 1.	**вѣ́димъ**
2.	**вѣ́ждь**	2. 3.	**вѣ́дита**	2.	**вѣ́дитє**

Причастіе дѣйствително.

Настояще.

пъл. вѣдꙑи -дѹщїй	вѣдѫщиꙗ -дѹщаѧ	вѣдѫщеѥ -ѹщеѥ
усѣч. вѣдꙑ -дѹщъ	вѣдѫщи -дѹщи	вѣдꙑ -дѹще

Минжло непредѣлно.

пъл. вѣдѣвꙑи -вшїй	вѣдѣвъшиꙗ-вшаѧ	вѣдѣвъшеѥ -вшее
усѣч. вѣ́дѣвъ -вшъ	вѣдѣвъши -вши	вѣ́дѣвъ -вше

Причастіе Страдателно.

Настояще.

пъл. вѣ́домый -ꙑи	вѣ́домаѧ -моꙗ	вѣ́домое -оѥ
усѣч. вѣ́домъ -мъ	вѣ́дома	вѣ́домо

Минжло непредѣлно.

пъл. вѣ́дѣнный -наѧ -ное; усѣч. вѣ́дѣнъ -на -но.

§. 94. Ймѣ́ти.

Неопредѣлит. наклон. ймѣ́ти.

Спрягателно причас. ймѣ́лъ -ла -ло.

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

ед. ймамъ -ь (-аамь)	*дв.* ймавѣ	*мн.* ймамы (-аамъ)
ймаши (-ааши)	ймата	ймате́(аате)
ймать (-аать)	йма́та	ймѹтъ -ѫть

Минжло

продължавано.	непредѣлно.
ед. 1. имѣахъ ймаχъ	ймѣχъ
2. 3. имѣаше ймаше	ймѣ

дв. 1.	нмѣаховѣ -а́ховѣ	и҆мѣ́ховѣ
2. 3.	нмѣаста -а́ста	и҆мѣ́ста
мн. 1.	нмѣахомъ -а́хомъ	и҆мѣ́хомъ
2.	нмѣасте -а́сте	и҆мѣ́сте
3.	нмѣахѫ -а̀ху	имѣ́ша ша

Повелително наклоненіе.

ед. —	*дв.* 1. и҆мѣ́йвѣ -нвѣ	*мн.* 1. и҆мѣ́нмъ
2. и҆мѣ́й -ѣн	2. и҆мѣ́йта -нта	2. и҆мѣ́йт -нте
—	3. и҆мѣ́йта -нта	—

Причастіе.

Настояще.

пъл. и҆мы́й -ын -ѹщїй, усѣч. и҆мы́ -ын и҆мѹ́щъ щи.

Минжло непредѣлно.

пъл. и҆мѣ́вый -ын -вшїй, усѣч. и҆мѣ́въ -вшъ -вши.

§. 95. Быти (отъ кореня бы).

Неопредѣлит. наклоненіе. бы́ти.

Спрягателно. причас. бы́лъ, была̀ -ло̀.

Изъювително Наклоненіе.

Настояще.

ед. є҆́смь, юсмь	*дв.* є҆́свѣ, юсвѣ	*мн.* є҆́смы, юсмъ
є҆сѝ, юсн	є҆ста̀, юста	є҆стѐ, юсте
є҆́сть, юсть	є҆ста̀, юста	сѹ́ть, сѫть

Забѣл. Въ новыя пер. въ юсмь по погрѣшка, види-са, измѣнили 1-то двойст. лице въ є҆сма̀, а множес. є҆смы̀: А҆́зъ и҆ Ѻ҆те́цъ є҆ди́но є҆сма̀. Іѡан. X. 30.

Минжло продължавано.

ед. 1. бѣахъ или бѣяхъ бѣхъ

2. 3. бѣаше или бѣяше бѣше

дв.	1.	бѣаховѣ	или бѣаховѣ	бѣховѣ
	2. 3.	бѣаста	или бѣаста	бѣста
мн.	1.	бѣадомъ	или бѣахомъ	бѣхомъ
	2.	бѣасте	или бѣасте	бѣсте
	3.	бѣаҳѫ	или бѣахѫ	бѣхѫ -хѹ

Минжло непредѣлно.

юд.	1.	быіхъ быхъ	бѣ́хъ
	2.	бы бы	бѣ̀
	3.	бы и бысть	бѣ̀
дв.	1.	быіховѣ	бѣ́ховѣ
	2. 3.	быіста —	бѣ́ста
мн.	1.	быіхомъ —	бѣ́хомъ
	2.	быісте —	бѣ́сте
	3.	быша -ша	бѣ́ша -ша

Забѣл. Востоковъ пріема формж-тж бѣ́хъ за форма на преходяще-то време или, по нашему, на минжло-то продължавано; слѣдователно той счита бѣ́хъ за юдна и тъзи форма съ бѣахъ и бѣахъ, бѣхъ: но туй на да ли ю право. Наистина сѣ форма-та бѣхъ, навредъ стои преведено Латин. imperfectum и Грьц. παρατατικὸς (искони бѣ слово, in principio erat Verbum, ἐν ἀγχῇ ἦν ὁ λόγος): но туй не може са-пріе йоще за доказателство, защото εἰμὶ нѣма минжло непредѣл. Ако форма-та бѣхъ бы была преходяще време, защо тя въ 2-то и 3-то юдин. лица нѣма бѣлѣга си ше, който въ старобългарскыя юзыкъ, както и въ новобългарскыя, ю обыкновенна и неотмахвана принадлежность на 2-то и 3-то юдин. лица въ минжло-то продължавано време или въ преходяще-то (по Востокова)? Сжщо-то прилича да сакаже и за 3-то множ. лице, коюто отъ форма-та бѣхъ

вынжгы са-ювява съ обыкновенныя бѣлѣгъ **ша** на минжло-то непредѣлно (**бѣша**), а никога — съ обыкновенныя бѣлѣгъ **хж** на продължавано-то (**бѣахж - бѣхж**). И тъй **бѣхъ**, въ образованье-то на формы-тѣ си 2-то и 3-то юдин. лица и 3-то множ., като показва направо сродство съ минжло-то непредѣлно, а не съ продължавано-то то прилича да са-пріюме за мин. непредѣлно заюдно съ **быхъ**, а не за мин. продължавано. Но въ пріюманье-то на двѣ-тѣ формы **бѣхъ** и **быхъ** за формы на минжло-то непредѣлно, не трѣба да са-смѣсватъ юдна съ друга по значеніе-то, кога тѣ са-употребяватъ като самостоятеленъ глаголъ, а не като спомагателенъ. Отъ **быти**, като самостоятеленъ глаголъ, **бѣхъ** има сжщо-то и въ новобългарскыя юзыкъ значеніе *бѣхъ* а не *бяхъ*, Грьц. ἦν. Лат. erat, а **быхъ** значи — *станжхъ* по нашему, грьц. παρακείμενος γέγονα и αορ. ἐγενόμην, Лат. factus sum: **И бысть слово дѣло,** *и станж слово-то дѣло;* **въ томъ животъ бѣ, и животъ бѣ свѣтъ человѣкомъ.** ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. in ipso vita erat, et vita erat lux hominum. Іоан. 1. с. 4. — **и тѣмь в' са быша, и безъ него ничьто же небысть, юже бысть;** πάντα δὲ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. Omnia per ipsum facta sunt; et sine ipso factum est nihil, quod factum est. Споредъ туй значеніе на **бѣхъ** и **быхъ** прилича първо-то да ю отъ несвършенъ видъ, а второ-то отъ свършенъ.

Но кога **быти** са-употребява, като спомагателенъ глаголъ, тогазь **бѣхъ** и **быхъ** иматъ значеніе, както сега у насъ на *бѣхъ* и *былъ* —, съ разлика че — *былъ* — има историческо значеніе (вижъ §. 173. *в.* забѣл.): **и бѣ написано еврейскы, грьцкы, латинскы.** Остр. юв. 220. —

Бысть уловѣкъ посланъ отъ бга. Остр. 1. *И бѣ написано* или *было написано* . . . *Бѣ проводенъ* или *былъ проводенъ отъ Бога человѣкъ.*

Бѫдѫще.

юд. **бѫдѫ, бꙋдꙋ**	*дв.* **бꙋдевѣ**	*мн.* **бꙋдемъ**
бꙋдеши	**бꙋдета**	**бꙋдете**
бꙋдетъ -ть	**бꙋдета**	**бꙋдꙋтъ-дѫть**

Повелително наклоненiю.

юд.. 1. —	*дв.* 1. **бѫдѣвѣ**	*мн.* 1. **бѫдемъ**
	бꙋдевѣ	**бꙋдемъ**
2. **бѫди бꙋди**	2. 3. **бѫдѣта**	2. **бѫдете**
	бꙋдетѣ	**бꙋдите**

Съслагателно наклоненiю.

Минѫл. Непр. Бѫдѫще.

быхъ, бы.. былъ -ла -ло.. бѫдѫ, бꙋдꙋ.. бълъ -ла -ло.

Забѣл. Въ съслагателно-то наклоненiю, което саобразова отъ **быхъ** и отъ спрягателно-то причастiю, на неврeдѣлно-то време 1-то юдинст. лице вмѣсто **быхъ** срѣща-са въ глаголица-та **бымъ** и **бимъ**, 2-то и 3-то юдин. — **би** вм. **бы**, а въ 3-то множ. лице вмѣсто **бышѧ** употребява-са и друга форма **бѫ**, която са-нахожда само въ най-древни-тѣ глаголскы паметници: **оште не бимъ пришьлъ и глаголалъ, грѣха не бѫ имѣли. Гн, аште би былъ сьде, не би мои братъ оумрьлъ.** Юв. В. Григ. — **Просмраждаѭтъ лица своя, да са бѫ авили уловѣкомъ посташтеса.**

§ 96. Глаголъ-тъ **быти**, като спомагателенъ глаголъ, играе важнѫ ролѭ въ глаголно-то измѣненiю:

въ дѣйствителныя залогъ съ негова-та помощь и отъ спрагател. причастію са-образова мин. непредѣлно и бѫдѫще-то на съслагателно-то наклоненію: **бꙑхъ пришълъ, грѣха̀ не бꙑ́ша и҆мѣли, аще и грѣхꙑ бѫдеть сътворилъ**; съ негова-та помощь и отъ спрягат. причастію (или нѣкога и отъ причас. на настояще-то) са-образоватъ сложны преминѫлы-тѣ или описателны-тѣ времена, въ изъявит. наклоненію: **сътворилъ юсь, да́лъ є҆сѝ зна́менїе, изгꙑблъ бѣхъ, бѣхъ, оучꙗ, бѣ спѧ**; а въ страдателныя залогъ той спомага въ спряганье-то на сичкы-тѣ времена, кога глаголъ-тъ са-спряга съставно.

ФОРМА НА СТРАДАТЕЛНЫЯ ЗАЛОГЪ.

§. 97. Форма-та на старобългарскы-тѣ глаголы отъ страдателенъ залогъ въ образованье-то си`ю сходна съ страдателна-та форма на новобългарскы-тѣ глаголы: тя или обыкновенно быва съставена отъ страдателно-то причастію на спрягваныя глаголъ и отъ спомагателныя глаголъ **юсмь** или **бꙑвамъ -ю**, или са-образова отъ форма-та на дѣйствителныя залогъ съ притурка-та на възвратно-то мѣстоименію **сѧ**: **бѣ же иоанъ облѣченъ власꙑ вельбѫжди**. Остр. 255. **Иоанъ прѣданъ бꙑсть.** тамъ 262. **вьсѧ оуже съвьршишасѧ**. т. 263. **лютѣ же ч҃лкоу томоу имь же с҃нъ ч҃ловѣчь прѣдаетсѧ** Остр. 158.

§. 98. Спряганье-то на страдателны-тѣ глаголы, що са-образоватъ отъ дѣйствителны-тѣ съ притурка-та **сѧ**, съ нищо не са-различава отъ спряганье-то на глаголы-тѣ отъ дѣйствителенъ залогъ; при неговы-тѣ

формы на сичкы-тѣ времена само са-присъюдинява възвратно-то мѣстоименіе сѧ: **несѹсѧ -ешисѧ.. несѣахсѧ -сѧхсѧ,... несохсѧ.., неслсѧ ѥсмь.., неслсѧ бѣхъ.., нестисѧ бѫдѫ..; съконьчахсѧ, съкончахомсѧ, съконьчалсѧ ѥсмь, съконьчалсѧ бѣхъ, съконьчалъсѧ, сконьчаѥть сѧ.** Тъй сѫщо са-спрягатъ и дѣйствителны-тѣ съ възвратно и съ взаимно значеніе глаголы, йоще и наричваны-тѣ отъ общій залогъ глаголы.

§. 99. Въ спряганье-то на страдателны-тѣ глаголы, що става съставно отъ спомагателенъ глаголъ и отъ страдателно причастіе, и въ него не са-виждатъ никаквы затрудненія нито особенности: защо-то въ него са-спряга само юдинъ спомагателенъ глаголъ, и при него са-прилага причастіе-то на настояще-то или на минжло-то непред. време въ именителенъ надежь. И тъй въ глаголы отъ страдателенъ залогъ, спрягваны съставно, трѣба да са-забѣлѣжжтъ особито страдателны-тѣ причастія.

Страдателны-тѣ причастія на настояще-то иматъ за бѣлѣгъ **м** съ предидѫща гласна **е** или **о** въ първо-то спряженіе или въ спряженіе-то съ съюдителна гласна **е**, (**дѣлаѥмъıи -мъ -мый -мь -маꙗ -ма -моѥ -мо, глаголемый, несомъıи- -аꙗ -оѥ**), а въ второ-то спряженіе или въ спряженіе-то съ съюдинителна гласна **и** иматъ **м** съ предидѫщѫ гласнѫ **и** (**любимый -мь -мъıи -мъ -маꙗ -ма -моѥ -мо, видимъıи..**). Въ първо-то спряженіе причастія на **емый** иматъ глаголы, които са-оканчавятъ въ 1-то лице на настояще-то на **ꙗ-ю: биꙗ бїю бїемый**, а които са-окончаватъ на **ѫ-ѹ** иматъ гы на **омъıи: рекѫ -кѹ рекомый, несѫ -сѹ несомый, кльнѫ кльнѹ -номъıи**; исключеніе

са-забѣлѣжва само въ глаголы, които въ наст. сѫ на шѫ; тѣ вмѣсто омый иматъ емый: пишѫ -шѹ пишемый. Страдателны-тѣ причастія на мин. непредѣлнп, както и въ новобългарскыя юзыкъ, иматъ за бѣлѣгъ и или т: біенъ, клатъ. Буква-та т са-ювявва въ глаголы, които иматъ окончателнѫ коренны гласнѫ при р.: питъ, възатъ пожрьтъ. Но и тѣзи глаголы сѫ способны да пріюмаъ бѣлѣга и: распѧтъ и распненъ.

СПРЯЖЕНІЮ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ СТРАДАТЕЛЕНЪ ЗАЛОГЪ СЪ СПОМАГАТАЛЕНЪ ГЛАГОЛЪ.

а) Отъ несвършенъ видъ.

Неопредѣлително наклоненію.

Мжж. р. бы́ти посыла́емѹ, жен. бы́ти посылаемѣй, сред. бы́ти посыла́емо.

Забѣл. Въ неопредѣлит. наклоненію причастію-то въ мжж. и женс. родъ вынжгы са-употребява въ дателенъ падежь, а въ среднія — въ именит.: подобаютъ сыноу члчьскоуоумоу прѣданоу быти въ рѫцѣ чловѣкъ грѣшьникъ и распатоу быти. — Можааше бо се мѵро продано быти на мънозѣ и дано быти нищиимъ.

Причастію.

наст.	пъл.	посылаюмъіи -ый -маю -маѧ -моюе -мое
	усѣч.	посылаюмъ -мь -ма -мо
непр.		посыла́ный -наю-наѧ -ноюе -е
		посыланъ -на -но

Изъювително наклоненію.

Настояще.

Посылаюемъ -мь -ма -мо юсмь или бываж -ю...

Минжло

продължавано		непредѣлно	
посыла́емь -юемъ -ма -мо	бѣахъ, бяхъ или бываахъ -а́хъ	посылаюемъ -мь -ма -мо	бѣ́хъ бѣ̀...

Бждяще.

посылаюемъ -мь -ма -мо	бжджъ -єши... бꙋдꙋ -єши	или	ймамъ мь быти... ймашъ быти...

Повелително наклоненію.

бжди -бꙋ́ди посылаюемъ -ємь...

в) Отъ свършенъ видъ.

Неопредѣлително наклоненію.

Мжж. р. посъланоу -по́сланꙋ бы́ти, жен. по́сланѣй быти, сред. посълано -по́слано бы́ти.

Причастію.

пъл. посъланыи -ая -оѥ -о́сланый -ная -ноє
усѣч. посъланъ -на -но -по́сланъ -на -но.

Изъювител. наклоненію.

Минжло опредѣлѣно.

посълаи -по́слнъ -на -но юсмь.

Минжло непредѣлно.

посъланъ -по́сланъ -на -но бъхъ...

Бждяще.

посъланъ -на -но бжджъ... или нимамъ быти.
по́сланъ -на -но бꙋдꙋ или ймамъ бы́ти.

Повелително наклоненію.

бжди посъланъ -на -но..., бꙋди по́сланъ -а -о.

БЕЗЛИЧНЫ ГЛАГОЛЫ *).

§. 100. Безличны-тѣ глаголы иматъ формѫ, употребяванѫ само въ 3-то юдинст. лице, както и въ новобългарскыя юзыкъ, по нѣкоѭ отъ горѣизложены тѣ спряженія. Таквызи глаголы сѫ: **подобаетъ, довлѣетъ надлежитъ, дождитъ, гремитъ, слꙋчаетсѧ, клюꙗетсѧ**; тъй и нѣкои употребяваны съставно отъ нѣкоѭ качественно нарѣчіѭ и спомагателныя глаголъ **быти: лѣть есть, годѣ есть, оугодно есть**, и другы нѣкои.

Юто юдинъ образъ и за тѣхъ.

1.) Настояще. **Подобаетъ -ть**. Минжл. продълж. **подобааше -бааше**. Мин. непредѣл. **подобало** и **подобало бѣ**.

2.) Настояще. **лѣть есть**. Минжл. продълж. **лѣть бѣаше, бяаше, бяше**. Минжл. непредѣл. **лѣть было** и **лѣть бѣ**.

Тъй и другы-тѣ — сѣкый споредъ форма-та си относя-са, на коюто спряженію и на която разредба принадлежи.

БѢЛѢЗЫ НА НАКЛОНЕНІЯ-ТА, ВРЕМЕНА-ТА И ЛИЦА-ТА.

§. 191. Като са-изложихѫ образы-тѣ на спряженія-та, представятъ-са тукъ въ общи изгледъ бѣлѣзы-тѣ на наклоненія-та, времена-та и лица-та.

---

*) Тъй са-наречены, не че са не употребяватъ въ никоѭ лице, но защо-то тѣ никога не пріюматъ за подлежаще ни нѣкоѭ отъ 3-рѣ лица, нито нѣкой предметъ.

Бѣлѣгъ или характеръ на неопредѣлителна-та форма ѥ — **ти** и **щи**, на супинумъ — **тъ** и **щь**, на повелително-то наклоненіѥ — **и** по сичкы-тѣ періоды, — **ѣ** само въ древность-та и **ѥ** само въ новыя періодъ. Бѣлѣзы на настояще-то (както и на бѫдѫщ.) време въ изъѥвително-то наклоненіѥ сѫ:

	за ѥдин.	*за двойств.*	*за множ.*
лица.	1. **мь - мъ** **ѫ - ꙋ, ѭ - ю**	1. **вѣ**	1. **мъ - мы**
	2. **си** или **ши**	2. **та**	2. **те**
	3. **ть - тъ**	3. **та, те, тѣ**	3. **ѫть, ѭть, ѧть, ѩть**

само въ новыя періодъ — **ꙋтъ, ютъ, ѧтъ, ѫтъ**.

Бѣлѣзы на минѫлы-тѣ времена въ изъѥвително-то накл. сѫ: **х, с, ш**.

Производство на времена-та.

§. 102. За да са-улесни изучванье-то на формы-тѣ въ спряженія-та, нужно ѥ да са-упознаѥ добрѣ производство-то на времена-та. За производство-то на времена-та трѣба да са-пріѥме за основа: 1. неопредѣлителна-та форма и 2. настояще-то време въ изъѥвително-то накл. Отъ първа-та происхождатъ: супинумъ, минѫлы-тѣ времена въ изъѥвит. наклоненіѥ и причастіѥ-то на непредѣлно-то време, а отъ второ-то са-образова повелит. наклоненіѥ и причастіѥ-то на настояще-то.

§. 103. Кога на неопредѣлителна-та форма бѣлѣгъ-тъ **ти** ѥ присъѥдиненъ при глаголныя корень

съ помощь-та на гласна, или самъ-си корень-тъ кога са-окончава на гласна: тогази минжло-то непредѣлно време са-образова съ просто премѣнуванье **ти** на **хъ**, т. е. вмѣсто бѣлѣга **ти** на неопредѣлит. форма, полага-са бѣлѣгъ-тъ **хъ** на минжло-то непредѣлно време: **знáти - знáхъ, пити - пиҳъ, клати - клахъ, грѣти-грѣхъ, любитти - любиҳъ.** А кога глаголны-тѣ корени, що са-окончаватъ на съгласна, са-съединяватъ съ бѣлѣга **ти** на неопредѣлително - то наклоненіе безъ помощь-та на гласна: тогази минжло-то непред. време са-образова, като са-измѣни на неопредѣлителна-та форма бѣлѣгъ-тъ **ти (щи)** на **охъ**. Въ този случай коренна-та съгласна си-пріема пьрвыя видъ, ако и да бы са-измѣнила въ неопредѣлителна - та форма по законы - тѣ на благозвучіе-то (§. 14): **нести - несóхъ, вости-водóхъ (вод), плести-плетóхъ (плет), пещи-пекóхъ (пек), тещи - текóхъ (тек), мощи - могóхъ (мог), кръщи - кръхохъ (кръх).**

§. 104. Окончанія-та **лахъ -яхъ, ѣлахъ -ѣхъ**, които сж свойственны на минжл. продължавано врем., присъединяватъ - са направо при окончателна - та коренна гласна. Ако ли корень - тъ са - окончава на съгласна, която въ неопредѣлит. наклоненіе направо са-присъединява съ **ти**, или на носова гласна, която предъ друга гласна са - разлага на **ы, ъм**; то вмѣсто **лахъ--яхъ, ѣлахъ -ѣхъ** поевява - са **ѣлахъ -ѣхъ: пити -пиѣлахъ ѣхъ, знати знаяхъ -áхъ нести - несѣлахъ ѣхъ. клати - клынѣлахъ ѣхъ**, Глаголы-тѣ, които въ неопред. накл. иматъ бѣлѣга **щи (вм. гти, кти)**, пріематъ **лахъ** като измѣнятъ **г** на **ж**, **к** на **ч**: **мощи - можлахъ áхъ. тещи - течлахъ -áхъ**. Тука, тврдѣ вѣроятно, **лахъ** стои

вмѣсто махъ: инакъ нѣма отъ кадѣ да са-объюсни измѣненіе-то г на ж и к на ч.

§. 105. Причастіе-то на минжл. непредѣлно време образова-са, като премѣни ти на — вын -въ вый -вшїй въ онѣзи глаголы, които въ образованье-то на туй сжщо време въ изъювит. наклоненіе измѣнуватъ ти на хъ (§. 103): знати - знавын -авъ -áвый -áвшїй -áвшъ, пивын - пивъ пúвшїй -вшъ, грѣвын -ѣвъ -грѣ́вшїй - ѣ́вшъ (мрѣти - мрéти - мьрын - мéрый мéръ - мéршїй - мéршъ, защото гласна-та ѣ или є ю непостоянна), любити - любивын -úвый -úвъ -úвшїй -úвшъ, клáвый клáвъ -áвшїй -áвшъ (въ древность-та — клинын - клнъ на ын, защото са-разлага носова-та ѧ въ ьн). А въ глаголы-тѣ, които измѣнуватъ ти на охъ, туй причастіе са-образова, като са-измѣни ти въ ын -ъ -ый -шїй -шъ, а глаголна-та коренна съгласна, ако ю измѣнена, пріема тукъ първыя си видъ: нести - несын - несъ — нéсый - нéсшїй, бости (бод) бодын бодъ - бóдый - бóдшїй - бодшъ, плести (плет) -плетын - плетъ плéтый -тшїй, мощи (мог) могын-могъ -мóгїй - мóгъ - мóгшїй -гшъ, влещи (влек) -влекын-влекъ влéкїй-влéкъ -кшїй -кшъ. За другы-тѣ съкратены формы на туй причастіе каза-са по горѣ въ второ-то спряженіе забѣлѣж. 1.

Тъй сжщо са-образова и спрягателно-то причастіе, като измѣнува и въ два-та речены случаи ти на лъ -ла -ло за един. число, ли -(лы за жен. ла за ср. древ.) за множ., съ исключеніе — дѣто коренны-тѣ окончателны съгласны д, т, — по законы-тѣ на *благозвучіе*-то (§. 14. — 1.), са-отмахватъ предъ лъ

-ла -ло: пити -пилъ -ла -ло -пили -лы -ла; знати -зналъ, клати -клалъ, горѣти -горѣлъ, мрѣти -мрѣти -мрьлъ -мерлъ, молити -молилъ, нести -неслъ, вести (вед) -белъ, бости (бод) -болъ, плести (плет) -плелъ, чести (чьт) -чьлъ -чьла -чьло -челъ -чла -чло множ. чьли -чьлы -чьла -чли, мощи (мог) -моглъ, пещи (пек) -пеклъ.

§. 106. Отъ неопредѣлителна-та форма происхожда сѫщо и супинумъ или неопредѣлителна-та достигателна форма, чрезъ измѣненіе-то на и въ ъ и (въ ь послѣ щ): дѣлати -дѣлатъ, нести -нестъ, пещи пещь.

§. 107. Отъ 2-то лице на настояще-то време образова-са повелително-то наклоненіе въ първо-то спряженіе, като измѣнува окончаніе-то еши на и, а въ второ-то — отъ окончаніе-то иши, като отмахва ши: несеши -неси, пиеши -пии, знаеши -знай, любиши -люби, зриши -зри, ходиши -ходи.

§. 108. Отъ 3-то множ. лице на настояще-то образова-са на причастіе-то наст. време, като са-измѣнѭтъ ѭть, ять, ѩть на ѩи или ѧ, а ѫть на ы (въ древность-та), а въ новыя періодъ ютъ, ѧтъ = (ѩтъ) на ѧй -ѧщій, атъ на ай -ащій а ѫтъ на ый -ѫщій: дѣлаѭть -ютъ -дѣлаѩи -дѣлаѧй -ющій, стоѩть -ѧтъ- стоѩи- -стоѩ -стоѧй -ѧщій, лежать -лежатъ -лежаи -лежа -ложай -лежащій -лежа -лежащъ, несѫть несѫтъ несыи -несы -несый -несѫщій несы -несѫщъ.

Забѣл. За съставанье-то на бѫдѫще-то на глаголы отъ несвърш. видъ въ изъявително-то наклоненіе и за съставянье-то на съслагателно-то наклоненіе каза-

са по горѣ, както и за съставны-тѣ преминѫлы времена въ изъявително-то наклоненіе (§. 81. 1. 2.).

ГЛАВА V.

ЗА ПРИЧАСТІЕ-ТО.

§. 109. *Причастія-та сѫ думы*; които отъ ѥдна страна участвуватъ, по формы-тѣ и по значеніе-то си, въ глаголы-тѣ, отъ които происхождатъ, а отъ друга — въ прилагателны-тѣ имена, като що означаватъ (съ измѣняваны типове по родове, числа и падежи) дѣйствіе или състояніе принадлежаще на предметъ; за туй тѣ са-наричатъ *дѣйственны прилагателны*. За тѣхно-то участіе въ глаголы-тѣ, каза-са колко-то трѣба, а тукъ за участіе-то имъ въ прилагателны-тѣ имена, предлага са-ѥдинъ образъ за типическы-тѣ имъ измѣненія по родове, числа и падежи.

1. Пълна форма.

Ѥдинственно.

		мѫж.	*жен.*	*сред.*
и.	наст.	знаѧи -ѧй -ющїй	знаѧщиѧ	знаѧщеѥ
			зна́ющаѧ	-ющеє
з.		могꙑи -ій -ꙋ́щїй	могѫщиѧ	могѫщеѥ
			-ꙋ́щаѧ	-ꙋ́щеє
и.	непр.	знавꙑи -вшїй	знавъшиѧ	знавъшеѥ
			зна́вшаѧ	зна́вшеє
з.		могꙑи мо́гїй -гшїй	могъшиѧ	могъшеѥ
			мо́гшаѧ	мо́гшеє

род.	знаѭщааго -ющагѡ	знаѭщиꙗ -ющїѧ	сѫщо като въ мѫж. родъ
	могѫщѧго -гѹ́щагѡ	могѫщиꙗ -гѹ́щїѧ	
	знѧвъшааго -вшагѡ	знѧвъшиꙗ -вшїѧ	
	могъшѧаго -гщагѡ	могъшиꙗ -гшїѧ	

тый и другы-тѣ падежи скланятъ-са по образа ни́щїй въ прилагателны-тѣ; сѫщо и двойственно-то число и множественно-то неотмѣнно.

II. Усѣчена форма.

Ѥдинствено.

	мѫж.	*жен.*	*сред.*
и. з.	знаѧ -ѧ -ющъ	знаѭщи -ющи	знаѧ -ѧ
	могы могѹ́щъ	могѫщи -гѹ́щи	могы
	знѧвъ зна́вшъ	знавъши -вши	знѧвъ
	могъ мо́гшъ	могъши -гши	могъ
р.	знаѭщѧ -юща	знаѭщѧ -ющи	сѫщо като въ мѫж. родъ
	могѫщѧ -гѹ́ща	могѫщѧ -гѹ́щи	
	знавъшѧ -вша	знавъшѧ -вши	
	могъшѧ -гша	могъшѧ -гши	

другы-тѣ падежи и двойственно-то — по ни́щъ точно.

Множествено.

и. з.	знаѭще -ющіє	знаѭщѧ -ющи	знаѭщѧ -юща
	могѫще -гѹ́щє	могѫщѧ -гѹ́щи	могѫщѧ-гѹ́ща
	знавъше -вшє	знавъшѧ -вши	знавъшѧ -вша
	могъше мо́гшє	могъшѧ -гши	могъша -гша

р. знаѭщь -ющъ, могѫщь -гѹ̑щъ, знавъшь-вжъ могъшь -гшъ и другы-тѣ падежи неотмѣнно по ни́щи.

Забѣл. Въ древность-та дател. множ. съ усѣчена форма има — щемъ за мѫж. и сред. родъ, а за жен. — щамъ, и твор. ѥдин. за мѫж. и сред. родъ — щьмь.

Тъй и страдателны-тѣ причастія на: **мын-мый -мъ-мь**, **нын-нъ-тын-тъ** склонятъ-са правилно по пълна-та и усѣчена-та форма на твърдо-то склоненіе на прилагателны-тѣ.

ГЛАВА VI.

ЗА НАРѢЧІЕ-ТО.

§. 110. ***Нарѣчія-та***, както и въ новобългарскыя язык, поставять-са въ рѣчь-та при прилагателны имена, при глаголы и при сѫщи пакъ нарѣчія, за поточно-то имъ опредѣляванье. По значеніе-то си тѣ въ рѣчь-та са-употребяватъ трояко:

I. За да покажѫтъ обстоятелство на какво-да-е, по въпросы-тѣ: **кάкѡ? колижды? когдà? гдѣ̀?**

II. За да опредѣлѭтъ точность на нѣщо, по въпроса: **войстинꙋ ли?**

III. За опредѣляванье на качественна мѣрка, по вопроса: **въ какóй мѣрѣ?**

§. 111. Обстоятелственны-тѣ нарѣчія показватъ:

1. *Качество*, по въпроса: **кάкѡ?** или **какимъ ѻ҆́бразомъ?** напр. **тάкѡ, и҆нάкѡ, и҆нάче, дóбрѣ, злѣ̀, прάвѡ, и҆нάкѡ, кꙋ́пнѡ, вкꙋ́пѣ, рάвнѡ, напрáснѡ, нечάѧннѡ, скóрѡ, мéдленнѡ, нарóчнѡ, тꙋ́не, слάдкѡ-слάдцѣ, гóркѡ-гóрцѣ** и другы таквызи.

2. *Количество*, по въпросы тѣ: **коликѡ? колижды?** или **чάстѡ ли?** на прим. **толикѡ, є҆ликѡ, мάлѡ-и҆мάлѣ, мнóгѡ, є҆ди́ножды, двάжды, три́жды,**

вторицею, седмерицею мно́гажды (мъногаш'ди въ древность-та), мно́жицею, многокра́тнѡ, ча́стѡ, рѣ́дкѡ, ниединожды, николикѡ и другы таквызи.

3. *Време,* по въпросы-тѣ: *а)* когда̀? — нынѣ̀, дне́сь, вчера̀, заѹ́тра, всегда́, вынꙋ̀, дре́вле, внача́лѣ, давнѡ̀, присно, пре́жде, по́слѣ, никогда́ и другы таквызи. *б)* ѿколѣ? = ѿсе́лѣ, ѿто́лѣ, ѿне́лѣже, искони̇̀, ѿнынѣ̀, снача́ла, издѣ́тства и др. *в)* доко́лѣ? — дото́лѣ, до се́лѣ, до нынѣ̀ и другы.

При временны-тѣ нарѣчія са-спричитатъ и тѣзи, що показватъ: *начало* на дѣйствіе-то — ѹ҆жѐ, *продължаванье* — є҆щѐ, и *повторенію* — па́ки.

4. *Мѣсто* по въпросы-тѣ. *а)* гдѣ? — здѣ̀, та́мѡ, вездѣ̀, ѻ҆́ндѣ, и҆́ндѣ, внѣ̀, внꙋ́трь, горѣ̀, долѣ̀, дале́че, ни́зꙋ, и҆́ндѣ, нигдѣ̀ и др. *б)* ѿкꙋ́дꙋ? — ѿсю́дꙋ, ѿтꙋ́дꙋ, ѿѻнꙋ́дꙋ, ѿню́дꙋже, ѿвсю́дꙋ, свы́ше, сни́зꙋ, и҆звнѣ̀, и҆звнꙋ́трь, и҆здале́че, и др. *в)* ка́мы? — та́мѡ, а҆́мѡ, ѻ҆ва́мѡ, ѻ҆на́мѡ, во́нъ, сѣ́мѡ, а҆́мыже, ника́мѡ и друг. так.

§. 112. Нарѣчія, които опредѣляватъ точность на що-да-е, сѫ: *а) Вопросителны:* вскꙋ́ю? ѹ҆же́ли? неѹже́ли? *б) Утвърдителны:* є҆́й, воистинꙋ, то́чно, да́же. *в) Предположителны:* є҆да̀, є҆да́ли. *г) Отрицателны:* не, ни, ѿню́дъ. *д) Ограничителны:* то́кмѡ, то́лькѡ.

§. 113. Нарѣчія, що опредѣлявать качественнѫ мѣркѫ сѫ:

1. Що усилватъ утвърденье-то: — *а)* Въ положителна стъпень: ѕѣлѡ̀, весма̀, па́че, вельми̇̀, дово́лнѡ, наро́чнѡ. *б)* Въ сравнителна стъпень: ли́шше,

вѧщше, вы́ше, мно́жае, и҆злиха, несравне́ннѡ, сѹгѹ-бѡ, трегѹ́бѡ. *в)* Въ превъсходна стьпень: **на́й, все́, найпа́че.**

2. Що усилватъ отрицаніе-то: **ковсе́, совсѣмъ нима́лѡ, николи́кѡ, николи́же, не́же, не́жели.**

3. Що ослабятъ и ограничаватъ утвърденіе-то и отрицаніе-то: **є҆́ле, є҆два̀, не́гли, немно́гѡ, ѿча́сти, почтѝ.**

§. 114. Има нѣкои нарѣчія, които управляватъ падежи, и затуй са-смѣсватъ въ граммативы-тѣ съ предлозы-тѣ; таквызи сѫ: **сквозѣ̀, ра́звѣ, ми́мѡ, внѣ́, во́нъ, і҆верхѹ́, бли́зъ, па́че, пре́жде, кромѣ́, дѣлѧ. дѣ́ла, по́длѣ, вмѣ́стѡ, внѹ́трь, вслѣ́дъ, вскра́й, ѻ҆́крестъ, посредѣ̀, прѧ́мѡ, проти́вѹ, сѹпроти́вѹ сопроти́въ, междѹ̀.**

ГЛАВА VII.

ЗА ПРЕДЛОГА.

§. 115. *Предлозы-тѣ,* както и въ сегашнія ни юзыкъ, употребяватъ-са предъ другы-тѣ думы, отдѣлно или сложно, въ разны значенія.

а) Отдѣлно поставяны предъ имена и мѣстоименія, предлозы-тѣ спомагатъ на падежи-тѣ за да показватъ по-ясно отношенія-та между предметы-тѣ.

б) Сложены съ глаголы, показватъ направленіе-то или и доизвършанье-то на дѣйствіе-то имъ (вижь по *горѣ* §. 75. 1. 2. 3. Забѣл. 1.).

§. 116. Отъ предлозы-тѣ юдны сѫ въ употребеніе само сложны а другы — и отдѣлны, и сложны.

а) Само сложны сѫ: **вы-** = (**во, въ**), **па-** = (**по**), **пра-, про-, пре-, разъ-.**

б) И отдѣлны, и сложны сѫ: **ѹ҆**; до, съ и **со** = (de) или (cum), **отъ-ѿ, и҆зъ, къ и ко, възъ и возъ, безъ, при, чрезъ, ѿ, въ и во, на, подъ. надъ, предъ, по, за.**

ГЛАВА VIII.

ЗА СЪЮЗА.

§. 117. *Съюзы-тѣ* служѫтъ въ рѣчь-та или за съединяванье или за раздѣлянье на отдѣлны думы и на цѣлы предложенія, напр. **ꙗ҆́же слꙑ́шите и҆ ви́дите; а҆́зъ чита́ю, ты́ же спи́ши, ты́ ли є҆си́ грѧды́й, и҆лѝ и҆но́го ча́емъ?**

§. 118. Съюзы-тѣ по значеніе-то си бывать:

1. *Съединителны:* **и҆, не то́чїю — но и҆, не то́кмѡ — но и҆, при то́мъ, при се́мъ, дабы̀, та́кожде и҆, кромѣ̀ тогѡ̀ . . .**

2. *Раздѣлителны:* **и҆лѝ, ли, ли́бо, нѝ, нижѐ.**

3. *Противителны:* **а҆, же, ѹ҆бѡ — же** (μὲν δὲ), **но, ѻ҆дна́кѡ, ѻ҆ба́че.**

4. *Условны:* **а҆́ще — то, а҆́ще бы — то бы.**

5. *Послѣдователны:* **є҆гда̀ — тогда̀, когда̀, внегда̀.**

6. *Устѫпителны:* **понѐ, а҆́ще и҆ — ѻ҆ба́че, хотѧ̀-но.**

7. *Причинны:* **бо, и҆бо, занѐ, зане́же, поне́же.**

8. *Сравнителны:* ꙗ҆́кѡ — та́кѡ, та́кожде — а҆́ки ꙗ҆́коже — та́коже.

9. *Заключителны:* ѹ҆̀бо, про́чее, тѣ́мже.

Забѣл. Съюзнѫ силѫ иматъ и нѣкои мѣстоименія и нарѣчія: и҆́же - ꙗ҆́же - є҆́же, тили́къ - є҆ли́къ, тако́въ — ꙗ҆ко́въ, и҆дѣ́же, ѿню́дꙋже, є҆гда̀, внегда̀.

ГЛАВА IX.

ЗА МЕЖДОМЕТІѨ - ТО.

§. 119. ***Междометія*** сѫ нѣкои краткы простьі звукове: а҆̑, ѡ҆̑, ѹ҆̑, се́, ѿи́, є҆́й, ха, — и нѣкои сложны ѹ҆а̀, а҆ꙋ̀, хе́й, а҆́хъ, ѻ҆́хъ, ѹ҆вы̀, го́ре и другы нѣк., употребяваны въ рѣчь-та за показванье на внезапны чувствованія, подбудены отъ силны душевны страсти, като отъ радость, скърбь и проч. Но съ токвози значеніе нѣкога са-употребяватъ и: имена сѫщест. — бѣда̀! го́ре! —; мѣстоименіе — что̀! —; повелител. наклоненіе — слы́ши! зрѝ! да́ждь то бг҃ъ! —; нарѣчія — бла́го! бла́гѡже! ко́ль! —; частицы, чрезъ които са-съставятъ съслагателно-то и желателно-то наклоненія: да! ѡ҆̑ да! да бы! ѡ҆̑ да бы!

Забѣл. 1. Въ старобългарскыя юзыкъ са-срѣщатъ по-часто слѣдующи-тѣ междометія: ѹ҆вы́ мнѣ̀ гд҇и, гд҇и, ꙗ҆́кѡ ви́дѣхъ а҆́гг҇ела гд҇нѧ лице́мъ к҆ лицꙋ̀. Суд. VI. 22. — ѹ҆а̀ разорѧ́ѧй це́рковъ, и҆ тремѝ де́ньми, созида́ѧй ю҆̀. Марк. XV. 29. — го́ре ва́мъ насыще́нніи ны́нѣ . . . го́ре, є҆гда̀ до́брѣ рекꙋ́ть ва́мъ всѝ

человѣцы. Лук. VI. 25, 26. — **горе мнѣ, ꙗко исчезаетъ душа моꙗ надъ оубіенными.** Iерем. IV. 31. — **аще бо нечестивъ буду, лютѣ мнѣ.** Iов. X. 15. — **оу лютѣ мнѣ, понеже быхъ аки собираꙗй сламу на жатвѣ.** Мих. VII. 1. — **ѡ лютѣ мнѣ! ѡ лютѣ мнѣ! ꙗкоприложи гдь трудъ к' болѣзни моей.** Iерем. XLV. 3.

Въ Изборника 1073 год. и въ Іоанна Лѣствичника XII. в. срѣща-са междометію-то **оухъ**; тъй нарѣдко са-види въ стары-тѣ актове и междометію-то **охъ**. И юдно-то и друго-то съотвѣтствуватъ на междометію-то **лютѣ мнѣ!**

— **слышите нынѣ глющіи.** Iак. IV. 13. — **пріидите нынѣ богатіи.** Мат. V. 1. (age, ecce, ἄγε). — Въ древность-та са-нахожда — **и колѣ**.

— **се бо цртвіе бжіе внутрь васъ есть.** Лук. XVII. 21. **и рекутъ, се здѣ, или, се ондѣ.** Мат. стр. 23.

— **да будутъ милости велйкагѡ бга... ѡ да бысте малѡ потерпѣли безумію моему.*** 2. Кринө. XI. 1. **да бы исправилиса пүтіе мои.** Псал. CXVIII. 6: **ѡ дабы ѿсѣчени были развращающіи васъ.** Галат. V. 12.

Забѣл. 2. Въ неизмѣняваны-тѣ части древньо-то правописаніе не са-помѣсти, като що може и то лесно да са-въобрази отъ щото са-каза и за него въ измѣняваны-тѣ части.

ПРИТУРКА

на

ПЬРВА-ТА ЧАСТЬ.

ЗА ПРОИЗВОДСТВО-ТО ИЛИ ОБРАЗОВАНЬЕ-ТО НА ДУМЫ-ТѢ.

§. 120. Образованье-то на думы-тѣ съдържава: — *а)* производство на думы-тѣ отъ тѣхны-тѣ корени, или на юдна дума отъ друга, — *б)* слаганье-то на думы-тѣ. По пьрво-то са-ювятъ думы-тѣ ***пьрвообразны*** и ***производны*** (§. 11.), а по второ — ***просты*** и ***сложны*** (§. 12.).

а) Производство на думы-тѣ.

§. 121. Корени-тѣ на думы-тѣ въ старобългарскыя юзыкъ, както и въ сегашнія ни, раздѣлятъ-са на: 1. ***знаменателны*** или ***глаголны***, изъ които са-образоватъ сичкы-тѣ знаменателны части на рѣчьта (отъ — **пи, жив, цѣл, оум, дѫг** происхождатъ — **пити, жити - живъ - живыій, цѣлъ - цѣлити - цѣлѣти, оумъ - оуменъ - оумный - оумѣти, недѫгъ -недѫжьнъ**) и 2. ***служебны*** или ***мѣстоименны***, отъ които са-производатъ служебны-тѣ части нарѣчьта, като: мѣстоименія, съюзы, предлозы и нѣкои отъ нарѣчія-та — (отъ **къ, чь, дѥ** производатъ-са: **кьто, чьто, ѩкъ, дъва**).

§. 122. Корени-тѣ на старобългарскыя юзыкъ, както и у насъ сега, иматъ отъ юдна до четыри буквы, и по туй тѣ са-раздѣлятъ на три разредбы:

а) на корени отъ юдна гласна, или отъ юдна съгласна съсъ гласна: **и, оу, о, тъ, сь, кл, кы;**

б) на корени отъ двѣ съгласны съ юдна гласна: **кид, пид, нес, тек, лег,**

и *в)* на корени отъ три или четыри съгласны съ юдна гласна: **дрем(ати), лоб(зати), сквоз(ѣ), строп(ъ).** Подробнo изброяванье на корени-тѣ нахожда-са въ граматика-та на Добровскы и въ „Radices Linguae Slovenicae veteris dialecti.“ Миклошича.

§. 123. Образованье-то на глаголы-тѣ отъ кореня имъ става, както и въ новобългарскыя ни юзыкъ. като са-прилагатъ глаголны-тѣ формы при глаголныя корень или направо т. е. безъ помощь-та на гласна **да(ти), нес(ти),** или посредственно, съ помощь-та на гласна **пис(а)ти;** сѫщи-тѣ производственны буквы: **а, ıа, и, ѣ, нѫ-нѹ, ова,** употребяватъ-са и при производство-то на глаголы отъ корени-тѣ на другы думы — и съсъ сѫщи-тѣ отличителны означенія.

зовѫ (зъв(ати)	**оум**	**оумѣти**	*умѣѭ*
сѣѭ сѣ(ıати)	**доух**	**доунѫти**	*духнѫ*
годѭ оу)год(ити)	**соух**	**сѹхнѹти**	*съхнѫ*
говѣѭ гов(ѣти)	**мил**	**миловати**	*милвамъ*
гърмѭ гръм(ѣти)	**рад**	**радоватиса**	*радвам-са*

§. 124. Образованье-то на сѫществителны-тѣ имена отъ корени-тѣ имъ става, като са-притури при кореня имъ третьелично-то мѣстоимѣніє, коeто въ този случай за мѫжкыя родъ, освень въ форма-та си -й — ювява-са и видъ на **ъ** и **ь**, въ жен. родъ — **а** и **ıа**, въ сред.

родъ — ѥ и о: ра́й, зно́й, до́мъ, го́сть, вода̀, ба́нѫ=нꙗ, мо́рє, [сєло̀.

А производство-то на сѫществителны не отъ кореня имъ, но отъ другы части нарѣчь-та, става и чрезъ притурка-та на разны производственны, или и спомагателны буквы и слогове, като: ар, тыр, тєл, єн, ик, ил, ал, ств, иџ, ын, ост, от, тв, и другы, които и въ сегашнія ни юзыкъ, поставены между кореня и третьелично-то мѣстоименію, показватъ по тънко характера на изрекваното понятію: ры́б(ар)ь, па́с(тыр)ь, зри́(тєл)ь, грѣш(єн)ъ, грѣш(ник)ъ, свѣ(ти́л)о, свѣт(и́л-ник)ъ, забр(а́л)о, ца́р(ств)о, събор(иџ)є свѧт(ы́н)ѧ, ю̑н(ост)ь, добр(о́т)а же́р(тв)а. Но тѣзи, тъй съставяны спомагателны окончанія, ако и назначаваны отъ нѣкои, че определяватъ особито значеніе на понятію-то, вынагы не са-сбжждатъ въ своѭ-то опредѣленію: нерѣдко юдны и тѣзи окончанія са-ювяватъ и въ думы, що означаватъ лице или вещь, и въ думы, що означаватъ отвлеченно понятію, напр. рабы́нѧ и свѧты́нѧ, пѹсты́нѧ и кнѧги́нѧ, слѹ́хъ и послѹ́хъ, сы́рота и простота̀, жрєбє́цъ и вѣнє́цъ, конє́цъ и близнє́цъ, въстокъ и о̑трокъ.

§. 125. Образованье-то на прилагателны-тѣ извършва-са, както и на сѫществителны-тѣ, т. е., като са-притури при корень-тъ третьелично-то мѣстоименію, или и чрезъ внасянье-то на спомагателны буквы: но́вый-но́въ, вє́лїй, пра́вый - пра́въ - (правда сѫщест.) - правьдьнъи, (грѣхъ) грѣ́шный.

Спомагателны или производственны буквы при старобългарскы-тѣ прилагателны са-виждатъ тѣзи юдинадесеть — н, в, м, н, л, р, к, т, ш, ч, џ —, кои-

то сж и при новобългарскы-тѣ; сѣка отъ тѣхъ, както и у насъ, придаватъ различны тънкы отчьртанія въ значеніе-то на прилагателно-то: тъй напримѣръ: **страхлйвый (страх), страшный, страшенъ; гнилый (гни), лѣнивый (лѣн), блѣдавый (блѣд), рогатый (рог), конскій (кон), сѫдебенъ - сѫдебный (сѫд), днешній (дьн), щедрый (щед), крѣпкій (крѣп), ловчій (лов), вѣщій (вѣд).**

Образованье-то на прилагателны-тѣ изобщо е много по-опредѣлено, нежели образованье-то на сжществителны-тѣ: сичкы-тѣ тѣхны окончанія може да са-пріемнжтъ или 1. *за мѣстоименны* — **новъ - новый, крѣпъкъ, сладъкъ, дрѣзкъ**, или 2. за *падежны:* **Архнереовъ, (оударь раба Архнереовл)**, или 3. за *причастны* — **неклюунмын (неклюунмааго раба въкрьзѣте въ тьмж кромѣшнжѭ), здрѣлын -лъ-(здрѣти), гнилын -лъ (гнити).**

Забѣлѣжка. Отъ образованье-то на сжществителны-тѣ и повече на прилагателны-тѣ имена отъ кореня имъ и отъ притурка-та въ края имъ на древньето третьелично мѣстоименіе — **и, ıа, ıе,** — съ членно значеніе, види-са да води порѣкло-то си и въ новобългарскыя ни языкъ членъ-тъ — *тъ* или *а* за мжжк. родъ, *та* за женскыя, *то* за среднія въ единст. число, и — *тѣ* за мжжк. и женс. родъ, *та* за средн. родъ въ множест. число. Каза-са въ §. 63. Забѣл. 2., че древньето опредѣлително мѣстоименіе — **тъ, та, то** — застжпило мѣсто-то на третьелично-то мѣстоименіе — **и, ıа, ıе** — йоще въ сама-та древность: но и у насъ сега то сжщо мѣстоименіе са-употребява за третьелично въ именителны-тѣ единственны падежи — *той, тя, то,*

— и въ множест. — *тѣ, тѣхъ, тѣмъ* и за три-тѣ рода. Отъ туй произлѣзва, че, както въ древность-та форма та — **и, ꙗ, ѥ** — пріюла употребеніѥ въ края на прилагателны-тѣ имена, като за членъ, за да бы тѣ са-различавали, кога означаватъ опредѣленѫ идеѭ (вижь §. 38. Забѣл. 1. и §. 168. *г.*), тъй и сега у насъ употребявано-то третьелично мѣстоименіѥ въ усѣчена-та си форма — *тъ, та, то, тѣ, та* — застѫпило членно-то мѣсто на древнье-то — **и, ꙗ, ѥ,** не само слѣдъ прилагателны, но и слѣдъ сѫществителны имена, наприм. вмѣсто **новыи, новаꙗ, новоѥ** сега употребявамы *новый -тъ, нова-та, ново-то.* Но тукъ са-види, че туй замѣстянье са-оправдава напълно само за женск. и среднїй родъ, а колко-то за мѫжкыя — не напълно.

Въ мѫжкыя родъ замѣстянье-то на форма-та — *тъ* вмѣсто древня-та — **и** — не са-види напълно оправдавано, защото при произношеніѥ-то и въ края на сѫществителны-тѣ и повече на прилагателны-тѣ имена срѣща-са не малко затрудненіѥ *(плетъ-тъ, царь-тъ, репей-тъ, правый-тъ, синїй-тъ).* Отъ друга страна пѫкъ, като гледамы, че, за улесненіѥ на туй затрудненіѥ, ѥзыкъ-тъ ѥстественно вкарва предъ — *тъ*- звука — *а* — (както са и пише отъ нѣкои наши учены: *плетъ-атъ, царь-атъ, репей-атъ, правый-атъ, синїй-атъ)* и — че този звукъ самичькъ и безъ форма-та — *тъ* — твърдѣ достатъчно изреква членнѫ-тѫ идеѭ доро съ голѣма гладкость и леснина въ изговарянье-то *(плета, царя, репея, правыя, синия),* отъ туй са-дава намъ поводъ да помыслимъ: — 1. че сѫща-та свойственна на ѥзыка ни членна форма за мѫжкыя родъ въ ѥдинственно-то число не са-по-

казва да ю — *тъ,* като насилственно употребявана само по аналогія на формы-тѣ — *та, то;* 2. че языкъ-тъ ни види-са да ю задържалъ за този родъ древнѫ-тѫ формѫ — и (й), употребяванѫ сега частно въ нѣкои изрекванья (*новый завѣтъ*, *древній міръ* и друг.), а изобщо усилванѫ въ по-отворена-та и по пълногласна — *а* — или въ йотирована-та й — ꙗ = *я* (вижь §. 13, стран. 23, забѣл.); 3. че употребеніе-то на тъзи усилвана членна форма юзыкъ-тъ изисква — на — *а* — слѣно съ окончаніе-то — ъ — въ сѫществителны имена, на ꙗ = *я* тоже слѣно въ края на сѫществителны съ окончаніе — й или ь, — а въ края на прилагателны съ форма — ый ій — само усилвана древня-та — и (й) — въ ꙗ = я: (*стола, славея, царя, правыя, днешнія*).

При сичко туй, при общеупотребявана-та днесь въ писменность-та ни членна форма — *тъ* или *атъ*, явно са-види, че ный употребявамы двоюнъ и троюнъ член, наприм.: *новый-тъ*, *днешній-тъ*, тукъ сѫ два члена: древня-та форма — и (й) — и насилственно употребявана-та — *тъ;* също въ употребеніе-то — *плодъ-атъ*, *пастырь-атъ*, *славей-атъ* — пишѫтъ-са два члена: усилена-та древня форма — и (й) въ — *а* — и на сила употребявана-та — *тъ;* а въ употребеніе-то — *новый-атъ*, *синій-атъ* — стоѭтъ три члена: древня-та форма — и (й) —, усилена-та й — *а* — и насилственно употребявана-та — *тъ*. Отъ туй таквози разно игранье на тъзи членна форма въ днешня-та ни писменность ражда-са за наши-тѣ учены въпросъ — „Кое отъ двѣ-тѣ прилича да ю по-свойственно за употребеніе въ пишимыя ни юзыкъ: двоюнъ и троюнъ

ли членъ съ затрудненіе въ изговарянье-то, или само единъ, който самичькъ достатъчно изреква членнѫ-тѫ идеѫ, доро и съ голѣма гладкость и безъ никакво затрудненіе въ изговарянье-то?“

Въ този-си мой трудъ азъ само съобщавамъ на наши-тѣ учены туй свое мнѣніе, безъ да го приспособѭ на дѣло, (освень въ косвенны-тѣ надежи) съ намѣреніе да бы сѣкый отъ тѣхъ го зелъ въ разсѫжданье и тъй да бы съгласно са-рѣшилъ предлаганый-тъ имъ въпросъ.

Сѫщо мыслѭ и за употребеніе-то на членна-та форма — *тѣ* — за мѫжк. и женскый родъ въ множест. число да е по-свойственно на езыка ни, нежели употребявана-та отъ *Пловдивска-та школа* — *ти*, *ты*, — съ разлика на родове-тѣ по старо-то правописаніе, което съвсѣмъ не съотвѣтствува на днешнье-то ни произношеніе въ окончанія-та (вижь §. 20, стран. 31, забѣл. 2., споредъ което приличало бы и за два-та рода по-добрѣ да са-употребява — *ты)*. Че форма-та — *тѣ* по-прилича да е двойственна на езыка ни, подтвьрдьва-са отъ слѣдующи-тѣ: 1. дѣто тя объема и двѣ-тѣ обширно употребяваны въ езыка ни произношенія — *те* и *тя* — (вижь §. 135. забѣл. 2.): *орачи-тѣ*, *ризы-тѣ*, вм. *орачи-те, ризы-те* или *орачи-тя*, *ризы-тя;* 2. дѣто езыкь-тъ ни употребява третьелично-то мѣстоименіе (що е сѫщій-тъ членъ) въ множест. число — *тѣ, тѣхъ*, *тѣмъ* и за три-тѣ рода, а не — *ти, тихъ, тимъ*, нити — *ты*, *тыхъ*, *тымъ: тѣ додохѫ*, *тѣмъ казахъ*, *за тѣхъ говорѭтъ;* 3. дѣто тъзи форма -**тъ**, **та**, **то** — и въ сама-та древность има въ окончанія-та си свойственно употребеніе-то на гласна-та **ѣ**, ако и неправилно (вижь §. 66, стран. 86, и §. 44, 2, стран. 69): **тѣмъ**, **тѣхъ**, **тѣмь**, **тѣми**.

§. 126. За образованье-то на сравнителны-тѣ стъпени са-каза въ (§. 46, 47, 48, 49, 50).

§. 127. Образованье-то на просто числителнытѣ първоначални десеть юдинични става, както и у насъ сега: въ тѣхъ сѫщо при кореня са-придаватъ или мѣстоименны окончанія: **дъва два, четыре**, или са вставятъ и производственны-тѣ буквы: **и, м, т: юдинъ, седмь, осмь, пать, девать, десать**. Производстенны-тѣ **м** и **т** Павскый остроумно признава за останѫлы въ славенскыя юзыкъ бѣлѣзы отъ превъсходна стъпень на сродны-тѣ съ него юзыци: латин. — timus, simus, грьц. — τατος — thamas санскрит.

Образованье-то на редовны-тѣ числит. извършаса сѫщо, както и въ новобългарскыя ни юзыкъ, чрезъ прилаганье-то на третьелично-то мѣстоименіе — **и, ꙗ, ю: третїй, патыи седмыи**.

Забѣл. Въ редовны-тѣ числителны са-нахождатъ на превъсходна стъпень бѣлѣзы: **м, т, освенъ въ — вторыи** —, коюто въ производственна-та буква спазило бѣлѣгъ на сравн. стъпень — τερος — грьц. tharas — санскрит.

§. 128. Въ образованье-то на старобългарскытѣ първообразны мѣстоименія служѫтъ сѫщи-тѣ корени, които сѫ и у насъ (**мъ, аз, к, ск, и, тъ, ек, с, ов, ни, сам**). Тъй и въ производны-тѣ мѣстоименія са-виждатъ, както въ старобългарскыя, тъй и въ сегашнія ни юзыкъ сѫщи-тѣ производствены буквы; **и, ак, ов, лик: си, ꙗкыи, таковыи, селикъ = толикъ**.

§. 129. Нарѣчія-та въ образованіе-то си или състоѭтъ изъ чисты корени (**оу-же, не-же, да-же ны-нѣ**).

или изъ падежи на сѫществителны, прилагателны, мѣстоименія и проч.: **горѣ** (предл. пад. отъ **гора**), **горько** (вин. пад. сред. р. отъ **горькъ**), **лютѣ** (предл. пад. отъ **лютъ**), **легъко, зълѣ, вьсеждє = вєздѣ, вєльми, мъногашьди, дважды, трижьди, тоу** (отъ **тъ**).

Забѣл. 1. По производство-то си нарѣчія-та саювяватъ производны: — *а)* Отъ сѫщест. имена: **долꙋ, низꙋ, верхꙋ, горѣ, оутрѣ, днєсь** и друг. *б)* Отъ прилагателны: **правѡ, малѡ, многѡ, ѕѣлѡ, частѡ, долгѡ, кꙋпнѡ, присно, оудобѣє, оунє, вышє, лишшє, римски -кы, плотски -кы, божєски -кы** и друг. *в)* Отъ числителны имена: **єдиножды, дважды, двоꙗкѡ, троꙗкѡ, двакраты, трикраты, пѧтькратъ, стократъ, єдиною, вторицєю, сєдмерицєю сторицєю** и друг. *г)* Отъ мѣстоименія: **тоу, ондѣ, онꙋдѣ, индѣ, сицє, толицѣ, колижды, всѧкѡ, всѧчєскы** и друг.

Забѣл. 2. Въ сегашнія ни языкъ има нарѣчія и отъ глаголы производны: ***мълкомъ, клекомъ, тропомъ, тичеткомъ*** и ***тичешката, мълчешката***, и ***тичещецъ, прѣпущецъ, бѣжащецъ*** и другы.

б) Слаганье на думы-тѣ.

§. 130. Старобългарскый-тъ языкъ, както и сегашній-тъ ни, прави слаганье-то на думы-тѣ — *а)* чрезъ съюдинителны-тѣ гласны **о, є**: **иноплємєньникъ, столпотворєніє, законооучитєль, богомолєцъ морєходєцъ, лъжєсъвѣдѣтєль**, — и *б)* безъ тѣзи съюдинителны гласны, коeто ю свойственно на языка въ древ. *періодъ,* а въ новыя — твърдѣ рѣдко опазено: **братъ-**

сестръ, пѫтьшьствие, вьсьмиръ, братоучадъ домѹ-владыка.

Забѣл. Въ слаганье-то на думы-тѣ, употребяванье-то на твърда-та о или на мека-та є завыси отъ твърдо-то или меко окончаніе на предидѫща-та дума.

§. 131. Слаганье-то на думы-тѣ по отношеніе-то имъ юдна къмъ друга быва — *а) опредѣлително,* кога юдна-та часть отъ сложна-та дума са-относя къмто друга-та, като опредѣленіе: **дльго трьпѣние, сладострастіе,** — и *б) допълнително,* кога юдна-та часть отъ сложна-та дума са-относя къмто друга-та, като допълненіе или като обстоятелственна дума: **зъ-лодѣи, маломоштъ, боголюбецъ, многоцѣньныи, страстотерпецъ, чоудотворьць, злословити, мимоходити.**

ЧАСТЬ ВТОРА.

ЗА ПРАВОПИСАНІЕ-ТО.

§. 132. Тукъ са-излагатъ правила: — I. за употребеніе-то на буквы-тѣ, II. за съкратителны-тѣ знакове или титлы-тѣ и за надстрочны-тѣ знакове и III. за строчны-тѣ или препьвателны-тѣ знакове.

I. УПОТРЕБЕНІЕ НА БУКВЫ-ТѢ.

§. 133. Нѣколко правила отъ правописаніе-то вече са-изложихх въ введеніе-то (§. 3. 4. 5. 6. 7. 8.) и въ предварителны-тѣ познанія на словопроизводство-

то (§. 12. 13. 14. 15. 16.); за туй тукъ ще са-каже само за онѣзи буквы, за употребеніе-то на които не ѥ казано.

§. 134. Съ твърда-та гласна **а** са-наченватъ не много старобългарскы думы: **а̂, ӑкїѥ, ӑщє, акы, ӑзъ, ӑмѡ**. Въ среда-та и въ края на думы-тѣ послѣ **ж, ц, ч, ш, щ** тя са-замѣнувала въ древность-та съ мека-та **ѩ**. Но нахожда-са по нѣкадѣ употребеніе-то на **а** вм. **ѩ** и наопако: **ӑмо** и **ѩмо**, **ӑзъ** и **ѩзъ**, **оу҆жа** и **оужѩ**. Има ѭ удвоенѫ въ нѣкои чужды думы — **Ѧ҆враа́мъ, Ӣсаа́къ, Ѧ҆аро́нъ**.

§. 135. Гласна-та — **ѥ - ѥ - є** — ѥ ѥдна и тъзи буква. Тя ѥ собственно мека гласна, защото са-поставя срѣщо твърда-та **о**. А дѣто са-показва съ твърдо произношеніе въ среда-та и въ края на думы-тѣ, съдружавана съ съгласна, то не происхожда отъ нея сама, но отъ съгласны-тѣ слѣдъ които слѣдува: за туй въ древность-та въ този случай са-пишала **є**, което и до новыя періодъ са-опазило. Меко-то й произношеніе, въ начало-то на думы и кога ѥ слѣдъ друга гласна, пишало-са въ древность-та йотировано -**ѥ** **оучєниѥ, ѥси**. После ї-то за краткость, было отхвърлено, но звукъ-тъ му сѐ си осталу въ произношеніе-то. За туй твърдо и меко произношеніе на гласна-та -**ѥ**, **ѥ́** — слѣдъ време грамматици-тѣ измыслили и третьето нейно начъртаванье **є**, и тъй въ нов. періодъ като останѫли въ употребеніе тѣзи два почърка — **є, ѥ**, на първыя дали мѣсто въ начало-то на думы-тѣ, а на послѣднія въ среда-та и въ края имъ: **є̆млєтє, вєлїє. є̆смь**. Постъпенно послѣ начели да пишѫтъ **є** и въ

средни слогове на думы тѣ, кога трѣбало да различжтъ падежи на множест. число отъ сходны съ тѣхъ юдинственны падежи, напр.: родител. множес. царе́мъ отъ именит. юдинств. ца́ремъ; дател. множ. мытаре́мъ отъ творит. юдин. мытаре́мъ; именит., винит. и зват. множ. зна́менїѧ отъ родит. юдинст. зна́менїѧ, тъй и другы.

§. 136. Буква-та ѣ ю съставена изъ ї и е, и са различава отъ дирня-та е съ туй само, дѣто тя никога не са-нахожда въ начало-то на думы, освень въ глагола ѣздити, въ производны-тѣ му — ѣжде́нїе и въ древность-та по нѣкадѣ у глагола-ѣсти вм. ꙗсти. Слѣдователно правилно-то употребенїю на буква-та ѣ трѣба да са-разглѣдва, относително към буква-та е, кога ю съдружена съ съгласна въ среда-та и въ края на думы-тѣ. Въ този случай буква-та е произнося-са малко твърдичко и като че бы нѣмала въ нея намѣса гласна-та ї, а буква-та ѣ никога не изгубва своюто меко и йотировано произношенїю; туй различїю между имъ происхожда не отъ тѣхъ самы, но отъ съгласны-тѣ слѣдъ които тѣ слѣдватъ. И тъй трѣба да са-обръща особито вниманїю, слѣдъ кои съгласны може да бжде мека-та гласна ѣ, и слѣдъ кои тя не трѣба да ю, а са-поставя твърда-та е; ѣ са-нахожда: слѣдъ усненны-тѣ — в, б, п, м: вѣ́къ. бѣ́гъ, пѣ́на, мѣ́ра, — юзычны-тѣ — д, т, л, н, р: дѣ́лъ, тѣ́ло, лѣ́то, нѣмъ, рѣши́ти, — зжбны-тѣ — з-ѕ, с, ц: зѣ́ница, ѕѣло̀, сѣ́мѧ, цѣ́на: но зжбны-тѣ: ж, ш, щ, ч, и гърляны-тѣ: г, к, х не допущатъ ѣ слѣдъ себе-си, освень названїю-то на буква-та -х, писано хѣ́ръ.

Забѣл. 1. Въ русскыя юзыкъ понеже на края въ дател. и предлож. юдинственны падежи слѣдъ сѣка съ-

гласна са-пише **ѣ**; то отъ туй са-вкарали понѣкадѣ изъ св. книгы руссизмы, като напр: **ржѣ** (отъ **ржѫ**) вм. **ржи**; сѫщо са-нахожда въ Библія-та — **двѣ мелющѣ** вм. **мелющи**.

Забѣл. 2. Въ новобългарскыя ни ієзыкъ са употребява ієдинъ почеркъ на гласна-та -**є**, съ сѫщо-то меко и по-твърдичко произношеніє споредъ показаны-тѣ случаи, но по-добрѣ бы было за меко-то й произношеніє да са-употребява древня-та йотирована **ѥ**. — Колко-то за произношеніє-то на гласна-та **ѣ** сега у насъ, тя има двояко произношеніє — като **ѥ** и като **ꙗ**; като **ѥ** —, кога въ слѣдующія слѣдъ нея слогъ стои мека гласна или и твърда съчетана съ ієдна отъ зѫбны-тѣ: **ж**, **ц**, **ч**, **ш**, **щ**: *вѣренъ*, *сѣѫк*, *прецѣждамъ*, *вѣчность*, *съгрѣшавамъ*, *посрѣщамъ*; като **ꙗ** — кога въ слѣднія слѣдъ нея слогъ стои твърда гласна: *вѣра*, *грыхъ*, *бѣлъ*, *бѣла*, *бѣло*, *млѣко*.

§. 137. Отъ гласны-тѣ — **и**, **ї** — първа-та са-предпочитала въ древность-та; тя са-употребявала комахай сѣкадѣ, и тамъ, дѣто въ нов. періодъ ю писано **и**, тамъ, дѣто ю **ї** или **й**: **не вѣсте ли господние мои, ꙗко азъ на нашеи земи славенъ сы племенемъ, на посорищте мирьное тоуллхъ**. Супр. р. 46. А буква-та -**ї** съ двѣ точкы или безъ тѣхъ срѣща-са твърдѣ рѣдко, и то както са-види, само за тѣснота-та на помѣстянье-то: **ієдинѣхъ, днії изъѫди, сні, прнїмъшь**. Само въ грьц. думы съ йота, нѣкога пишяли,-види-са, не по тѣснота-та на помѣстянье-то, но съзнателно, съ желаніє да задържѫтъ сходство-то на старобългарско-то писмо съ грьцко-то: **Інсъ** (Ἰησοῦς).

Въ новыя періодъ и стои: — 1. въ начало-то на старобългарскы думы: и̑, и̑, и̑же, и̑нъ, и̑стина; 2) слѣдъ сѣка гласна, и тогави, ако има надъ себе-си краткыя знакъ (˘), произнося-са кратко, слѣно съ предня-та й гласна: велїй, мо́й, зно́й. А ї стой: — 1. въ чужды думы: Ї́акѡвъ, ї̆долъ, Ї́рмо́съ, Ї́ере́й, крі́нъ; 2. старобълг. думы предъ гласна: кї́ю́, спасе́нїе и друг.

Забѣл. отъ туй правило са-исключаватъ: — мі́ръ = вселе́нная, за различію отъ ми́ръ = тишина̀, и сложны-тѣ съ предлога при думы: прие́млю, приѡбща́ю. Въ глагола и̑ти́, кѫга-са слага съ предлозы-тѣ — и̑зъ, во́зъ и-та са-слива съ предидѫща-та предложна-ъ въ ы: и̑зы́ти, взы́ти, само въ нов. періодъ.

§. 138. Между буквы-тѣ о и ѡ сѫщо пьрва-та была предпочитана въ употребеніе-то си въ древность-та, а дырня-та са-употребявала само въ собственны имена и междометія, — и то не вынѫгы —: Иѡанъ, Соломнъ, Арѡнъ, Өоѡдѡръ, Іѡснфъ, слышите ѡ боголюбьци, чьстно и благо послоушание. Суп. р. 40.

А въ новыя періодъ о стои повечето въ начало-то, въ среда-та, и въ края на старобълг. думы, съ разлика въ начало-то съ форма о: о̆лово; пѫкъ ѡ стои: — 1. въ чужды думы, писаны по грьцкы съ нея: Ї́акѡвъ; 2. въ нредлозы-тѣ: — ѡ̑, ѡ̑бъ, ѿ и въ сложны-тѣ съ тѣхъ думы, освень думы-тѣ: о̆крестъ, о̆би́чай, о̆де́жда, о̆бласть, о̆блакъ, о̆бразъ; 4. не рѣдко въ начало-то на думы-тѣ: ѡ̆гнь, ѡ̆цетъ, ѡ̆нъ — но по-правилно е да стои тамъ буква-

та — о; 4. въ междометіе-то и кога то е положено предъ звател. падежь; ѿ дабы..., ѡ Гдн; 5. въ множест. падежи за различіе отъ сходны-тѣ имъ единственни или на сѫща-та дума или на друга, еднакво писана: родител. множ. — **вѡинъ, ѻтрѡкъ, сѡтъ** (отъ стò), а именит. един. — **вóинъ, ѻтрокъ, сóтъ** (медъ); дател. множ. — **рабѡмъ, лѣтѡмъ**, а твор. единст. — **рабóмъ, лѣтомъ**; именит. вин. и зв. множ. жен. р. **-нѡвы**, а родит. един. **-нóвы**; имен. вин. и зв. множ. сред. р. **-мнѡга**, а родит. един. мѫж. и сред. р. и имен. и зв. един. жен. р. **-мнóга**, тъй и имен. множ. — **глагѡли**, а повелит. наклоненіе — **глагóли**; 6. въ родит. единств. падежь на мѣстоименія и прилагателны имена, за различіе отъ винителныя имъ: — **ѹзрѣ̀ е҆гò ѻ҆тéцъ е҆гѡ̀, возлю́бнши бли́жнѧго твое҆гò ѿ всегѡ̀ се́рдца твое҆гѡ̀**; 7. въ нарѣчія-та — **мáлѡ, чáстѡ дóлгѡ** и друг. за различіе отъ прилагателны-тѣ имъ сред. родъ имена: **мáло, чáсто, дóлго**; 8. въ грьцка-та дума — **ѻ ѿн** (ὁ ὤν) = **сый**, що са-исписва въ Спасителева образъ.

§. 139. **Оу** и **ѹ** сѫ една и тъзи буква; тѣ са-различаватъ между-си по начьртаніе-то и по орѳографическо-то си употребеніе само въ новыя періодъ, а въ най-древнія сѣкадѣ лежи **оу**. Въ нов. періодъ **оу** лежи само въ начало-то на думы-тѣ, а **ѹ** — въ среда-та и въ края имъ: **ѹкрѹгъ, ѹчѹ**.

§. 140. **Ю** йоще отъ сама-та древность доро и до сега стои въ начало-то, въ среда-та и въ края на думы-тѣ: **юность, прѣѵюденъ, лицю, любóвь, вы́шню**; а само въ новыя пер. тя по вліяніе-то на рус-

сизма занела мѣсто-то и на древни-тѣ йотированы ѭ и ѩ: вóлєю, знáю, знáющи вм. волєѭ, знаѭ, знаѭщи.

§. 141. Буквы-тѣ: ъ, ь, ы-ы никога не са-нахождатъ въ начало-то на думы-тѣ; отъ тѣхъ за — ы-ы са-каза въ (§. 8—2.), а за — ъ и ь са-излага тукъ — 1. употребеніе-то имъ въ края на думы-тѣ, 2. употребеніе-то имъ въ среда-та на думы-тѣ.

1. При употребеніе-то на твърда-та ъ и мека-та ь, въ края на думы-тѣ слѣдъ окончателны-тѣ имъ съгласны за опредѣлянье на тѣхно-то твърдо или меко произношеніе, трѣба, споредъ коренно-то правило на старобългарско-то правописаніе, да са-нахожда ъ слѣдъ гърляны-тѣ: г, к, х, а ь — слѣдъ зѫбны-тѣ: ж, ц, ч, ш, щ. Но туй, приличало бы слѣдъ гърляны-тѣ на сѣкадѣ да стои твърда-та — ы-ы, а не -и, а слѣдъ зѫбны-тѣ на сѣкадѣ да стои мека-та -и и другы-тѣ мекы гласны: є, ю; ѩ, а не твърды-тѣ: ы, о, оу, а. Въ древнія періодъ ъ и ы слѣдъ гърляны-тѣ строго са-упазены, а ь и другы-тѣ мекы гласны слѣдъ речены-тѣ зѫбны, виждатъ-са непостоюнны по сичкы-тѣ періоды на юзыка, най-много въ новыя (вижь по-горѣ §. 26, забѣл. 2, — §. 40, забѣл. 2, — §. 28, 29, 30 и 43.). Въ новыя періодъ колко-то твърда-та — ъ упазена ю слѣдъ г, к, х; но — ы слѣдъ тѣхъ по вліяніе-то на руссизма неправилно ю замѣнена съ — ї ил и: блáгъ, вєлúкъ, тúхъ; благíй, вєлúкїй, тúхїй, блáги, вєлúки, тúхи; тъй и напротивъ и слѣдъ ц ю замѣнна съ ы: крѣ́пцы, чєловѣ́цы.

Съ другы-тѣ съгласны съчетаваны ъ и ь, въ края на думы-тѣ, опазены сѫ въ употребеніе-то си по сич-

кы-тѣ періоды, по разно-то значеніе на думы-тѣ: **ꙗ̆дъ** (отрова), **ꙗ̆дь** (ѣденье); **ме́дъ, мѣ́дь; пѧть — пло́ть, ѡ̑пло́тъ** *(плетъ)*; **ꙗ̑ръ, ꙗ̆рь; кро́въ, кро́вь — кръвь; ле́нъ, лѣ́нь; пе́рстъ, пе́рсть** и другы.

2. Употребеніе-то на тѣзи съгласны **ъ** и **ь** въ среда-та на думы-тѣ е исключително свойственно на языка въ древнія му періодъ, освенъ дѣто само мека-та **ь** санахожда твърдѣ рѣдко опазена отъ древность-та и въ новыя пер.: **вѡ́льнаѧ, льсти́въ свидѣ́тельство, мьзда̀, сꙋ̂дьба̀, пѣсньми**, за омекотяванье на предъ нея що сѫ съгласны.

§. 142. Йотированы-тѣ буквы, по сичкы-тѣ періоды, иматъ мѣсто слѣдъ гласны и само въ древность-та и слѣдъ омекотителны-тѣ — **л, н, р: аѵрилиѧнъ, зиждителѭ, ко́жїе -ніе, волю, озълоблюнъıи, ѩростиѭ -їю, во́лею -еѭ, ѿпа́даю -ѭ, творю̀ -рѭ, молю̀ -лѭ, мню́ -нѭ, грѧнса, зимлѧ -лѧ.**

Въ начало-то на думы твърдѣ рѣдко са-нахождатъ йотированы буквы: **ѥдинъ, ѥсмь, ѥго, ѥмлѭ, ѩзыкъ, ѩти, ꙗ̆кѡ, ꙗ̑ковыи́, (е̑-)ѥлинкъ.**

§. 143. Въ новыя періодъ Руссы-тѣ, като пріели и древнѭ-тѫ носовѫ **ѧ**=ен, за представителна на звука — **ѩ**=я, наченѫли да пишѫтъ този звукъ, и съ **ѩ.** и съ **ѧ**, съ разлика — дѣто пьрвѫ-та употребяватъ само въ начало-то на думы-тѣ, освенъ дума-та **ѧ̑зы́къ** (кога значи органа на говоренье-то), а вторѫ-та — въ среда-та и въ края на думы-тѣ: **ꙗ̆кѡ, ꙗ̑ви́тисѧ, ꙗ̑зы́къ** (съ значеніе народъ), **грѧдꙋ́щаѧ.**

Забѣл. 1. Носова-та **ѧ**, като пріела по влія*ніе-то на* руссизма звука на **ѩ**, съвсѣмъ си-изгубила и

у насъ носово-то произношеніе — *ен*, доро и въ онѣзи нейны мѣста, дѣто и сега ѭ глѣдамы въ новыя періодъ писана: **ймѧ, сѣмѧ, мѧсо, грѧдетъ, проклѧтъ, пѧтъ**, които, по древнье-то произношеніе, приличало бы да са-изговарятъ изъ носъ: **ймен, сѣмен, менсо, грендетъ, проклентъ, пентъ.** А въ сегашнія ни новобългарскый юзыкъ отъ туй носово произношеніе (опазено само въ думы-тѣ — ***пен(т) десеть***, ***девен(т) десеть***, като са ю опазилъ само основный-тъ звукъ — **є**, а носовый-тъ — **н** ю изгубенъ, то буквата **є** занела мѣсто-то и на тъзи носова — **ѧ**; затуй неоспоримо прилича въ писменность-та си ный да пишемъ *е* на мѣсто-то й, а не пакъ нейѫ — **ѧ** или ***я***, че да са-принуждавамы да са-руссимъ, за да й давамы звукъ — **ѩ**, наприм.: трѣба да пишемъ ***име***, ***сѣме***, ***месо***, ***проклетъ***, ***петь***, ***деветь***, ***десеть***, ***чедо***, а не ***имя сѣмя***, ***мясо***, ***проклять***, ***пять***, ***девять***, ***десять***, ***чядо*** или ***чадо***. Тъй сѫщо и на йотирована-та **ѩ** само основный-тъ звукъ, — **ю** — въ нѣкои думы опазенъ ю въ юзыка ни; затуй и тамъ трѣба да пишемъ ***ю*** а не ***я***, като въ думы-тѣ: ***юзыкъ***, ***пріюхъ***, ***пріютель*** отъ древни-тѣ — **ѩзыкъ**, **приѩхъ**, **приѩтель** (отъ **ѩти**). А въ мѣстоименія-та — **мѧ**, **тѧ**, **сѧ** — у насъ сега основный-тъ звукъ **є** на юса **ѧ** усиленъ ю въ **ѧ**, а то инакъ трѣбаше да са-пише — ***ме***, ***те***, ***се*** — а не ***мя***, ***тя***, ***ся***, — защото буква-та ***я*** ю скорописный или гражданскый почьркъ на йотирована-та **ѩ**, а не на мекыя юсъ **ѧ**. — Форма-та на тъзи носова **ѧ** не ю друго освень грьцка-та буква **ν** преобърнѫта, съ подписана-та подъ нея гласна **є**.

§. 144. При употребеніе-то на съгласны-тѣ, трѣба да са-пазе, да не бы тѣ са-смѣсвали въ произношеніе-

то, по сходство-то на звукове-тѣ си, напр. да не бы са-употребявало — **лѫкъ** вм. **лѫгъ**, **плѡть** вм. **плѡдъ**, **ѡпрѡкъ** вм. **ѡбрѡкъ**, **кѡпъ** вм. **кѡбъ**; тъй йоще да не бы са-произносяло — **фалà** вм. **хвалà**, **херѫфімъ** вм. **херѫвімъ**, **нѡкти** вм. **нѡгти**, **присовѣ** вм. **призовѫ**, **счáстїе** вм. **щáстїе**, **хрéстъ** вм. **крéстъ**.

§. 145. Съгласны-тѣ **ф** и **ѳ** са-употребяватъ въ писанье-то на чужды думы; дырня-та само за грьцкы, а пьрва-та за сичкы-тѣ чужды думы, дѣто са-чува въ тѣхъ латинско-то f; затуй пьрва-та ю много по-употребителна отъ втора-та; ф са-употребява тамъ, дѣто въ латин. юзыкъ стои (ph), а ѳ — дѣто стои (th).

Особиты свойства на старобългарскыя юзыкъ въ правописаніе-то, само въ древность-та му.

§. 146. Гласна-та **а** стои удвоюна у глаголы-тѣ въ минжло-то имъ продължавано време (вижь въ спряженія-та на глаголы-тѣ).

§. 147. Кога двѣ гласны съвпадатъ въ юдна и тъзи дума, втора-та или са-измѣнува въпълно на пьрва-та, или преминува въ друга съотвѣтственна ней по звука. Таквози оприличаванье на гласны-тѣ особито са-забѣлѣжва въ склоненіе-то на опредѣленны-тѣ прилагателны имена: **новыи**, **новааго** = (**нова** + **юго**), **новоуоумоу** = (**новоу** + **юмоу**), **новѣѣмъ** = **новѣ** + **юмь**); **доблюоумоу** = (**доблю** + **юмоу**), **доблıааго**

= (довл + кюго). Рѣдко са-случавать формы безъ туй оприличаванье: сѫштоуюмоу, сѫпѫштоуюмоу, непобѣдимѣюмь.

§. 148. Тѫпы-тѣ гласны ъ и ь правятъ слогъ въ среда-та на думы-тѣ (вижь §. 15. стр. 17.), а при съчетаванье-то имъ съ л и р повечето слѣдватъ слѣдъ тѣхъ: плъть, кръвь, испълнъ, смрьть, дъщи, дьнь. Сегашній-тъ ни юзыкъ има свободѫ да гы търпи и предъ л, р, и послѣ: *плъть* и *пълть*, *кървь* и *кръвь*, *смърть* и *смрьть*, *прьвъ* и *първъ*. Освень туй тѣ иматъ йоще употребеніе: 1. ъ са-употребява въ косвенны-тѣ падежи на непредѣлно-то вр. на чричастіе-то предъ бѣлѣга ш: обрѣтъша, идъшиихъ, вьлѣзъшоу, въшедъша, — и нѣкога у твърды-тѣ усѣчены прилагателны имена и у сѫществителны-тѣ мѫж. и сред. родъ въ окончаніе-то на творителныя юдин. пад. предъ м: рабъмь богъмь, лѣтъмъ, богатъмь, новъмь, тъй и въ предложныя множ. нѣкога: домъхь, сынъхъ; 2. ь са-употребява: *а)* у прилагателны-тѣ между кореня и производственны-тѣ буквы, *б)* у сѫществителны имена мѫж. и сред. родъ въ творит. юдин. падежь, и у прилагателны мѫж. и сред. родъ въ творит. и предлож. юдинст. падежи на края въ окончаніе-то имъ: благодатьныи, въшьнии, сильныи, земьнии, земьскыи, юлеоньстѣ, сынъмь, уловѣчьскимь, колѣнъмь, новынимь богатѣюмь, *в)* у глаголы-тѣ въ третье-то юдин. и множ. лице на настоящето: пиють, пиѫть, и *г)* влѣзва въ съчьтаніе съ зѫбны-тѣ приджхливы: ж, ч, ш, щ и съ свистлива-та ц: мѫжь, нашь, нищь, плачь, отьць, които въ нов. періодъ са-порусены: мѫжъ, нашъ, нищъ, отецъ, освень плачь, бичь, мечь и други нѣкои.

Забѣл. 1. Супрасльска-та ржкопись постоянно смѣсва ь и ъ въ реченны-тѣ *а)* и *б)* случаи: **съмрьтьнын, небесьнын, съмрьтънын, небесънын, широкынмъ, моремь, на дрѣвѣ крьстнѣмъ, срьдьцемь, срьдьцемъ, отьцемь, творьцемъ.**

Забѣл. 2. ъ и ь въ среда-та на думы-тѣ въ нов. періодъ, по вліянію-то на руссизма, или сж съвсѣмъ изхвърлены или сж замѣнены ъ съ о, ь съ е: **ѿврѣтша, небесный, силный, дщи, плоть, кровь, богомъ, лѣтомъ день, силенъ, человѣческїй.**

§. 149. Гласна-та ѣ постоянно са-съюдинява съ л, р, кога предъ тѣхъ стои друга съгласна: **млѣко срѣбро, клѣть, врѣмя,** и обыкновенно са-ювява ѣ въ грьцкы думы вмѣсто двугласна-та имъ αι: **июдѣи, елисѣи, халдѣискъ, матѳѣи** (Ἰουδαῖοσ, Ἐλισαῖος, χαλδαϊκός, Ματϑαῖος).

§. 150. Въ чужды думы, вкараны въ юзыка, при измѣняванье-то на юдна гласна въ друга, пригледва-са повечето неударяюмо-то а измѣнявано въ о: **босилѣ** (Basilius) *босилякъ*, **Лозорь** (Lazarus), **долматика** (dalmatica), **сотана** (σατανᾶς), **оцетъ** (acetum), **поганъ** (paganus), **порода** (παράδισος).

§. 151. Послѣ приджхливы-тѣ: ж, ш, щ, ч и свистлива-та ц, въ среда-та и въ края на думы-тѣ въ най-древнія пер. стоіжтъ повечто ѧ, ю, вмѣсто а, у, които (дырни-тѣ) сега повечь са-видіжтъ въ новыя періодъ: **оужѧ, юношѧ, поущѧ, чѧсъ, лицѧ, жюкъ, шюмъ, ищю, лищю, чюдо,** а въ нов. періодъ — **оужа, ложе-ложа, юноша, пуща, пища, часъ, лица, жукъ, шумъ** и др. Въ новыя періодъ са-на-

хождя само мѣстоименіе-то **нашѧ, вашѧ**, въ множ. число винит. пад. мжж. родъ, и имен. и винит. пад. жен. родъ, коюто въ древность-та ю съ **ѩ**.

§. 152. Послѣ гжрляны-тѣ: **г, к, х**, звукъ-тъ ї въ древность-та насѣкадѣ са представлява съ **ы**: **гыбнѫти, хыщникъ, врагы, пророкы, духы**, а въ новыя пер. **ы**-то ю порусенно въ **и**: **гибнути, хищникъ, враги** и проч. — Тъй и послѣ свистлива-та **ц** вынжгы въ древность-та стои **и**, която въ нов. періодъ ю поруссена наопако въ ы: **жрьци, рьци** — **жрецы, рцы**.

§. 153. Юсове-тѣ са-употребяватъ не безразлично но съзнателно, както въ корени-тѣ тъй и въ окончанія-та. Тѣ въ корени-тѣ стоѭтъ повечето тамъ, дѣто думы отъ другы сродны ѭзыци, съотвѣтственны съсъ старобългарскы-тѣ, иматъ гласнѫ съчетанѫ съ n или m: **голѫбь**, (columba), **ѫголъ**, (angulus), **имѧ, сѣмѧ**, (nomen, semen), **пѧть** (πέντε, fünf). Въ окончанія-та юсове-тѣ стоѭтъ като бѣлѣзы на извѣстны лица и падежи: напр. юсове-тѣ (**ѫ, ѭ**) вынжгы са-употребяватъ: — *а)* въ винит. и твор. юдин. падежи на сѫществителны и прилат. жен. родъ имена и мѣстоименія, съ окончанія **а** и **ѩ**: **женѫ, женоѭ, владыкѫ, владыкоѭ, землѭ, землеѭ, новѫ, новоѭ, боуѭ, боуеѭ, онѫѭ - онѫ, сеѭ**; *б)* въ първо-то юдинст. лице и въ третье-то множ. (въ 1-то спряж.) на настояще-то, и въ 3-то множ. лице на продължавано-то време: **идѫ, идѫть, пиѭ, пиѭть, идѣахѫ**. Юсове-тѣ (**ѧ, ѩ**) са-употребяватъ: — *а)* въ родит. юдин. и въ имен. и вин. множ. падежи на сѫществ. и прилагателны жен. род. имена и мѣстоименія, съ окончаніе **ѩ**, и въ ви-

нит. множ. на прилагат. (нѣкога и на сѫщест.) мѫж. р. имена и мѣстоименія, съ меко окончаніе **й** или **ь**: **землꙗ** родит. **землѧ**; **синꙗ** родит. **синѧ**; **синꙗꙗ** родит. **синѧѩ**; **сиꙗ**, **нашꙗ**, родит. **сеѩ**, **нашеѩ**; имен. и вин. множ. **землѧ**, **рабынѧ**, **синѧ -ѩ**, **синѧѩ**, **нашꙗ**; винит. мн. мѫж. родъ **кораблѧ**, **пастырѩ**, **татѩ**; *б)* въ окончаніе-то на нарастяваны-тѣ сред. родъ сѫщест. имена: **имѧ**, **времѧ**; *в)* въ 3-то множ. лице на наст. време (въ 2-то спр.), и въ 3-то множ. лице на непредѣл. време и въ двѣ-тѣ спряженія: **любѧть**, **зрѩть**, **стоѩть**, **пишѧ**, **несошѧ**, **любишѧ**, **зрѣшѧ**; *г)* въ окончаніе-то на дѣйствителны-тѣ причастія — **ѧ** слѣдъ съгласна, а **ѩ** — слѣдъ гласна, въ настояще-то и въ двѣ-тѣ спряж.: **пиѭи**, **пишѧи**, **сѣѩи**, **любѧи**, **дьрщѧи**, **стоѧи**.

Йотированы-тѣ юсове (**ѭ**, **ѩ**) вынѫгы стоѭтъ послѣ гласна, **ѩ** нѣкога и предъ гласна, а **ѭ** и слѣдъ омекотителны-тѣ **л**, **н**, **р**; нейотированы-тѣ (**ѫ**, **ѧ**) не ю възможно да стоѭтъ нито слѣдъ гласна нито предъ гласна. Въ такъвзи случай първый-тъ (**ѫ**), кога испадне предъ гласна, разлага-са на **ов**, **ъм**: **манѫ - мановенъ**, **ринѫ - риновенъ**, **дѫти - дъмѫ**, а вторыя (**ѧ**) — разлага-са на **ьн**, **ьм**, **ен**: **клѧти-кльнѫ**, **пѧти-пьнѫ**, **жѧти-жьмѫ-жьмеши**, **имѧ-имене**, **врѣмѧ-врѣмене**.

§. 154. Предлозы-тѣ: **безъ**, **изъ**, **възъ**, кога влѣзватъ въ образованье на сложны думы, отпущатъ **ъ**, заедно съ него и **з**, кога тъзи буква стои предъ придѫхлива буква или предъ свитлива **с**, **ц** или пакъ предъ **з**: **ичистити**, **бесмьртиѥ**, **ицѣлити**, **възвати**, вм. **изъчистити**, **безъсмрьтиѥ**, **изъцѣлити**, **възъзвати**. Туй

нарѣдко са-вижда доро и кога-то предлозы-тѣ сѫ самостоятелны думы, управяны съ падежь: **ицрькъве** вм. **изъ црькъве**. Въ този дырнія случай, ако слѣдъ предлога дума-та начeнва съ **р**, вставя-са **д** между **з** и **р** и са-пише предлогъ-тъ слѣно съ управяна-та си дума: **бездранъ** (вм. **безъ ранъ**) **тѣѵъжде мѫжъ съподобьюнъ**. Супр. ржк. 61. **мѣсть бога иже ва издрѫкы моѭю изкавитъ**. Супр. ркп.

§. 155. За избѣгванье на зѣянье-то въ грьцкы думы, послѣ **ѵ** = υ вставя-са **г**: **леѵгитъ, еѵга, параскеѵги**, и тъзи вставена **г** си оставала доро и тогази, когато ижица-та преминѫла въ **оѵ** или **в**: **еоѵга, илоѵгиитъ, евга, ювга, левъгитъ, навъгинитъ.**

§. 156. Правописаніе-то на глаголскы-тѣ паметници има нѣколко различія отъ кирилловскы-тѣ: отъ тѣхъ най-главны-тѣ сѫ слѣдующи-тѣ:

1. Гласна-та **е** не ю йотирована въ изисканы-тѣ й мѣста, но са-употребява насѣкадѣ проста: сѫщо тъй и **ѫ**, като що ю йотирована **а**, устѫпва своѥ-то мѣсто на проста-та **а**: **еже, єдїнъ, знаміе, есмь, акъ, авити**, вмѣсто **юже, юдинъ, знанию, юсмь, ѩкъ, ѩвити.**

2. Двѣ **и** юдна до друга въ думы-тѣ пишѫтъ-са обыкновенно зе **-ии**, но **-иї** или (коюто ю твърдѣ рѣдко **-їи**: **сиї** или **сїи**. Туй сѫщо-то са-вижда и въ двѣ, юдна слѣдъ друга думы, отъ които юдна са-свърша на **и**, а друга-та и тя са-начeнва съ **и**: **ни їного**. А въ нѣкои рѫкописи напр. въ Четвероюевангеліе-то на Григоровича **ї** ю по-употребителна отъ **и**, до като въ кирилловскы-тѣ паметници са-срѣща наопако: **юнѣї, мьнії, прїлѣжьно, твої, кънїжьнїци.**

3. **и**, като стои въ думы-тѣ предъ друга гласна, нерѣдко са-замѣнява съ мека-та **ь**, особито въ сжществителны-тѣ: **падениѥ, абиѥ, сиѭ**. Изъ кирилловскы-тѣ паметници таквази замѣна нерѣдко са-срѣща въ Супр. ржк. **тєчєниѥ, ржкоꙋаниѥ**.

4. Тжпы-тѣ гласны **ъ**, **ь** размѣсено са-употребяватъ, и **ъ** ю предпочетенъ отъ **ь**: първый-тъ са-нахожда и въ окончанія-та на третьи-тѣ лица на настояще-то вр., и въ твор. юдин. пад. на сжществ. мжж. и сред. родъ имена, и слѣдъ придѫхливы-тѣ съгласны: **ходитъ, сѫтъ, болитъ, имѫтъ, камениємъ, оуброусомъ, тъмꙗ, немоштъ, имѫштъ. прїлѣжъно, вииждъ**. Освень туй тѣзи двѣ тжпы гласны замѣнуватъ-са нѣкога съ съотвѣственны-тѣ си открыты, **о, є**: **роптаахѫ, гладомъ, отєцъ, близнєцъ**. Въ туй отношеніе Супрсл. ржк. ю сходна съ глаголица-та; тя постоянно употребява 3-то лице на настояще-то на **ъ** (**трѣбоуєтъ, бываѭтъ, юстъ, сѫтъ**), а творит. юдинст. пад. има ту на **ъ**, ту на **ь** (вижь §. 148. забѣл. 1. стр. 178.).

5. Юры **ы** са-пише комахай вынжгы **ъи**, а не **ы**: **ъи, мъи**, вмѣсто **ты, мы**.

6. Ять **ѣ** са-употребява вмѣсто **ꙗ**: **ѣко, късѣкъ, ксѣ моѣ твоѣ сѫть**. Но и туй не ю чуждо на Супрас. ржк.: **цесарѣ** (родит. пад.) стр. 186.

7. **Ю** послѣ придѫхливы-тѣ твърдѣ ю обыкновенно вмѣсто кирилловска-та **оу**: **шюнцꙗ, отьцю, исчюєтъ**.

8. Носовы-тѣ **ѧ** и **ѫ**, **ѩ** и **ѭ** са-употребяватъ смѣсено **приѩти** (кир. **приѩти**). Въ Супр. ржк. вмѣсто **тысаща** срѣща-са **тысѫшта**.

9. Кирилловска-та ижица ѵ замѣнува-са ту съ ю, ту съ оѵ: **кюриллъ, оѵпокрити.**

II. ЗА СЪКРАТИТЕЛНЫ-ТѢ ЗНАКОВЕ ИЛИ ТИТЛЫ-ТѢ. И ЗА НАДСТРЪЧНЫ-ТѢ ЗНАКОВЕ.

§. 157. Въ старобългарскыя, юзыкъ, както на ржкописи, тъй и въ печатаны книги, не сичкы-тѣ думы са-пишяли цѣлы съсъ буквы, но въ нѣкои отъ тѣхъ са-пропущали нѣкои буквы, или ставало *словосъкратеніе*, напр. вм. **пророкъ** и **члокѣкъ** пишали **пррк҃ъ** и **чл҃къ**. Туй словосъкратеніе вьнжгы са-назначало съ този знакъ ҃, който са-нарича титла.

Титлы-тѣ, както показва само-то названіе (отъ латин. titulus), употребявали-са за изрекванье на особито ta̋чанье и почетъ къмъ нѣкои думы; за туй само думы, що изрекватъ свето и свещенно, казано има въ юдинъ старъ алфабетъ, „**подобаютъ писати не просто, нъ почитати взметомъ или покрытїемъ, юко вѣнцемъ славы, въ образъ бждащаго въздаяния свꙗтымъ.**“ По-подырѣ тѣхно-то употребеніе много са-истъннчило: и тъй съвѣтува-са **мр҇цекъ свꙗтыхъ** и **мр҇сть ихъ** трѣба да са-покрыватъ съ добро ҇, но **мждръцекъ внѣшнихъ** и **мждрость мїрскжж, юже юсть вражда на бг҃а**, да са-пишжтъ редомъ съ буквы.

§. 158. Титлы-тѣ биватъ два вида:

1. *просты*, означаваны съ този знакъ ҃: **оц҃ь, бг҃ъ, г҃ь.**

2. *буквенны,* означаваны съ сѫщія знакъ, но съ подписана коя-да-ю отъ пропуснѫты-тѣ буквы. Буквенны-тѣ титлы носятъ названіе-то на подписаны-тѣ буквы, напр. *словотитла* (ˢ), *добротитла* (ᵈ) и проч. **Апль, Влка, ѥ = (ѥсть), бы = (бысть), рє = рєчє.** Нѣкога са-поставя отъ горѣ юдна отъ пропуснѫты-тѣ буквы безъ съкратителныя знакъ: **Влка, побно.**

За улесняванье въ четенье-то на старобългарскыя юзыкъ, предлагатъ-са тукъ по-употребителны-тѣ словосъкратителны знакове, както въ древни-тѣ паметници, тъй и въ новыя періодъ.

А. Англъ, англъмь, англи; анли, апль.

Б. Бгъ, боу-бви бмь = богъмь, бжии, блгнъ = благословєнъ, блгслови благовѣстити.

В. Влка = владыка.

Г. Гь и Гдь = Господь, Га = Господа, Гоу = Господоу, Ги = Господи, Гмь = Господемь, Гнь и Гднь = Господєнь, гнѩ = Господнѩ, гни = Господни, Гнюмь = Господнюмь. Гнъ = господинъ, Гна = господина. Глъ = глаголъ, гла = глагола, глѣ = глаголѣ, глати гла = глаголѫ, глѭще.

Д. Двдъ двдовъ двдвъ; два = дѣва, двца = дѣвица; дхъ = доухъ, дша-дшѫ = дꙋша -ѫ.

Є. єва = євангєлна, єппъ-єпкпъ = єпископъ; ѥрслмъ = ѥроусалимъ.

І. Ієрслмъ - ієрлймъ, изли изрли = йзрайлы, излвъ, иль = йзраиль; иисъ - иіс - іс = Іисоусъ, інці = Іисоусъ Назарıанинъ Царь Іоудейскій.

К. Кртитель - кртель = крьститель.

М. Мти = мати, мтре = матере; мріа = Маріа, мць = мѣсяць.

Н. Нбо = нєбо, нбса = нєбеса, нбсною - нбною.

О. Оць = отьць, оцьмь, оче = отьче.

П. Пркъ - пррккъ - прокъ, пррчица - прьчица.

С. Слнце = слънце; снъ = сыінъ, снове = сыінове; спси = спаси, спсеть, спсти, спени = спасени; срдце срце = срьдьце, срдць, срцъ = срьдьць; ста = свята, стыи, ститься - святиться.

Х. Хс - Хсъ - Хрсъ - хртосъ, ха = христоса - ста хе = христе.

Ц. црь = царь, цри, црствие цртвіе = царьствие, црквь = црькъвь, цркъви.

Ч. Члкъ = чловѣкъ, члци - чловѣци, члчь = чловѣчь.

Изобилность-та на словосъкратенія-та принадлежи на най-дырни-тѣ, а не най-древни-тѣ времена: ржкописъ колкото ю по-древня, по праведливо-то забѣлѣжванье на К. Калайдовича, толкозъ по-малко словосъкратенія има въ нея, и наопако.

Отъ употребяваны-тѣ въ дырни-тѣ времена словосъкратенія, нѣкои са-изложихѫ между горны-тѣ. Ѭто йоще нѣкои отъ тѣхъ.

Б. бца и бца = богоро́дица, блгъ, блже́нъ, блгдть, бгоблгода́тный.

Г. гнь по-часто гднь=госпо́день.

Д. днь=де́нь, днсъ=дне́сь.

Є. 'єѵглїє=єѵа́нгелїє; К. кртъ=кре́стъ.

М. млю = молю̀, млтва; млсть-млть = ми́лость, млсрдъ-млрдъ = милосе́рдъ; млнць = мла́денець; мртвъ = ме́ртвъ; мръ = мѹдръ; мчнкъ =мѹченикъ; Мр Θѹ = μήτηρ θεοῦ (Ма́терь Бо́жїѧ).

П. прстъ = пресвѧ́тъ, прсты́й = пресвѧты́й, пртолъ, прнѡ, првнъ=пра́веденъ, прпбенъ=преподо́бенъ, прте́ча=предте́ча.

Р. ржтво̀=рождество̀.

С. сре=сре́да, стрть=стра́сть, стртенъ=стра́стенъ, стль=свѧти́тель, спсъ=спа́съ.

Т. тртъ=трисвѧ́тъ, Трцл=тро́ица.

Оу. оѹчтль=оѹчи́тель, оѹчни́къ=оѹчени́къ.

Ч. чть=че́сть, чтны́й, чтъ=чи́стъ, чтота̀= чистота̀ ѿчтити=ѿчи́стити.

Забѣл. Тука принадлежѫтъ йоще думы: 1. които иматъ безъ титла надъ себе-си: по, пло, пре́же, лю́скы́й, ше, слѣ; 2. които са-съкратяватъ чрезъ тъзи

I

	Отче Дамаскине Іоане яко дерзновение імѣы ко млщему множество щедрот помолися мнѣ оканном і омраченом тмою грѣховною

Іоаннъ, ексархъ болгарскій К. Калайдовича рис 12.

II

буква д: б8=б8д8, ѿк8=ѿк8д8, вѣхъ=вѣдѣхъ, преlѣхъ=предѣлѣхъ, наромъ; 3. конто иматъ надъ себе-си д съ двѣ чьртичкы, що означаватъ съкратеніе на и: ра = ради, нар = народи. Освень тѣхъ нахожда-са въ стары цьвковны книги ончикъ надъ м въ думы-тѣ: ми = мой, млити = молити и другы нѣкои.

§. 159. Освень титлы-тѣ срѣща-са йоще, въ древность-та, завьрзванье или сливанье на буквы-тѣ; то колкото было по-завьрзано, толкозъ по-добро са-считало. Юто примѣръ въ приложена-та страница.

§. 160. Въ древны-тѣ паметници нахождатъ-са слѣдующи-тѣ надстръчны знакове: *тънко* (') и *гжсто* (') *придыханія*, *камора* (^) *юрчикъ* ('), *паюрчикъ* ('), *двѣ точкы* (··) и *двѣ наикось отвѣсены чьртичкы* (").

Надстръчны-тѣ знакове, колкото ю позволено да са-узнае по сличаванье-то на древни-тѣ паметници, употребявали-са за да показватъ:

а) пропущанье на ъ, ь и на другы гласны: в'сакъ = (вьсакъ), амин = (аминь), възлкахбоса = (възлъкахбоса); мълвиши = (мълъвиши). Остр. Юв., — кто, что = (кьто, чьто), створи (сътвори), положив = (положивъ), отдавшоу = (отдавъшоу) (Жит. Кондрата), — мирьскаго = (мирьскаго), кто = (кьто), бѣше = (бѣаше), отць = (отьць) (Супр. Ркп.) — все = (вьсе), юст, кто, тма, аз, свѣт, слышавше (Іоан. Екз. Болг.).

а) отдѣлянье на дума и на слогъ, наченваны отъ гласна, кога предидлща-та имъ дума или слогъ

са-свърша на гласна: **Късповте и радуйтеся и поите** (Тлк. Псл); — **напиши ми дѣвицѫ осми лѣтъ** (Жит. Θеклы); — **теуалхѫ, прѣодолѣ воевода; въ тъ оубо день събиращштоуса народоу и хоташтє из града излѣсти въ незаапъ пристѫпивъ скатыи Кононъ показа ся имъ** (Супр. ркп.); **абиѥ, синаистѣи, прѣвааго, книжнааго, на оуспѣхъ, бѣахѫ нъ обаче рєщи ми имать нѣкто** (Іоаннн Екз. Болг.).

в) Замѣнуванье на йотироване гласна съ проста неитирована: **занє глєть** (Остр. ев.), **мьнимыя, єси, єя** (Тлк. Пслт.).

г) омекотено изговаряньe на съгласны-тѣ: **л, н, р, г, к, х,** особито въ чужды думы: **огнь, аггль, моляшє горѫштиимъ, исакии** (Супр. ркп.); — **лєнтиѥ, талантъ** (Остр. ев.): — **огнь** (Т. Пслт.); **Кондратъ** (Ж. Кон.).

д) произношеніе на **ѵ** между двѣ гласны за съгласна **в**, а между двѣ съгласны за гласна **и**: **леѵитъ, ѵпокрити, єѵлиє** (Остр. ев.), **стѵхиꙗ** (Екз. Бол.).

§. 161. Освень въ речены-тѣ опредѣлены мѣста за надстръчны-тѣ знакове, ный гы нахождамы и надъ **ъ, ь**: **жърѫ, дьнь, Господь,** (Супрас. Ркп.), **памать,** (само въ Тлк. Псл.); но причины-тѣ за тъй токвози тѣхно рѣдко употребеніе трудно бы са-изыскали. Писачи-тѣ, които сѫ съгласны за употребеніе-то на надстръчны-тѣ знакове въ горechказаны-тѣ случаи, не сѫ съгласны въ кой случай уречено да

са-употребява сѣкый отъ тѣхъ отдѣлно: тъй писачи-тѣ на Тълкуваныя Псалтырь и на Супрасльска-та ржко-пись употребяватъ гжсто придыханіе, за знакъ слово-и-слогоотдѣлителенъ, а писачь-тъ на Іоанна Екзарха Българскаго въ сжщія този случай поставя двѣ чьр-тички найкось отвѣсены, повечето надъ йотированы гласны, до като сжщо-то гжсто придыханіе употре-бява надъ просты гласны: **твоихъ, бѣахж, святынимъ** по Супр. ркп., а по Екзарха Бълг. **разоумѣвае-мя, твоихъ, прѣкааго, бѣахж**; пропускж-тж на ъ и ь Супр. ркпсь отличава съ тънко придыханіе, ржкопись-та на Екзарха Българскаго — вынжгы съ паерчикъ, а житіе-то на Кандрата — съ гжсто придыханіе: **кто, рекше, все, отць, что** (Супр. ркп.), **кто, слышавше, — все, твар, аз** (Екз. Болг.); — **кто, что, отдавшоу** (Жит. К.)

§. 162. Въ сѣка една ржкопись не са-нахождатъ сичкы-тѣ показаны надстръчны знакове; затуй не бы было излишно да са-забѣлѣже, въ кои ржкописи кои отъ надстръчны-тѣ знакове са-нахождатъ. Писачь-тъ на Остромирово-то Евангеліе удоволствува-са съ тън-ко-то и гжсто придыханіе и съ двоеточіе-то надъ ѵ: съ пьрвы-тѣ двѣ той забѣлѣжва пропущаніе-то на ъ и ь и замѣнж-тж на йотирована-та гласна съ про-ста нейтирована, като оставя безъ никакъвъ бѣлѣгъ слово-и-слогоотдѣленіе-то; а съ дырнія знакъ дава да са-разребе за сжщо-то изговарянье на ижица-та, ту като гласна, ту като съгласна: **всакъ, възалкахъ, его, ѵссопъ леѵитъ.**

Писачь-тъ на Супрасльска-та ржкопись употре-бява само три знака: тънко и гжсто придыханіе и

каморж-тж; съ пьрвыя забѣлѣжва пропущанье-то на гласны-тѣ — **отць, кто, бѣше**, съ вторыя — отдѣлянье-то на дума-та и на слога: **показа са имъ, бѣахж**, а съ третія — омекотяванье-то на съгласны-тѣ: **л, н, р, г, к, х**, и отдѣлянье-то на слово-то и на слога, кога тѣ слѣдъ гласны са-наченватъ съ — **оу, ѡ, ю, ѭ: досадитель, измѣнѣаше, оубо, ѡ ѡсанна, оуню, твоѭ.**

Въ Тълкуваныя Псалтырь, въ жит: на Ѳекла и Кондрата нахождатъ-са само тънко и гжсто придыханіе: **єси, таина.**

Въ Іоанна Екзарха Българскаго срѣщатъ-са гжсто придыханіе (**мьнѣахж**), паерчикъ, (**тьма в'**), камора и двѣ найскось отвѣсены чьрты: **неоустроєна, стухнѭ.**

Въ слова-та на Григорія Богослова вижда-са тънко и гжсто придыханіе (**противныа, нонль, гнѣвоу** и ерчикъ (**гнѣв'на, людем', в'вѣкъ**).

Най послѣ са-забѣлѣжва йоще и туй — че писачи-тѣ вынжгы спазвали строго правила-та за употребеніе-то на надстрьчны-тѣ знакове, — особито, кога трѣбало да гы употребжтъ, за знакове слого-и-слово отдѣлителны. **Горы ꙗко воскъ растаашаса отъ лица Гнѣ**, а редомъ — **и видѣша вьси людие славж єго** (Тлк. Псл.).

§. 163. Отъ древни-тѣ надстрьчны знакове въ новыя періодъ са-удьржаны: — *а)* паерчикъ-тъ ('), употребяванъ вм. пропуснжтыя ерь (ъ) въ края на

предлозы-тѣ (из', в', к', пред'), *б)* гжсто-то придыханіе (̔), поставяно само надъ ижица-та ѵ въ начало-то на думы (ѵ̔ссо́пъ), и *в)* тънко-то придыханію (̓), употребявано надъ сичкы-тѣ гласны, въ начало-то на собственно старобългарскы думы: и̓, оу̓-зрю̀ ю̓. При тѣзи упазены знакове, види-са, споредъ грьцкыя текстъ, поювили-са въ новыя періодъ и ударенія-та, що гы нѣмало съвсѣмъ въ древни-тѣ ржкописи. Таквызи ударенія, по грьцкыя образъ, пріюеты сж три; *остро (оксія ́), тежко (варія ̀) и облеченно* или *камора* (̑). — Остро то удареніе нахожда-са надъ сѣкы ударяванъ слогъ въ думы-тѣ, доро и въ дырнія, кога той са-свьрша на съгласна буква; тежко-то стои исключително надъ дырнія слогъ, кога той са-свьрша на гласна, а камора-та са-нахожда — *а)* у сжществит. и прилагателны имена и мѣстоименія въ нѣкои тѣхны множеств. падежи, сходны съ юдинств. падежи, кога пьрвы-тѣ не са-различавать отъ дырни-тѣ, ни въ изговарянье-то, нито въ писанье-то (вижь примѣры въ склоненія-та), *б)* надъ крайна-та гласна въ юдносложны думы (повечето въ среднія періодъ): но̑, ко̑, си̑, мы̑. А думы юдносложны, наченваны отъ гласна, има камора и тежко удареніе заедно: а̓̀, ю̓̀.

Подо́бно бо є̓сть цр҇твїе нб҇ное чл҇вѣкꙋ домови́тꙋ, и̓̀же и̓зы́де ѕѣлѡ̀ оу̓́трѡ на́яти дѣ́латели в' виногра́дъ сво́й. Мат. XX. — 1. — **Воспрїѧ́лъ є̓сѝ бла́гаѧ̑ твоѧ̑... и̓ Ла́зарь та́кожде ѕла́ѧ̑.** Лук. XI. — 25.).

III. ЗА СТРЪЧНЫ-ТѢ ИЛИ ПРЕПЬВАТЕЛНЫ-ТѢ ЗНАКОВЕ.

§. 164. Въ древни-тѣ ржкописи употребяваны-тѣ стръчны знакове, като препьвателны сж: *точка* (.), *крьстецъ* (⸭), *четыри точкы*, поставены нáкрьстъ (⁘) *двѣ точкы поставены* юдна надъ друга (:) и *двѣ точкы* съ промъкнжта между имъ крива чьрта (⁓). Употребеніе-то на тѣзи препьвателны знакове толкозъ ю замутано и случайно, щото трудно може са опредѣли сжщо-то мѣсто на сѣкы отъ тѣхъ: точката, поставена обыкновенно посрѣдъ, а не низко до буква-та, раздѣляла и цѣлы предложенія и отдѣлны думы, крьстецъ-тъ — сжщо туй; употребеніе-то на точка-та само въ юдинъ случай было постоянно — то ю при буквы съ числително — значеніе, които вынжгы имали при себе-си по юднж точкж и отъ двѣ-тѣ страны посрѣдь:

Отиде пакы въ горж юдинъ ⸭ и яко поздѣ бысть, сънидоша оученици юго на море ⸭ ивълѣзъше въ корабль. ѣдяахж на онъ полъ моря. въ Капернаоумъ ⸭ Остр. юв. 16 стр. **ді. стадии.**

Двѣ точкы виждатъ-са нѣкога при недописана дума: **свам:** — но за двѣ точкы съ промжкнжта между имъ крива чьрта, и за четыри точкы, поставены нáкрьстъ, постоянно-то имъ мѣсто было на края на статья-та или на глава-та.

§. 165. Въ новыя періодъ на юзыка препьвателны-тѣ знакове по вида си сж юдны и тѣзи, що сж и въ най-новы-тѣ юзыци, и у насъ сега, освень въпросителныя знакъ, който, по примѣра на грьцкыя юзыкъ,

означава-са съ точка и запетая (;). При туй са-нахождатъ и слѣдующи-тѣ знакове:

1. *Вмѣстителенъ знакъ* [ ], който объюма думы, що гы нѣма въ текста, а сѫ притурнѫты послѣ за ясность: **во ѐже и в' далѣшихъ васъ [странахъ] благовѣстити.**

2. *Отложителенъ знакъ* ( ), който заключава въ себе-си думы съ отстраненъ смысълъ, но гы има въ текста: **и во дни тыѧ воставъ Петръ посредѣ оученикъ рече: (бѣ же именъ народа вкупѣ ѩкѡ сто и двадесѧть) мѫжїе братїе . . .**

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ.

ЗА СЛОВОСЪЧИНЕНІЮ-ТО.

§. 166. Въ тъзи часть, при съединяванье-то на думы-тѣ въ рѣчь-та по свойства-та на старобългарскыя юзыкъ, разглѣдва-са: *А)* въ просто-то предложеніе какъ са-изреква отношеніе-то на отдѣлны-тѣ думы по зависимость-та на юдна отъ друга; *Б)* въ сложно-то предложеніе какъ са-изреква отношеніе-то на просты-тѣ предложенія по зависимость-та на юдно отъ друго; *В)* какво распорежданье иматъ отдѣлны-тѣ думы въ предложенія-та.

А) ПРОСТО ПРЕДЛОЖЕНІЮ.

I. ОБРАЗОВАНЬЕ НА ПРОСТО-ТО ПРЕДЛОЖЕНІЮ.

§. 167. И въ старобългарскыя юзыкъ, както и у насъ, просто-то предложеніе въ състава си има сѫщи-тѣ главны членове — *подлежаще*, *връзкѫ* и *сказуюмо* — и сѫщи-тѣ второстъпенны — *допълненіе*,

опредѣлителнѫ думѫ и обстоятелственнѫ. Тѣзи членове на предложеніе-то изрекватъ-са съ сѫщи-тѣ части на рѣчь-та, но повечето съ разны формы отъ наши-тѣ (защото новобългарскый-тъ ни языкъ нѣма падежны формы, освень нѣколко твърдѣ малобройны, опазены отъ древность-та); **свѣтилникъ тѣлоу ѥсть око. вѣрныи въ малѣ и въ мънозѣ вѣренъ ѥсть. твоѧ сѹть небеса, и твоѧ єсть земля; нєдинъ ѿ васъ предасть мѧ; азъ єсмъ нищъ и оубогъ, ты єси бгъ мой; азъ єсмь сый; всѧ ми лѣть сѹть; ходѧй во свѣтѣ не поткнется; домове нечестивыхъ исчезнѹтъ; въ дьни оны изиде повелѣниѥ Кесаря Аѵгоуста написати вьсѫ вьселенѫѭ.**

§. 168. Въ разгладване-то на части-тѣ на рѣчь-та и на тѣхны-тѣ формы за изрекванье на главны-тѣ и второстьпенны-тѣ членове въ предложеніе-то забѣлѣжватъ-са слѣдующи-тѣ въ старобългарскыя языкъ особенности:

а) Подлежаще-то са-изоставя, кога ѥ мѣстоименіе първо или второ лице: **рабъ твой єсмь; бжїи єсте, и сынове вышнягѡ вси**; освень кога ѥ нужда за указателность или за разность: **Азъ єсмь Бгъ, и нѣсть иногѡ; Азъ рѹкою моєю оутвердихъ небо; Вы же ꙗкѡ человѣцы оумираєте; чадо, ты всегда со мною єси.**

б) Врьзка-та рѣдко са-отпуща при сказуемо сѫществително и прилагателно; **бгъ (єсть) спасъ мой; сьмрьть мѫжоу (ѥсть) покои.** Супр. рк. 327. **инѹтоже намъ христоса (ѥсть) честиѣише.** т. 53. **ва оба (ѥста)**

словзъ сотонинъ. т. 55. **сьмрьть грѣшьнынхъ зъла** т. 372. **заповѣдь Гдна (есть) свѣтла.**

в) Прилагателны — имена, числителны, мѣстоименія и причастія, употребяваны въ предложеніе-то за означаванье на по-горнье родово понятіе, подлежаще были или сказуемо или допълненіе, — стоѭтъ въ среденъ родъ множ. число **и моѩ вьсѩ твоѩ сѫть, и твоѩ моѩ. невъзможьнаѩ отъ чловѣка възможьна отъ Ба сѫть.** Остр. 47. 239. **преславнаѧ глаголашасѧ ѡ тебѣ; кто сіѧйсовѣща на Тура; возрыдайте извааннаѧ во Іерлмѣ; како дрѣвнѣа прѣндѫ** (множ. ч. виж. §. 83. стран. 118.), **како новаа роцвіся.** Глаг. Клц. 840.

Но и въ единст. число употребеніе-то на прилагателно въ сред. родъ не е чуждо въ езыка: **Ѥда иматъ хвалѫ рабоу томоу, ѩко сътвори повелѣноѥ** (τὰ διαταχθέντα). Остр. 113. **хотѣхъ большыми простьрѣти словесе, нъ довьлѣетъ реченое** (τὰ εἰρειμένα) **послоушаѭштимъ.** Глаг. Клц. 524. **и възвѣштено бысть Аурилиѩноу отъ приставьенъінхъ воинъ вьсе то бывъшеѥ.** Супр. ркп. II. **пишетъ бо са, отъдати кесарово кесаревии божиѥ богоу.** т. 80. **И извѣстно бысть сіе всѣмъ людемъ полезное намъ испросите.**

Забѣл. Съ таквозь значеніе прилагателны у насъ сѫ въ употребеніе въ единс. число. *Богъ натрави сичко-то отъ нищо*; или въ множ., но тогази са-прилага при тѣхъ дума-та — *работы* или *нѣщя: кой може проумѣ Божьи-тѣ работы* или *нѣщя?*

г) Опредѣлены-тѣ прилагателны (съ пълны формы що сѫ) различавать-са отъ неопредѣлены-тѣ (усѣчены-тѣ) въ употребеніе-то си по туй — първытѣ

представятъ грьцкы-тѣ членны прилагателны, а вторы-тѣ — безчленны-тѣ: ѥ҆́мъ за рꙋ́кꙋ слѣпа́го (τῦ τυφλῦ) приведо́ша къ немꙋ̀ слѣ́па (τυφλόν). Марк. VIII. 23. Лежааше мъножьство болѧщиихъ (τῶν ἀσθενούντων) слѣпъ (τυφλῶν), хромъ (χωλῶν), соухъ (ξηρῶν), Остр. 23. (Въ новыя пер. стои — слѣпы́хъ, хромы́хъ, сꙋхи́хъ). Добрыи (ὁ ἀγαθὸς) чл҃къ отъ добраѥго (ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ) съкровища износить добраꙗ (τὰ ἀγαθὰ), и зълыи (ὁπονηρὸς) чл҃къ отъ зълааго (ἐκ τοῦ πονηροῦ) съкровища износитъ зълаꙗ (τα ποηρὰ). тамъ 69.

Съ пална форма йоще стоѭтъ прилагателны-тѣ въ предложеніе-то, кога сѫ подлежаще вм. сѫществително: слѣпі́и прозира́ютъ, и҆ хромі́и хо́дѧтъ, прокаже́ннїи ѡ҆чища́ютсѧ, и҆ глꙋсі́и слы́шатъ, ме́ртвїи воста́ютъ и҆ ни́щїи благовѣству́ютъ; а съ усѣчена —, кога сѫ сказуемо: сы́нове твои̑ сы́ри; сꙋдьбы̑ твоѧ̑ бла̑ги да бꙋ́дꙋтъ чресла̀ ва́ша препоѧ́сана. Кога сѫ опредѣлителны при сѫществителны имена, нахождатъ-са, кога съ пълна, кога съ усѣчена форма: нѣ́мю да бꙋ́дꙋтъ оу҆́стны̀ льсти́выѧ ма̀лъ ква́съ всѐ смѣше́нїе ква́ситъ; се́рдце чи́сто сози́жди во мнѣ̀ бж҃е; помѧнꙋ̀ сло́во свѧто́е твоѐ. Но се́ съотвѣтствуватъ на членны грьцкы въ текста.

Забѣл. Само трудно може са-догаде, отъ що са-ржководили въ древность-та при употребеніе-то на притежателны-тѣ прилагателны, кога съ пълна, кога съ усѣчена форма: велика ѥсть вѣра крьстиꙗньска. Супр. ркп. 79. рѣхъ ти оубо, ꙗко христосовъ робъ ѥсмъ т. 79. нѣсмъ достоиньи нарицати имене свѧтааго христосова. т. 82. мы же готови ѥсмъ зь христосово исно-

вѣданию не тъчьж единоѭ оумрѣти, нъ и тысѫштами. т. 176. **прькни пастыри хвое благовѣтъствоуѭтъ рождьство.** Глаг. Клц. 895. **прѣкни вьсѣмъ пастоуси христосови оученици благовѣствоваша христостосовою изъ мрътвыихъ порожденню.** Супр. ркп. 340.

д. Относително-то мѣстоименіе—**иже-иаже-еже** често са-нахожда намѣстникъ на грьцкыя членъ ὁ, ἡ, τὸ, за сички-тѣ му падежи, и впълно носи неговѫ-тѫ обязанность:

1. Предъ думы, управяны съ предлогъ (προθετόπτωτα) и предъ обстоятелственны нарѣчія, които заедно съ него мѣстоименію опредѣлватъ нѣкоѭ думѫ и сѫ равны съ прилагателно, коюто не приляга да са-изрече: **иаже о Ісѣ назарѧнинѣ** (τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου). Остр. 4. **въстаниѫ облиуаа юже из' мрътвыихъ вьскрѣсенню** (τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάςασιν). Суп. р. 107. **иаже бо нынѣ** (вм. **нынѣшьниꙗ**) **маловрѣменънаꙗ сьмр'ть сънъ праведнымь нарицаютъ са** (ὁ γὰρ νῦν ὀλιγόχρονος θάνατος). т. 46. **Еже ѿ насъ исполнивъ смотреніе, и иаже на земли** (вм. **наземленнаѧ**) **соединивъ небеснымъ; по еже во адъ сошествіи** (вм. **по воадскомъ сошест.**) (μετὰ τὴν εις ᾅδην κάθοδον); **слезъ твоихъ теченіми пꙋстыни... и иже** (неправилность вм. **иаже**) **изъ глꙋбины воздыханми во сто трꙋдѡвъ оуплодоносилъ еси. и...**

2. Предъ причастія съ усѣчена форма, дѣто въ грьцкыя юзыкъ стои членъ: **пасха наша заколенъ бѫдетъ за ны Христосъ, да, иже чьстноѭ юго кръвиѭ кропимы, и оустъны акы прагы назнаменаѭще, оубѣжатъ прокоуждаѭштааго орѫжиꙗ.** Суп. р. 244. **юсть бо богъ на небесехъ, иже словомъ своимъ створи' вьсѣ-**

чьскаꙗ и прѣмѫдростиѭ своеѭ отъ небытиꙗ въ бытие приведы вьсѣчьскаꙗ и святыимъ своимъ доухомь вьсѣмъ жизнь дароуѩ. т. 417. Но тѣзи неопредѣлены причастія, съдружены съ туй мѣстоименіе, като съ членъ, равны сѫ съ опредѣлены, или съ пална форма причастія (**воскресый изъ мертвыхъ Хртосъ истинный Бгъ нашъ**... ὁ ἀναςὰς ἐκ νεκρῶν Χριςὸς ὁ ἀληθινὸς θεὸς ἡμῶν); затуй излишно и неправилно ю, дѣто въ новыя періодъ туй мѣстоименіе са-употребява за членъ и предъ определены-тѣ причастія, у който пълна-та форма достатъчно изреква членѫ-тѫ идеѭ: **иже на водахъ всю землю повѣсивый** (ὁ ἐπὶ ὕδασι..); **иже ѿ оца** (τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς) **рожденнаго; и въ Дха стаго, Гда, животворѧщаго, иже ѿ оца исходѧщаго, иже со оцемъ и сномъ спокланѧема и сславима, глаголавшаго прки; се агнецъ бжїй, иже** (ὁ αἴρων) **грѣхи міра вземлѧй, сїѧ есть кровъ моѧ, ꙗже за вы изливаемаѧ; сїе есть тѣло мое, еже за вы ломимое.** Но въ по-сетнѣшни-тѣ изданія **иже** по нѣкадѣ правилно ю отпуснѫто, както и въ Остр. юв. стои Іоан. I. 29. пакъ тамъ 260.

3. Предъ неопредѣлително наклоненіе: **неправьдьно юже ноудити насъ, да поклонимъ сѧ слоужбѣ мира сего.** Супр. рк. 192. **нѣсть бо ничтоже тако богоу любо, ꙗко юже обьштааго ради оуспѣха жити.** т. 280. Туй въ новыя періодъ са-ювява и като допълненіе, управяно и съ предлогъ: **ѿ несмысленнаѧ и коснаѧ сердцемъ еже вѣровати** (τοῦ πιςεύειν) **ѿ всѣхъ; жалѧще си за еже оучити** (διὰ τὸ διδάσκειν) **имъ люди.** Дѣян. VI. 1 — 2.; **ѿчиститъ совѣсть нашу ѿ мертвыхъ**

дѣлъ во еже слꙋжити (εἰς τὸ λατρεύειν) **нам̑ъ Бг҃ꙋ живꙋ и истиннꙋ.** Ѥвр. IX. 14.; **по еже вечерѧти; ѿ оуслышати; бг҃ъ еже спасати** (ὁ θεὸς τοῦ σώζειν): **тѡ взыщꙋ, еже жити ми въ домꙋ гд҃ни**, а въ древность-та — **да живоу в' домоу г҃ни.**

4. Предъ предложеніѥ, употребявано като допълненіѥ: **еже радꙋйсѧ аггломъ пріимшаѧ** (ἡ τὸ χαῖρε δι ἀγγέλου δεξαμένη).

II. ОТНОШЕНІѤ НА СКАЗУѤМО-ТО КЪМЪ ПОДЛЕЖАЩЕ-ТО ПО ЗАВИСИМОСТЬ-ТА МУ ОТЪ НЕГО.

§. 169. Отношеніѥ-то на сказуѥмо-то къмъ подлежаще-то състои въ съгласуванье-то на подлежаще-то съсъ сказуѥмо-то, както и у насъ, въ лице, число, родъ (и падежь, кога сказуѥмо-то и врьзка-та стоѭтъ отдѣлно): **блажени сꙋть раби тіи; бѣста оба нага: Чловѣка дъва вьзидоста въ цръкъве помолитъ сѧ.**

Забѣл. 1. Въ новыя періодъ поправители-тѣ на священны-тѣ книги, при подлежаще прилагателно сред. родъ множ. число, повечь споредъ грьц текстъ, а не по старобългарскы-тѣ свойства, положили по нѣкадѣ сказуѥмо въ ѥдинст. число: **вса елика аще творитъ оуспѣетъ** (κατευοδωθήσεται), вм. **оуспѣютъ.** Но въ древни-тѣ паметници таквози съгласуванье не са-нахожда: **вся ѥлико имать оц҃ь мои сѫть** (πάντα ἐμά εἰς).

§. 170. Ако подлежаще-то ѥ име събирателно, или числително отъ **пѧть** до **десѧть**, **тьй** и **стѡ**, **тысѧща**, **тма**, или изобщо — сѫществително чи-

слително; то сказуюмо-то нарѣдко са-съгласува съ него въ юдинст. число: **сонмъ людей ѡбыдетъ тѧ; оумолча все множество; падетъ ѿ страны твоеѧ тысѧща, и тма ѡдеснꙋю тебе**; а по-часто въ множ.: **сонмъ лꙋкавыхъ ѡдержаша мѧ; полкъ людей возвратошасѧ на побѣгъ; ѡстанокъ людей идоша; повѣдахꙋ кождо своимъ: осмь дꙋшъ спасошасѧ; поѧша ю седмь.**

§. 171. Кога сказуюмо-то са-относя на нѣколко подлежаща отъ разны лица и родове, съгласува-са съ тѣхъ въ множ. число или въ двойст. (ако сѫ двѣ), тъй щото първо-то лице са-предпочита отъ второ-то, а второ-то — отъ третье-то: **азъ и сынъ мой и братїѧ мой повинꙋемсѧ законꙋ; прїиди (азъ и ты) взыдемъ на горꙋ гдню; ты и сынове твои прославистесѧ.** Но двѣ подлежаща, неодушевены въ юдинст. число, иматъ сказуюмо-то си или въ юдинст. или въ множест. число: **да радꙋетсѧ днесь свѣтлѡ небо и землѧ; на земли червь и тлѧ тлитъ; небо и землѧ днесь пророчески да веселѧтсѧ.**

§. 172. За употребеніе-то на видове-тѣ, времена-та и наклоненія-та (освень неопредѣлително-то) въ глаголы-тѣ, като що сѫ сѫщи както и у насъ, нѣма да са-кажѫтъ особиты правила; само юдно са-забѣлѣжва, че на преминѫлы-тѣ времена описателна-та форма има повечь мѣсто-то си въ приставны предложенія: **Тако възлюби бъ миръ, ꙗко и сынъ свои юдиночадыи далъ юсть. Дѣло сътворихъ, юже далъ юси мънѣ, да сътворѭ.** Остр. **да к'то юсть сиї Аполлонъ хотѣлъ бѣнихъ оувѣдѣти.** Супр. ркп. 20. **Помѧни ꙗкѡ**

въспрїѧлъ ѥсѝ благаѧ твоѧ въ животѣ твоемъ. Лук. XI. 25.

§. 173. За значеніе-то на сложны-тѣ преминжлы времена са-забѣлѣжва, че минжло-то време, сложно отъ настояще причастіе и отъ спомагателенъ глаголъ въ продължавано време, служи вмѣсто продължавано-то време и въ негова помощь — **и бѣахж сѣдѣще** (вм. **сѣдѣахж**) **Фарисеи и законооучителие.** Остр. 90. —, а преминжло-то, сложно отъ спрягателно причастіе и спомагателенъ глаголъ, служи, както и у насъ, въ помощь на непредѣлно-то време, за изрекванье на разны по тънко различаваны неговы значенія, кога едно дѣйствіе са-представя въ съотвѣтствіе съ друго; Затуй то са-слага и съ настояще-то време (**есмь**) на спомагателныя глаголъ, и съ непредѣлно-то му (**бѣхъ**), и съ продължавано-то му (**бѣахъ**). И тъй спрягателно-то причастіе са-употребява:

а) Съ настояще-то време (**есмь**) на спомагателныя глаголъ, кога дѣйствіе-то са-представя, като свършено въ сжща-та минута на говоренье-то, и че слѣдствіе-то му тогазь йоще го има: **яко отъ Га еси пришълъ оучитель.** Остр. 7. **И аще есмь чимъ кого обидѣлъ възвращж четворицеж.** т. 114. **Гдѝ бжѥ мо́й возвели́чился ѥсѝ ѕѣлѡ̀, во исповѣданїе и въ велелѣпотꙋ ѡблеклсѧ ѥсѝ.**

б) Съ непредѣлно-то време (**бѣхъ** или **быхъ**) на спомагателныя глаголъ, кога дѣйствіе-то са-представя свършено предъ друго преминжло и свършено вечь дѣйствіе: **мрьтъвъ бѣ и ожнвѣ, изгыблъ бѣ и обрѣтеса.** *Остр. 119.* **тьма бысть, и не оу бѣ къ нимъ пришьлъ**

іс. т. 16 мы ѩкоже изырьли бѣхомъ сьноы, онъ же бъдѣ въ вьсѫ ношть. Супр. р. сии хотли бышѧ, да большимъ ѵьстемъ досгонии бѫдѫтъ. т. 53.

Забѣл. Преминжло-то, по туй таквозь тънко различіе на значеніе-то си, въ първыя случай ѥ равно съ грьц. παρακείμενος, а во вторыя — ὑπερσυντελικός.

в) Съ минжло-то продължавано (бѣахъ) на спомагателныя гл., кога свършено-то дѣйствіе са-представя, като намѣреніе, conatus rei faciendae: мънози же отъ ноуден бѣахѫ пришьли къ мар'ѳѣ и маріи, да оутѣшать и о братѣ ѥю. Остр. 138. оучєници бо ѥго ошьли бѣахѫ въ градъ, да брашьно коупать. т. 30. Въ новыя періодъ, както и у насъ, тъзи форма не са-различава, поради сливанье-то на двѣ-тѣ гласны въ ѥдна, само въ 2-то и 3-то ѥдинс. лица и въ 3-то множ. може са-разпозна по формы-тѣ — ше, хж.

Забѣл. Въ опредѣлено-то преминжло време часто са-отпуща спомагателный-тъ глаголъ ѥсмь, и тъй то са-ѥвява, както и у насъ, въ видъ на историческо преминжло: праздьньствоуимъ оубо праздьньство се къ неже въста господь, въсталъ бо и вьселенѫѭ съвьстави лъ. Супр. р. 378. сниде ангельскыи владыка къ їордяньскыя воды, и сватнвъ водьною ѥстьство вьсѫ вьселенѫѭ исцѣлилъ. т. 380. — *Киръ побѣдилъ Креза при рѣка Халисъ. — Хекторъ и Аяксъ са-били бой кръвнишкы, но са-разишли прієтелскы.*

III. ОТНОШЕНІЕ НА ОПРЕДѢЛЕНІѤ-ТО КЪМЪ ОПРЕДѢЛЯВАНА-ТА ДУМА.

§. 174. Въ предложеніѥ-то, отношеніѥ-то на опредѣлителна-та дума къмъ опредѣлявана-та, що за-

висимость-та на юдна-та отъ друга-та, състои въ съгласуванье-то имъ, както и у насъ: определенията — прилагателны имена были, мѣстоименія и числителны прилагателны были, причастія были, — съгласуватъ-са въ родъ, число и падежь съ опредѣляваната си дума, была подлежаще, сказуемо или допълненіе въ кой-да-ю отъ косвенны-тѣ падежи съ предлозы или безъ предлозы: **блгі́й человѣ́къ ѿ бла́гагѡ сокро́вища ѝзно́ситъ блага̑ѧ, ѝ ѕлы́й человѣ́къ, ѿ ѕла́гѡ сокро́вища ѝзно́ситъ ѕла̑ѧ; а̑зъ е҆́смь Гдь, бг҃ъ твóй; воззри́те на пти̑цы небе́сныѧ. Въ лѣто осмонадесатоѥ цѣсарѣ (ѥ) персьска Сапкорѣ гонениѥ бысть на црькъви хрьстосовы и на утѫщаа вьседрьжителѣ бога. Въ то же врѣмѧ гонениѣ обрѣтоша са въ персьстѣ земи въ нѣкоторѣи вьси, нарицаѥмѣи, Наса, дъва брата Барахисии и Іона именемъ нарицаѥма, мѫжа правьдника, испльнь сѫшта вѣры и хранашта заповѣди господьнѣ съ страхомъ.** Суп. р. 186.

§. 175. Относителны-тѣ прилагателны мѣстоименія — **и҆́же, ꙗ҆́же, е҆́же, ꙗ҆ко́въ -ва̀ -вò, е҆ли́къ -ка -ко** ако и да са-съгласуватъ въ родъ и число съ думы-тѣ, къмъ които са-относятъ, но въ падежь не са-съгласуватъ сѣкога съ тѣхъ по зависимость-та си отъ слѣдующія слѣдъ тѣхъ глаголъ: **ѕмі́й се́й, е҆го́же созда́лъ е҆сѝ; та́мѡ га́ди, и҆̀хже нѣ́сть числа̀; бы́сть но́щь, въ не́йже про́йдꙋтъ; ѡ҆ мое́мъ ча́дѣ, е҆го́же** (неправилность) **роди́хъ во ꙋ҆́захъ; въ домꙋ̀ бо́жіи жи́ти, ꙗ҆́же е҆́сть це́рковь бг҃а жи́ва** (съгласува-са съ дирнье-то, що означава сѫщія предметъ); **вса̑, е҆ли̑ка и҆́мать оц҃ъ, моѧ̑ сꙋ́ть; словеса̀ ꙗ҆кѡва̀ не слы́шасте.**

Забѣл. Среднiй-тъ родъ ѥже въ древность-та санахожда относвано къмъ сѫществително мѫж. и жен. родъ и въ три -тѣ числа, кога са-прiюма съ значенiю като наше-то — *що*, *дѣто* = (*който*, *която*, *което*, *които*): **како оубо робъ грѣхоу робы твоорнтъ, юже сѫть правьдѣдѣ дѣлателе.** Супр. р. 42. **кын сицъ законъ оубонца поуштатн, н юже оубнюнѣынмъ жнзнь дають, того погоубнтн** т. 296.

§. 176. Вмѣсто притежателны-тѣ **мо́й тво́й, сво́й** често са-употребява съкратеный дат. пад. — **ми, ти** на личны-тѣ мѣстоименiя и — **си** на възвратно-то, при сичкы-тѣ косвенны падежи: таквозь употребенiю съотвѣтствува напълно съ употребенiю-то на грьц. родител. падежь на сѫщи-тѣ мѣстоименiя: **виждь ми алнитама оударенья, юже.... виждь ми плештьма раны, да разметаѭ твонхъ грѣхъ брѣма** Суп. р. 355. **въроуѭ вьсврьсенню ти, господи.** т. 388. **цѣлѹйте Ѥпинéта возлю́бленнаго ми; гдѣ́ ти смéрте жáло? гдѣ́ ти а́де побѣ́да? ѥгдà прїи́деши во цáрствїи си.** У насъ освень — *ми*, *ти*, *си*, въ употребенiю ю и дател. множ. и на три-тѣ лица: ***ни***, ***ви***, ***имъ***, вм. ***нашь***, ***вашь***, ***тѣхенъ*** (***нихенъ*** по македонско нарѣчiю), и дател. юдинст. на 3-то лице: ***му***, ***и***, вм. ***неговъ***, ***неинъ***.

Забѣл. 1. Тѣзи дател. падежи на третьелично-то и на възвратно-то мѣстоименiя нахождатъ-са приложены по нѣкадѣ при свои-тѣ-си притежателны: **сво́й ѥмѹ гра́дъ; своюн юмоу вьсн; ѿти́де во своѧ̀ си; не и́щетъ свои́хъ си; сво́й ѥмѹ̀ ѧ҆зы́къ, ѥ҆́же хо́щетъ глаго́летъ.** У насъ само на възвратно-то дател. — **си** са употребява, но при сичкы-тѣ притежателны: ***мой-***

си, твой-си, неговъ-си, неинъ-си, нашь-си, вашь-си, тѣхенъ-си, свой-си.

Забѣл. 2. Както у насъ, тъй и въ старобългарскыя юезыкъ притежателно-то мѣстоим. **свой** може да занимава мѣсто-то на притежателны и на три-тѣ лица и за динъ и за много стопаны, т. е. може да стои вмѣсто — **мой, твой, ѥгювъ, нашъ, вашь** (и новобълг. *тѣхенъ, нихенъ*); **пойдѹ во свой градъ; возлюбиши йскреннѧго своегò; дастъ ю матери своей; благодаримъ въ молитвахъ своихъ; обратите са к' гоу боу своюемоу; ѿставилъ бѣ всѧ ꙗзыки ходити въ пѹтй своѧ**: до като въ Грьцкыя Латинскыя и въ другы юезыци придава-са на сѣко лице въ особенность друго мѣстоименіе. **Свой** йоще не рѣдко съотвѣствува на Грьцко-то — ἴδιος, αὐτὸς — и на Латинско-то proprius ipse. **йсточникъ твоеѧ воды да бѹдетъ тебѣ свой** (ἔςω σοι ἰδία — fiat tibi proprius); **свой** (ἴδιος, proprius) **ймъ пророкъ; по своей** κατὰ (τὴν αὐτȣ̃, secundum ipsius), **ѥмѹ воли**. Евр. II. 4.

§. 177. Нарѣчіе-то **не** въ древность-та са-употребява предъ сказуюемо-то въ отрицателно-то предложеніе, както и у насъ, и тогази, кога въ него са-нахожда и друга нѣкоя отрицателна дума, сложна съ частица-та **ни**, като: **никтò, ничтóже, никогдà, николиже** и друг. такв. на прим.: **немать ждати са никогдаже.. несте ли чли николиже... ни юединъ отъ нихъ неизбы.. на непогыбнетъ ниу'тоже, тѫ нощь неꙗша инуьсоже.** Но нѣкога при мѣстоименіе-то **никъто** и при нарѣчіе-то **николиже** отрицаніе-то **не** предъ глагола не са-срѣща: **никъто же оубо бѫди драхлъ дьньсь за ништетѫ,... никъто же богатъ велнчаи са богатъства**

ради, инуьсоже бо отъ нынѣнихъ можетъ вънести въ праздьнъство се. С. р. 376.

Забѣл. 1. Исправители-тѣ на священны-тѣ книгы послѣ оставили двояко-то отрицаніе тамъ, дѣто го има и въ грьцкыя текстъ: **вы̀ не вѣ́сте ничесѡ́же**, защото въ Грьц. текстъ стои — ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν Іоан. XI. 49; но въ 2-ро Солун. II. 3. стои — **никто́же ва́съ прельсти́тъ**, защото въ Грьц. текстъ ю — μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ. Туй въ глаголица-та стои — **ник'тоже васъ непрелститъ.**

Забѣл. 2. Нарѣчіе-то **пре́жде да́же** иска подирѣ-си отрицателнѫ-тѫ частицѫ **не**: **пре́жде да́же не сни́тисѧ и҆̀ма; пре́жде да́же не пріитѝ нѣ́кимъ.**

§. 178. Между частици-тѣ **ни** и **ни** забѣлжваса тъзи разлика — пьрва-та ю право, чисто отричанье, и въ древность-та повечето са-поставяла слѣпо предъ глаголы, сѫщест. имена, прилагателны и предъ нарѣчія, а въ новыя пер. стои отдѣлно предъ глаголы-тѣ, освень нѣколко, като: **нѣ́смь, непра́вдꙋю, непщꙋ́ю, негодꙋ́ю, нерадю̀**: а втора-та ю отрицаніе косвенно, раздѣлително, и, слѣдователно, непълно, защото иска напредѣ-си или подирѣ-си частицѫ-тѫ — **не**: **ни сме́рть, ни живо́тъ, ни а҆́гг҃ли, ни нача̑ла, нижѐ си́лы, ни настоѧ̑щаѧ, ни грѧдꙋ̑щаѧ, ни высота̀, ни глꙋбина̀, ни и҆́на тва́рь ка́ѧ возмо́жетъ** (по грьцко-то устройство, — а трѣбало бы — **не возмо́жетъ**) **на́съ разлꙋчи́ти ѿ любвѐ бж҃їѧ.**

Забѣл. 1. Споредъ Грьцкыя и Латинскыя юзыкъ косвенно-то отрицаніе — **ни**, поставенно въ юдна фраза съ право-то — **не**, дава утвьрдителенъ смысьлу: **ꙗ҆кѡ хр҇то́съ воскре́се, никто́же да не вѣ́рꙋетъ** — ὅτι Χρι-

ςὸς ἐγήγερται μήτις διαπιςείτω; но у насъ трѣба въ тъзи фраза да са-повтори йоще веднъжь частица-та **не**, за да бы й дала такъвзи смысьлъ: *че Христосъ въскрьснѫ никой не трѣба да не вѣрва,* т. е. *сѣкый трыба да вѣрва, че Христосъ въскрьснѫ.*

Забѣл. 3. Частица-та — **ни**, съединявана съ съюза — **же** (**нижѐ**), служи за съединяванье на думы и предложенія: **ни бо̀ а҆́зъ ѿ человѣ́къ прїя́хъ е҆̀, нижѐ научи́хсѧ ѿ кого̀; добро̀ не ꙗ҆сти мѧ́съ, нижѐ пи́ти вина̀.** Тя, нѣкога съюединявана съ сьюзы-тѣ: **ли, и҆лѝ, а҆́ще ли же,** служи — или за изрекванье на отрицателенъ въпросъ: **ни лѝ ты бои́шисѧ бо́га;** — или въ отвѣтъ на въпросъ: **досто́итъ ли книсо́нъ ке́сареви дати, и҆лѝ нѝ;** — или за съедипяванье на дирнье предложеніе съ преднъд: **въ домꙋ̀ ѻ҆ц҃а̀ моегѡ̀ ѡ҆би́тели мнѡ́ги сꙋ́ть: а҆́ще ли же нѝ, ре́клъ бы́хъ ва́мъ, и҆дꙋ̀ ѹ҆гото́вати мѣ́сто ва́мъ.**

§. 179. Между особенности-тѣ на опредѣлителна-та дума въ отношеніе къмъ опредѣлявана-та забѣлѣжватъ-са йоще слѣдующи-тѣ:

а) Въ старобългарскыя юзыкъ, както и у насъ, са-забѣлѣжва особита наклонность къмъ изрекванье-то на опредѣленіе-то чрезъ прилагателно име: тъй той си-позволява опредѣлително-то въ родит. пад. сѫществително да го измѣнува въ прилагателно и *а)* тогази кога то заедно съ друго въ родит. пад. сѫществително, опредѣлявано чрезъ прилагателно, са-относя къмъ юдна и тъзи опредѣлявана дума: **тъгда блаженыи Исакии радоуа сѧ о оустроѥнии црькъвьнѣѣмь и правыя вѣры, и ть прослави бога о вьсѣхъ, уоудесехъ.** Супр. р. 149., и *б)* тогази, кога къмъ опредѣлител-

но = (съ родит. притежателенъ) са-относя причастіе за негово поясненіе, което въ такъвзи случай си-остава въ родит. падежъ, като че бы са-съгласувало по смысълъ съ родит. притеж. падежь: **помощь наша во имѧ господьне, сътворьшаагo небо и землѭ.** Супр. ркп. 59. **водоѭ омываеши тѣло божие, измывъшаагo вьсѧ и оцѣштение давъша.** т. 345. **даждь ми тѣло Ісово, омрачьшаагo сльнце прѣжде малa времене, и каменне раз'дробьша** т. 342.

б) Вмѣсто прилагателно притежателно или вм. родит. притежателенъ часто са-употребява дателенъ, за да са-изрече принадлежность или происхожданье: **Тоу бѫдетъ плачь и скрьжетъ зѫбомъ зѹбо́въ** или **зѹбный**). Супр. р. 274. **И животъ бѣ свѣтъ чловкомъ.** Ост. 2.

в) Въ редовны числителны, съставены отъ нѣколко числа, пріема редовнѫ-тѫ прилагателнѫ формѫ не само дирнье-то число, както у насъ, но повечето и преднье-то: **четыренадесатое второе лѣто. Къ лѣто двоедесатьное и четврьтое цѣсара Диоклитиана.** Суп. р. 161.

г) Дѣйствително причастіе съ усѣчена форма споредъ грьц. текстъ, нахожда-са при сказуемо-то вмѣсто неопредѣлително наклон.: **мнѧ́хѹ, дѹ́хъ ви́дѧще: а҃зъ же гдⷭи, оу̑пова́ѧ бѹ́дѹ на тѧ̀; оумъ непрестаеть лоукавая ми помышления рода** — и споредъ еврейскыя, вмѣсто нарѣчіе, при глагола въ подлежаще-то, за посилно изрекванье: **ви́дѧ ви́дѣхъ; терпѧ̀ потерпѣ́хъ; благословлѧ́ѧ благословлю̀; величѧ́ѧ величѧ́ю; оумъножаа оумъножѫ; нъ въстава въстави** н. С. р. 97.

д) На спомагателныя глаголъ **быти** настояще-то причастію **сы́й** или **сꙋ́щїй** нахожда-са нѣкога въ предложеніе-то при имена за да имъ придаде особитѫ значителность: **бо́гъ сы́й мі́ра; сꙋ́щꙋю бцⷣꙋ.**

е) Несклаемы-тѣ — **и҆спо́лнь и҆ свобо́дь**, тъй и нарѣчія отъ сравнит. стьпень често са-съгласуватъ съ сѫществителны: **и҆спо́лнь землѧ̀ сла́вы твоеѧ̀; правьды испълнь десница твоꙗ; свобо́дь бꙋ́дете; толи́кѡ лꙋ́чше бы́въ агглъ, є҆ли́кѡ разли́чнѣе и҆́хъ наслѣ́дова и҆́мѧ: пꙋ́ще є҆смы̀; мно́зѣхъ пти́цъ лꙋ́чше є҆стѐ вы̀.**

IV. ОТНОШЕНІЕ НА ДОПЪЛНЕНІЕ-ТО КЪМЪ ДОПЪЛНЯВАНА-ТА ДУМА.

§. 180. Въ старобългарскыя юзыкъ отношеніето на допълненіе-то къмъ допълнявана-та дума въ предложеніе-то изреква-са чрезъ разны-тѣ формы на косвенны-тѣ падежи, или и съ помощь-та на разны предлозы, до като у насъ служатъ на туй само предлозы-тѣ, освень винител. падежь, който при сказуемо-то означава предметъ на дѣйствие-то. За туй тукъ са-разгледва: — *а)* управянье-то на косвенны-тѣ падежи безъ предлозы; *б)* управянье-то имъ съ предлозы заедно; *в)* употребеніе-то на неопредѣлително-то наклоненіе, що са-пріема и то по зависимость-та си като допълненіе.

а) Управянье на падежи-тѣ безъ предлозы.

Родителный.

§. 181. Родителный-тъ падежь са употребява:

1. За да означава *стопана*, комуто принадлежи нѣкой предметъ: **сы́нъ Никола́ѧ; до́мъ дѣ́да; ско́тъ**

ближнагѡ; гора̀ Бо́га; той повечето са-превръща въ притежателно: **сы́нь Никола́евъ; до́мъ дѣдовъ; гора̀ бж҃їѧ.**

2. Кога отъ двѣ, положены редомъ сѫщест. имена, юдно-то ю производно отъ глаголъ, тогази друго-то при него быва въ родит. пад., съ дѣйствително или страдателно значенію: **дѣѧнїѧ а҆по́столѡвъ: приѡбрѣ́тенїе А҆лекса́ндра вели́кагѡ; дѣ́лател виногра́да; спасе́нїе ро́да человѣ́ческагѡ.**

Забѣл. На родител. падежь значенію-то кога не са-различава дѣйствително ли ю или страдателно, то родителный-тъ са-превръща въ дателенъ, съдружаванъ съ предлога **къ**, или са-прилага при родителныя и дателенъ съ предлога **къ**: — вмѣсто **любо́вь о҆тца̀, любо́вь сы́на,** казва-са — **любо́вь ко о҆тцꙋ̀, любо́вь къ сы́нꙋ,** или **любо́вь о҆тца́ къ сы́нꙋ, любо́вь сы́на ко о҆тцꙋ̀** — и вмѣсто — **не́нависть врагѡ́въ на́шихъ,** — **не́нависть ко врагѡ́мъ на̑шимъ, не́нави́сть врагѡ́въ къ на́мъ.**

3. Отъ двѣ положены редомъ сѫщест. имена, кога юдно-то съ прилагателно заюдно опредѣлява душевно или тѣлесно свойственно качество на друго-то, то съ прилагателно-то заюдно стои въ родит. падежь при друго-то, ако качество-то принадлежи на цѣлъ предметъ: **человѣ́къ до́брагѡ се́рдца̀; ю҆́ноша хꙋда́гѡ разсꙋжде́нїѧ, ма́лагѡ ро́ста.**

4. При събирателны сѫщест. имена и при онѣзи, които означаватъ — *часть* или *участїю, множество* и *помѣщность:* **ча́сть ры́бы; прича́стникъ твоеѧ блгости; собра́нїе люде́й; по́лкъ и҆збра́нныхъ во-**

инъ, стадо овецъ; чаша воды; мѣра віна; чванецъ елеа.

5. При прилагателны, що означаватъ — *мѣркѫ, изобиліе* или *скѫдость* и при думы-тѣ: **достоинъ, недостоинъ, нагъ, нищъ, свободенъ, пустъ, страненъ, чистъ** и друг.: **высокъ тридесяти лактей; широкъ четырехъ пядій; ихже уста клятвы и горести пълна суть; тощъ всякія добродѣтели; достоинъ мзды своея; недостоинъ сана своегw; страненъ всякагw помысла благагw.** Но нѣкои отъ тѣхъ са-нахождатъ и съ дателенъ: **дѣла достойна покаянію; чуждь братіи своей; страненъ отцу.**

6. При сравнителны прилагателны и нарѣчія, кога не имъ слѣдва частица-та — **нежe** или **нежели**: **нѣсть рабъ болій гда своегw; вышшую небесъ двцу; болій мене** или **болій нежели азъ; сладчае меда; стоитъ выше тебе.**

7. При просто-числителны-тѣ имена отъ **пять** до **тысяща**, въ родит. пад. лежѫтъ изброяванны-тѣ предметы: **пять хлѣбwвъ; двана́десять апостолwвъ; шесть сwтъ тысящъ вwинъ.** Но кога числителны-тѣ сѫ въ дат., творит. и предл. падежь, тогази изброяваны-тѣ при тѣхъ предметы съгласуватъ-са съ тѣхъ въ сѫщыя падежь: **десятымъ дѣвамъ; по шести днехъ; седмію тятивами сырыми.**

8. *За допълненіе*, що означава *часть* отъ цѣло: **даждь ми воды пити.**

9. ***За да означава точкѫ отъ опредѣлено временно разстояніе,*** на въпросъ — **когда? — сегw дне пріидe; первагw лѣта, мѣсяца шестагw, полунощи.**

10. Кога предъ дѣйствителенъ глаголъ стои отрицателна-та частица — **не**, тогази допълненіе-то му, що означава предмета на дѣйствіе-то, употребява-са въ родит. а не въ винит. падежь: **сла́кы моеѧ иномѹ не да́мъ ктомѹ; грѣха не имамы; не оумыеши ногоу моею во вѣкъ. Аште ли к'то твьрда оума неиматъ, да са отъложитъ отъ насъ.** Супр. ркп. 46. Въ този случай нѣкога и само-то подлежаще бива въ родит. падежь, кога при отрицаніе-та са-означава и лишаванье отъ подлежаще-то: **и҆́хъ сме́рти не бѹ́детъ ктомѹ, ни пла́ча, ни во́плѧ, ни болѣ́зни ктомѹ не бѹ́детъ; не бѹ́детъ волѡвъ при ꙗслѣхъ; нѣ́сть стра́ха бж҃їѧ пре́дъ о҆чи́ма и҆́хъ; нѣ́сть во оу҆стѣ́хъ и҆́хъ и҆́стины.**

Забѣл. Въ древность-та по-строго опазвали туй употребеніе слѣдъ отрицанія-та: **не, нѣсть, ни, ниже,** а не въ новыя періодъ, дѣто повечь ю опазвана близость до грьцко-то словосъчиненіе. Въ древность-та стои — **и невъзненавидитъ отьца своего и матере и жены и чадъ и братїа и сестръ, еще же и доуша своеѩ;** а въ новыя періодъ — **и҆ не возненави́дитъ о҆ц҃а̀ своегѡ̀, и҆ ма́терь, и҆ женѹ̀, и҆ ча́дъ, и҆ бра́тїю, и҆ се́стръ, є҆щѐ же, и҆ дѹ́шѹ свою̀;** въ древн. **рече безоумьнъ нѣсть б҃а . . . не оставлю васъ сиръ.** Остр. **оуже не гл҃ю васъ рабъ.** т., а въ нов. пер. — **нѣ́сть б҃ъ, ва́съ си́ры, ва́съ рабы̑.**

11. За допълненіе при глаголы, що означаватъ *душевно състояніе* между страхъ и надежда; като: *ожиданье, боязьнь, исканье, лишаванье, срамъ, съжалѣніе, удостояванье* и *отвръщанье:* **повелѣ̀ и҆́мъ**

ждáти ѡ҆бѣтовáнїѧ ѻ҆́тча: бо́йсѧ, сы́не, мои́хъ словéсъ; проси̑ тѣлесѐ Ї҆исꙋ́сова; и҆щи́те пре́жде цáрствїѧ бж҃їѧ и҆ прáвды є҆гѡ̀; лиши́сѧ вѣ́чныхъ бла́гъ; стыждꙋ́сѧ свои́хъ; поштади оудовъ своихъ, Варахисию. Супр. р. 197. раби̑ свои́хъгоспо́дїй всѧ́кїѧ че́сти да сподоблѧ̀ютъ; словесѐ непрáведна ненави́дитъ; всѧ́кагѡ брáшна возгнꙋшáсѧ дꙋшà и҆́хъ.

12. При глаголы, които означаватъ *напълванье* и *испразванье*, освенъ винителенъ, що означава предмета на дѣйствіе-то, стои и родит. падежь, що означава *вещество*, съ което са-пълни или отъ което са-испразня положеный-тъ въ винит. падежь предметъ: ме́да насы́ти и҆́хъ; напои́ша мѧ ѻ҆́цта; и҆спо́лнитсѧ дꙋ́ха.

13. За да означава *цѣло-то* въ отношеніе къмъ отдѣлявано-то отъ него, наричванъ *родителенъ раздѣлителенъ*, и быва нѣкога съ предлога — и҆зъ или ѡ҆, а повече и безъ него: высѡ́каѧ древе́съ падо́ша; сосꙋ́щыѧ младе́нцевъ и҆збѝ и҆́родъ: блаженъıи Кондратъ затворенѣи тоу братїи слоужаалше, комоуждо ихъ потрѣбъное приноса. Супр. ркп. 73. овъ ихъ богоу глаголааше. т. 349. обѣшташа са нѣкоторни отъ нихъ т. 54. ѥльма оубо сътвористе ѥдиномоу отъ братиа сеѧ моѧ хоудъıѧ, то мьнѣ сътвористе т. 93.

14. При супинумъ въ древность-та допълненіе-то стои въ родит. падежь вм. винителенъ, ако и съвсѣмъ да не са-исключава този послѣдній-тъ: приде бо снъ уловѣчьскъıи възискатъ и спастъ погъıбъшааго. Остр. 114. Приидоша обрѣзатъ отроуате. т. 279. Тоуне

приде х҃с пролитъ кръве своеѧ за вьсѫ вьселенѫѭ. Глаг. Клц. 233.

15. При сложны-тѣ глаголы съ предлозы-тѣ ѿ, изъ, които нѣкога са-повтарятъ при родит. падежь: избыша острїѧ меча; ѿхождꙋ свѣта сегѡ; да ѿлꙋченъ сонмища бꙋдетъ; избѣжеши ли сꙋда божїѧ; изидѫть аггли и отълѫчѫть зълыѩ отъ срѣды правьдьныхъ. Ост.

16. Количественны-тѣ нарѣчія и междометія-та — ѡ! ѡле!: многѡ людей; малѡ овецъ; ѡ преславнагѡ чꙋдесе! ѡле неразꙋмїѧ! ѡ несъказаѥмааго и несьвѣдошааго таинааго. Супр. рк. 254. Междометіе-то ѡ нахожда-са и съ дателенъ падежь: ѡ дивьнꙑимъи прѣславьнꙑимъ дѣломъ. Супр. р. 40.

Дателный.

§. 182. Въ дателенъ падежь са-употребява:

1. Предметъ-тъ, къмъ който са-простира дѣйствіе-то на глагола, съ цѣль да му са-даде или да му са-стори нѣщо въ негова полза или во вреда. По туй глаголъ-тъ -даю, тъй и сходны-тѣ съ него по значеніе-то си: помогꙋ, браню, запрещаю, повинꙋюсѧ, повелѣваю, противлѧюсѧ, ꙋподоблѧю, послѣдꙋю, ревнꙋю, завиждꙋ, дивлюсѧ, стꙋжаю, изобщо сѣкы глаголъ, слѣдъ който може да са-постави въпросъ — комꙋ? или чемꙋ? — ако е дѣйствителенъ, пріема при винит. падежь допълненіе и дателенъ: даде ржѣ плоды ихъ, и трꙋды ихъ прꙋгѡмъ; принесите гдви славꙋ и честь; помози ми; не браните имъ; повинѣсѧ гдви; вы противистесѧ бо-

гови а̂ не человѣ́комъ; запретѝ є̂мꙋ̀; не ревнꙋ́й лꙋка́внꙋющымъ, ниже́ зави́ди творѧ́щымъ беззако́нїе; не рꙋга́йсѧ человѣ́кꙋ, сꙋ́щꙋ въ го́рести, оу̂подо́бисѧ и҆̀мъ; дивѧ́сѧ бы́вшемꙋ; да не стꙋжа́ютъ є̂мꙋ; навыко́ша дѣлѡ́мъ и҆̂хъ; стра́хꙋ гд҇ню наꙋчꙋ́ ва́съ; оу̂мѣ́ти кни́гамъ, престѝ всѧ́комꙋ пꙋтѝ неблѧ́гꙋ; сообща́етъ дѣлѡ́мъ є̂гѡ̀; лꙋка́вый не прикаса́етсѧ є̂мꙋ̀; и҆но́мꙋ колѣ́нꙋ причасти́сѧ; прилѣплѧ́йтсѧ благо́мꙋ; всемꙋ̀ вѣ́рꙋ и҆̂метъ; є̂мꙋ́же во́литъ сы́нъ ѿкры́ти; сꙋди́те си́рꙋ и҆̂ оу̂бо́гꙋ; кѫда законъ нашь сѫдить ч҃лкоу. Ост. 53. и поноси невѣрьствию ихъ и жестосрьдию. т. 205.

Забѣл. Въ древность-та са-управяли съ дат. пад. и глаголы-тѣ: трьпѣти, надѣяти ся, хотѣти, одолѣти: трьпить оубиицамъ и татемъ. XVI. в. всемох надѣяется. XIII. в. — милостынн хощѫ, а не жрьтвѣ. врата адова неодолѣѭть ѥи. Остр. ев.

2. Производны сѫществ. и прилагател. имена отъ глаголы, що са-управятъ съ дат. пад., и йоще кои-то означаватъ — *далечность*, *сходство*, *несходство* и друг. такв.: повине́нъ сꙋдꙋ; помо́щникъ мнѣ́ въ бѣда́хъ; Бг҇ꙋ є̂смы̀ поспѣ́шницы; да воево́дѣ оу̂го́денъ бꙋ́детъ; потре́бенъ ва́мъ; послꙋ́шливъ ѻ̂тцꙋ̀; подо́бенъ мнѣ̀; ми́лостивъ бѣ̀ и҆̀мъ: стра́шенъ врагѡ́мъ; недосто́йны вѣ́чномꙋ животꙋ̀; проти́вникъ добрꙋ̀; проти́венъ во́ли ма́тере своеѧ̀; мꙋ́дрымъ жє и҆̂ неразꙋ́мнымъ до́лженъ.

3. Подлежаще-то на неопредѣлително наклоненіе, що зависи отъ безличенъ глаголъ: не сїѧ̀ ли подоба́ше

пострада́ти хр҇то́у, и̂ вни́ти въ сла́вꙋ свою̀; не воз-мо́жно є҆́сть проро́кꙋ поги́бнꙋти.

4. Дател. пад. са-употребява и при сѫществителныя глаголъ — **бы́ти**, който тогази са-прiема съ значенiе — *имамъ*, по нашему: **сꙋ́ть ли ти ча́да, нака́жи ѧ҆; а҆́ще ми є҆́сть съ тобо́ю оу҆мре́ти; да-ле́ко ти є҆́сть пꙋ̀ть; не бѣаше ѹисла оръжию ихъ; и҆̀мже нѣ́сть ра́зꙋма.** Сѫщо тъй и кога са-подразумѣва сѫществителный-тъ глаголъ: **и҆́на оу҆бѡ нб҃нымъ сла́ва, и̂ и҆́на земны̑мъ: и҆́на сла́ва лꙋнѣ̀, а̂ и҆́на сла́ва ѕвѣ-зда́мъ: и҆́на оу҆́бѡ чл҃вѣ́кѡмъ пло́ть, и҆́на же ско-тѡ́мъ, и҆́на же пти́цамъ, и҆́на же ры́бамъ.**

Забѣл. 1. Въ древни-тѣ паметници йоще по-ясно са-види, до колко глаголъ-тъ — **быти** са-управялъ съ дат. пад.: **позороу бѣ ангеломъ и ч҃лкомъ.** Гр. Богосл. Х-й-в. — **быхомъ поношенню соусѣдомъ нашимъ подражанию и пороуганню соущимъ окр҇тъ насъ; ıако чоудоу быхъ мъногымъ.** Псалт. XII. в

Забѣл. 2. Твърдѣ често дател. падежь занимава мѣсто на родит. притежателенъ съ страдателно значенiе, кога първо-то сѫществително има власть надъ дирнье-то: **Ца́рь царе́мъ, и̂ Гд҇ь господе́мъ; вра́чь дꙋша́мъ и̂ тѣ́лꙋ; влады́ка живо́тꙋ; творца̀ не́бꙋ и̂ земли̂ ви́димымъ же всѣ́мъ и̂ неви́димымъ; ко́рень всѣ́мъ ѕлы̑мъ.**

5. Дателенъ бива и при нарѣчiя, употребявани за междометiя: **го́рѣ ва́мъ! фарисе́и лицемѣ́ри; лю́тѣ тебѣ̀! бла́гоже дꙋши̂ мое́й!** и при Междометiе-то **оу҆вы̀; оу҆вы̀ мнѣ̀!**

Винителный.

§. 183. Винителный-тъ падежь са-употребява:

1. Освень дѣто да означава *предмета на дѣйствіе-то*, при нѣкои глаголы, като: **нарицати, ѕвати, поставлꙗти, творити, именовати, избирати, посылати** и друг. такв. нахожда-са йоще по грьцкыя образъ и вторый винителенъ, който означава — *чинъ, достоинство, наименованіе*, що са-дава на означаваныя съ пьрвыя винит. предметъ; **поставиши ихъ кнꙗзи по всей земли; како оубо Дд҃ъ дх҃ъмь Гд҃а его нарицаеть** (κύριον αὐτὸν καλεῖ). **Вы зовете мѧ оучитель и Гдь** (въ нов. пер. **оучитела и Гд҃а**). **како ꙗкъ сын творить себе Бога. аще къто и исповѣсть Х҃а**.... Остр. 39. Но нахождатъ-са примѣры и въ твор. пад.: **не бо естъ цѣсаремъ того нарештн, довьлѣетъ бо емоу безаконникомъ и прѣстѫпникомъ зъвати и, за не** .. Супр. р. 157.

2. За да означава *опредѣлено временно разстояніе,* презъ коюето отъ начало до край са-продължава дѣйствіе-то: **три лѣта день и нощь не престахъ оуча; четыри лѣта пребыша тꙋ: прѣбысть на немьже въ мѣстѣ дъва дьни**. Остр.

Творителный.

§. 184 Въ творителенъ падежь са-употребяватъ:

1. Допълненія, що означаватъ — *орждіе, средство, вещество, употребявано въ дѣйствіе-то*, и *тво-*

рителнѫ причинѫ на дѣйствіе-то: **ѻ҆ко́нцемъ в' ко́шницѣ свѣ́шенъ бы́ху по стѣнѣ̀; свѧ́занъ вери́гами желѣ́зными; зажго́ша ѻ҆́гнь древа́ми; є҆гда̀ зва́нъ бꙋ́деши ки́мъ на бра́къ; бѣ̀ люби́мъ ѻ҆тце́мь; написа́хъ мое́ю рꙋко́ю; не хощꙋ̀ черни́ломъ и҆ тро́стїю писа́ти тебѣ̀.**

Забѣл. 1. творителна-та причина кога е лице, на което става дѣйствіе-то въ полза, то стои въ дат. пад.: **позна́нъ бы́сть І҆ѡ́сифъ бра́тїи свое́й; ѹ҆вѣ́данъ бы́стъ Са́ѵлꙋ совѣ́тъ и҆́хъ; позна́лсѧ є҆сѝ є҆мꙋ̀ и҆ бг҃ъ соверше́нный.**

Забѣл. 2. **Бы́ти** съ значеніе — **сотворе́нъ бы́ти** — пріема творителна-та причина или въ родит. съ предлогъ **ѿ**, или въ творит. падежь: **ка́ждо бо ѿ тебѐ бы́вшихъ тва́рей благодаре́нїе тебѣ̀ прино́ситъ; и҆́мже всѧ̑ бы́ша.**

3. Допълненія, що означаватъ — *отечество, родъ, названіе, художесто* — на допълняввана-та дума: **человѣ́къ нѣ́кїй, ро́домъ І҆талїа́нинъ, ѻ҆те́чествомъ Ри́млѧнинъ, и҆́менемъ Па́ѵелъ, хꙋдо́жествомъ живопи́сецъ.**

3. Депълненія, що означаватъ — *мѣркѫ на изброяванье, годишни и дененощни временны части, временно и мѣстно пространство:* **тремѐ лѣ́ты ю҆́нѣйшїй бра́та своегѡ̀; двѣма̀ ста́ма пѣнѧзь не довлѣ́ютъ и҆̀мъ; лѣ́томъ жа́ръ, зимо́ю же мра́зъ; дне́мъ и҆ но́щїю хвали́хъ тѧ̀; ѹ҆́тромъ, тремѝ де́ньми воздви́гнеши це́рковь; про́йде мо́ремъ; ходи́те свѣ́томъ.**

4. Допълненія-та при прилагателны-тѣ — **до́лженъ** и **довиленъ**: **до́лженъ пѧтїю сѡ́тъ динарїй**: **дово́лны сꙋ́щими.**

5. Допълненія при прилагат. имена, що означавать *душевно* или *тѣлесно качество*, коюто не принадлежи на цѣлъ предметъ, но само на неговп часть: **добра́ сꙋ́щи ѕѣлѡ̀ лице́мъ; скꙋ̀денъ ра́зꙋмомъ; во́зрастомъ ма́лъ; непови́ненъ рꙋка́ма и҆ чи́стъ се́рдцемъ; го́рдый мы́слїю; бла́гъ взо̀ромъ.**

6. Допълненія при глаголы, що азначавать — *власть*, нѣкога и при тѣзи, що означавать *отвръщанье*: **ѡ҆блада̀ все́ю страно́ю; возгнꙋша́сѧ дꙋша́ моѧ̀ все́ю непра́вдою.**

7. При глаголы-тѣ: **нарица́тисѧ, и҆менова́тисѧ, зва́тисѧ** и проч., именованіе-то ако не ю въ именит. падежь, то часто стои въ творителенъ (повечето руссизмъ): **оуже нѣсмь достоинъ нарещи сѧ сынъ твои; сѣ́ждꙋ̀ цари́цею и҆ вдова̀ нѣ́смь.** Апокал. XVIII. 7. **Иже бо нынꙗ маловрѣменьнаа съмр'ть сънъ праведьнымъ нарицаѥтъ сѧ.** Супр. р. 46.

Забѣл. 1. Въ предложеніе-то, ако именованіе-то са-относя на допълненіе, чрезъ причастіе-то — **глаго́лемый, нарица́емый, зово́мый**, то именованіе си-остава пакъ въ именит. пад., ако и допълненіе-то да бы было въ косвенъ падежь: **на мѣ́стѣ глаго́лемѣмъ Лїѳострото́нъ; съ горы̀ нарица́емыѧ Е҆лео́нъ; при рѣцѣ̀ нарица́емѣй І҆ѡрда́нъ.**

Забѣл. 2. Часто творителный-тъ стои вмѣсто другы падежь, а именно: вм. дат.: **дꙋша сѫщи въ сытости, соты рѫгаѥть сѧ** (въ нов. пер. **сотамъ**). —

ѥ҆щє ѥ҆ди́ною а҆́зъ потрѧсꙋ̀ нє то́кмѡ зємлє́ю, но и҆ нє́бомъ (вм. **зє́млю и҆ нє́бо**).

Предложный.

§. 185. Предложный-тъ падежь, както и названіе-то му показва, въ новыя періодъ редомъ стои управянъ съ предлогъ; въ древность-та само са-нахожда самъ, да означава *спокойно мѣстно стоянье* или *временно обстоятелство*, за коието са-нарича и *мѣстный:* **онъ же (Иисиї) биієнъ и прѣбыкъ многы часы въ тѣхъ ранахъ безъ гласа прѣда доушѫ и тако добрѣ и прѣподобнѣ ієже христоса ради съповѣданиіє съконча святын Иисиї Оусоровѣ своієи іємоу вьси.** Супр. р. 34. **Ѩко сѫть съхранієны кости наша семь мѣстѣ, приди оубо въ ноштн и ізнеси ны издрѣкы.** т. 60. **исдѣлѣ отрокъ томь часѣ идеть к' ніємоу полоунощи. Да не бѫдеть бѣгство ваше зимѣ.** Остр, 144. Въ новыя періодъ употребяваны-тѣ за нарѣчія: **горѣ, до́лѣ, веснѣ, лѣ́тѣ, зимѣ** и друг. се́ предложны падежи сѫ.

Забѣл. Въ древность-та са-управяли йоще въ предложенъ падежь допълненія-та *а)* при сложны глаголы съ предлозы-тѣ — **при, на: прилѣпи ся ієдиномь отъ житель; прилежа іємь; можеть приложити тѣлеси своємь лакъть.** Остр. Ев. — **приближаіємсе бозѣ; ниже приобщаисе чуждихъ грѣсѣхъ.** Даміан. Апост. — **пригвозди страсѣ твоємь плъть нашѫ.** Часосл. старопеч. — **ѩзыкъ мои прильпе гортани моіємъ.** Псалт. XV. в. — **примѣша́ѧйсѧ є҆̀мь; чєшꙋ́ѧхъ твои́хъ прилє́пиꙋтъ.** Острожск. изд. — **нє прикаса́йтєсѧ хрі́стѣ́хъ**

мойхъ. Венеціанск. Псалт. — **належащꙋ ѥмь народꙋ**. Острожск. изд. -- **эко нападахж ѥмь хотаще прикоснꙋтися ѥмь**. Ев. XII. в. **неналежи нимнии своѥмь**. Іезек. XXIX. 4. *б)* При глагола **косиꙋтися** и при прилагателно-то **приклоненъ**: **жертва же єгѡ, ѡблацѣхъ косиетсѧ борове неприклонии вѣжахъ єгѡ, и єліе не бысть прислонно ѿраслѣхъ, єгѡ**. Въ новыя періодъ предложный-тъ падежь ю замѣненъ редомъ съ родителенъ, дателенъ или съ другы нѣкой падежь, управянъ съ предлогъ.

б) Управянье на падежи-тѣ съ предлозы.

§. 186. Управянье-то на косвенны-тѣ падежи заедно съ предлозы зависи не толкозь отъ значеніе-то на предлозы-тѣ, колкото отъ значеніе то на допълняваны-тѣ глаголы, които може да означаватъ или *направленіе* по въпросы-тѣ — **камѡ**? **ѿкꙋдꙋ**? — или *спокойно стоянье* по въпроса — **гдѣ**? И тъй юдны предлозы са-управятъ съ юдинъ падежь, другы — съ два, а нѣкои — и съ три.

§. 187. Съ юдинъ падежь са-управять: **оу**, **до**, **ѿ**, **изъ**, **безъ**, **ко** или **къ**, **возъ** или **възъ**, **ѡбъ**. **чрезъ**, **при**, а именно:

1. Съ родителенъ падежь тѣзи: **оу**, **до**, **ѿ**, **изъ безъ**: **оу царѧ сѣдитъ**; **пріидоша до негѡ**; **ѿиде ѿ горы**; **избави насъ ѿ лꙋкавагѡ**; **изведе водꙋ изъ камене**; **безъ дѣлъ закона**.

Забѣл. 1. **ѿ** (ἀπό) и **изъ** (ἐκ) часто стоѭтъ безъ разлика юдинъ вм. другы: **братію ѿ** (вм. **изъ**)

чре́слъ а̂враа́мовыхъ и̂зше́дшѹю (ἐκ τῆς ὀσφύος); и̂зъ (вм. ѿ) ме́ртвыхъ (a mortuis).

Забѣл. 2. Съ родителенъ са-управятъ и много нарѣчія: ми́мѡ, внѣ̀, во́нъ, верхѹ̀, бли́зъ, ра́ди, ра́звѣ, кромѣ̀, дѣ́лѧ, длѧ̀, дѣ́лма, по́длѣ, вмѣ́стѡ, внѹ́трь, вслѣ́дъ, вскра́й, ѡ̆́крестъ, посредѣ̀, пре́жде, па́че, вы́ше, и изобщо сичкы-тѣ сравнителны нарѣчія: ми́мѡ ѹ҆гла̀; внѣ̀ гра́да; во́нъ цр҃кви; верхѹ̀ главы̀ є҆гѡ̀; бли́зъ мо́рѧ; на́съ ра́ди; ра́звѣ тебѐ; кромѣ̀ тѣ́ла; ми́ра дѣ́лѧ; длѧ̀ кро́ве; є҆гѡ́же дѣ́лма (дѣ́лѧ, длѧ̀, дѣ́лма юдно и туй сѫ); по́слѣ ѻ҆лтарѧ̀; подо́лгъ рѣкѝ *(низъ рѣка-та)*; вмѣ́стѡ ѻ҆те́цъ твои́хъ; внѹ́трь двора̀; вслѣ́дъ менѐ; вскра́й со́нмища; ѡ̆́крестъ жили́щъ и҆́хъ; посредѣ̀ двою разбо́йникѹ; пре́жде вѣ́къ; па́че всѣ́хъ; вы́ше небе́съ, и друг. такв.

2. Съ дателенъ: къ или ко: приклонѝ ко мнѣ̀ ѹ҆́хо твоѐ; во́пль мо́й к'тебѣ̀ да прїи́детъ.

Забѣл. Съ дателенъ са-управятъ и нарѣчія та: прѧ́мѡ проти́въ или проти́вѹ, сопроти́въ или сѹпроти́вѹ: прѧ́мѡ бг҃ѹ; а҆́гнецъ пра́мѡ стригѹ́щемѹ є҆гѡ̀ безгла́сенъ; проти́вѹ рожнѹ̀ пра́ти; сопроти́въ стѹжа́ющымъ ти.

3. Съ винителенъ: ѡ҆бъ, возъ, чрезъ и нарѣчіе-то сквозѣ̀: ѡ҆́бъ но́щь, ѡ҆́бъ ѻ҆́нъ по́лъ І҆ѡрда́на; ѡ̆́бъ ѻ҆́нѹ странѹ̀ и ѡ҆бонѹ̀ странѹ̀; благода́ть возъ благода́ть; лѹка́валѧ возъ блага̂ѧ; чре́зъ вѣ́рѹ; чре́ѹъ де́нь; сквозѣ̀ мо́ре; сквозѣ̀ ѻ҆́гнь и҆ во́дѹ.

Забѣл. **възъ** или **возъ** въ нов. періодъ редомъ са-употребява слѣно, а отдѣлно ю замѣненъ съ — **за**: но въ древность-та часто стои и отдѣлно: **иже въздаютъ злоє възъ доброє** (въ нов. пер. — **злѧ̑ за благѧ̑**).

4. Съ предложенъ: **при**: **при ӥсходищихъ водъ; при ногѹ̀**.

§. 188. Съ два падежи са-управятъ: **въ** или **во**, **на**, **ѿ подъ**, **предъ**, **съ**, а именно:

1. **въ** или **во**, **на** и **ѿ** съ винит. и предложенъ: — *а)* **въ** или **во** съ винит. означава *движеніе въ вѫтрешность*, а съ предлож. — *спокойна стоянье въ вътрешность:* **посла̀ ӥхъ во єгѵ́петъ; слышавъ же Іа́кѡвъ сѹ́щѹю пшени́цѹ во єгѵ́птѣ;** *б)* **на** съ винит. означава *движеніе на поврьхность*, а съ предложенъ — *стоянье на поврьхность:* **прійде на мѣ́сто; пребыша на поли Танаѡ́сѣ;** *в)* **ѿ** съ винител. означава *бързо къмъ предметъ движеніе,* а съ предложенъ — *предметъ*, за който са-говори въ рѣчь-та: **ӥ разбіетъ младенцы твоѧ̑ ѿ ка́мень; ѿ бо́зѣ живѣ; по́ѧсъ ѡ̑смѐнь ѿ чреслѣ́хъ єгѡ̀** (значи около).

Въ са-нахожда съ винителенъ и съ другы значенія: **воспитѧ̀ ӥ въ сына** *(за сынъ);* **ӥ бѹ́дѹ ӥмъ во ѻ̑тца̀** *(за* или *вмѣсто отецъ);* **прійде въ го́сти; въ долготѹ́, въ широтѹ̀, въ высотѹ́; въ похвалѹ́ ӥ честь єгѡ̀** *(достигателна причина);* тъй и — **красе́нъ ӥ до́бръ въ снѣ́дь; го́рекъ во вкѹше́ніе; поле́зенъ въ цѣлбѹ́; ко́сенъ во гнѣ́въ;** — съ предложенъ: **великій во Іера́рсѣхъ** *(между).*

Забѣл. **Въ** — съ винителенъ значи и *време*, по въпроса — кога? **Во врéмѧ ѻ҆но; во дни҆ ты҆̂ѧ востáвъ Пéтръ**; въ древность-та винителный стои безъ — **въ: и третиї оьмь въставъ изъ мрътвыихъ ꙗви сѧ своимъ оученикомъ**. Супр. р. 8.

2. Съ винител. и творит. — **надъ, подъ, предъ** (и нарѣчіе-то **между̀** само съ творит.): **восходѧ́щаѧ и҆ низходѧ́щаѧ надъ сы҆́на мо́й вни́деши; надъ всѣ́ми бо́ги; подъ кро́въ мо́й вни́деши; подъ повели́тели и҆ приста́вники; да вни́детъ предъ тѧ̀ моли́тва моѧ̀; пред'и́деши пред'лицéмъ гдⷭ҇нимъ; бѣ̀ Пéтръ спѧ̀ между̀ двѣмá вóинома; вели́ка прóпасть между̀ нáми и҆ вáми.**

3. Съ родител. и творителенъ — **съ: сни́детъ съ небесѐ; рабóтайте гдⷭ҇ви со стрáхомъ, и҆ рáдуйтесѧ є҆мꙋ̀ съ трéпетомъ; съ лови́твы прїи́де; со мнóю возопи҆.**

§. 189. Съ три падежи са-управятъ — **по, за**, а именно:

1. **По** — съ винител., дател. и предложенъ: **по всѧ̀ дни҆; по дѣлѡ́мъ и҆́хъ и҆ по лꙋкáвствꙋ начинáнїй и҆́хъ; по лѣ́тѣхъ мнóзѣхъ.**

2. **За** — съ родит., винител. и творителенъ: **за оу҆́тра оу҆слы́ши глáсъ мóй; за моли́твъ свѧты́хъ; ѻ҆́ко за ѻ҆́ко, зꙋ́бъ за зꙋ́бъ; сéй стои́тъ за стѣнóю нáшею.**

Забѣл. Въ древность-та вмѣсто дателенъ съ предлога **по**, що изреква причинѫ, употребява-са само творит. падежь, а побудителна причина са-изреква съ родит. пад. и съ предлога за (вм. **ради**): **Ꙗште бы въ-**

дѣлъ кнѧзъ силѫ разпѧтааго, то оставилъ бы коумиръскѫѭ соуѥтьнѫѭ льсть, и томоу сѧ покланѣлъ, иже поклоновениимъ и повелѣниимъ отъчемь на землѭ сьшедъ. Супр. р. 55. вьси оубо оученици разбѣгошѧ сѧ за страха июдеискѧ т. 369.

в) Употребенiю на неопредѣлително-то наклоненiю.

§. 190. Употребенiю-то на неопредѣлителна-та форма, както и на причастiя-та, у насъ исчезнѫло, по причина — дѣто сегашнiй-тъ ни юзыкъ, съ време споредъ околны-тѣ си обстоятелства, прiюлъ въ развитiю-то си направленiю-то на аналетическы-тѣ днешни юзыци. За туй, за упознаванье на нейно-то употребенiю въ старобългарскыя юзыкъ, разглѣдва-са тука колко-то трѣба.

Въ старобългарскыя юзыкъ, нѣкои приставны допълнителны предложенiя съкратяватъ-са нѣкога въ изрекванье-то си, и тогази сказуюмо-то и му са-полага въ неопредѣлително наклоненiю, коюто по зависимость-та си отъ допълнявана-та дума употребява-са въ тѣзи случаи:

1. Слѣдъ глаголы, що означаватъ: *възможность*, *желанiю*, *повелѣнiю*, *побужденiю*, *запретяванье, смѣлость*, *опасность,* като: могѫ, желаю, хощѫ. велю, нѫждѫ, запрещаю, завѣщаю, смѣю, дерзаю, боюсѧ, стыждѫсѧ, срамлюсѧ и друг. такв.: не могохъ вамъ глаголати ꙗко дѹховнымъ; аще хощеть пожрѣти богомъ, . . . нъ и жити же съ вами нехощѫ. *Супр. р.* 184. отъ назареѳа можетъ ли чьто

добро бытн; нынѣ искахѫ тебе каменнюемь побнтн ноудеи; вънемлѣте милостынѧ вашеѧ нетворити предъ члкы. Остр.; желаю видѣти васъ; сподоби насъ видѣти славѫ твоѭ; повелѣ же и тръзѫбьца желѣзны подъстълати има, и не дати никомоуже ... Супр. р.; въ оутрѣи же въсхотѣ іс изити; принꙋдиша его сѣсти; запрети емꙋ не хꙋлити; а ѡженившымсѧ завѣщаю не азъ, но гдь, женѣ ѿ мꙋжа не разлꙋчатисѧ; не навыкай дѣлати ѕлаѧ; не смѣю глаголати; стыждꙋсѧ просити; боюсѧ пріити. Съ таквыви значенія са-нахожда и слѣдъ имена прилагателны и сѫществителны: готовъ (есть) сотворити волю отца своегѡ; достоинъ полꙋчити; силенъ исполнити; доволенъ наꙋчити; скоръ оуслышати; косенъ глаголати; имать власть -силꙋ творити, глаголати; время плакати и время радоватисѧ (вм. родителенъ пад. — время плача и время радости).

2. Въ новыя періодъ и слѣдъ глаголы, които означаватъ движеніе съ намѣреніе: прейде ѿтꙋдꙋ оучити и проповѣдати; чесо изыдосте видѣти; пріидоша послꙋшати его, и исцѣлитисѧ ѿ недꙋгъ своихъ. А въ древность-та туй са-изреква съ достигателна-та форма — Супинумъ (вижь §. 73.).

3. Повечьто по грьцкыя образъ, слѣдъ глаголы, които означаватъ: *мысленье, свѣщанье, догажданье, разсѫжданье, убѣжденіе, расказванье* и друг. такв.: придетъ година, да вьсѧкъ иже оубиѥть вы, мьнить сѧ слоужбѫ приносити Богоу (δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ). Остр. 22. мьнѣлъ ли ѥси страхы оубоѩти сѧ ихъ. Супр. р. 55. не вѣровасте ли быти въскрѣ-

шенню мрътвыимъ. т. 80. вѣрꙋю Ӏиса быти сына бжїѧ; проповѣдꙋѧ людемъ влкꙋ сегѡ быти живота и смерти. Вмѣсто неопредѣлително наклон. често стои (сѫщо по грьц. образъ) причастіе въ винителенъ падежь, съгласувано съ допълненіе-то на преднія глаголъ: виждѫ бо та дѣвицѫ мѫдрѫ сѫштѫ и мъногѫ прѣмѫдрость имѫщѫ. Супр. р. 1. отъ селѣ оузьрите ибо отьвьрсто, и ангелы божиѩ въсходаща и низъходаща надъ сна члоѣчьскааго. Остр. глаголю же Христа Іисꙋса слꙋжителѧ бывша ѡбрѣзанїѧ; мнѧша царѧ пришедша; мьнѣахѫ ахъ видаще. Допълнително-то предложеніе по-често стои разрѣшено съ съюза — ꙗко: вѣроуѭ, ꙗко ты ѥси хсъ снъ бжии. Остр. они же мьнѣша, ꙗко оусъпеини сыноу глѥтъ. т. ѿ семъ разꙋмѣютъ вси, ꙗкѡ мои оученицы есте.

Забѣл. 1. Въ туй употребеніе, ако на неопредѣлително-то наклоненіе подлежеще-то е едно и туй съ подлежаще-то или съ допълнаніе-то на глагола, отъ който зависи, то не са-повтаря; ако ли е разно, то бива въ дателенъ падежь.

Забѣл. 2. У насъ сега въ първы-тѣ два случая неопредѣлително-то наклоненіе са-разрѣшава съ съюза — *да*, а въ третія — съ съюза — *че*.

4. Слѣдъ сѫществит. глаголъ быти, въ 3-то еу едини. лице на настояще-то — ѥсть, на минжл. продължавано — бѣаше и на непредѣлно-то — бѣ, *бысть*, *що са*-пріемать за безличенъ глаголъ: тацѣми

исправлены въгодити юсть бог҃. Сбор. 1076. год. — **оуже бяже божїю гнѣвоу непротивитися. ц. лѣт. небѣ видѣти неба къ стрѣлахъ. т. — бысть оумрети нищемоу.** Остр. юв.

5. Нѣкога, въ обстоятелствено предложенію, поставя-са съюзъ — **югда** или **вьегда** (вмѣсто грьцкыя членъ съ предлогъ заедно) предъ неопредѣлитетно-то наклоненіе: **внегда̀ воззва́ти ми къ немꙋ́** (ἐν τῷ κεκραγέναι); но туй ю сжщи преводъ слово въ слово, защо-то въ древность-та стои въ изъявително наклоненію съ съюза **югда: югда приближать са на ма зълобоующии; югда възврати г҃ь плѣнъ сионь** (въ нов. періодъ — **внегда̀ приближа́тися на мѧ̀ зло́бꙋющымъ; внегда̀ возврати́ти гдⷭ҇ꙋ...**).

Б. СЛОЖНО ПРЕДЛОЖЕНІЕ.

§. 191. Сложно-то предложенію быва, както и въ новобългарскыя ни юзыкъ, два вида: — I. *слѣно* и II. *съставно:* **непридохъ призъватъ правьдьникъ, нъ грѣшьникъ на покаание** *(слѣно).* Остр. 65. **Оуподобися царствие небесное чловѣкоу цароу, иже въсхотѣ състязати са о словеси съ рабы своими** *(съставно).* т. 75.

I. СЛѢНО ПРЕДЛОЖЕНІЮ.

§. 192. На слѣно-то предложенію образованье-то и съгласуванье-то на сказуюмо-то му при нѣколколко подлежаща сходны сж съ новобългарскы-тѣ ска-

зуемо-то при нѣколко подлежаща обыкновенно стои въ множ. число, но то быва и въ юдинственно, кога са-придава особита важность на юдно подлежаще предъ другы-тѣ; се оць твои и азъ скръбаща искаховѣ тексъ. Остр. 257. злато твою и срѣбро твою да бѫдетъ съ тобоѭ. Супр. р. 163. Єгдà прїйдетъ снъ чл҃вѣческїй и всѝ стїи аггли съ нимъ, тогдà сѧдетъ на прѣстóлѣ слáвы своеѧ̀.

При двѣ подлежаща отъ юдин. число, съюдиняваны не съ съюза и, но съ предлога съ, сказуюмо-то са-полага въ двойствен. число: Снсинни епискоупъ коупно съ Артемомъ презвутеромъ та съкрушиста капишта артемидова. Супр. р. 162. Въ новыя пер. и съ съюза и кога сѫ съюдиняваны, пакъ въ двойст. число стои сказуюмо-то имъ: Вкꙋ́пѣ же Пе́тръ и Іωáннъ восхождáста во ст҃илище.

II. СЪСТАВНО ПРЕДЛОЖЕНІЮ.

§. 193. На съставно-то придложеніе образованье-то отъ главно и приставно има отъ новобългарско-то тъзи разликѫ — дѣто приставно-то предложеніе влѣзва въ състава на главно-то или съ помощьта на съюзы или и безъ тѣхъ, съкратено въ причастію или въ неопредѣлително наклоненію, — до като у насъ, по нѣманье-то на причастія и на неопредѣлит. наклоненію, то быва повечето сé разрѣшенно съ съюзы. Приставны-тѣ, както и у насъ, бывать: *допълнителны*, *обстоятелственны* и *опредѣлителны;* отъ които *сѣко може да бѫде* замѣнено съ друго по форма-та,

а не по значеніе-то: въсте, ѩко по дъвою дьноу пасха бѫдесть. Ост. Вѣсте ли, что сотворихъ вамъ. Воини, имъше Іиса, ведоша къ Каиафѣ Архиереови, идеже кънижьници и старьци събьраша сѧ. Ост. 179. И помѧнѫ Петръ глаголы Іисоусовы, ѩже рече ѥмоу, ѩко прѣжде даже коуръ невъгласить, три краты отъврьжешися мене. Остр. 181. Прѣжде шести дини пасхы приде Іисъ въ Виѳаниѭ, идеже бѣ Лазарь оумеры. тамъ.

§. 194. Изобщо въ образованье-то на съставното предложеніе по начина на граматическа-та подчиненность (subordinatione) предпочита-са форма-та на съкратено-то приставно, а не на пълно-то. Съкратены-тѣ обстоятелственны изрекватъ-са повечето съ причастіе усѣчено, а съкратены-тѣ опредѣлителны — повечето съ причастіе съ пълна форма: сънемше съ дрѣва блаженааго Кондрата, въврьгоша и въ тьмьницѫ и оутвьрдиша. Суп. р. 83. ты же зъло въсплачеши, ѩко невъсхотѣ оувѣдѣти истиннаго бога, давъшааго ти жити. т. 87.

А защото и за двѣ-тѣ тѣзи приставны предложенія по нѣкога са-употребява причастіе-то въ юдна и тъзи форма; то часто са-срѣща разлика въ падежи-тѣ на причастія-та, които, по видимому, объюсняватъ юднѫ и тъзи думѫ въ главно-то: Цѣсарьствоуѭштоу Диоклитиѩноу, заповѣдь посъла сѧ по вьсеи вьселеньи, ѩкоже вьсѣмъ непокараштиимъ сѧ заповѣди ѥго и нежьрѫштии богомъ мѫчени бываѭште зълоѭ съмрьтиѭ оумрѣти. Супр. р. 110. оузьрѣша Іса ходѧща по морю, и близъ корабля бывъшоу (гука църво-

то предложеніе е допълнително, а второ-то — обстоятелственно (т. е. *видѣхѫ Іисуса, че ходи по море-то, защото близо бѣ до корабя*). Остр. **неоуконте сѧ отъ оубивающиихъ тѣло и по томь неимѫщемъ лиха чесо сътворити.** т. 235.

§. 195. При отношеніе-то на сѣко отъ реченытѣ три рода приставны предложенія къмъ главно-то му, нужно е да са-кажѫтъ йоще нѣкои особености на старобългарскыя езыкъ. Тѣ сѫ слѣдующи-тѣ:

1. Относително допълнително предложеніе.

а) Отношеніе-то на пълно-то допълнително предложеніе нѣкога са-означава съ **еже** = (*дѣто, щото* у насъ), вмѣсто съюза — **яко: дошьдъшемъ же имъ на оутрьи къ Команѫ слышахѫ отъ многъ, еже творѣ'ше воевода ижкы крьстияномъ.** Супр. р. 14.

б) На въпросително-то допълнително предложеніе отношеніе-то са-означава съ съюза **аще**, а не както у насъ съ — **ли: и въпрошенъ бывъ, аште хоштетъ пожръти богомъ, отвѣшта блаженыи Иринеи глаголаа имъ и жити же съ вами не хощѫ.** Супр. р. 184.

в) Допълнително-то предложеніе нѣкога са-съкратява, и тогази сказуемо-то му са-полага или по грьцкыя образъ въ неопредѣлителна форма, или въ причастіе въ винит. падежь (вижь §. 190. 3).

2. Относително обстоятелствено предложеніе.

а) Въ пълно-то условно предложеніе нѣкога са-отпуща съюзъ-тъ — **аще**, но въ главно-то са-спазва съотвѣтственный-тъ му съюзъ — **то: а иже отъвръжетъ са мене при уловѣцѣхъ, то и азъ отъвръгж са юго при отъци моюмъ небестѣмъ и при сватыихъ агг̂елѣхъ.** Супр. р. 190.

б) Обстоятелствено, що изъяснява начинъ, има сказуемо-то си въ неопредѣлително наклоненіе съединявано съ главно-то чрезъ съюза — **ꙗкоже** = *(тъй щото)*: **Толикъ бо даръ дастъ са юмоу (Иакѡвоу), ꙗкоже юмоу словомь къ скоре прогонити неуистыꙗ доухы.** Супр. р. 413.

в) Обстоятелствено, що изрeква намѣреніе има сказуемо-то си, както и у насъ, въ изъявително наклон. съ съюза — **да: отуаꙗвъшааго са оного привéдѣте предъ ма, да виждж, уьто дръзость юго приобрѣте юмоу.** Супр. ркп. 74.

г) Причастіе-то на съкратенно-то обстоятелствено предложеніе, що изъяснява начинъ, и има подлежаще разно отъ подлежаще-то на главно-то, стои въ имен. падежь, кога то са-относя за поясненіе на неопредѣлително наклоненіе, което е допълнително на главно-то: **се пакы слышавъ коюкода разгнѣва са зѣло и повелѣ юго (св. Конона) съвлѣшти и съвазавъше бити и.** С. р. 36. **и се глаголжштоу юмоу разгнѣвавъ са Анѳипатъ повелѣ солъ съ**

оцьтомъ съмѣснвъше полнвати раны юго и соукномъ въстирати. т. 88.

д) Приставно обстоятелственно предложенію, що изъюснява време, съкратява-са въ причастію усѣчено, кога подлежаще-то му не ю юдно, ни съ подлежаще-то на главно-то, нито съ негово допълненію. Сказуюмо-то на таквози съкратявано предложенію, положено въ усѣчено причастію, вынѫгы стои въ дател. падежь, съгласувано съ свою-то подлежаще; а по независимость-та си отъ никадѣ нарича-са ***дателенъ самостоятеленъ*** = (съ грьц. γενεκὴ ἀπόλυτος и съ латин. ablativus absolutus): **Дошедъшоу же врѣмени бракоу, ıави са Кононоу архангелъ Михаилъ.** С. р. 18. **Пришедъшоу же народоу къ нѥмоу, вьси дивлѣхѫ са видаште дѫва облиствьнѣвъша.** т. 13. **Давш8 тебѣ и̑мѧ, соберꙋтъ; Ѿве́рзш8 тебѣ́ р8к8 . . . Ѿвра́щш8 же тебѣ лицѐ, возмѧтꙋ́тсѧ; Іисꙋ́с8 же ро́ждш8сѧ въ Виѳлее́мѣ, во дни́ . . . се́ волсви̑ Ѿ восто́къ прїидо́ша; тѣ́мъ же и̑сходѧ́щымъ, нача́тъ Іисꙋ́съ глаго́лати наро́дѡмъ** (τούτων δὲ ἐκπορευομένων, ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς . . . illis autem abeuntibus, coepit Jesus dicere ad turbas).

е) Главно предложенію, и слѣдъ съкратяванье-то на обстоятелственны предложенія, що изъюсняватъ време, нахожда-са нѣкога съюдинявано съ тѣхъ съ съюза — **и**, който са-види за излишенъ: **пришедъшемъ же имъ къ нѥиже вьси хотѣхѫ въкоусити и глаголаша юмоу (Василискоу), ıаждь,** . . . . С. р. 14. **Сразившимасѧ полко́ма, и̑ по побѣди́ Ӣропо́лкъ О̑лга.** Несторъ. **Возше́дъ же и̑ прело́мь**

хлѣбъ и вкуши, доволно же бесѣдовавъ даже до зари, и такω изыде.

Забѣл. При съкратяванье-то на приставны предложенія срѣща-са нѣкога причастіе на глаголы отъ свършенъ видъ като въ форма на настояще време: Аште виднши осла брата твоего падъша подъ брѣменемъ, не минеши, нъ въстава въстави и. С. р. 96.

3. Относително опредѣлително предложеніе.

Мѣстоименіе-то иже - иже - юже, което съединява опредѣлително-то предложеніе съ поюснявана-та дума на главно-то, повече-то отвлича тъзи думж при себе-си въ приставно-то предложеніе, и са-съгласува съ нея въ родъ, число и падежь (ἐφελκυσμὸς=attractio): приобраштн жизнь себѣ, доклѣютъ ти, иже приа досаждениы. С. р. 185. зѣло въэништж сеж си ржкож, юже ради ребро прободено бысть. т. 384. пребысть на немьже бѣ мѣстѣ дъва дьни. Остр.

Забѣл. Кога въ главно-то поюснявана-та дума ю указателно мѣстоименіе, то често са-отпуща и по нѣкога относително-то мѣстоименіе пріюма негова падежь (по грьц. образъ): оувѣдѣхъ, ѿ нихже пострадахъ, еже не ѡставлѧти бга (вм. ѿ сихъ, ıаже пострадахъ). Сл. Іоан. Злат. и въ ланитѹ оударенію пріѧтъ ѿ рукъ, ихже созда (вм. ѿ рукъ сихъ, ıаже созда).

в) РАСПОЛОЖЕНІЮ НА ДУМЫ-ТѢ.

§. 196. При распорежданье-то на думы-тѣ въ рѣчь-та, старобългарскый-тъ юзыкъ, както и другы-тѣ коренны юзыци, има пълнж свободж и слѣдова реда на

представяны-тѣ понятія и мысли: **И отъвѣдъ Плула свѣнє сѫдніішта, призъвавъ Ноулиганиѭ, реує (Аурилианъ) къ нєи владъіцице моѥѩ доуша, Ноулианниѥ, оумолєна бывши отъ мєнє, нє прѣльштаи сѧ боуѥстиѭ Павьла брата своѥго, виждѫ бо тѧ дѣвицѫ мѫдрѫ сѫщѫ и м'ногѫ прѣмѫдрость имѫштѫ, да оутѣшивъши сѧ послоушаи мєнє, и бѫдєши владъіцица моѥи доуши, и образы златы поставьѭ ти по вьсѧ грады вьсєѩ вьсєлєнъіѩ.** С. р. 1.

§. 197. Тукъ на долу са-излагатъ йоще нѣкои особенности и нѣкои свойщины, които въ новыя пер. повечь са-измѣнены по грьцко-то словорасположеніе, а у насъ или напълно или малко са-опазены. Тѣ сѫ слѣдующи-тѣ:

1. Кога въ предложеніе-то сказуемо-то е сѫществително, врьзка-та стои слѣдъ него: **сии хлѣбъ тѣло ѥсть Христово: вьсѧ нєбєсьнаѩ доуховє сѫть бєсплъти.** С. р. 173.

2. Притежателный-тъ родит. падежь повечето стои предъ опредѣлявана-та си дума: **сего ради оубо и мы длъж'ни ѥсмъ трьпѣти зъкыихъ улов'ѣкъ прѣштєньѩ.** С. р. 368. **проповѣдимъ спаса нашего въскрѣшєньѥ.** т. 365.

3. Опредѣленія-та, както и у насъ, не са-отдѣлятъ отъ опредѣляваны-тѣ си думы: **собра̀ всѧ́кꙋю пи́щꙋ седмѝ сѣ́тъ; всѣмъ дадѐ сꙋгꙋ́бы ри̂зы; уловѣкъ соухѫ рѫкѫ имъіи**, а въ новыя пер. — **рꙋ́кꙋ и̂мый сꙋ́хꙋ** (споредъ грьц. — τὴν χεῖραν ἔχων ξηρὰν). **ѕѣлѡ̀ за-** ***ꙋтра прїидо́ша на гро́бъ.***

4. Прилагателны-тѣ, както и у насъ, повечето стоѭтъ предъ сѫществителны-тѣ си, коието въ древность-та ѥ по-строго опазено нежели въ новыя пер.: невинно віно, оукоризненно же піѧнство; мнѡги мыісли въ сердцы мѹжа; всѧкъ, иже оубогаго брата не навидитъ; злоѹменъ мѹжъ много ѿщетитсѧ; не новѫ заповѣдь пишѫ вамъ; имать велиѥ възмьздиѥ; ваше лице; своѩ срьдца; о нашихъ грѣсѣхъ; моими оусты; въ семь мирѣ; които по грьцкыя образъ въ новыя пер. стоѭтъ: не заповѣдь новѹ пишѹ вамъ; имать мьздовоздаѧніе велико; лице ваше; средца своѧ; ѿ грѣсѣхъ нашихъ; оусты моими.

5. Винителный-тъ падежь сѧ на възвратно-то мѣстоименіѥ въ древность-та, както и у насъ, вынѫгы стои отдѣлно отъ глагола, доро и предъ него нѣкога, а въ новыя пер. комахай редомъ стои слѣно съ глагола: не оу се (сѧ) ѩви; в' велѣпотоу се (сѧ) облече; не оу ѩвисѧ; въ лѣпотѹ ѿблечесѧ; Въ рабні образъ сѧ облѣче ангельскыи владыка. С. р. 366. Но и въ новыя періодъ сѧ-виждатъ доста слѣды, опазены отъ дрьвнье-то распорежданье, а особито, кога между туй мѣстоименіѥ и глагола стои нѣкой отъ съюзы-тѣ — бо, же, ли-, или нѣкоѥ отъ съкратены-тѣ мѣстоименія — ми, ти-, или и съюзъ и мѣстоименіѥ заедно: что сѧ вамъ мнитъ; Гди что сѧ оумножиша стѹжающіи ми; не прикасаютбосѧ жидове Самарѧнѡмъ; воздастжетнсѧ въ воскрешеніе праведныхъ; не измѣнѧетлисѧ ти срдце ѿ тѣла; ѿ всѣхъ сихъ не дивитлитисѧ оумъ? — Кога при дѣа глаголы, съединявани съ съюзъ, сѧ-изысква мѣстоименіѥ-то сѧ, то при

дирнія глаголъ са отпуща: **Онъ же (Петръ) начатъ ротити са и клати.** Остр. 292. **возвеселитижеса и возрадовати подобаше.** Лук. XV. 32.

6. Сказуемо-то на приставно-то предложеніе, съкратено было въ причастіе или не, стои слѣдъ допълнявана-та си дума, и повечето на края: **оубѣси бо, яко силоѭ христокоѭ добыѥ вьсе сътрълыѭ.** С. р. 185. **Отъвѣшта Иринеи глагола, яко бога имамъ, ѥгоже из младъ връсты учити навыкохъ и глаголемыимъ каміи богомъ непоклониѫ са** т. 185. **си оубо кротъко подъятъ же и пострада, намъ предъжаньѥ подаа и оучитель кротости бывла.** т. 387. Туй въ новыя пер. по нѣкадѣ са-опазва: **Аще кто ходитъ во дни не поткнетса, яко свѣтъ міра сего видитъ; сего ради ма Отцъ любитъ, яко азъ душу мою полагаю.**

7. Сложны-тѣ мѣстоименія съ частици-тѣ **ни, не,** управяны съ предлозы-тѣ: **ѿ, въ, по, на, за, къ,** изыскватъ щото тѣзи предлозы да стоѭтъ между частица-та и мѣстоименіе-то: **ни ѿ чемже, ни ѿ комже, ни в'чемже, ни во чтоже, ни за чтоже, ни на когоже, ни на куюже потребу, ни к'чесому, ни по единому же образу** и друг. т. Въ древность-та сѫщо и у мѣстоименія-та **нѣкыи, нѣкъто** предлозы-тѣ стоѭтъ между частица-та **нѣ** и мѣстоименіе-то: **ѥдиноѭ оубо отъ дьнії поселѣ отьць Іоанъ Мосеоу ити нѣ на коѥ мѣсто** С. р. 201. **(Иаковъ) живѣ нѣ въ коеи пештерѣ .еі. лѣтъ.** т. 397. **аште ли да слоухааше са нѣ оу кого оумоудити ѥмоу; то исхождааше ноштиѭ.** т. 151.

8. Предлозы-тѣ **ради** или **рад'ма, дла** или **дѣль'ми** *стоѭтъ слѣдъ* управяны-тѣ думы. Ако тѣ са-управятъ

съ двѣ сѫществителны, то стоѭтъ между тѣхъ; ако ли при сѫществително-то има прилагателно, то тѣ стоѭтъ или между имъ или издирѣ имъ: Христосъ пострадѧ насъ дѣль'ма. С. р. 369. не срамьнѭ сѧ плътьныими сонми строупы, аже сеимъ приялъ вашихъ дѣля строупъ. т. 387. Оувѣштаи сѧ намъ, Пионие, яко тебе любимъ, и многа ради достоиноу еси живъ быти, нрава добраго ради и кротости. т. 93.

9. Нарѣчіе-то вмѣстѡ често са-разлага на съставны-тѣ си части (въ мѣсто), между които стои управяный-тъ съ него родителенъ пад.: Въ то время цѣсарьствовавъшоу Мадимианоу приде прѣмѣньникъ въ Асклипиода мѣсто емъ воевода, именемь Агрипа. С. р. 11. ѐда̀ въ рыбы мѣстѡ ѕмїю̀ пода́стъ ѐмꙋ̀?

Забѣл. Таквози разлаганье на сложны думы, често са-срѣща въ древность-та: не дъва ли надесяте есте часа. Іоан. XI. 9. въ Еван. XII. в. не дъвѣма бо десятьма. Златоструй XI. в. четырьдесятъ ради и пяти. Быт. XVIII. 28. въ Парем. XIII. в.

10. Спомагателный-тъ глаголъ быти, както и у насъ, повечето стои слѣдъ спрягателно-то причастіе и слѣдъ срадателно-то на минѫло-то време въ съставны-тѣ отъ тѣхъ причастія времена: по той съдружаванъ съ отрицаніе, вынѫгы стои предъ тѣзи причастія: да́лъ ѐсѝ достоя́нїе; вѝдѣнъ бы́сть; прише́лъ бѣ̀; нѣ́си сѣ́ялъ, не оу҆̀ бѣ̀ прише́лъ; не оу҆̀ бѣ̀ всажде́нъ.

11. За помѣстянье-то на 3-то единст. лице на спомагателныя глаголъ въ непредѣлно-то време — бы, което са-обърнѫло въ частица, що изреква съслагателно-то наклоненіе, не сѫ съгласны между-си

ржкописи-тѣ отъ разны вѣкове, нито печатаны-тѣ книгы: Гн аще бы сьде былъ, не бы братъ мои оумьрлъ. Остр. — въ нов. періодъ. Гди, аще бы еси бы́лъ здѣ, не бы оу́мерлъ мо́й бра́тъ. — Аще бо первый онъ бы былъ непороченъ, не бы второмꙋ искало ся мѣсто. Даміан Апост. — въ нов. пер.: аще бо бы пе́рвый онъ (зако́нъ) непоро́ченъ бы́лъ. — Да не бы́ ѿше́лъ ѿниxъ. Острож. изд. — въ нов. пер.: дабы̀ не ѿше́лъ ѿ ни́xъ. Аще бы вѣдалъ до́мꙋ влка, в'кꙋ́ю стра́жꙋ та́ть прїи́детъ, бдѣ́лъ, оу́бѡ бы, и не бы̀ да́лъ подкопа́ти xра́ма, своегѡ̀. Но, въ юдна отъ ржкописи-тѣ XIV. в., що санахожда въ Петърбугска-та Академія на наукы-тѣ, стои, не бы ѡставилъ подкопати клѣти своея; въ друга ржкъ: не далъ бы подкопати клѣти своея.

ОГЛАВЛЕНІЕ.

ИЗЪЯСНЕНІЕ.

На съкратеныть думы, употрѣбены въ Граммаликата.

Съкратеніе.	*Изъясненіе.*
вм.	вмѣсто
винит. или В.	винителенъ падежь
дат. или Д.	дателенъ падежь
дѣйст.	дѣйствителенъ, а, о
един. ч.	единственно число
зват. или З	звателенъ падежь
и др. нѣк.	и другы нѣкои
и др. так.	и другы таквызи
изъявит наклон.	изъявително наклоненіе
именит. или И.	именителенъ падежь
и проч.	и прочая
мѫж. р.	мѫжкый родъ
множ. ч.	множественно число
напр.	напримѣръ
наст.	настояще врѣме
пад.	падежь
повел.	повелително наклоненіе
прим.	примѣръ
прич.	причастіе
прим. опрѣд.	прѣминѫло опрѣдѣлено врѣме
родит. или Р.	родителенъ падежь
склон.	склоненіе
спрѣж.	спрѣженіе
страд.	страдателенъ, а, о
т. е.	тоесть
услов. наклон.	условно наклоненіе
1-й, 1-ва, 1-во	първый, -ва -во
2-й, 2-ра, 2-ро	вторый, -ра, -ро
3-й, *3-тя*, 3-тье	третій, -тя, -тье

Тъй и другытѣ редовны числителны.

ПРѢДИСЛОВІЕ.

Отъ възражданіето на нашата българска книжевность до сега, споредь както е напрѣдвалъ полека-лека писмовныятъ ни езыкъ, и издаванытѣ за него граммътическы учебницы единъ слѣдъ другый сѫ были колкогодѣ по-методическы и по точны въ издырваніята на свойщинытѣ му. Таквызи учебницы ный имамы до сега списаны именно: пьрвый отъ Отца Неофита Котленца, вторый отъ Хр. Павловича, третій отъ Отца Неофита Рылца, четвьртый отъ Ив. Богоева, петый отъ Іоакима Груева, шестый отъ Доктора Г. Мирковича и седмый (ако и кратъкъ и само пьрвата му часть) отъ Д. Войникова.

Сѣкый отъ тѣзи учебницы въ врѣмето си послужилъ е доста за потыкъ въ напрѣдваніето и въ обрабощаніето на нашата писменность. Но при сичко туй *писмовныятъ* ни езыкъ се още е далечь отъ да са сдо-

бые съ Грамматика, която да бы излагала точно и пълно свойщинытѣ му.

Наистина, да стане точна Грамматика за е; възражданъ езыкъ споредъ свойщинытѣ му, то не е бота на едного, че и не става наскоро. Тукъ са исква споразумѣніето на доста учены главы, които дълговрѣменныя си опытъ въ езыка да са разгле; добрѣ и да са придырили точно свойщинытѣ му.

За таквызи общеполезны разискванія, извѣстн че просвѣтенытѣ народы си иматъ комисіи отъ уч мѫжье. А ный, Българе, като нѣмамы, нито можемъ си настанимъ учены комисіи, трѣба ли да ожидамы да дойде нѣкой чужденецъ да стори намъ тъзи до на? Досегашнитѣ нашы списатели и издатели ако хѫ ожидали туй добро да капне намъ нѣкакъ си невидѣлица, че тогази да издаватъ труда си, то въ чилищата ни и до сега щѣше да ечи екътъ на Н сницы и Псалтыри. Но благодареніе на тѣхъ списат че, при сичкытѣ си прѣчкы и мѫчнотіи въ матеріа отношеніе, тѣ навратъ наглава трудихѫ са и сѣ споредъ силата си принесе що-годѣ полза на об книжевенъ българскый жертвенникъ. Защото ако не былъ написанъ и издаденъ най първыятъ ни грам тическый или койда-е другый учебникъ то вторыятъ бы ималъ поводъ за да стане що-годѣ по точенъ и методическый отъ първытѣ два и проч. Тъзи сѫщ *заслуга,* мыслѭ, бы принесли на писменностьта н

колкото още учебницы бы са списали и издали отъ сега нататакъ.

Отъ таквази мысьль воденъ, сторихъ намѣреніе да издамъ и азъ тъзи си Грамматика, въ която надѣѫ са нашытѣ учены да видѭтъ за езыка ни нѣщо по пълно и по свойственно изложено отъ колкото е казано въ поменѫтытѣ до сега издадены учебницы.

Този мой трудецъ азъ прѣдварително прѣдложихъ за пригледваніе на нѣколко отъ по знатнытѣ нашы учены, и по тѣхно вышегласіе, вече като одобренъ, издавамъ го на свѣта. А при туй, който още отъ нашытѣ учены са е трудилъ по този прѣдметъ, и има издырено нѣщо повече и по свойственно за езыка ни, или пѫкъ който въ този учебникъ намѣри нѣщо излишно или не свойственно изложено, нека сѣкый изволи да искаже мнѣніето си чрѣзъ вѣстницытѣ. Туй, мыслѭ, много ще спомогне, щото нашата писменность по скоро да са сдобые съ грамматическый учебникъ, какъвто изискватъ свойщинытѣ на езыка ни. Защото четыре очи по добрѣ виждатъ отъ двѣ, и двѣ учены и здравомыслящцы главы по зрѣло и по право разсѫжданіе направятъ нежели сама една. А кога тѣ сѫ повече, то и работата имъ безъ съмнѣніе ще бѫде по добра.

Ив. Н. Момчиловъ.

Забѣлѣшка. Въ дирнё време, нѣкои отъ нашытѣ учены *исхвърлихѫ*, изъ азбуката ны, буквытѣ щ, ы, ю,

и въ срѣдата на думытѣ не употрѣбяватъ вече ъ
а на мѣсто тяхъ гуждатъ ѫ; нъ, защото туй пр
писаніе — тѫй да го кажемъ не са е пріело отъ
кы, а на противъ наврѣдъ по насъ, туку рѣчи с
потрѣбляватъ правописаніето на покойный Момчиловъ
туй и ный оставихмы за сега учебникътъ му безъ
къквы поправкы.

ВЪВЕДЕНІЕ.

Езыкъ и неговытѣ знакове.

1. — Все що докача нашытѣ чувства и доставя на ума ни нѣкаквы впечатлѣнія за себе си, то са нарича ***прѣдметъ***, а впечатленіята, що оставатъ въ ума за него, зовѫтъ са ***идеи***, ***понятія***. Когато умътъ придырва понятія за нѣкой предметъ за да узнае що дѣйствува, или що страда, или що е и какъвъ е прѣдметътъ, който докача чувствата: тогазь са казва, че умътъ мысли и расѫжда за него прѣдметъ. Тъзи таквазь сила на ума са зове ***разумъ***, а дѣйствіето — ***мысълъ***, ***размышленіе разсѫжданіе*** или ***вѫтрѣшнье***, ***слово***.

2. — Когато искамы да изъявимъ другыму що мыслимъ ный, тогазь употрѣбявамы къмъ него нѣкои членораздѣлны чутны гласове, които са наричать ***думы***. Тъзи таквазь наша дарба нарича са ***даръ на вънкашнього слово***, а дѣйствіето ѝ произведено казва са ***изговоръ*** или ***прѣдложеніе*** или ***рѣчь***.

3. — Въ свѣта сѫществуватъ безбройны различны прѣдмѣты, и въ человѣческыя умъ постепенно по възраста му добыватъ са безбройны различны идеи, и са пораждатъ безбройны различны мысли за прѣдметытѣ. За туй и между хората за съобщеніето на различнытѣ имъ идеи и мысли на единъ къмъ другыго употрѣбяватъ са и *безбройны различны* думы. Но за изъявяваніето на едно

и туй понятіе, на една и тъзи мысль, у сѣкый единъ народъ не са употрѣбяватъ едны и тѣзи думы, но у единъ народъ — едны, а у другый — другы. У единъ кой-да-е народъ събраніето на сичкытѣ му думы, които той употрѣбява за съобщеніе на мыслитѣ си, нарича са неговъ *говоримъ езыкъ*. И тъй различны говоримы езицы по свѣта има толкози, колкото и народы сѫ на земята.

4. — Но съ говоримыя езыкъ изъявяваніето на мыслитѣ става само къмъ присѫтствующытѣ, а къмъ далечь отсѫтствующытѣ туй е невъзможно. За улесненіе на тъзи невъзможность нѣкои даровиты человѣцы съ врѣме още пригодили та изнамѣрили нѣкои знакове начьртаваны изъ отгорѣ на нѣщо и представителны на изговарванытѣ гласове, и съ туй срѣдство тѣ направили съобщеніето на мыслитѣ лесно и възможно и къмъ отсѫтствующытѣ. Тѣзи представителны на изговарванытѣ гласове знакове наричатъ са *буквы* или *писма*, а сичкытѣ изъедно, колкото трѣбатъ да са пише съ тѣхъ единъ езыкъ, зовѫтъ са *азбука*. Разны азбукы по свѣта има доста.

5. — У единъ и този народъ разнытѣ му отдѣленія не употрѣбяватъ единъ и този способъ въ изговора си: но часто едны са изговарятъ по единъ начинъ, а другы — по другый, като образоватъ и различно-образны обращанія въ изричаніето си. Слѣдователно тѣзи особенности въ езыка на единъ и този народъ правятъ неговытѣ *діялекты*, или *нарѣчія*. Но ученытѣ въ кой-да-е народъ сичкытѣ съгласно употрѣбяватъ общъ езыкъ, по който говорѧтъ и пишѧтъ. Този езыкъ, са зове *писмовенъ* или *ученъ езыкъ*.

6. — Сичкытѣ думы, които Българскыятъ народъ употрѣбява въ говора и въ писмото си, съставятъ *негова езыкъ*. Този езыкъ е единъ отъ многобройнытѣ *славенскы езыцы*, и не е друго освѣнь порожденіе отъ

старобългарскыя езыкъ, що сѫ говорили нашытѣ прадѣды и на който слѣдъ покрьстяньето имъ най напрѣдъ были прѣведены цьрковнытѣ ни книги.

7. — Науката, която изслѣдова правилното свойственно устройство на кой-да-е езыкъ съ сичкытѣ му формы, нарича са *Грамматика.* И Българската Грамматика излага туй сѫщо за българскыя езыкъ. Тя са дѣли на три части: *I. Словопроизводство*, *II. Словосъчиненіе*, *III. Правописаніе.*

ЧАСТЬ ПЬРВА.

За словопроизводството.

8. — Въ словопроизводството са изслѣдова съставътъ на думытѣ на сѣка отдѣлно, разглѣдватъ са съставнытѣ имъ части и разнытѣ имъ измѣненія, и са распрѣдѣлятъ сичкитѣ думи на части.

ПРѢДВАРИТЕЛНЫ ПОНЯТІЯ.

А. Азбука и нейно раздѣленіе.

9. — Буквытѣ, съ които са пишѫтъ съставнытѣ части на думытѣ въ българскыя езыкъ сѫ 35: а, б, в, г, д, е, ж, з, и, і, к, л, м, н. о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, я, ѫ, ѭ, ѳ. Тѣ са дѣлѭтъ на ***гласны*** и ***съгласны.***

а) ***Гласны*** сѫ, които въ произношеніето имъ самы по себе си прѣдставятъ просты гласове. Таквызи сѫ 14: а, е, и, і, о, у, ъ, ы, ь, ѣ, ю, я, ѫ, ѭ. Тѣ са подраздѣлятъ на ***твърды***: а, о, у, ъ, ы, ѫ, и ***мекы***: е, и, і, ь, ѣ, ю, я, ѭ.

Забѣл. 1. Буквытѣ: ъ, ь, ѫ, ѭ поради тѫпото си произношеніе може да са пріемнѫтъ за полугласны. А буквы-

тѣ: *ы*, *ѣ*, *ю*, *я*, *ѭ*, като що сѫ слѣны, *ы* отъ *ъ*, *і*, — *ѣ* отъ *і*, *а* или отъ *і*, *е*, — *ю* отъ *і*, *у*, — *я* отъ *і*, *а*, — *ѭ* отъ *і*, *ѫ*, може да са нарекѫтъ *двугласны*.

Забѣл. 2. Полугласнытѣ *ъ*, *ь* защото нѣкога въ срѣдата на думытѣ ту са вмѣтатъ, ту са исхвьрлятъ, зовѫтъ са *вмѣтнѫты*.

б) ***Съгласны*** сѫ които безъ съединеніето имъ съ нѣкоя гласна, не могѫтъ да прѣдставѭтъ никакъвъ гласъ въ произношеніето си. Таквызи сѫ 21: б, в, г, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ, ѳ. Тѣ са подраздѣлятъ на ***устнены:*** *б*, *в*, *м*, *п*, *ф*; ***зѫбны:*** *д*, *т*; ***езычны:*** *з*, *ж*, *с*, *ч*, *ш*, *щ*, *ѳ*; ***небны:*** *г*, *к*, *х*, и ***мѣкы:*** *л*, *н*, *р*.

В. Измѣненіе на нѣкои буквы въ словопроизводството.

10. — Небнытѣ: *г*, *к*, *х*, измѣнуватъ са часто въ *ж*, *ч*, *щ*, и въ *з*, *ц*, *с*; *бѣлѣгъ*, *бѣлѣже*, *бѣлѣзы*; *могѫ*, *можешь*; *юнакъ*, *юначе*, *юнацы*; *пекѫ*, *печешь*; *влахъ*, *влашкы*, *власы*; *върхѫ*, *вършешь*. Наопако *ж*, *ч*, *ш*, измѣнуватъ са въ *г*, *к*, *х*: *лъжа* *лъганъ*; *плачь*, *плаканъ*; *дышѫ*, *дыхамъ*. Още *з*, *ц*, *с*, измѣнуватъ са въ *ж*, *ч*, *ш*: *близо*, *ближній*; *лице*, *личенъ*; *жица*, *жичка*; *кѫсъ*, *кѫшей*, и наопако *ж*, *ч*, *ш*, измѣнуватъ са въ *з*, *ц*, *с*: *лижѫ*, *лизахъ*; *грачѫ*, *грацахъ*; *пишѫ*, *писахъ*. — *Щ* са измѣнува въ *ск*: *лъщіѫ*, *лъскавъ*.

11. — Зѫбната *д* за омекотяванье пріема *ж*: *предѫ*, *прежда*: *виіѫ*, *виждамъ*; сѫщо за омекотяванье *т* и *ст* измѣнуватъ са въ *щ*: *свѣтъ*, *свѣщъ*; *злато*, *позлащамъ*; *гость*, *гощавамъ*.

Г. Слогъ, дума, удареніе и коренъ на думата.

12. — *Гласна* буква сама или съединена съ една или двѣ съгласны прави слогъ: *и*, *да*, *при*. Единъ или

повече слогове, изричаны изъедно и прѣдставителны на едно понятіе, съставятъ *дума; зѫбъ*, *вода*, *книга*, *желѣзо*, *радость ученикъ*.

13 — Думытѣ по числото на слоговетѣ си бывать: *едносложны*, *двусложны* или *многосложны*: *ты*, *азъ*, *Богъ*, *братъ*; *ни-ва*, *рож-ба ра-дость*; *у-чи-тель*, *про-по-вѣд-никъ*.

Забѣл. Има и таквызи думы, които не правѭтъ самы пъленъ слогъ: *въ*, *съ*: тѣ са изричатъ заедно съ другы думы: *въ село съ мене*.

14. — Въ двусложны и многосложны думы единъ слогъ са изрича по высоко и по напрѣгнѫто отъ другытѣ. Туй по силно изричанье на единъ слогъ въ думата зове се *удареніе* (или *тонъ*) на думата: *книга писана*. Тукъ удареніето е надъ слоговетѣ *кни*, *ги*.

15. — Въ сѣка дума онъзи нейна часть, която най напрѣдъ е пріета въ езыка за означаванье на нѣкое понятіе, самостоятелно и безъ относително къмъ друго, нарича са *корень* на думата: *дух*, *бѣл*, *свѣт*, а притурнатытѣ въ края на кореня буквы или слогове за да покажѫтъ понятіето му въ отношеніе къмъ друго, или за да са образова отъ кореня друга дума, наричатъ са *спомагателны буквы* и *слогове* или *окончанія*: *дух*(ъ), *дух*(*у*), *дух*(*ове*), *дух*(*овенъ*), *дух*(*овникъ*), *дух*(*овитъ*), *дух*(*амъ*), *дух*(*нѫ*), *дух*(*нѫтъ*), *дух*(*ало*); *бѣл*(ъ), *бѣл*(*а*), *бѣл*(*о*), *бѣл*(*ы*), *бѣл*(*ина*), *бѣл*(*ило*), *бѣл*(*изнявъ*), *бѣл*(*ѣіж*); *свѣт* (ъ), *свѣт*(*ове*), *свѣт*(*ило*), *свѣт*(*илникъ*), *свѣ*(*ш*)*т*(ъ), *свѣт*(*ливъ*). *свѣт*(*іж*). И тъй думытѣ споредъ кореня си бывать *коренны*, или *производны*.

Забѣлѣж. Често кореньтъ на една и тъзи дума поради *размѣстяньето* или измѣненіето на буквытѣ му явява са въ

двоенъ видъ; *мр(ж), мр(ѣхъ), мор(ѭ), смьр(ть), мьр(тьвъ); мел(ѭ), мл(ѣхъ); кол(ѭ), кл(ахъ); бер(ж), бр(ахъ).*

16. — Двѣ отдѣлны думы слѣны въ една, за да изрекѫтъ двѣ понятія слѣны въ едно, правѭтъ дума наричвана *сложна*: *земедѣлецъ, крьстоноссецъ, скорописецъ.*

Д. Видове на думытѣ или части на рѣчьта.

17. — Изговорътъ или рѣчьта (Вижь № 2.), съ които изричамы другыму мыслитѣ си, състои отъ думы. Кагато нашитѣ мысли сѫ малко, тогазь съ малко думы ги изричамы, и то е *изговоръ*. А когато нашитѣ мысли сѫ доста, тогази много думы и доста изричанія употрѣбявамы, и то е *рѣчь* или *слово*. Слѣдователно сичкытѣ употрѣбяваны въ рѣчьта думы сѫ *части* на *рѣчьта*.

18. — Врьхъ нашытѣ чувства дѣйствуватъ различнытѣ вънъ отъ тѣхъ прѣдметы, които са-зовѫтъ *сѫщества*, а думытѣ въ рѣчьта, съ които изричамы другыму сѫществата, наричатъ са *сѫществителны имена*: *человѣкъ, умъ, книга, душа, перо, градъ, пѣсенъ, ученіе.*

19.—Когато искамы да изъявимъ, че единъ прѣдметъ е намъ прѣдъупознатъ и вече извѣстенъ и опредѣленъ, тогази въ края на думата която означява прѣдмета употрѣбявамы единъ отъ тѣзи слогове: *а* или *тъ, та, то, тѣ, та*, които са наричатъ *членове*: *орача* или *орачътъ прѣора нивата; рѣката залѣ пѣськa* и *брѣговетѣ*; *дѣтето изъѣло яйцата.*

20.—Сѣко отъ сѫществата има свое си нѣкакво *качество*, *или* друга нѣкаква си свойщина. Когато искамы да изрѣчемъ на нѣкое сѫщество и качеството му

или свойщината му, тогази употрѣбявамы при сѫществително име и друга дума значителна на качеството му или на свойщината му. Таквызи думы са наричатъ *прилагателны имена*: *добъръ человѣкъ; Ивановъ сынъ; расланскый ревъ; днешня буря; меко перо; единъ, два, петь хлѣба, третій день*.

21. — Нѣкога, като поменемъ имената на нѣкои прѣдметы или имената на нѣкои тѣхны качества, и послѣ тѣ като дойдѫтъ въ изговора да са повторьѫтъ: тогазъ вмѣсто упоменѫтытѣ имена ный употрѣбявамы другы думы, които са зовѫтъ *мѣстоименія*. *Азъ и ты видѣхмы Петка, но той не ны позна. Стоянъ проводи сына си на нива; зарѧча му да я прѣоре. Моятъ братъ е такъвзи, какъвто и твоятъ.* Думытѣ: *азъ, ты, той, ны, си, му, я, мой, твой, такъвзи, какъвто*, сѫ *мѣстоименія*.

22. — За да изъявимъ, че еди-кой прѣдметъ има таквози или онъквози качество, ный свързвамы сѫществителното име съ прилагателното чрѣзъ думата *е*, която за туй са нарича повече *свръзка*: *облакътъ е свѣтелъ; ябълката е кисѣла; дървото е зелено.* Но защото прѣдметытѣ не оставатъ за вынагы въ сѫщытѣ си качества, а често гы измѣнуватъ и прѣминуватъ отъ едно въ друго: за туй между прѣдмета и качеството му има и друга свързка *става, быва*: *облакътъ става тъменъ, ябълката става сладка, дървото са зеленѣе, съхне.* Думытѣ: *тъмнѣе, кисѣлѣе сладни, зелѣнѣе, съхне*, зовѫтъ са *глаголы*. Съ глаголытѣ ный изъявявамы не само що е и що става нѣкой прѣдметъ, но още дѣйствова ли той или страда, или какъ са нахожда: *ученикътъ чете, пише, спи; нивата са пожънѧ*. Свръскытѣ: *е, быва, става* зовѫтъ са *сѫществителны глаголы*, защото изъявяватъ — що е, какъ быва и какъ става единъ прѣдметъ, а другытѣ

глаголы са наричатъ *прилагателны* или *категорически*, защото обнематъ въ тѣхъ си и прилагателнытѣ имена, сирѣчь състояніето или дѣйствіето или страданіето на прѣдмета.

23. — За да са изъяви състояніето или дѣйствіето или страданіето наложено на нѣкой предметъ сѫщо и врѣмето въ което е наложено, употрѣбявамы глаголытѣ съ окончаніе на прилагателнытѣ имена. Таквызи думы са зовѫтъ *причастія*, кото що участвоватъ и отъ глаголъ и отъ прилагателно име: *легнѫлыятъ конь*; *челъ, чела, чело, съдраната риза*.

24. — За да са опрѣдѣли кечеството на глаголытѣ или на сѫществителнытѣ имена, или количество изобщо, или мѣсто, врѣме, обстоятелство, или способъ (какъ?), тѣзи признацы само окончаніята и другытѣ измѣненія на глаголытѣ и на имената като не сѫ достаточны да гы изъявѭтъ, тогазь са употрѣбяватъ при тѣхъ и другы думы, които изричатъ тѣзи разны значенія. Таквызи думы са наричатъ *нарѣчія*: *твърдѣ добръ человѣкъ*: *той много бърже бѣга*, *скоро пише*; *дойде тукъ сега*; *отиде тамъ снощи*.

25. — За да са покаже отношеніето на единъ прѣдметъ къмъ другый, прѣдъ името на едина прѣдметъ прѣдлагамы отдѣлно дума, знаменующа туй отношеніе, която и за туй са зове *прѣдлогъ*: *вода отъ кладенеца*; *слугата отишьлъ на нива*; *Иванъ дойде съ перото въ рѫка*. Прѣдлогътъ са прѣдлага още сложно въ началото на глаголытѣ за да покаже нѣкаква посока на дѣйствіето имъ: *влекѫ*, *привличамъ*, *завличамъ*, *отвличамъ*, *довличамъ*, *повличамъ*, *прѣвличамъ*, *въвличамъ*, *развличамъ*.

26. — За да свържемъ една дума съ друга или едно изричаніе съ друго, или напротивъ за да гы раз-

дѣлимъ едно отъ друго, употрѣбяваме нѣкои думы които са зовѫтъ *съюзъ: Стоянъ и Никола четѫтъ а ти пишешь. Ты отиде или братъ ти?*

27. — За да изъявимъ нѣкои внезапны и силны чувствованія, подбудены отъ силны душевны страсти, като отъ радость, скърбь, гнѣвъ, отъ ужасъ и проч., тогазь изговарямы нѣкои краткы звукове или и цѣлы думы прѣдставителны на внезапнытѣ ни чувствованія. Таквызи думы са зовѫтъ *междуметія: о! увы! охъ! ахъ! ту! ей! леле! тешко му! блазѣ ти!*

28. — Отъ горѣреченото за думытѣ става явно, че частитѣ на рѣчьта сѫ 10, именно: *сѫществително име, членъ, прилагателно име, мѣстоименіе, глаголъ, причастіе, нарѣчіе, прѣдлогъ, съюзъ и мѣждуметіе.*

Е. Измѣненіе на думытѣ.

29. — Прѣдметътъ, който са прѣдставя на чувствата ни, и става подлежаще на вѫтрѣшньето и вънкашньето слово (№ 1.) първо быва или единъ или два или повече (то са показва *съ число*); второ той има нѣкакво отношеніе къмъ другый прѣдметъ (то са означава *съ падежъ*); третье той быва или отъ мѫжкый полъ или отъ женскый, или нито отъ едина нито отъ другыя (различіе *по родъ*); четвьрто той дѣйствова, или страда, или са нахожда въ нѣкакво състояніе (тъзи разлика са зове *залогъ*); и пето той има сега, или е ималъ, или ще има такъвзи или онъкъвзи залогъ (туй са нарича *врѣме*). Думытѣ, които са съпровождатъ съ тѣзи си свойства подлежѫтъ подъ нѣкаквы измѣненія. т е. измѣнуватъ са въ състава си и въ окончанията си и са наричатъ измѣняемы. А думытѣ, които опрѣдѣляватъ качеествата (24), които

показвать отношеніе на единъ прѣдметъ къмъ другый (25), които свързватъ думи съ думи (26), и които изъявяватъ внезапны чувствованія (27), тѣ нѣматъ нужда отъ никакво измѣненіе, и са наричатъ *неизмѣняемы*! И тъй измѣняемы части сѫ: *сѫществителното име*, *членътъ*, *прилагателното име*, *мѣстоименіето*; *глаголатъ и причастіето*, а неизмѣняемы сѫ: *нарѣчіето*, *прѣдлогътъ*, *сьюзътъ и междуметіето*.

30. — Сичкытѣ измѣняемы части иматъ общы отъ свойствата си *число* и *родъ*; сѫществителното име, членътъ, прилагателното име, мѣстоименіето и причастіето иматъ общо и *падежъ*; мѣстоименіето и глаголътъ иматъ общо и *лице*; глаголътъ и причастіето иматъ общы: *залогъ*, *врѣме и видъ*.

31. — Споредъ раздѣленіето на думытѣ на 10 части, и словопроизводството са дѣли на 10 главы, отъ които въ сѣка ще са изслѣдова сѣка часть отдѣлно.

ГЛАВА ПЬРВА.

За сѫществително име.

32. — Сѫществата или прѣдметытѣ, що са изричатъ съ *сѫществителнытѣ имена* (18), бываТъ:

1) *одушевены* като: *человѣкъ*, *овца*, *дѣте*:

2) *неодушевены* като: *домъ*, *риза*, *дьрво*;

3) *отвлечены* като: *умъ*, *душа*, *радость*.

33. — Сѫществителното име или са отдава само на единъ отъ много едновидны прѣдметы, и тогазь са зове *собственно*: *Иванъ*, *Рада*, *Търново*. *Дунавъ*; или пѫкъ съ него са нарича сѣкый единъ отъ много едновидны прѣдметы, и тогазь са зове *нарицателно*: *человѣкъ*, *градъ*, *жена*, *пѣсенъ*, *цвѣтье*, *село*.

34. — Нарицателно име, което означава много едновидны прѣдметы събраны въ едно цѣло, нарича са *събирателно : народъ, войска, чета, стадо, трьнакъ, буренакъ.*

35. — Доста отъ нарицателнытѣ имена изричатъ са въ три вида :

1) въ обикновенъ видъ : мѫжъ, славей, жена, дѣте, ножъ, глава, брада, перо ;

2) въ умалителенъ : мѫжецъ, славейче, женица, дѣтенце, ножче или ножченце, главица или главичка, перце, брадица ;

3) въ увеличителенъ : мѫжага, женище, дѣтище, ножага, главяга или *главиндра, перище, брадяга* или *брадура.*

36. —Сѫществителнытѣ имена разгледватъ са въ тритѣ си свойства : *родъ, число и падежъ.*

37. — Родове сѫ три : *мѫжкый, женскый,* и *срѣдній.* Сѣко сѫществително име има единъ отъ тѣзи три рода, който са распознава въ имена на одушевены прѣдметы по значеніето имъ, а въ имена на неодушевены прѣдметы по окончаніята имъ. И тъй :

1) *Мѫжкый родъ* сѫ имена на одушевены прѣдметы отъ мѫжкый полъ и на неодошевены и отвлечены прѣдметы имена, които са окончаватъ на *ъ, й,* и нѣкои си на *ь : бащa, юнакъ, волъ, плетъ, умъ, орачь, корень, славей. рой.*

2) *Женскый* родъ сѫ имена на одушевены прѣдметы отъ женскый полъ и на неодушевены и отвлечены прѣдметы имена, които са окончаватъ на *а, я,* и нѣкои си на *ь : майка, княгыня, овца, свиня, вода, слава, земя, святыня, радость.*

3) *Срѣденъ родъ* сѫ имена на одушевены прѣдметы, въ които не са показватъ различіе на пола и на неодушевены и отвлечены прѣдметы имена, които са

окончаватъ на *е*, *о*: *чедо*, *лѣто*, *игне*, *поле*, *име*, *сѣме*, *цьѣтье*.

Забѣл. 1. Отъ мѫжкый родъ нѣкои имена на одушевены прѣдметы, що значатъ чинъ, званіе или служба и сродство, употрѣбяватъ са и въ женскый родъ, нѣкои си и въ срѣденъ, като си промѣнѭтъ окончаніето: *князь*, *княгыня*, *князче*; *гостянинъ*, *гостянка*, *гостянче*; *кумецъ*, *кумица*, *кумче*; *сватъ*, *сватя*, *сватче*; *овчарь*, *овчарка*, *овчарче*; *учитель*, *учителка*. Тъй сѫщо и народнытѣ: *Българинъ*, *Българка*, *Българче*; *Гъркъ*, *Гъркыня*. *Гърче*; *Турчинъ*, *Туркыня*, *Турче*.

Забѣл. 2. Нѣколко имена на одушевены прѣдметы употрѣбяватъ са съ едно окончаніе и за мѫжкый и за женскый родъ: *піеница*, *убійца*. Таквызи може да са нарекѫтъ отъ *общый родъ*.

38. *Числа* сѫ двѣ: а) *единственно*, което показва само единъ прѣдметъ; *столъ*, *книга*, *перо*. б) *множественно*, което показва много едноименны прѣдметы: *столове*, *кныги*, *пера*.

Забѣл. *Двойственно число*, що показва два прѣдмета, изговаря са въ езыка само въ тѣзи имена: *рѫце*, *нозѣ*, *колѣнѣ*, *крылѣ*, *麦лактѣ*, *рога*, *крака*, (остатькъ отъ древностьта).

39. — *Падежи* (29) съ разны окончанія въ езыка ни не останѫли, защото древнитѣ падежи излѣзли отъ употрѣбеніе (освѣнь нѣкои архаизмы) и са замѣнили съ прѣдлозы, които притурваны при имената на прѣдметытѣ показватъ разнытѣ имъ отношенія на единъ прѣдметъ къмъ другый. Но за по лесно опрѣдѣленіе на отношеніята полагатъ са петь падежи: *именителенъ*, *родителенъ*, *дателенъ*, *винителенъ и звателенъ*.

40 — Значеніето на падежитѣ опрѣдѣлява са логыческы съ въпросытѣ; *кой? на кого? кому? кого?* (*кога са говори* за лице), и—*що? на що? що?* (кога *са говори за* неличенъ прѣдметъ). Именно:

1) *Именителныятъ падежъ* отговаря на въпроса: *кой? що?* — *Кой пише?* — *Ученикътъ. Що реве?* — *Волътъ. Що е тамъ?* — *Перо.*

2) *Родителныятъ* отговаря на въпроса: *на кого:* или *отъ кого: на що!* или *отъ що?* — *На кого е тази кѫща?* — *На Петра. Отъ кого имашъ туй перо?* — *Отъ Ивана. На що* или *отъ що е този рогъ?* — *На коза* или *отъ коза.*

3) *Дателныятъ* отговаря на въпроса: *кому?* или *на кого? на що?* — *Кому* или *на кого даде хлѣбъ?* — *На дѣтето. На що са надѣвашъ?* — *На силата си.*

4) *Винителныятъ* отговаря на въпроса: *кого? що?* — *Кого мыѭтъ?* — *Петка. Що донесохѫ?* — *Брашно. Що заклахѫ?* — *Агне, коза, волъ.*

5) *Съ звателныятъ* падежъ са призоватъ прѣдметытѣ, къмъ които са отправя рѣчьта: *Стоене! донеси ми дрехата.*

Забѣл. Именителныятъ и звателныя пад. са наричатъ *правы* а другытѣ *косвенны.*

41. — Измѣненіето на сѫществителнытѣ имена, и въ двѣтѣ числа, по сичкитѣ падежи, излага са споредъ тритѣ имѣ рода въ три разны отдѣла или *склоненія*, за имена отъ сѣкый родъ по едно склоненіе.

ПЬРВО СКЛОНЕНІЕ.

42. — Тукъ са склаңятъ отъ мѫжкый родъ сѫществителны имена, които иматъ едно или отъ твърдытѣ окончанія: *а, ъ, о,* или отъ мекытѣ: *ь, й, ю.* У тѣхъ, множественното число, за съотвѣтствіе срѣщо твърдото единственно окончаніе трѣба да стои пакъ твърдо *ы*, или *ове*, а срѣщо мекото пакъ меко *и*, или *ье* или *еве.* По тъзи тѣхна свойщина излагатъ са *v* примѣры за тѣхъ.

A. Съ твърды окончанія.

1. Примѣръ на *а*.

	Единст. число	Множест. число.
И.	войвода	войводы
Р.	на войвода[1]	на войводы [1]
Д.	на войвода	на войводы
В.	войвода	войводы
З.	войводо	войводы.

Тъй са склanять: *слуга, паша, убійца, пiсница* и другы. *Баща* и *вуйка* имать зват. един. *тейко* или *тате*, *вуйко* или *вуйчо*; *владыка* има множ. ч. *владыцы*.

2. Примѣръ на *ъ*.

Въ множ. ч. на *ы* безъ никаква прѣмѣна въ корения.

	Единст. число	Множест. число
И.	соколъ	соколы
Р.	на соколъ	на соколы
Д.	на соколъ	на соколы
В.	соколъ	соколы
З.	соколо	соколы.

Тъй и *гарванъ, бурянъ, поставъ, погрѣбъ, народъ, прѣдѣлъ, зѫбъ, мѣсецъ, поясъ, островъ, прѣстолъ* и другы. *Мѫжъ* има множ. ч. *мѫжы* и *мѫжье* по мекото окончаніе.

Забѣл. Въ другытѣ примѣры, що слѣдоватъ, излагатъ са падежи само за различнытѣ окончанія. а другытѣ за мѣстно спистяваніе са изоставятъ. като що могжтъ ученицытѣ да изричатъ и тѣхъ лесно наслѣдъ горнитѣ два примѣра.

3. Примѣръ на *ъ*.

Въ множ. ч. на *ы*, прѣдъ което коренннытѣ небны: *г. к, х*; измѣнуватъ са въ *з, ц, с*, (10), а въ

---

[1]) *Родителныятъ* падежъ са изрича и съ прѣдлога *отъ*, *който за мѣстно* спистяванье не са полага въ склоненіята, а *въ упражненіята* трѣбѣ да са изговаря отъ ученицытѣ.

единств. зват. пад. прѣдъ окончанiето *е* измѣнуватъ са въ *ж*, *ч*, *ш*.

Единсгвенно число.

И.	залогъ	вълкъ	влахъ
З.	залого,-же	вълко,-че	влахо,-ше.

Множественно число.

И.	залозы.	вълцы.	власы.

Като *залогъ* са скланять: *бѣлѣгъ*, *прѣдлогъ*, и други, Като *вълкъ—пророкъ*, *порокъ*, *ученикъ*, *духовникъ*, *берникъ*, *мѣрникъ*. *зѣлникъ*, *кошникъ*, *конникъ*, *ячмыкъ*, *просякъ*, *Гъркъ*, и други *Ракъ* има множ. ч. *ракы* и *рацы*; *лѣшникъ лѣшникы* и *лѣшницы*.

Като *влахъ* — *сирмахъ*, *женихъ*, *орѣхъ*, *търбухъ*, *кожухъ*, и други, но тѣ повечето иматъ множ. ч. на *хы*; *женихы*. *орѣхы*, *търбухы*, *кожухы*.

4. Примѣръ на *инъ*.

Въ множ. ч. на *е*, прѣдъ което са исхвърля сло-гътъ *инъ*.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	селянинъ	селяне
З.	селянино	селяне.

Тъй и—*гражданинъ*, *болѣринъ*. *Българинъ*, *Римлянинъ*, *Сърбинъ*. *Циганинъ* и друг. *Турчинъ* има множ. ч. *Турцы*.

5. Примѣръ на *ъ*, въ множ. ч. на *ове*.

Единственно число.

И.	волъ	прагъ	лѫкъ	духъ
З.	воло	праго,-же	лѫко,-че	духо,-ше.

Множественно число.

И.	волове.	прагове.	лѫкове.	духове.

По *волъ* са скланятъ: *столъ, дворъ, градъ, родъ, ледъ, дымъ, плетъ, листъ* и другы.

По *врагъ—Богъ, глогъ, снѣгъ, бѣгъ* и другы.

По *лѫкъ—вѫкъ, пекъ, лѣкъ*, и другы.

По *духъ—слухъ, грахъ, мъхъ, смѣхъ, блѣхъ, грѣхъ* и другы.

6. Примѣръ на ъ съ вмѣтнѫта гласна въ корена си.

Тѣ исхвърлятъ вмѣтнѫта *е* или ь или ъ въ зват. един. пад. прѣдъ окончанiето *е*, и въ множ. число.

Единственно число.

И.	кумецъ	орелъ	одъръ
З.	кумецо-мче	орело,-рле	одъро,-дре.

Множественно число.

И.	кумцы	орлы	одрове.

По *кумецъ* са скланятъ: *търговецъ, старецъ, светецъ, конецъ, молецъ, скурецъ* и умалителнытѣ: *хлѣбецъ, градецъ, столецъ, конецъ, волецъ*, множ. ч. *воловцы*, и другы. *Братецъ* има зват. един. пад. *братко; злодѣецъ* и *заецъ* иматъ зват. един. пад. *злодѣйцо,-йче, зайцо*, а множ. ч. *злодѣйцы, зайцы*.

По *орелъ—пѣтелъ, сврѣделъ, овенъ, купенъ, ръженъ, устенъ*.

По *одъръ—вѣтъръ* и другы: *момъкъ* има зват. ед. пад. *момко*, и *момѣко*, а множ. ч. *момцы*: *лъвъ* и *пъсъ* иматъ зват. един. пад. *лве, псе* и *пъсо*, а множ. ч. *лвы* и *лъвове, псы* и *пъсове*.

Б. Съ мекы окончанiя.

1. Примѣръ на ь.

Единственно число.

И.	житель	царь
З.	жителю	царю.

Множественно число.

И.	**жители.**	царье, царьеве.

По *житель* са скланить : *учитель*, *спаситель*. *орачь*. *копачь*, *овчарь*, *рыбарь*, *деверь*, *падежь*, *грабежь*, *гребень*, *прьстень*; *степень*. *лепень*, *вьлень*. и другы.

По *царь* — *врачь*, *бичь*. *ежь*, *пънь*. *рпзень*. *глпзень*, *огнь*. *конь* множ. ч. *конье* и другы. *Князь* има зват. ед. пад. *княже*.

2. Примѣръ на *й*.

Единственно число.

И.	**славей**	**край**
З.	славее	крае.

Множественно число.

И.	**славеи**	краеве.

По *славей* са скланить : *ратай*. *случай*, *гвоздей*. *грпздей*, *прищей*. *рпцей*. *улей*, *порой* и другы.

По *край* — *рай*. *змпй*, *рой*, *гной*, *брой*. *бой* и другы.

В. Собственны имена на лица.

1. Примѣръ.

	Единст. число	Множест. число
И.	Драганъ	Драгановцы
Р.	на Драгана	на Драгановцы
Д.	на Драгана,-ну	на Драгановцы
В.	Драгана	Драгановцы
З.	Драгане	Драгановцы.

Тъй и *Иванъ*. *Стоянъ*, *Първанъ*, *Проданъ*. *Миланъ*, и другы, а *Петръ*, *Димитръ* исхвърлятъ вметнжтата ъ.

Сжщо са склонятъ и отъ притежателнытѣ прилагателны имена (48. 2.). коита означаватъ прѣзвиме: *Поповъ*. *Грозданов*. *Петковъ*. още и *Петровичь*. *Золотовичь*. и др. так.

2. Примѣръ на *я*. 3. Примѣръ на *ъ*.

1. Примѣръ. 2. Примѣръ.

Единственно число.

И.	дыня	хытрость
З.	дыне	хытросте

Множественно число.

И.	дыни	хитрости.

По *дыня* са склانятъ: *пустыня*, *милостыня*, *Гъркиня*, *княгыня*, *богыня*, *дуля*, *каделя*, *воля*, *земя*, *свиня* и другы. И *шуря* множ. ч. *шури*, ако и да е мѫжкый родъ.

По *хытрость*—*радость*, *милость*, *слабость*, *кость*, *проповѣдь*, *нощь*, *пещь*, *власть*, *кръвь*, *плъть* и другы.

СОБСТВЕННЫ ИМЕНА.

1. Примѣръ. 2. Примѣръ.

Единственно число.

И.	Неда	Марія
Р.	на Неда	на Марія
Д.	на Неда, Неди	на Марія
В.	Неда	Марія
З.	Недо	Маріе.

Множественно число.

И.	Недины.	Маріины

По 1-ыя примѣръ са скланятъ: *Стана*, *Цена*, *Елена*, *Рада*, *Герга*, *Мома*, *Кера*, *Белица*, *Анна*, *стрина*, *вуйна*, и другы. Тъй и *Райка*, *Стойка*, *Пѣйка*, които въ зват. един. пад. иматъ *е*: *Райке*, *Стойке*, *Пейке*. По 2-рыя — *Недѣля*, *леля* и другы.

ТРЕТЬЕ СКЛОНЕНІЕ

44. — Тукъ са скланятъ отъ срѣденъ родъ сѫществителны имена, които имѫтъ окончаніе *е* или *о*; *тѣ въ множ.* ч. иматъ *а* или *ета* или *ья* или *ена* и *рѣдко еса*.

1. Прим.	2. Прим.	3. Прим.	4. Прим.

Единственно число.

И. В. З.	лице	поле	лозье, (іе)	име
Р.	на лице	на поле	на лозье	на име
Д.	на лице	на поле	на лозье	на име

Множественно число.

И. В. З.	лица	полета	лозья, (ія)	имена
Р.	на лица	на полета	на лозья	на имена
Д.	на лица	на полета	на лозья	на имена.

По 1-ый примѣръ са скланять: *слънце, сърце. яйце. училище. огнище* и другы.

По 2-ыя — *море. пиле, агне. ярешенце, момче. момиче, теле. либе, псе, куче. пуле* и другы.

По 3-ія — *цвѣтье. ястье, питье, четенье, моленье. ученіе, писаніе*, и другы.

По 4-ыя — *съме, връме, племе. бръме, тьме. выме*, и другы.

5. Примѣръ.	6. Примѣръ.

Единственно число.

И. В. З.	перо	чудо
Р. Д.	на перо	на чудо

Множественно число.

И. В. З.	пера	чудеса
Р. Д.	на пера	на чудеса.

По 5-ый примѣръ са скланятъ: *чебло. ребро. чьрво, рало. чедо. стадо. блюдо*. и другы.

По 6-ый — *слово. небо*, и *небе*; множ. ч. *слова* и *словеса, небета* и *небеса*.

Око и *ухо* въ множ. ч. иматъ *очи, уши; рамо* има *рамена, дѣте* има множ. ч. *дѣца; дърво* (за горенье) множ. ч. *дърва*, (за строенье) *дрьвье*. (въ земятя съ корените) *дървета* и *дрьвья*.

Забѣл. 1. Умалителны имена, що означаватъ младички животны: *пиле, теле. прасе, агне*, въ множ. ч. са употрѣбяватъ и съ окончаніе *цы: пилцы, телцы, прасцы, агнцы*.

Забѣл. 2. На 3-тія примѣръ са относятъ нѣкои отъ *мж. р.* едносложны нарицателны имена съ единственно окон-

чаціе *ье*. а съ значеніе множественно: *трьнье*, *колье*, *пржтье*, *снопье*, *листье* и другы.

НЕПРАВИЛНЫ СЖЩЕСТВИТЕЛНЫ ИМЕНА.

45 — ***Неправилны сжществителны имена*** сж. конто въ склоненіето си иматъ нѣкоя неправилность по число или по окончаніе. Таквызи сж:

1) Нѣкои имена въ употрѣбеніе само въ един. ч. *живот*, *пѣсък*, *пепель*, *вар*, *боб*, *лой*, *лук*, и друг. нѣк. (отъ 1-то склон.); *леща*, *любовь*, *соль*, (отъ 2-то склон.); *здравье* (отъ 3-то склон.) Нѣкои са употрѣбяемы само въ един. ч. съ окончаніе *ак*, а иматъ значеніе събирателно: *орьшак*, *габрак*, *бурепак*, *черничак*, *трьнак* и др.

2) Имена употрѣбяемы само въ множ. ч.: *мощы*, *клещы*, *гащы*, *клещы*, *ножицы*, *нощовы*, *трицы*, *заговѣзны*. *третины*. *деветины*, *саждьі*. *захлупцы*. (по 2-то склон); *уста*, *хора*. *врата*, *кола*, *обуща* (по 3-то склон).

Нѣкои отъ 1-то склон. въ множ. ч. освѣнь съ обикновенныте си окончанія: *ы*, *ове*, *и*, *ье*, *еве*, въ употрѣбеніе сж и съ окончаніето *ища* (по 3-то склон.): *плеть плетища*, *рът рътища*, *бряг брѣжища*, *град градища*; *пжть* има само *пжтища*, *вжглень вжглени* и *вжглища*, *край крайща*, *гной гноеве* и *гноища* и друг.

4) нѣкои отъ 2-то скл. въ множ. ч. освѣнь съ обыкновенното си окончаніе *ь*, въ употрѣбеніе сж и съ окончаніето *ья* (по 3-то склон.): *нива—вы* и *нивья*. *кжща кжщья*, *книга книжья* и друг. Тъй и *овца овцы* и *овцье*, *свиня свини* и *свинье* съ окончаніето *ье*.

5) *Камык* и *камьни*, *ремык* и *ремык*, *пламык* и *пламык*. въ множ. ч. *камыцы* и *камьни-нье*, *ремыцы* и *ремени-нье*, *пламыцы* и *пламени-нье*. *Брат* въ множ. ч. *братья* (по 3-то склон).

ПАДЕЖНЫ АРХАИЗМЫ.

46. — ***Падежны архаизмы*** отъ старобългарскыя езыкъ опазены въ езыка ни до сега въ стары пѣсни и въ нѣкои изреченія сж:

1) Родителенъ падежь: *изъ Будима града; засбиралъ отъ мокра пжпа; излѣзе изъ кжщи;* нарѣчіята: *сноищи. довечера, удома; срѫкы, отрѫкы; три вола, петъ хлѣба. осемь стотинъ* (родит. множ. отъ *стотина*) и другы нѣкои.

2) Дателенъ: *моли са Богу; Мама Стояну думаше; Стоянъ мами си думаше; Петко Ради пръстень даде* и другы нѣкои.

3) Творителенъ: *редомъ, даромъ, тихомъ, мълкомъ, денемъ. нощемъ* или *нощья* и другы нѣкои. Тѣ са употрѣбяватъ сега за наречія.

Употрѣбяемытѣ архаизмы въ прилагателнытѣ имена и въ мѣстоименіята забѣлѣжвать са сѣкый на мѣстото му.

ГЛАВА ВТОРА.

За члена.

47. — *Членъ* (19) въ един. ч. за мжж. р. е *а* (слѣна съ окончаніето на името) или *тъ*, за женскыя родъ *та*, за срѣднія — *то*; въ множ. ч. за мжж. и жен. родъ е *тѣ*, за срѣднія — *та*: *Хлѣбътъ* или *хлѣба е сухъ*; *нарѣзахж хлѣба*; *водата е быстра*; *перото е малко*; *воловетѣ пасжтъ; птичкытѣ църкатъ*; *дѣцата игражтъ*.

Забѣл. За мжжкыя родъ въ един. ч. ный имамы въ употрѣбеніе членъ двѣ формы; *а* или *тъ*, които происхождатъ отъ едно и туй начяло. Първата форма *а* води началото си отъ най старото третьелично мѣстоимѣніе и, което са употрѣбявало въ старобългарскыя езыкъ за членъ въ края на прилагателнытѣ имена (вижъ старобълг. Грам. §. 125. Забѣл.) Туй мѣстоименіе въ винит. ед. пад. съдружаемо съ прѣдлогъ става и=ѧ наѭ. Слѣдователно тжпыятъ звукъ на *а*, който звучы въ езыка ни слѣдъ имена отъ мжж. р. въ опрѣдѣлено значеніе не е друго освѣнъ тъзи буква ѧ. Но тя въ края на думытѣ сега като не са произнося, замѣстя са съ буквата *а*. Втората форма *тъ* води началото си отъ старото опрѣдѣлително мѣстоименіе тъ, което въ древ-

ностьта още занело мѣстото на третьеличното мѣстоимение **И**, както и сега са употрѣбява въ езыка ни *той*, *тя*. *то*. И тъй първата форма има началото си отъ най старото третьелично мѣстоимение **И**, а втората — отъ негова намѣстныкъ — **ТѢ**.

Разликата въ употрѣбеніе на тѣзи двѣ формы е, че първата сама употрѣбяема достатъчно изрича членната идея, а втората безъ първата употрѣбяема, защото въ нѣкой случай докарва доста затрудненіе въ произношеніето, по необходимость тя дава мѣсто прѣдъ себе си и на първата. Слѣдователно въ дирнія случай са употрѣбяватъ два члена, на пр: *Славей-а* (слѣно) ***славѣя пѣе***. и — ***славейтъ*** (а и двѣтѣ формы) ***славѣятъ пѣе***. Въ таквозъ положеніе на развытіето си като е нашата писменность, въ употрѣбеніето на тѣзи двѣ формы азъ прѣдпочетохъ да държѫ срѣднія пѫть, що го слѣдватъ доста отъ нашытѣ учены. Тоесть—въ имен. един. пад. колкото за съотвѣтствіе на жен. р. *та* и срѣд. *то* употрѣбихъ втората форма *тъ*, която, въ трудныя за произношеніе случяй, придружава са и отъ първата форма *а*, че става *ятъ*, а въ сичкытѣ косвенны надежи употрѣбихъ само първата форма *а*, напр: ***Волътъ си искърни рога***, ***Славеятъ исхвръкнѫ изъ кафеза***. А коя отъ тѣзи двѣ формы е по свойственна на езыка ни за да са употрѣби изобщо въ нашата писменность, туй зависи отъ общото споразумѣніе на нашытѣ учены, като са земне въ вниманіе и гладкостьта на произношеніето, и по правото кое е, два ли члена да са пишѫтъ или само единъ.

Имена съдружены съ членъ.

Единст. число. **Множест. число.**

Мѫжкый родъ.

	Единст. число	Множест. число
И.	поясътъ или пояса	поясытѣ
Р.	на пояса	на поясытѣ
Д.	на пояса	на поясытѣ
В.	*пояса*	поясытѣ
З.	*поясо*	поясы.

Женскый родъ.

		Единст. число.	Множест. число.
И. В.		главата	главытѣ
Р.	на	главата	на главытѣ
Д.	на	главата	на главытѣ
З.		главо	главы.

Срѣдній родъ.

И. В		лицето	лицата
Р.	на	лицето	на лицата
Д.	на	лицето	на лицата
З.		лице.	лица.

Забѣлѣжкы.

1) Звателныятъ падежъ и въ двѣтѣ числа не пріема членъ.

2) Собственцытѣ имена, като извѣстны и упознаты употрѣбяватъ са безъ членъ: *Иванъ. Неда, Европа. България, Търново, Стара планина.*

3) Въ нѣкои имена членьтъ са употрѣбява не по смысла на рода имъ но по окончанието имъ: *войводата, мѫжьето, кольето, пѫтищата, нивьята.*

4) Имена отъ мѫж. родъ въ множ. ч. съ окончаніе *ье*, които означаватъ личны прѣдметы употрѣбяватъ са съ членъ *тѣ* или *то*: *царьетѣ* и *царьето мѫжьетѣ* и *мѫжьето*: които означаватъ одушевены не личны прѣдметы пріематъ само *тѣ*: *коньетѣ, свиньетѣ*. а които означаватъ неодушевены прѣдметы пріематъ само *то*: *клоньето, камньето.*

ГЛАВА ТРЕТЯ.

За прилагателното име.

48. — *Прилагателното име* (20) быва:

1) *Качественно*, което означава *качество* на прѣдметъ: *силенъ вѣтъръ, бѣла книга, меко перо.*

2) *Притежателно*, което показва принадле

жность на прѣдметъ къмъ другый или *родъ*, отъ който происхождатъ прѣдметътъ: *Петровъ конь, Иванова риза. Радино дѣте; козій рогъ. слонова костъ. леняно сѣме.*

3) *Относително*. което показва *зависимостъ* на прѣдметъ отъ другый: *человѣческый гласъ. селска работа. людско говедо.*

4) *Обстоятелственно*, което показва нѣкое *случайно обстоятелство* на прѣдметы: *днешенъ хлѣбъ. вчерашня буря, тукашнье жито.*

5) *Числително*, което показва нѣкакво *изброяванье* на прѣдметы: *единъ, два, три... пьрвый. вторый... двойный, тройный... и проч.*

Забѣл. При туй раздѣленіе са прилага и *причастіето* като *дѣйственно прилагателно:* защото и неговото измѣненіе по родъ, число и падежь тукъ са относя: *паднжлъ, паднжла. паднжло; роденъ, родена, родено.*

49. — Прилагателнытѣ имена са разгледватъ по свойствата си: *родъ, число* и *падежь*; само качественнытѣ иматъ и *степенъ на сравненіето.*

50. — Сѣко прилагателно има тритѣ рода и въ двѣтѣ числа, и са съгласува съ сжществителното, при което е приложено, по родъ, число и падежь.

51. — Прилагателнытѣ имена въ един. ч. са прѣдставятъ съ едно отъ тѣзи двѣ окончанія: *ъ* или *ь* за мжж. родъ, *а* или *я* за женскыя, *о* или *ье* за срѣднія: *правъ, синъ; права, синя; право синье.* Пьрвытѣ окончанія сж *твърды*, а другытѣ *мекы.* Въ множ. ч. срѣщо твърдытѣ: *ъ, а, о* стои твърда *ы*, а *срѣщо мекытѣ: ь, я е* стои мека *и*: *правы, сини.*

Забѣл. Тѣзи окончанія: *ъ, а, о* и *ь, е, я*, наричатъ са *усѣчены*, защото въ старобългарскыя езыкъ прилагателнитѣ

са употрѣбяватъ и съ пълны окончанія, които са образовали съ притурката на третьеличното мѣстоимение и, ıа, ѥ, при усѣченытѣ окончанія: правьıи, правая, правое; синии, синнаıа, синее, употрѣбяемы съ значеніе на членъ. (Старобълг. Грам. § 30 забѣл 1). Но отъ пълнытѣ окончанія останѫли сега въ употрѣбеніе въ нѣкои изричанія като архаизмы само тѣзи: 1) *ый*, и *ій* за мѫж. р. въ имен. и зват. пад. *ветый*, *новый завѣтъ*, *днешній урокъ*, *царю честитый! отче светый*! *любезный сыне*! *ая*, *яя* за жен. р. само въ зват. пад. *сестро милая*! *главо дебелая*! *драгая майко*! *Вишняя сило*! А сичкытѣ другы пълны окончанія и въ двѣтѣ числа и въ тритѣ рода замѣнены сѫ сега съ членоветѣ. Сѫщо и употрѣбяемото въ им. пад. окончаніе *ый*, *ій* замѣнува са съ членъ, като що има членно значеніе: *ветыятъ* и *новыятъ завѣтъ*, *днѣшніятъ урокъ*, вмѣсто *ветый* и *новый*, *днешній*. Туй е *плеоназмъ*; излишнье повтореніе на двѣтѣ членны формы: *а*, *тъ* (Старобълг. Грамм. § 125 Забѣл).

Забѣл. Относителнытѣ прилагателны на *скый* или *кый* и родовытѣ притежателны на *ій* въ един. ч. отъ мѫж. р. въ употрѣбеніе сѫ само съ пълно окончаніе: *селскый человѣкъ*, *мѫжкый родъ*, *мечешкый ревъ*, *Божій сынъ*, *овчій*, *козій рогъ*.

52. — Отъ усѣченытѣ на *ъ* или *ь* прилагателны, които въ прѣдпослѣднія си слогъ за по лесно произношеніе пріематъ вмѣтнѫта *ъ* или *ь* или *е*, тѣ исхвьрлятъ тъзи буква въ жен. и срѣд. родъ, сѫщо и въ множ. ч. и на тритѣ рода, и още при употрѣбяваньето имъ съ пълно окончаніе или съ членъ въ мѫж. родъ въ един. ч.: *мѫдъръ*, *мѫдра*, *мѫдро*, *мѫдры*, *мѫдрый*, *мѫдрыятъ*: *тежькь*, *тежка*, *тежко*, *тежкы*, *тежкый*, *тежкыятъ*; *силенъ*, *силна*, *силно*, *силны*, *силный*, *силныятъ*; *днешенъ днешня*, *днешнье*, *днешни*, *днешній*, *днешніятъ*. — *Достоенъ*

и таенъ съкратяватъ ***е*** въ ***й: достоенъ, дъстойна, достойно, достойны, достойный; таенъ, тайна, тайно, тайны, тайнытѣ.***

Забѣл. Качественнытѣ прилагателны са употрѣбляватъ и въ умалителенъ видъ съ окончаніе ***ичькъ, ичка, ичко: бѣличькъ, бѣличка, бѣличко.***

53. — Едно и туй качество може да принадлежи на нѣколко прѣдмѣты не въ еднаква мѣра. На каква степень са намѣрва качеството у сѣкый отъ прѣдметытѣ: туй са изрича чрѣзъ ***сравненіе***. ***Степени за сравненіе*** на качественнытѣ прилагателны сѫ три:

1) ***Положителна***, която само съ обыкновенното окончаніе на качественното прилагателно изрича качеството самостоятелно колкото си е на прѣдмѣта безъ сравненіе къмъ друго: ***бѣлъ вадъ, лекъ товаръ, уменъ человѣкъ.***

2) ***Сравнителна***, която съ притурката на частицата ***по*** прѣдъ качественното прилагателно прѣдставя качеството въ по голѣма мѣра у единъ прѣдметъ нежели и другый: ***Снѣгътъ е по бѣлъ отъ вара. Иванъ е по уменъ отъ Никола.***

3) ***Прѣвъсходителна***, която съ притурката на частицата ***най*** прѣдъ качественното прилагателно прѣдставя качеството въ най голѣма мѣра у единъ прѣдметъ нежели у сичкытѣ други: ***Никола е най прилѣжателенъ отъ сичкытѣ ученицы. Златото е най тежко отъ сичкытѣ металлы.***

Забѣл. Качественно прилагателно отъ положителна степень, сложено съ прѣдлогъ ***прѣ*** или съ прилагателно ***все***, добыва прѣвъсходителна степень самостоятелна: ***прѣдобъръ всесиленъ.***

СКЛОНЕНІЕ.

На прилагателнытѣ имена.

54. — Тукъ са полагатъ два примѣра съдружены съ сѫществителны имена: първыятъ за прилагателны съ твърдо окончаніе *ъ*, *а*, *о*, вторыятъ за прилагателны съ меко окончаніе *ь*, *я*, *е*.

1. Примѣръ, *а*) безъ членъ.

Мѫжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	новъ поясъ	новы поясы
Р.	на новъ поясъ	на новы поясы
Д.	на новъ поясъ	на новы поясы
В.	новъ поясъ	новы поясы
З.	новъ поясо	новы поясы.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	нова риза	новы ризы
Р.	на нова риза	на новы ризы
Д.	на нова риза	на новы ризы
В.	нова риза	новы ризы
З.	нова ризо	новы ризы.

Срѣдній родъ.

	Единст. число	Множест. число
И.	ново село	новы села
Р.	на ново село	на новы села
Д.	на ново село	на новы села
В.	ново село	новы села
З.	ново село	новы села.

б) Съдруженъ съ членъ.

Мжжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	новыятъ поясъ	новытѣ поясы
Р.	на новыя поясъ	на новытѣ поясы
Д.	на новыя поясъ	на новытѣ поясы
В.	новыя поясъ	новытѣ поясы
З.	новый поясо	новы поясы.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	новата риза	новытѣ ризы
Р.	на новата риза	на новытѣ ризы
Д.	на новата риза	на новытѣ ризы
В.	новата риза	новытѣ ризы
З.	нова ризо	новы ризы.

Срѣдній родъ.

	Единств. число.	Множест. число.
И.	новото село	новытѣ села
Р.	на новото село	на новытѣ села
Д.	на новото село	на новытѣ села
В.	новото село	новытѣ села
З.	ново село	новы села.

Тъй са скланятъ: *правъ*, *здравъ*, *младъ*, *зълъ*, *зла*, *зло*, *драгъ*, *богатъ*, *бѣлъ*, *сладъкъ*, *миренъ* и другы.

2. Примѣръ. *а*) безъ членъ.

Мжжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синь месаль	сини месали
Р.	на синь месаль	на сини месали
Д.	на синь месаль	на сини месали
В.	синь месаль	сини месали
З.	синь месале	сини месали.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синя книга	сини книгы
Р.	на синя книга	на сини книгы
Д.	на синя книга	на сини книгы
В.	синя книга	сини книгы
З.	синя книго	сини книгы.

Срѣдній родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синье цвѣтье	сини цвѣтья
Р.	на синье цвѣтье	на сини цвѣтья
Д.	на синье цвѣтье	на сини цвѣтья
В.	синье цвѣтье	сини цвѣтья
З.	синье цвѣтье	сини цвѣтья.

б) Съдруженъ съ членъ.

Мжжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синіятъ месаль	синитѣ месали
Р.	на синія месаль	на синитѣ месали
Д.	на синія месаль	на синитѣ месали
В.	синія месаль	синитѣ месали
З.	синій месале	сини месали.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синята книга	синитѣ книгы
Р.	на синята книга	на синитѣ книгы
Д.	на синята книга	на синитѣ книгы
В.	синята книга	синитѣ книгы
З.	синя книго	сини книгы.

Срѣдній родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синьото цвѣтье	синитѣ цвѣтья
Р.	на синьото цвѣтье	на синитѣ цвѣтья
Д.	на синьото цвѣтье	на синитѣ цвѣтья
В.	синьото цвѣтье	синитѣ цвѣтья
З.	синье цвѣтье	сини цвѣтья.

Тъй са скланятъ: *древній, днешній, долній, горній, овчій, козій, мечій, Божій* и другы.

Забѣл. 1. Въ срѣднія родъ въ множ. ч. и въ двата примѣра членътъ *тѣ* са употрѣбява не по смысла на рода, но по окончаніето на прилагателното име, макаръ и да са говори: *селата сѫ нови* и *цвѣтьята сѫ сини.*

Забѣл. 2. Собственнытѣ имена на лица, съдружены съ прилагателны имена, употрѣбяватъ са въ косвеннытѣ падежи съ старытѣ окончанія: И. *Светый Иванъ.* Р. *на Светого Ивана.* Д. *на Светого Ивана* или *Светому Ивану.* В. *Светого Ивана.* З. *Светый Иване.* Обыкновенно още са изговаря въ языка: *Покани дъртыго дяда. Бихѫ піеныго Петка* (Вин. п.). *Поклони са злому като светому* (Дат. п.)

Забѣл. 3. Прилагателнытѣ *малко* и *много* употрѣбяватъ са при сѫществителны имена и въ двѣтѣ числа отъ сѣкый родъ: *малко, много, хлѣбъ, вода, ястье; малко, много камънье, ябълкы, пера.*

5. — Числителнытѣ имена бывать:

1). *Количественны,* които точно опрѣдѣлятъ съ число за колко прѣдметы са говори: *единъ, два, три, петь, десеть* и проч.

2). *Редовны,* които показватъ редъ на наредены прѣдметы: *първый, вторый, третій* и проч.

3). *Умножителны,* които изричатъ умноженіе на прѣдметъ: *двоенъ, троенъ, четворенъ* и проч.

4). *Дробны,* които показватъ опрѣдѣлена нѣкоя часть отъ цѣло: *половина, третина* и проч.

5). *Отвлечены*: единица, десетица, стотица.

56. — **Количественны числителны сѫ:**

1.	единъ, а, о	60.	шейсеть
2.	два, двѣ	70.	седемдесеть
3.	три	80.	осемдесеть
4.	четыре	90.	девендесеь
5.	петь	100.	сто
6.	шесть	200.	двѣстѣ
7.	седемь	300.	триста
8.	осемь	400.	четыре стотинъ
9.	деветь	500	петь стотинъ
10.	десеть	600.	шесть стотинъ
11.	единайсеть	700.	седемь стотинъ
12.	дванайсеть	800.	осемь стотинъ
19.	деветнайсеть	900.	деветь стотинъ
20.	двайсеть	1,000.	хиляда, тысеща
30.	трійсеть	10,000.	десеть хиляды
40.	четыресеть	100,000.	сто хиляды
50.	пендесеть	1,000,000.	миліонъ.

Тѣ са скланятъ тъй:

1. *Единъ*, *една*, *едно*, съ членъ — *единътъ*, *едната, едното*, *едныт ѣ* скалянятъ са по 1-выя прим. *новъ*, *нова*, *ново*, на прилагателнытѣ имена. То нѣкога са употрѣбява вмѣсто неопрѣдѣленъ членъ, и, ако са отнася на лице, въ косвеннытѣ падежи пріема старытѣ окончанія: *го*, *му*: *на едного*, *едному*, *едного*. Нѣкога стои срѣщо мѣстоимѣніето *другый*: *Единъ плаче*, *другый са смѣе*. Въ този случай *единъ* и *другый* въ косвеннытѣ падежи въ един. ч. пріиматъ членъ *то*: *едногото*, *другыгото*, на лице като са относятъ въ опрѣдѣленъ смысьлъ. — *Едны* множ. ч. нѣкога има значеніе на думата *чиѵтъ*: *едны волове*, *едны бутушы*.

2. *два двама* (за лица) мѫж. родъ; *двѣ* жен. и срѣд. р. склання са безъ членъ: И. *два*, *двама*, *двѣ*. Р. *на два*; *на двама*, *на двѣ*. Д. *на два*, *на двама*, *на двѣ*. В. *два*, *двама*, *двѣ*.

А, членъ пріема за мжж. р. *та*, за жен. и срѣдн. р. *тѣ*: *двата*, *двамата*, *двѣтѣ*.

И.	В. двата,	двамата	двѣтѣ
Р.	на двата,	на двамата	на двѣтѣ
Д.	на двата,	на двамата	на двѣтѣ
З.	два,	двама	двѣ.

3. *Три* за тритѣ рода, *трима* за лица отъ мжж. родъ. И. В. З. *три, трима*. Р. *на три*, *на трима*. Д. *на три*, *на трима*. Съ членъ: И. В, *тритѣ*, *тримата*. Р. *на тритѣ*, *на тримата*. Д. *на тритѣ*, *на тримата*. З. *три, трима*.

4. Като *три*, *трима* са склания и *четыре*, *четырма* (за лица), но *четыре* пріема членъ *тѣ* и *тѣхъ*.

Забѣл. *Единъ*, *два*, *двама*; *три*, *трима*, *четыре* и редовното *първый* употрѣбяватъ са и въ умалителенъ видъ: *едничькъ*, *едничка*, *едничко*, *двамца*, *двѣчкы*, *тримца*, *тричкы*, *четыркы*, *първичькъ*, *първичка*, *първичко*.

5. *Петь*, *шесть*, *седемь*, *осемь*, *деветъ* а за лица *петима*, *шестима*, *седмина*, *осмина*, *деветима*, *десетима*, пріематъ членъ първытѣ — *тѣ* и *тѣхъ* (старъ родит. пад.) а дирниты — *та*: *петьтѣ*, *шестьтѣ* и *петьтѣхъ*, *шестѣхъ*, *петимата*, *шестимата* и пр. Другытѣ количественны до *сто* употрѣбяватъ са и тѣ и съ членъ *тѣ* или *тѣхъ*, и безъ членъ. — *Двоица троица*, *четворица* въ употрѣбеніе сж за лица съ членъ *та*.

6. *Сто* пріема членъ *тѣ* или *тѣхъ*; *двѣстѣ*, *двѣстѣта*; *триста*, *тристата*; а *четыре стотинъ* (старъ родит. пад.), *петь стотинъ*... *деветь стотинъ* пріематъ членъ *тѣ* или *тѣхъ* слѣдъ първата дума: *петьтѣ* или *петьтѣхъ стотинъ*.

7. *Тысеща* или *хиляда* са склання по 2-то склон. на сѫществителнытѣ имена по примѣра на *а*. Тьй и *миліонъ* по 1-то склон. на *ъ*.

57. — Редовнытѣ: *пьрвый*, *вторый*, *четвьртый*, *петый*... и умножителнытѣ: *двоенъ*, *троенъ*, *четворенъ*, *петократенъ* скланятъ са по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена, а *третій* по 2-ыя прим. *синій*.

58. — Дробнытѣ: *половина*, *третина*, *четвьртина* и отвлеченытѣ: *единица*, *десетица*, *етотица* скланятъ са по 2-то склон. на сѫществителнытѣ имена по примѣра на *а*.

Забѣл. Неопрѣдѣлителнытѣ количественны: *малцына*, *многина*, *нѣколцына* употрѣблявать са при сѫществителны имена въ множ. ч. що означавать лица: *малцына рыбари*, *многина орачи*, *нѣколцына овчари*.

ГЛАВА ЧЕТВЬРТА.

За мѣстоименіето.

59 — *Мѣстоименіята* (21) по значеніето си бывать: 1) *личны*, 2) *възвратны*, 3) *притежателны*, 4) *указателны*, 5) *въпросителны*, 6) *относителны*, 7) *опрѣдѣлителны*, 8) *неопрѣдѣлителны*.

60. — *Лица* показваны съ личнытѣ мѣстоименія сѫ три: *пьрво*. *второ* и *третье*. Пьрвото *азъ*, *ный* вынѫгы въ разговора говори: второто *ты*, *вый*, е — комуто са говори, а третьето *той*, *тя*, *то*, е — за което са говори и го нѣма въ разговора.

Склоненіе на личнытѣ мѣстоименія.

За тритѣ рода.

	Първо лице.	Второ лице.
	Единственно число.	
И.	азъ	ты
Р.	на мене	на тебе
Д.	на мене, менѣ, ми	на тебе, тебѣ, ти
В.	мене, ме	тебе, та
	Множествено число.	
И.	ный, ные	вый, вые
Р.	на насъ	на васъ
Д.	на насъ, намъ, ни	на васъ, вамъ, ви
В.	насъ, ны, на.	васъ, вы, ва.

Забѣлѣж. *Азъ* са употрѣбява нѣкога и съ частицата *ка* за усилванье: *азъка* ил *азика.*

Третье лице.

Единственно число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	той, онъ	тя, она	то, оно
Р.	на него	на нея	на него
Д.	на него, нему, му	на нея, ней, ѝ,	на него, нему, му
В.	него, го	нея, я	него, го.

Множественно число.

И.	тѣ, оны	за тритѣ рода.
Р.	на тѣхъ, на нихъ	
Д.	*на тѣхъ, тѣмъ, имъ*	
В.	*тѣхъ, гы.*	

Забѣл. Старытѣ окончанія: *го, му* въ единст. ч. употрѣбяватъ са у повечето мѣстоименія, кога са отдаватъ на личны прѣдмети.

61. — Възвратното *себе си* употрѣбява са за тритѣ рода и лица и за двѣтѣ числа само въ косвеннытѣ падежи: Р. *на себе си*. Д. *на себе си, си*. В. *себе си, са*.

Забѣл. 1. Краткыятъ винителный типъ на личнытѣ мѣстоименія и на възвратното въ един. ч. — *ма, та, са* — днесь повечето нашы учены пишѫтъ го *мя, тя, ся*: но то не е по свойственното произношеніе на езыка ни. Защото тука не са чува звукъ ꙗ, но *а* тѫпо, или ь; а буквата *я* е равна съ ꙗ, а не съсъ старата носова ѧ,=*ен*, съ която са пише въ древностьта този типъ (Старобълг. Грам. § 143. Забѣл. 1.). Слѣдователно най право бы было да са пише този типъ тъй *мь, ть, сь*, отъ старото мѧ, тѧ, сѧ=*мен, тен, сен* или *мьн, тьн, сьн*, безъ носовата *н*=*мь, ть, сь*. Но защото буквата *ь* въобще въ края на думытѣ не са произнося, затуй по добрѣ е да са пише съ *а* споредъ свойственното произношеніе на езыка безъ никакво затрудненіе.

Забѣл. 2. Дателныятъ кратъкъ типъ *си* употрѣбява са слѣдъ сичкытѣ косвенны падежи на личнытѣ мѣстоименія, и тогази тѣ иматъ значеніе на възвратното: *хранѭ мене си*=*себе си; обличате васъ си*=*себе си; обичатъ тѣхъ си*=*себе си*.

Забѣл. 3. Личнытѣ и възвратното мѣстоименіе са считатъ като сѫществителны, а сичкытѣ другы — като прилагателны.

62. — Притежателнытѣ мѣстоименія са произваждатъ отъ личнытѣ и означаватъ принадлежность на лице, отъ което сѫ произведены. Тѣ сѫ въ употрѣбеніе и съ членъ и безъ членъ.

Склоненіето имъ съ членъ.

1. За първото лице.

а) За единъ стопанъ.

Единственно число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	моятъ	моята	моето
Р.	на моя	на моята	на моето
Д.	на моя	на моята	на моето
В.	моя	моята	моето
З.	мой	моя	мое.

Множественно число.

И.	моитѣ	за тритѣ рода.
Р.	на моитѣ	
Д.	на моитѣ	
В.	моитѣ	
З.	мои	

б) За много стопаны.

Единственно число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	нашыятъ	нашата	нашето
Р.	на нашыя	на нашата	на нашето
Д.	на нашыя	на нашата	на нашето
В.	нашыя	нашата	нашето
З.	нашъ	наша	наше.

Множественно число.

И.	нашытѣ	за тритѣ рода.
Р.	на нашытѣ	
Д.	на нашытѣ	
В.	нашытѣ	
З.	нашы	

2. За второто лице.

а) За единъ стопанъ.

Един.	твоятъ	твоята	твоето
Множ.	твоитѣ	за тритѣ рода.	

б) За много стопаны.

Един.	вашыятъ	вашата	вашето
Множ.	вашытѣ	за тритѣ рода.	

3. За третьето лице.

а) За единъ стопанъ отъ мѫж. или срѣд. родъ.

Един.	неговыятъ	неговата	неговото
Множ.	неговытѣ	за тритѣ рода.	

б) За единъ стопанъ отъ жен. родъ.

Един.	нейныятъ	нейната	нейното
Множ.	нейнытѣ	за тритѣ рода.	

в) За много стопаны.

Единст. тѣхныятъ, тѣхната, тѣхното
нихныятъ, нихната, нихното.
Множ. тѣхнытѣ за тритѣ рода.
нихнытѣ.

Сичкытѣ третьеличны притежателны скланятъ са по 1-выя примѣръ *новъ* на прилагателнытѣ имена.

4. ***Възвратното притежателно*** е общо и за тритѣ лица, и за единъ, и за много стопаны.

Единст. своятъ, своята своето.
Множ. своитѣ за тритѣ рода.

Забѣл. 1. *Свой* употрѣбява са вмѣсто сѣко отъ първытѣ притежателны, когато са означава стопанътъ заедно съ притежанието си: *азъ четѫ своѭ книга*=*моя книга; ты ѣдешъ свое ястье*=*твое: той, тя има свой кожухъ*=*неговъ, неинъ; ный ѣздимъ свой конь*=*нашъ; вый ѣдете свой хлѣбъ*=*вашъ; тѣ орѫтъ свои нивья*=*тѣхны.*

Забѣл. 2. Сичкытѣ притежателны мѣстоименія замѣнуватъ са въ езика съ съкратеныя дат. типъ на личнытѣ си мѣстоименія: *мой*=*ми, нашъ*=*ни, твой-ти, вашъ*=*ви, му*=*неговъ, ѝ*=*неинъ, имъ*=*тѣхенъ, си*=*свой: той продаде ножа ми*=(*моя ножъ*), *коня ни*=(*нашыя конь*,) *книгата ти*=(*твоята книга*), *кѫщата ви*=(*вашата кѫща*), *перото му* (*ѝ*)=(*неговото, нейното перо*), *лозьето имъ*=(*тѣхното лозье*), *учѫ брата си*=(*своя братъ*), *вый обичате роднинытѣ си*=(*своитѣ роднины*), *той знай урока си*=(*своя урокъ*).

Забѣл. 3. Краткыятъ типъ *си* на възвратното мѣстоименіе употрѣбява са нѣкога при сѣко отъ притежателнытѣ мѣстоименія, които тогази иматъ значеніе на възвратното притѣжателно *свой*: *азъ имамъ мой и конь*=(*свой*), *ты ѣздишъ твой си конь*=(*свой*); тъй и *нашъ си, вашъ си, неговъ си, нейнъ си, тѣхенъ си.* —Доро и *свой* пріема този си типъ: *ный ѣдемъ свой си хлѣбъ.*

63. — *Въпросытелнытѣ* мѣстоименія сѫ: *кой? чій? що? какъвъ? колькъ!* Тѣ служѫтъ за въпросы.

Склоненіето имъ.

1. Кой? коя? кое?

Единст. число.

	Мѫж.	Жен.	Срѣд.
И.	кой?	коя?	кое?
Р.	на кой? на кого?	на коя?	на кое?
Д.	*на кой? кому?*	на коя?	на кое?
В.	кой? кого?	коя?	кое?

Множест. число.

И.	кои?	за тритѣ рода.
Р.	на кои?	
Д.	на кои?	
В.	кои?	

2. Чій? чія? чіе?

Единственно число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	чій?	чія?	чіе?
Р.	на чій?	на чія?	на чіе?
Д.	на чій?	на чія?	на чіе?
В.	чій?	чія?	чіе?

Множественно число.

И.	чіи?	за тритѣ рода.
Р.	на чіи?	
Д.	на чіи?	
В.	чіи?	

3. Що? само въ един. ч. срѣденъ родъ. И. *що?* Р. *на що?* Д. *на що?* В. *що?*

4 *Какъвъ? каква? какво?* и *колькъ? колка? колко?* скланятъ са безъ членъ по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена.

64. — *Указателнытѣ* мѣстоименія служжтъ за посочванье на прѣдметытѣ слѣдъ въпросъ или и безъ въпросъ; тѣ сж: *този*, *онзи*, *такъвзи*, *онакъвзи*, *инакъвъ*, *тольквзи*.

Склоненіето имъ.

1. този, тозь; тъзи, тъзь; туй.

Единственно число.

	Мѫж.	Жен.	Срѣд.
И.	този	тъзи	туй
Р.	на този, на тогози	на тъзи	на туй
Д.	на този, томузи	на тъзи	на туй
В.	този, тогози, тогова.	тъзи	туй

Множественно число.

И.	тѣзи	за тритѣ рода.
Р.	на тѣзи	
Д.	на тѣзи	
В.	тѣзи	

Тъй са склаяя и *онзи*, *онъзи*, *онуй*.

2. *Такъвзи*, *таквази*, *таквози*, *онъкъвзи*, *онъквази*, *онъквози*; *толькзи*, *толкази*, *толкози* склонятъ са сѫщо като *какъвь* по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена, само имъ са отмахва окончаніето *ъ* въ мѫж. р. и имъ са прибавя частицата *зи*. Тъй и *инакъвъ*, *инаква*, *инакво* по сѫщыя прим. *новъ*.

65. — *Относителнытѣ* мѣстоименія показватъ идея на прѣдпоказанъ прѣдметъ, на който тѣ са и относятъ. Тѣ сѫ: *който*, *чійто*, *щото*, *какъвто*, *колькто*.

Склоненіето имъ.

1. *Който*, *която*, *което*, множ. *които*; *чійто*, *чіято*, *чіето*, множ. *чіито*; *щото* — склонятъ са по въпросителнытѣ *кой*? *чій*? *що*? само са прилага и частицата *то* при сѣкый падежь.

1. *Какъвто*, *каквато*, *каквото*; множ. *каквытѣ*; *колькто*, *колкато*, *колкото*, (то служи и за множ. число: *колко пары)* скланять са сѫщо като въпросителното *какъвъ*? само са прилага частицата *то* при сѣкый падежь, а на мѫж. р. въ имен. един. пад. са исхвърля окончаніето *ъ*.

66. — *Опрѣдѣлителнытѣ* мѣстоименія опрѣдѣлятъ нѣкакъ си по изблизо прѣдметытѣ, или тѣхно качество или количество. Тѣ сѫ; *самъ*, *сѣкый*, или *сѣкой*, *другый*, *еди кой*, *сѣкакъвъ* *нѣкакъвъ*, *сичкый*, *все*, *нѣколко*.

Склоненіето имъ.

1. *Самый*, *сама*, *само*, въ умалителенъ видъ *самичькъ*,*-чка-чко*), множ. ч. *самы; сѣкакъвъ*, *сѣкаква*, *нѣкакво*, множ. ч. *сѣкаквы ; нѣкакъвъ*, *нѣкаква*, *нѣкакво*. множ. ч. *нѣкаквы* скланятъ са по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена. Тъй и *сичкыятъ*, *сичката*, *сичкото* множ. ч. *сичкытѣ*.

2. Сѣкый, сѣкой, сѣка, сѣко.

Само единст. число.

	Мѫж.		Жен.	Срѣд.
И.	сѣкый		сѣка	сѣко
Р.	на сѣкый,	на сѣкыго	на сѣка	на сѣко
Д.	на сѣкый,	сѣкыму	на сѣка	на сѣко
В.	сѣкый,	сѣкыго	сѣка	сѣко.

Тъй са скланя и *другый*, *друга*, *друго*: но то има и множ. ч. *другы*, *на другы* и пр.*; другый* пріема и членъ: *другыятъ*, *другата*, *другото*, *другытѣ*, *а сѣкый не пріема никога членъ*.

3. ***Еди-кой***, ***еди-коя***, ***еди кое***, множ. ч. ***еди-кои***, склания са по въпросително ***кой?*** само са прѣдлага и дума та ***еди***.

4. ***Все*** (отъ старото ***всь***) е срѣденъ родъ само въ един. ч. за сичкытѣ падежи.

5. Нѣколко (отъ старото ***нѣколикый***) употрѣбява са при прѣдметы повечето въ множ. число: ***нѣколко земя***, ***нѣколко вжглеща***, за сичкытѣ падежи.

67. — ***Неопрѣдѣлителнытѣ*** мѣстоименія занимаватъ мѣсто на сжществителны имена или на прилагателны нѣкакъ си въ неопрѣдѣленъ смысьлъ. Тѣ сж: ***нѣкой***, ***никой***, ***нѣщо***, ***нищо кой годѣ***, ***що-годѣ***, ***кой-да-е***, ***що-да-е***, ***какъвъ-годѣ***, ***какъвъ-да-е***.

Склоненіето имъ.

1. ***Нѣкой***, ***нѣкоя***, ***нѣкое***, множест. ***нѣкои***; ***никой***, ***никоя***, ***никое***, множ. ч. ***никои*** скланятъ като въпросителното ***кой?*** само са прѣдлага и частицата ***нѣ*** или ***ни***. Тъй и ***кой годѣ***, ***коя-годѣ***, ***кое-годѣ***, множ. ч. ***кои-годѣ***, като са прибави и думата ***годѣ***; тоже и ***кой-да-е***, множ. ч. ***кои-да-сж***.

2. ***Нѣщо***, ***нищо***, ***що-годѣ***, ***що да-е*** скланятъ са като въпросителното ***що?*** съ прибавка на частицытѣ: ***нѣ***, ***ни***, ***годѣ***, ***да-е***.

ГЛАВА ПЕТА.

За глагола.

68. — ***Глаголытѣ***, споредъ каквото означаватъ ***състояніе или дѣйствіе, или страданіе*** на прѣдметъ (22), дѣлжтъ са на три залога (29): ***срѣденъ***, ***дѣйствителенъ*** и ***страдателенъ***.

1. Глаголытѣ отъ *срѣденъ залогъ* показватъ *състояніе*, *почивка* на прѣдметъ, или нѣкакво негово мърданье, което си стои въ него и не прѣминува на другый прѣдметъ: *стоіѫ*, *лежѫ*, *ходіѫ*, *тичамъ*, *скачамъ*.

2. Глаголытѣ отъ *дѣйствителенъ залогъ* показватъ на прѣдметъ дѣйствіе, що го отправя той на другый прѣдметъ, и то са опрѣдѣля съ въпросытѣ: *кой?* и *кого?* или *що?* — *Петко учи Ивана. Слугата сѣче дърва.*

3. Глаголытѣ отъ *страдателенъ залогъ* означаватъ страдателно състояніе на прѣдметъ или че той подлежи подъ дѣствіето на другый прѣдметъ: *Хлѣбъ са ѣде, вино са піе, пары са трошѭтъ. Человѣкъ са обра.*

Забѣл. 1. Срѣднтѣ и дѣйствителнытѣ глаголы иматъ едны и тѣзи началны окончанія: ѫ, ѭ, *мъ*, а страдателнытѣ са образоватъ отъ действителнытѣ съ прибавка на възвратното мѣстоименіе *са*.

Забѣл. 2. Възвратното мѣстоименіе — *са* кога е приложено при дѣйствителенъ глаголъ, за да покаже дѣйствіе възвръщано на сѫщыя дѣйствующъ прѣдметъ, или че дѣйствіето прѣминува взаимно между дѣйствующытѣ прѣдметы отъ единъ на другый: то и въ тѣзи случаи глаголътъ е пакъ дѣйствителенъ: *обличамъ са (себе си)*; *мыешь са (себе си)*; *дѣцата са біѭтъ (едно друго)*; *овнытѣ са ручкатъ (единъ другый)*.

Забѣл. 3. Нѣкои глаголы употрѣбяваны съ възвратното мѣстоименіе — *са* по значеніето си относятъ са на срѣднія залогъ: *надѣѭ са*, *радвамъ са*, *смѣѭ са* или *смѣмъ са*. Тъй — и *тычамъ*, *скачамъ зѣѭ*, *бывамъ*, употрѣбяваны съсъ — *са* пакъ отъ срѣденъ залогъ сѫ: *затичамъ са*, *надскачамъ са*, *прозѣвамъ са*, *сбыва са*, *сбѫжда са*.

69. — Глаголытѣ въ състава и въ окончаніето си пріематъ разны измѣненія за да означаватъ слѣдующытѣ си свойщины:

1) *врѣме* на състояніето или на дѣйствіето си,

2) *число лице* и *родъ* на дѣйствующытѣ прѣдметы,

3) *начинъ* въ изричаньето на състояніето или на дѣйствіето си, що са нарича *наклоненіе* на глагола,

4) *продължаванье* или *повтарянье*, или пакъ *свършанье* на състояніето или на дѣйствіето, що сѫ зове *видъ* на глагола.

70. — *Врѣмето* споредъ минутата, въ която са говори, дѣли са на три : *настоящє; минѫло* и *бѫдуще*.

1. *Настоящето* показва, че дѣйствіето става въ минутата, когато са говори: *лежѫ*, *четѫ*, *пѣіѫ*.

2. *Минѫлото* прѣдставя дѣйствіето ставало или станѫло прѣдъ минутата, когато са говори. То има петь разны отдѣла:

а) *Минавало* врѣме, което показва дѣйствіето продължавано въ минѫло нѣколко врѣме съврѣменно съ друго станѫло дѣйствіе: *ты като лежѣше*, *азъ четѣхъ*. *Азъ като додохъ*, *той пѣѣте*.

б) *Прѣминѫло опрѣдѣлено*, което прѣдставя дѣйствіето станѫло въ опрѣдѣлено врѣме: *четохъ*, *пѣхъ*.

в) *Прѣминѫло неопрѣдѣлено*, което прѣдставя дѣйствіето станѫло въ неопрѣдѣлено прѣминѫло врѣме: *челъ сьмь*, *пѣлъ си*.

г) *Прѣминѫло прѣдварително*, което прѣдставя дѣйствіето станѫло прѣдъ друго : (*Ты като са събуди*), *азъ бѣхъ легнѫлъ*. *Челъ бѣхъ*, *пѣлъ бѣхъ*, (*когато ты влѣзе*).

д) *Отдавна-прѣминѫло*, което прѣдставя дѣйствіето отдавна станѫло въ неопрѣдѣлено прѣминѫло врѣме: *челъ сьмь былъ*, *пѣлъ сьмь былъ*.

3. *Бѫдѫщето* има три разны отдѣла:

а) *бѫдуще опрѣдѣлено*, което показва, че дѣйствіето ще става или ще стане въ опрѣдѣлено врѣме: *ще пѣмъ*, *ще четѫ*.

б) *Бѫдуще неопрѣдѣлено*, което показва, че дѣйствіето ще става или ще стане, но неопрѣдѣлено кога: *пѣ щѫ*, *чете щѫ*.

в) *Бѫдуще прѣдварително*, което показва, че дѣйствіето ще е или ще бѫде станѫло прѣдъ друго дѣйствіе, което ще бѫде: *докато са завърнешь, азъ ще съмъ вечерялъ и ще бѫдѫ заспалъ.*

71. — *Числа* у глаголытѣ сѫ двѣ: единствено и множественно, а *лица* — три: *първо*, *второ* и *третье*.

Единств. число	Множест. число.
азъ пѣѭ, пѣмъ	ный пѣемъ
ты пѣешь	вый пѣете
той пѣе	тѣ пѣѭтъ.

72 — Глаголытѣ изричатъ врѣмената си въ двѣтѣ числа и въ тритѣ лица или самичкы съ една дума, или съставено, сирѣчь съ помощьта и на другы думы. Отъ туй едны отъ врѣмената сѫ *просты*, а другы *съставены*. *Просты* сѫ: настоящето, минавалото и прѣминѫло опрѣдѣленото. *Съставены* сѫ: прѣминѫло опрѣдѣленото, прѣминѫло прѣдварителното, отдавнапрѣминѫлото и тритѣ бѫдущы.

За съставяньето на съставенытѣ врѣмена спомагатъ сѫществителныятъ (22) глаголъ *съмъ* и глаголътъ *щѫ*, и затуй тѣ са зовѫтъ *спомагателны*. Първыятъ (отъ което врѣме са изъисква) прибавя са при причастіето на глагола за съставяньето на преминѫлытѣ; за съставяньето на прѣдварителното бѫдуще спомагатъ и двата глаголы *съмъ* и *щѫ* прибавяны при причастіето

на глагола, а за другытѣ двѣ бѫдущы спомага само глаголътъ *щѫ*.

73. — *Родът* у глаголытѣ са различава само въ съставенытѣ врѣмена отъ причастіе и спомагателенъ глаголъ, като: *пѣлъ*, *пѣла*, *пѣлъ*, *съмъ*.

74. — *Наклоненія* сѫ четыре: *изъявително*, *повелително*, *условно* и *подчинително*.

1. *Изъявителното* изричя дѣйствіето *положително* и *независимо*: *четѫ*, *четѣхъ*, *четохъ челъ съмъ*, *ще четѫ*.

2. *Повелителното* изрича *повелѣніе*, *побужданье*, или *моленіе*, за да стане едно дѣйствіе: *Пѣй*! *Чети! Дайте!*

3. *Условното* изъявява *желаніе* или *възможность* по нѣкакво условіе: *Сѣдвамъ*, (ако ма поканишь). *Ѣдвамъ гроздье*, (ако има).

4. *Подчинителното* изрича дѣйствіето зависимо отъ друго, на което быва подчинено. То вынѫги быва придружено съ нѣкой подчинителенъ съюзъ: (*Дай ми воля*), *да ти кажѫ*. (*Щеше да са разгнѣви другарътъ ти*), *ако сѣднѣхъ до тебе*. *Рѣкѫ*, (*дума не ми са хваща*). Тукъ са подразумѣва *като* или *ако рѣкѫ*.

Забѣл. Въ старобългарскыя езыкъ има и *неопрѣдѣлително наклоненіе* съ окончаніе **ти** (Старобълг. Грамм. § 73), което неопрѣдѣля ни врѣме, ни лице, нито число и родъ на дѣйствующыя прѣдметъ. Отъ него наклоненіе сега има въ езыка ни остаткы безъ окончаніето **ти** въ употрѣбеніе: 1) У сичкытѣ глаголы изобщо неопрѣдѣленото бѫдуще, що е съставено отъ него и отъ спомагателныя глаголъ щѫ, като: *Пѣ щѫ*, *писа щешь*; *игра ще*; 2) Слѣдъ глаголытѣ: *могѫ*, *смѣѭ*, *недѣй*, *недѣйте*, като: *могѫ стори*. *Смѣешь ли каза?* *Не дѣй ходи*. *Не дѣйте игра*. А съ окончаніето **ти** (измѣнена) **и** въ **ь**) въ употрѣбеніе имамы: *Познать го е по гласа*. *Не е видѣть нищо*.

75. — *Главны видове* глаголытѣ иматъ два: *несвършенъ* и *свършенъ*.

1. *Несвършеныятъ видъ* изрича дѣйствіето неизвършено до край, но съпровраждано за доста врѣме съ нѣкакво продължаванье или съ много кратко повтарянье: *четѫ, четѣхъ, четохъ, ще четѫ, чити! пїѭ, пїѣхъ, лежѫ, лѣгамъ, зѣѭ, зѣпамъ, копаѭ, мижѫ* или *жумѭ, мигамъ*.

2. *Свършеныятъ видъ* изрича дѣйствіето извършено до край или въ твърдѣ малко врѣме или въ едно мигванье съ едно мръдванье: *ще исчетѫ, прочетохъ, прочети! ще испїѭ, испихъ, испїй!* или *ще сръбнѫ, сръбнѫхъ, сръбни! ще изъѣмъ, изъѣдохъ* или *ще хапнѫ, хапнѫхъ; ще легнѫ, легнѫхъ; ще зѣпнѫ, зѣпнѫхъ; ще копнѫ, копнѫхъ; ще зажумѭ, зажумѣхъ: ще мигнѫ, мигнѫхъ.*

Несвършеныятъ видъ, кога изрича дѣйствіето съпровождано съ многократно повтарянье, обыкновенно са зове *многократенъ*: *лѣгамъ, чукамъ, зѣпамъ, мигамъ, мърдамъ, валямъ, стрѣлямъ.*

Тъй и свършеныятъ видъ, кога изрича дѣиствіето извършено до край съ едно мръдванье, обыкновенно са зове *еднократенъ*: *ще копнѫ, рытнѫхъ, ще чукнѫ, мигнѫхъ.* Тѣзи два вида сѫ свойственны у глаголы които изричатъ мърданье или дѣйствіе извършено съ нѣкой тѣлесенъ членъ, и иматъ харектеристика първыятъ *мъ*, вторыятъ *нѫ*.

Забѣл. Сѣкый глаголъ има двата главны видове *несвършенъ* и *свършенъ* по кое-да-е отъ реченытѣ значенія. Но има и нѣкои глаголы въ употрѣбеніе само въ несвършенъ видъ: *чакамъ, надѣѭ са, живѣѭ, желаѭ, траѭ, маѭ са, крѣѭ, баѭ.*

76 — За образованьето на видоветѣ служатъ: 1) *разнытѣ* прѣдлозы, 2) окончаніето *мъ* придружено

съ свръзката *а* или *я* (79), 3) слогътъ *нѫ*, 4) употрѣбеніето на другы еднозначущы глаголы.

1) По голѣмата часть отъ глаголытѣ образоватъ свършеныя си видъ отъ несвършеныя, като пріемнѫтъ въ началото си нѣкой прѣдлогъ, който тогази показва и посоката на дѣйствіето (25): *четѫ*, *четохъ*, *ще прочетѫ*, *прочетохъ; орѫ*, *орахъ*, *ще сьорѫ*, *сьорахъ*.

2) Сѣкый отъ глаголытѣ, що иматъ окончаніе *ѫ* или *ѭ* и означаватъ мърданье или дѣйствіе извършено съ нѣкой тѣлесенъ члєнъ, ако замѣни окончаніето си *ѫ* или *ѭ* съ окончаніето *амъ* или *ямъ* тогази този глаголъ пріема многократенъ видъ, като: *лежѫ*, *лѣгамъ*; *текѫ*, *тичамъ; стрѣлѭ*, *стрѣлямъ*; *сѣдѭ*, *сѣдамъ; мижѫ* (*миг.*) *мигамъ*.

3) Слогътъ *нѫ*, прибавянъ при кореня на глагола отъ несвършенъ видъ направя еднократныя му свършенъ видъ: *ревѫ*, *ще ревнѫ*, *ревнѫхъ; бодѫ*, *ще боднѫ*, *боднѫхъ; копаѭ*, *ще копнѫ*, *копнѫхъ; выкамъ, ще викнѫ*, *выкнѫхъ*.

4) Нѣкои глаголы свършеныя си видъ заематъ отъ другый еднозначущъ глаголъ: *пїѭ*, *ще срьбнѫ*; *ѣмъ*, *ще хапнѫ; ловѭ*, *ще хванѫ; видѭ*, *ще зарнѫ*; *зовѫ го*, *ще го викнѫ*.

Забѣл. Безъ прѣдлогъ отъ свършенъ видъ глаголы сѫ: *ще дамъ*, *дадохъ; ще рекѫ*, *рекохъ*; *ще кажѫ*, *казахъ*; *ще купѭ*, *купихъ*; *ще платѭ*, *платихъ*; *ще родѭ*, *родихъ*; *ще хвърлѭ*, *хвърлихъ*; *ще крьстѭ*, *крьстихъ; ще рѣшѫ*, *рѣшихъ*.

77. — Несвършеныятъ видъ е въ употрѣбеніе у сичкытѣ врѣмена; свършеныятъ не са употрѣбява въ настоящето и въ минавалото, а въ сичкытѣ другы врѣмена е въ употрѣбеніе.

78. — Съставътъ на глаголытѣ и измѣненіето на окончаніята имъ по врѣмената, лицата, числата, наклоненіята и по видоветѣ нарича са спрѣженіе.

79. — Въ спрѣганьето на сѣкый глаголъ забѣлѣжителны сѫ три нѣща: 1) ***корень*** на глагола, 2) *окончаніе* и 3) ***свързка*** между кореня и окончаніето му (ако у нѣкои глаголы туй дирньето и да го нѣма), напр.: *мот-а-ѭ*, *мот-а-ѣхъ*, *мот-а-хъ*, *мот-а-й*. Тукъ *мот* е корень, *а* — свързка, другытѣ сѫ окончанія. Споредъ туй забѣлѣжванье, глаголытѣ по разликата на окончаніята си на настоящето врѣме въ изъявителното наклоненіе дѣлѭтъ са на три спрѣженія, а по разликата на свързката си подраздѣлятъ са на 10 класса, за които подробно ще са каже слѣдъ сѣко спрѣженіе, кой классъ на кое спрѣженіе са относя.

80. — Глаголытѣ въ спрѣганьето си още бывать: ***правилны***, ***неправилны*** и ***безличны*** или ***третьеличны***.

Правилны сѫ които правилно са спрѣгатъ по спрѣженіята.

Неправилны сѫ които въ спрѣганьето си отстѫпатъ отъ общытѣ правила. Но отъ дирнитѣ едва ли има въ езыка ни нѣколко глагола.

Безличны или *третьеличны* сѫ които сѫ въ употрѣбеніе само въ 3-то единст. лице, като: ***трѣба***, ***гърми***, ***свѣтка са***.

81. — Окончанія на тритѣ спрѣженія:

Изъявително наклоненіе.

Настояще и опрѣдѣлено бѫдуще.

За първото спрѣженіе.

Единст число.	Множест. число.
ѭ, ѫ	сме (йми)
ешь (шь)	сте (йте)
е (й)	ѭтъ, ѫтъ.

За второто спрѣженіе.

Единст. число.	Множест. число.
ѭ, ѫ	имъ
ишь	ите
и	ѭтъ, ѫтъ.

За третьето спрѣженіе.

Единст. число	Множест. число
мъ	мы
шь	те
—	тъ.

За трите спрѣженія.

Врѣме минавало.

Единств. число.	Множест. число
(ѣ)хъ=яхъ (вижь № 206)	(ѣ)хмы=яхмы
(ѣ)ше=еше	(ѣ)хте=ехте
(ѣ)ше=еше	(ѣ)хѫ=яхѫ.

Забѣл. Гласната ѣ е характеристика на туй врѣме само въ 1-то и 2-то спрѣженіе, а въ 3-то спрѣженіе окончаніята сѫ безъ нея.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Единст. число.	Множест. число.
хъ	хмы
—	хте
—	хѫ.

За трите спрѣженія.

Повелително наклоненіе.

Единст. число.		Множест. число.
2-ро лице	й, и, (ь)	йте, ѣте, (ьте).

Условно наклоненіе.

Настояще.

Единст. число.	Множест. число.
вамъ	вамы
вашь	вате
ва	ватъ.

Минавало.

Единст. число.	Множест. число.
вахъ	вахмы
ваше	вахте
ваше	вахж.

Причастія.

Дѣйствително: лъ, ла, ло.

Страдателно: тъ, та, то; нъ, на, но.

82. — Прѣдъ примѣрытѣ на тритѣ спрѣженія излага са спрѣженіето на спомагателныя глаголъ *съмь*, като потрѣбенъ за сѣко спрѣженіе.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Единст. число.	Множест. число.
сьмь	смы (сме)
си	сте
е	сж.

Врѣме минавало.

Единст. число.	Множест. число.
бѣхъ	бѣхмы
бѣше (ты)	бѣхте
бѣше (той, тя, то)	бѣхж.

Прѣминало опрѣдѣлено.

Единст. число.	Множест. число.
бѣхъ	бѣхмы
бѣ (ты)	бѣхте
бѣ (той, тя, то)	бѣхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единст. число.		Множест. число.	
	сьмь		смы
былъ, а, о	си	были	сте
	е		сѫ.

Прѣминѫло прѣдварително.

Единст. число.		Множест. число.	
	бѣхъ		бѣхмы
былъ, а, о	бѣ (ты)	были	бѣхте
	бѣ (той, тя, то)		бѣхѫ.

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Единст. число.		Множест. число.	
	сьмь		смы
ще	си	ще	сте
	е		сѫ.

или

	бѫде		бѫдемъ
ще	бѫдешь	ще	бѫдете
	бѫде		бѫдѫтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Единст. число.		Множест. число.	
	щѫ		щемъ
бы	щешь	бы	щете
	ще		щѫтъ.

Бѫдуще прѣдварително.

ще	сьмь си е	былъ, а, ло ще	смы сте сѫ	были.

или

ще	бѫде бѫдешь бѫдешь.	былъ, а, ло ще	бѫдемъ бѫдѣте бѫдѫтъ	были.

Повелително наклоненіе.

—	нека бѫдемъ
бѫди	бѫдете
нека бѫде	нека бѫдѫтъ

Условно наклоненіе.

(перифрастически)

Настояще.

Единст. число.	Множест. число.
могѫ да сьмь	можемъ да смы
можешь да си	можете да сте
може да е	могѫтъ да сѫ.

Минавало.

Единст. число.	Множест. число.
можѣхъ да сьмь	можѣхмы да смы
можѣше да си	можѣхте да сте
можѣше да е	можѣхѫ да сѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единст. число.		Множест. число.	
былъ, а, о	бyхъ бы (ты) бы (той, тя, то)	были	быхмы быхте быхѫ.

Подчинително наклоненіе.

За туй наклоненіе езыкътъ ни като нѣма особита форма, то са нарича съ изъявителното наклоненіе по сичкытѣ му врѣмена, придружаваны съ нѣкой отъ подчинителнытѣ съюзы: *ако*, *да*, *като*, *щомъ* и пр. освѣнь въ прѣдварителното бѫдуще и неопрѣдѣленото бѫдуще. Още. Опрѣдѣленото бѫдуще отмахва спомагателныя глаголъ *ще*. Тъй быва сѫщо тъй и въ тритѣ спрѣженія на глаголытѣ, у които отъ сършеныя видъ на опрѣдѣленото бѫдуще образова са минавало врѣме, що го има въ употрѣбеніе езыкътъ ни. И тъй въ примѣрытѣ ще са излага само туй минавало врѣме, що става отъ бѫдущето, а другытѣ врѣмена са изъоставатъ, като лесно спрѣгаемы по изъявителното наклоненіе тъй: *ако съмъ ако бѣхъ, ако бѣше, ако бѣхъ, ако бѣ, ако съмь былъ, ако бѣхъ былъ, ако бѫдѫ* и отъ него.

Врѣме минавало.

Единст. число	Множест. число.
ако бѫдѣхъ	ако бѫдѣхмы
ако бѫдѣше (ты)	ако бѫдѣхте
ако бѫдѣше (той, тя, то)	ако бѫдѣхѫ.

Причастія.

Настояще: сѫщый, сѫщъ, сѫща, сѫщо.
Прѣминѫло: былъ, была, было.
Бѫдуще: бѫдущый-щъ, бѫдуща, бѫдуще.

ПЬРВО СПРѢЖЕНІЕ.

83. — Пьрвото спрѣженіе има четыри примѣра:

1. *Мыѭ*. 2. *Орѫ*.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

	1	2
Ед. ч.	мыѭ	орѫ
	мыешь, (мышь)	орешь
	мые, (мый)	оре

Мн. ч.	мыемъ, (мыймы) мыете, (мыйте) мыжтъ.	оремъ орете оржтъ.

Минавало.

Ед. ч.	мыѣхъ мыѣше (ты) мыѣше (той, тя, то)	орѣхъ орѣше (ты) орѣше (той, тя, то)
Мн. ч.	мыѣхмы мыѣхте мыѣхж	орѣхмы орѣхте орѣхж.

Прѣминжло опрѣдѣлено.

(*) Ед. ч.	(о)мыхъ (о)мы (ты) (о)мы (той, тя, то)	(*) (съ)орахъ (съ)ора (ты) (съ)ора (той, тя, то)
Мн. ч.	(о)мыхмы (о)мыхте (о)мыхж	(съ)орахмы (съ)орахте (съ)орахж.

Прѣминжло неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(о)мылъ а, о	сьмь си е	(съ)оралъ, а, о	сьмь си е
Мн. ч.	(о)мыли	смы сте сж	(съ)орали	смы сте сж.

Забѣл. На минавалото врѣме и на прѣминжло неопрѣдѣленото дѣйствителното причастіе само безъ спомагателенъ глаголъ употрѣбява са въ третьето един. и множ. лице въ историческый видъ (Старобълг. Грам. §. 173. в. Забѣл.), като: *Аѳинянетѣ разказвали за Перикла. че, кога говорѣлъ, като че гърмъ гърмѣлъ на езыка му. — Адамъ и Ева живѣли най напрѣдъ въ рай.*

---

[*] Тѣзи врѣмена безъ прѣдлогъ сж отъ несвършенъ видъ а съ прѣдлогъ — отъ свършенъ видъ (76. 1.).

Прѣминжло прѣдварително.

Единственно число.

(о)мылъ, а, о	бѣхъ бѣ (ты) бѣ (той, тя, то)	(съ)оралъ, а, о	бѣхъ бѣ (ты) бѣ (той, тя, то)

Множественно число.

(о)мыли	бѣхмы бѣхте бѣхж	(съ)орали	бѣхмы бѣхте бѣхж.

Отдавна-прѣминжло.

Единственно число

(о)мылъ, а, о	сьмь си е	былъ, а, о	(съ)оралъ, а, о	сьмь си е	былъ, а, о

Множественно число.

(о)мыли	смы сте сж	были.	(съ)орали	смы сте сж	были.

Бждуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (о)мыж ще (о)мыешь-(мышь) ще (о)мые,-(мый)	ще (съ)орж ще (съ)орешь ще (съ)оре
Мн. ч.	ще (о)мыемь,-(ймы) ще (о)мыете,-(йте) ще (о)мыжтъ.	ще (съ)оремъ ще (съ)орете ще (съ)оржтъ.

Бждуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(о)мы щж (о)мы щешь (о)мы ще	(съ)ора щж (съ)ора щешь (съ)ора ще
Мн. ч.	(о)мы щемъ (о)мы щете (о)мы щжть.	(съ)ора щемъ (съ)ора щете (съ)ора щжтъ.

Бѫдуще прѣдварително.

Ед. ч.	ще съмь ще си ще е	(о)мылъ, а, о	ще съмь ще си ще е	(съ)оралъ, а, о
Мн. ч.	ще смы ще сте ще сѫ	(о)мыли.	ще смы ще сте ще сѫ	(съ)орали.

или

Ед. ч.	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(о)мылъ, а, о	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(съ)-оралъ, а, о
Мн. ч.	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ	(о)мыли.	ще бѫдѫ ще бѫдете ще бѫдѫтъ	(съ)орали.

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	— (о)мый нека (о)мые,-(й)	— (съ)ори нека (съ)оре
Мн. ч.	нека (о)мыемъ,-(ймы) (о)мыйте нека (о)мыѭтъ.	нека (съ)оремъ (съ)орете нека (съ)орѫтъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	мыйвамъ мыйвашь мыйва	оравамъ оравашь орава
Мн. ч.	мыйвамы мыйвате мыйватъ.	оравамы оравате ораватъ.

Минавало.

Ед. ч.	мыйвахъ	оравахъ
	мыйваше (ты)	ораваше (ты)
	мыйваше (той, тя, то)	ораваше (той, тя, то)
Мн. ч.	мыйвахмы	оравахмы
	мыйвахте	оравахте
	мыйвахѫ.	оравахѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(о)мылъ, а, о	быхъ	(съ)оралъ, а, о	быхъ
	бы (ты)		бы (ты)
	бы (той, тя, то)		бы (той, тя, то)

Множественно число.

(о)мыли	быхмы	(съ)орали	быхмы
	быхте		быхте
	быхѫ.		быхѫ.

Подчинително наклоненіе.

По изъявителното тъй: *ако мыѭ, ако мыѣхъ, ако (о)мыхъ, ако съмь (о)мылъ, (ако бѣхъ (о)мылъ, ако съмь былъ (о)мылъ, ако омыѭ* и отъ него минавало врѣме.

— *Ако орѫ, ако орѣхъ, ако (съ)орахъ,. ако съмь (съ)оралъ, ако бѣхъ (съ)оралъ, ако съмь былъ (съ)оралъ, ако съорѫ* и отъ него минавало врѣме.

Минавало врѣме.

Единственно число.

ако омыѣхъ	ако съорѣхъ
ако омыѣше (ты)	ако съорѣше (ты)
ако омыѣше (той, тя, то)	ако съорѣше (той, тя, то)

Мн. ч.	ако омыѣхмы	ако съорѣхмы
	ако омыѣхте	ако съорѣхте
	ако омыѣхѫ.	ако съорѣхѫ.

Причастія.

Дѣйст.: мыѣлъ, а, о; (о) мылъ, а, о; орѣлъ, а, о; (съ) оралъ, а, о.

Страд.: (о)мытъ, а, о; (съ) оранъ, а, о.

По 1-ыя примѣръ са спрѣгатъ:

1) Глаголытѣ отъ 1-ый классъ, що иматъ гласна на край въ кореня си, и безъ никаква свързка присъединятъ окончанията си при кореня, освѣнь въ услов. наклоненіе, дѣто посрѣдствува свръзка *й*, *като*: *ші-ѭ*, *ші-ѣхъ*, (*о*)*ши-хъ*, ще (*о*)*ші-ѭ*, повелит. (*о*)*ші-й*, (*о*)*ші-йте*; услов. *ші-й-вамъ*, *ші-й-вахъ*; прич. *ші-ѣлъ*. (*о*)*ши-лъ*. (*о*)*ши-тъ*. Таквызи сѫ: *піѭ*, *віѭ*, *гніѭ*, *крыѭ*, *знаѭ*, *плюѭ*; *пѣѭ* (страд. прич. *пѣнъ*, *лѣнъ*) и другы так.

2) Глаголытѣ отъ 2-ый классъ, на които кореньтъ са окончава на гласна, и що иматъ свръзка *я* между кореня и окончанията си само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастія-та. У тѣхъ глаголы въ услов. наклоненіе свръзката *я* измѣнува са въ *й*: страд. причастіе пріема окончаніето *нъ*; още, въ окончанията на минавалото врѣме характеристика *ѣ* (81) прѣминува въ *я* слѣдъ съсъ свръзката, като: *ба-ѭ*, *ба-яхъ*, *ба-яше*, *ба-я хъ*, *ба-я*, *ба-й*, *ба-йте*, *ба-й-вамъ*, *ба-й-вахъ*, *ба-я-лъ*, *ба-я-нъ*. Таквызи сѫ: *траѭ*, *лаѭ*, *маѭ*, *каѭ са*, *блѣѭ*, *вѣѭ*, *сѣѭ*, *крѣѭ* и др. так.

3) Глаголытѣ отъ 3-ій классъ, на които кореньтъ са окончава на съгласна, и що иматъ между кореня и окончанията си свръзка *а* или *ѣ* по сичкытѣ врѣмена. У тѣхъ на минавалото врѣме въ окончанията характеристиката *ѣ* прѣминува въ *я*. страд. причастіе пріема окончаніето *нъ*, като; *люл-ѣ-ѭ*, *люл-ѣ-яхъ*, (*за*)*люл-ѣ-хъ*, *ще* (*за*)*люл-ѣ-ѭ*; (*за*)*люл-ѣ-й*, (*за*)*люл-ѣ-йте*; *люл-ѣ-вамъ*, *люл-ѣ-вахъ*; *люл-ѣ-ялъ*, (*за*)*люл-ѣ-лъ*, (*за*)*люл-ѣ-нъ*. Таквызи сѫ: *желаѭ*, *мотаѭ*, *играѭ*, *ругаѭ*, *копаѭ*, *буздаѭ*, *грѣѭ*, *жевѣѭ*, *желѣѭ*, *умѣѭ*, *бѣлѣѭ*, *жьлтѣѭ*, *чьрнѣѭ*, *бѣлѣѭ*, *пилѣѭ*, *здрѣѭ* и др. так.

По 2-ыя примѣръ са спрѣгатъ:

1) Глаголытѣ отъ 4-ый классъ, що иматъ свързка *а* само въ *прѣм. опрѣд.* врѣме и въ причастіята, а въ услов.

наклоненіе едны я задьржатъ, а други я исхвьрлятъ, като: *ков-ж*, *ков-ѣхъ*, (*за*) *ков-а-хъ*; (*за*) *ков-и*, (*за*) *ков-ѣте*; *кова-вамъ*, *ков-а-вахъ*; *ков-ѣлъ*. *ков-а-лъ*, *ков-а-нъ*. Таквизы сж: *кьлеж*, *зовж*, *ревж*, *кжпіж*, *дрѣмьж*; *лижж*, *мажж*, *рѣжж*, *лъжж*, *кажж*, *пишж*, *чешж*, *плачж*, *грачж*, *ищж*, *дращж*; прѣм. опрѣд. врѣме: *лизахъ*, *мазахъ*, *рѣзахъ*, *лъгахъ*, *казахъ*, *писахъ*, *чесахъ*, *плакахъ*, *грацахъ*, *искахъ*, *драскахъ* (10) и др. так. *Кьлнж* отъ старото КЛѦТИ=*кленти*. (*е* въ *ь*=*кльнти*) и тъй *кльнж* или *кьлнж*, *кьлнѣхъ*, (*про*)*клехъ* (отъ старото КЛѦХЪ—*кленхъ* безъ носовата *н*=*клехъ*); (*про*)*кьлни*, (*про*)*кьлнѣте*; *клевѣмъ*, (*про*)*клелъ*, (*про*)*клетъ* относя са на 1-ыя классъ, като що нѣма никаква свръзка, а спрѣга са по 2-ыя примѣръ.

2) Глаголытѣ отъ 5-ый классъ, които иматъ корень на *ер* или *ел* или *ор*, и слѣдъ него свръзка *а* ичи *ѣ* само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастіята, у които исхвърлятъ коренната си *о* или *е*=*ь*, като: *бер-ж*, *бер-ѣхъ*, (*о*) *бр-а-хъ*, *ще* (*о*) *бер-ж*; (*о*) *бер-и*, (*о*) *бер-ѣте*, *бер-вамъ*, *бер-вахъ*, *бер-ѣлъ*, (*о*) *бр-а-лъ*, (*о*) *бр-а-нъ*. Таквызи сж: *держ*, *порж*, *перж*; *мелж*, *мелѣхъ*, (*съ*)*млѣхъ*, (*съ*)*мели*, *мелвамъ*, (*съ*)*млѣлъ*, (*съ*)*млѣнъ*; *колж*, *колѣхъ*, (*за*)*клахъ*. . . . ; *мрж*, (*мер*=*мър*), *мрѣхъ*, *мрѣше*, (*у*)*мрѣхъ*, (*у*)*мрѣ*; (*у*)*мри*, (*у*)*мрѣше*; услов. *могж да мрж*: (*у*)*мрѣлъ*.

3. *Бодѧ*. 4. *Гънѧ*.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

	3. Бодѧ	4. Гънѧ
Ед. ч.	бодж	гънж
	бодешь	гънешь
	боде	гъне
Мн. ч.	бодемъ	гънемъ
	бодете	гънете
	боджтъ.	гънжтъ.

Минавало.

Ед. ч.	бодѣхъ	гънѣхъ
	бодѣше (ты)	гънѣше (ты)
	бодѣше (той, тя, то)	гънѣше (той, тя, то)
Мн. ч.	бодѣхмы	гънѣхмы
	бодѣхте	гънѣхте
	бодѣхѫ.	гънѣхѫ.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Ед. ч:	(у)бодохъ	(с)гънѫхъ
	(у)боде (ты)	(с)гънѫ (ты)
	(у)боде (той, тя, то)	(с)гънѫ (той, тя, то)
Мн. ч.	(у)бодохмы	(с)гънѫхмы
	(у)бодохте	(с)гънѫхте
	(у)бодохѫ.	(с)гънѫхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(у)болъ, а, о	сьмь	(с)гънѫлъ, а, о	сьмь
		си		си
		е		е
Мн. ч.	(у)боли	смы	(с)гънѫли	смы
		сте		сте
		сѫ:		сѫ

Прѣминѫло прѣдварително.

Единственно число.

(у)болъ, а, о	бѣхъ	(с)гънѫлъ, а, о	бѣхъ
	бѣ (ты)		бѣ (ты)
	бѣ (той, тя, то)		бѣ (той, тя, то)

Множественно число.

(у)боли	бѣхмы	(с)гънѫли	бѣхмы
	бѣхте		бѣхте
	бѣхѫ.		бѣхѫ.

Отдавна-прѣминжло.

Единственно число.

(у)болъ, а, о	сьмь си е	былъ, а, о	(с)гънжлъ, а, о	сьмь си е	былъ, а, о

Множественно число.

(у)боли	смы сте сж.	были.	(с)гънжли	смы сте сж	были.

Бждуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (у)бодж ще (у)бодешь ще (у)боде	ще (с)гънж ще (с)гънешь ще (с)гъне
Мн. ч.	ще (у)бодемъ ще (у)бодете ще (у)боджтъ.	ще (с)гънемъ ще (с)гънете ще (с)гънжтъ.

Бждуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(у)боде щж (у)боде щешь (у)боде ще	(с)гънж щж (с)гънж щешь (с)гънж ще
Мн. ч.	(у)боде щемъ (у)боде щете (у)боде щжтъ.	(с)гънж щемъ (с)гънж щете (с)гънж щжтъ.

Бждуще прѣдварително.

Ед. ч.	ще сьмь ще си ще е	(у)болъ, а, о	ще сьмь ще си ще е	(с)гънжлъ,а,о
Мн. ч.	ще смы ще сте ще сж	(у)боли.	ще смы ще сте ще сж	(с)гънжли.

или

Ед. ч.	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(у)бодъ, а, о	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(с)гънѫлъ, а, о
Мн. ч.	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ.	(у)боди	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ.	(с)гънѫли.

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	(у)боди нека (у)боде	(с)гъни нека (с)гъне
Мн. ч.	нека (у)бодемъ (у)бодѣте нека (у)бодѫтъ.	нека (с)гънемъ (с)гънѣте нека (с)гънѫтъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	бодвамъ бодвашъ бодва	гънвамъ гънвашъ гънва
Мн. ч.	бодвамы бодвате бодватъ.	гънвамы гънвате гънватъ.

Минавало.

Ед. ч.	бодвахъ бодваше (ты) бодваше (той, тя, то)	гънвахъ гънваше (ты) гънваше (той, тя, то)
Мн. ч.	бодвахмы бодвахте бодвахѫ.	гънвахмы гънвахте гънвахѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единствено число.

(у) болъ, а, о	быхъ бы (ты) (с)гънѫлъ, а, о бы (той, тя, то)		быхъ бы (ты) бы (той, тя, то)

Множествено число.

(у)боли	быхмы быхте быхѫ.	(с)гънѫли	быхмы быхте быхѫ.

Подчинително наклоненіе.

Ако бодѫ, *ако бодѣхъ*, *ако (у)бодохъ*, *ако сьмь (у)-болъ*, *ако бѣхъ (у)болъ*, *ако сьмь былъ (у)болъ*, *ако (у)-бодѫ* и отъ него минавало врѣме.—*Ако гънѫ*, *ако гънѣхъ*, *ако (с)гънѫхъ*, *ако сьмь (с)гънѫлъ*, *ако бѣхъ (с)гънѫлъ*, *ако сьмь былъ (с)гънѫлъ*, *ако сгънѫ* и отъ него минавало врѣме.

Минавало.

Единствено число.

ако убодѣхъ	ако сгънѣхъ
ако убодѣше (ты)	ако сгънѣше (ты)
ако убодѣше (той, тя, то)	ако сгънѣше (той, тя, то)

Множествено число.

ако убодѣхмы	ако сгънѣхмы
ако убодѣхте	ако сгънѣхте
ако убодѣхѫ.	ако сгънѣхѫ.

Причастіе.

Дѣйств. : бодѣлъ, а, о; (у)болъ, а, о;
— гънѣлъ, а, о; (с)гънѫлъ, а, о.
Страд. : (у)боденъ а, о; (с)гънатъ, а, о.

Забѣл. *Бодѫ* понеже има и еднократенъ свършенъ видъ *ще боднѫ*, *боднѫхъ*, то и въ услов. наклоненіе опрѣдѣленното бѫдуще: *ако боднѫ*, *ако боднешь* . . . и отъ него минавалото: *ако боднѣхъ*. *ако боднѣше*. . . по примѣра *гънѫ*; тьй и причастіята му: *боднѫлъ*, *а*, *о*, *боднѫтъ*, *та*. *то*.

По 3-ія примѣръ са спрѣгать глаголытѣ отъ 6-ыя классъ. Тѣхныятъ корень са окончава: 1) на зѫбна *д* или *т*, — 2) на устнена *б*, — 3) на небна *г* или *к* или *х*, — 4) на езычна *з* или *с*, още, тѣ иматъ само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ страд. причастіе свръзка *о*=*ъ*. Тъзи гласна са измѣнува въ 2-то и 3-то лице на туя врѣме и въ страд. причастіе, което пріема окончаніето *нъ*. Въ дѣйст. причастіе свръзката *ъ* са задържа слѣдъ устненната *б*, слѣдъ небнытѣ *г*, *к*, *х*, и слѣдъ езычнытѣ *з*, *с*, а слѣдъ зѫбната *д* или *т* тя заедно съ нея са исхвърля, и тогази окончаніето *лъ* са присъединява направо при кореня, като: *мет-ѫ*, *мѣт-ѣхъ*, *мет-о-хъ*, *мет-е*; *мет-и*, *мет-ѣте*; *мет-вамъ*, *мет-вахъ*; *ме-лъ*, *мет-е-нъ*; — *гре-бѫ*, *греб-ѣхъ*, *греб-о-хъ*, *греб-е*; *греб-и*, *греб-ѣте*; *греб-вамъ*, *греб-вахъ*; *греб-ъ-лъ*, *греб-е-нъ*; — *пек-ѫ*, *печешь* (10), *печ-ѣхъ*, *печ-ѣше*, *пек-о-хъ*, *печ-е*; *печ-и*, *печ-ѣте*; *пек-вамъ*, *пек-вахъ*; *пек-ъ-лъ*, *печ-е-нъ*; — *вързх-ѫ*, *върш-ешь* (10), *върх-о-хъ*, *върш-е*; *върш-и*, *върш-ѣте*; *връх-вамъ*, *връх-вахъ*; *върх-ъ-лъ*, *върш-е-нъ*; — *вез-ѫ*, *вез-ѣхъ*, *вез-о-хъ*; *вез-и*, *вез-ѣте*, *вез-вамъ*, *вез-вахъ*, *вез-ъ-лъ*, *вез-е-нъ*. Тьй и — *ведѫ*; *плетѫ*, *могѫ*, *стригѫ*, *текѫ*, *влѣкѫ*, *лѣзѫ*, *несѫ* и др. так.

По 4-ыя примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 7-ый классъ. Тѣ иматъ свръзка *нѫ*, която въ настоящето врѣме и въ минавалото, тоже и въ повел. наклоненіе, и въ условното остава само *н*, като: *ры-н-ѫ*, *ры-н-ѣхъ*, (*по*)*ры-нѫ-хъ*; (*по*)*ры-н-и*, (*по*)*ры-н-ѣте*; *ры-н-вамъ*, *ры-н-вахъ*, (*по*)*ры-нѫ-лъ*, (*по*)*ры-нѫ-тъ*. Таквызи сѫ: *стенѫ*, *мьнѫ*, *гынѫ*, *вѣнѫ*, *тънѫ*, *гаснѫ* и *жънѫ*, *жьнѫ* или *женѫ* (ако и да сѫ отъ старытѣ ПАТИ=пентии=

пьн(ти) и жѧтн = *жен(ти)* и др. так. Сѫщо и отъ свършенъ еднократенъ видъ глаголытѣ: *ще зинѫ, зинѫхъ; ще минѫ, минѫхъ; ще станѫ, станѫхъ; ще сѣднѫ, ще легнѫ, ще мигнѫ, ще дигнѫ, ще грабнѫ, ще мръднѫ, ще чукнѫ, ще копнѫ* и пр. спрѣгатъ са по този примѣръ, освѣнь въ настоящето врѣме и въ минавалото.

ВТОРО СПРѢЖЕНІЕ.

84. — Второто срѣженіе има два примѣра:

1. *Учѫ, ѭ.* *Въртѭ.*

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	учѫ, ѭ	въртѭ
	учишь	въртишь
	учи	върти
Мн. ч.	учимъ	въртимъ
	учите	въртите
	учѫтъ, ѭтъ	въртѭтъ.

Минавало.

Ед. ч	учѣхъ	въртѣхъ
	учѣше (ты)	въртѣше (ты)
	учѣше (той, тя, то)	въртѣще (той, тя, то)
Мн ч.	учѣхмы	въртѣхмы
	учѣхте	въртѣхте
	учѣхѫ.	въртѣхѫ.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Ед ч.	(на)учихъ	(за)въртѣхъ
	(на)учи (ты)	(за)въртѣ (ты)
	(на)учи (той, тя, то)	(за)въртѣ (той, тя, то)
Мн. ч.	(на)учихмы	(за)въртѣхмы
	(на)учихте	(за)въртѣхте
	(на)учихѫ.	(за)въртѣхѫ.

Прѣминжло неопрѣдѣленно.

Единственно число.

(на)училъ, а, о	сьмь	(за)вьртѣлъ, а, о	сьмь
	си		си
	е		е

Множественно число.

(най)учили	смы	(за)вьртѣли	смы
	сте		сте
	сж.		сж.

Прѣминжло прѣдварително.

Единственно число

(на)училъ, а, о	бѣхъ	(за)вьртѣлъ, а, о	бѣхъ
	бѣ (ты)		бѣ (ты)
	бѣ (той, тя, то)		бѣ (той, тя, то)

Множественно число

(на)учили	бѣхмы	(за)вьртѣли	бѣхмы
	бѣхте		бѣхте
	бѣхж.		бѣхж.

Отдавна-прѣминало.

Единственно число.

(на)училъ, а, о	сьмь	былъ, а, о	(за)вьртѣлъ, а, о	сьмь	былъ, а, о
	си			си	
	е			е	

Множественно число

(на)учили	смы	были.	(за)вьртѣли	смы	были.
	сте			сте	
	сж			сж	

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (на)учѫ, ѭ	ще (за)вьртѭ
	ще (на)учишь	ще (за)вьртишь
	ще (на)учи	ще (за)вьрти
Мн. ч.	ще (на)учимъ	ще (за)вьртимъ
	ще (на)учите	ще (за)вьртите
	ще (на)учѫтъ.	ще (за)вьртѭтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(на)учи щѫ	(за)вьртѣ щѫ
	(на)учи щешь	(за)вьртѣ щешь
	(на)учи ще	(за)вьртѣ ще
Мн. ч.	(на)учи щемъ	(за)вьртѣ щемъ
	(на)учи щете	(за)вьртѣ щете
	(на)учи щѫтъ.	(за)вьртѣ щѫтъ.

Бѫдуще прѣдварително.

Ед. ч.	ще сьмь	(на)училъ, а, о	ще сьмь	(за)вьртѣлъ, а, о
	ще си		ще си	
	ще е		ще е	
Мн. ч.	ще смы	(на)учили.	ще смы	(за)вьртѣли.
	ще сте		ще сте	
	ще сѫ		ще сѫ	

или

Ед. ч.	ще бѫдѫ	(на)училъ, а, о	ще бѫдѫ	(за)вьртѣлъ, а, о
	ще бѫдешь		ще бѫдешь	
	ще бѫде		ще бѫде	
Мн. ч.	ще бѫдемъ	(на)учили.	ще бѫдемъ	(за)вьртѣли.
	ще бѫдете		ще бѫдете	
	ще бѫдѫтъ		ще бѫдѫтъ	

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	—	—
	(на)учи	(за)вьрти
	нека (на)учи	нека (за)вьрти

Мн. ч.	нека (на)учимъ	нека (за) въртимъ
	(на)учѣте	(за) въртѣте
	нека (на)учѫтъ.	нека (за) въртѭтъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	учвамъ	въртѣвамъ
	учвашь	въртѣвашь
	учва	въртѣва
Мн ч.	учвамы	въртѣвамы
	учвате	въртѣвате
	учватъ.	въртѣватъ.

Минавало.

Ед. ч.	учвахъ	въртѣвахъ
	учваше (ты)	въртѣваше (ты)
	учваше (той, тя, то)	въртѣваше (той, тя. то)
Мн ч.	учвахмы	въртѣвахмы
	учвахте	въртѣвахте
	учвахѫ.	въртѣвахѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(на) училъ, а, о	быхъ	(за) въртѣлъ, а, о	быхъ
	бы (ты)		бы (ты)
	бы (той, тя, то)		бы (той, тя, то)

Множественно число.

(на)учили	быхмы	(за)въртѣли	быхмы
	быхте		быхте
	быхѫ.		быхѫ.

Подчинително наклоненіе.

Ако учѫ, ако учѣхъ, ако (на) учихъ, ако съмъ (на)училъ, ако бѣхъ (на)училъ, ако съмъ былъ (на) училъ, ако научѫ и отъ него минавало врѣме. — *Ако въртіѫ, ако въртѣхъ, ако (за) въртѣхъ, ако съмъ (за)-въртѣлъ, ако бѣхъ (за) въртѣлъ, ако съмъ былъ (за)-въртѣлъ ако завъртіѫ* и отъ него минавало врѣме.

Минавало.

Единственно число.

	ако научѣхъ	ако завъртѣхъ
	ако научѣше (ты)	ако завъртѣше (ты)
	ако научѣше (той, тя то)	ако завъртѣше (той, тя, то)
Мн. ч.	ако научѣхмы	ако завъртѣхмы
	ако научѣхте	ако завъртѣхте
	ако научѣхѫ.	ако завъртѣхѫ.

Причастія.

Дѣйст.: училъ, а, о; (на) училъ, а, о; (за) въртѣлъ, а, о.

Страд.: (на) ученъ, а, о; (за) въртѣнъ, а, о.

По 1-ыя примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 8-ыя классъ, що иматъ само въ прѣм опрѣд. врѣме и въ причастіята своята свръзка *и* която въ страд. причастіе са измѣнува въ *е*. Отъ тѣхъ които иматъ окончанието *ѫ*, или ѭ, ударяемо, тѣ въ услов. наклоненіе иматъ свръзка *я* или *а*, като: *сѫд-іѫ, сѫд-ѣхъ, (о)сѫд-и-хъ. ще (о)сѫд-іѫ*; (*о*)*сѫд-и*, (*о*)-*сѫд-ѣте; сѫд-вамъ, сѫд-вахъ;* (*о*)*сѫд-и-лъ*, (*о*)*сѫд-енъ;* — *вар-ѭ, вар-ѣхъ*, (*с*)*вар-и хъ, ще* (*с*)*вар-ѭ;* (*с*)*вар-и*, (*с*)*вар ѣте; вар-я-вамъ, вар-я-вахъ*, (*с*)*вар-и-лъ*, (*с*)*вар-е-нъ*. Таквызи сѫ: *служѫ, тачѫ, рачѫ, вѫчѫ, мѫчѫ, лѫчѫ, върш*ѫ, *губѭ, готвѭ, правѭ, молѭ, мыслѭ, водѭ, гонѭ; хранѭ, борѭ* (*са*), *носѭ, сѣ*-

тѭ, *мѫтѭ*. Още. *Ловѭ* (услов. *лов-я-вамъ*), *садѭ*, *клонѭ*, *мирѭ*; *корѭ*, *горихъ*, *гасѭ*; *грѣшѭ*, *душѫ*, *глушѫ*, *доѭ*, *броѭ*, *кроѭ*, *купѭ* *платѭ*. *хвърлѭ*, *родѭ*, *рѣшѭ*, (свършенъ видъ на многократнытѣ: *купувамъ*, *плащамъ*, *хвърлямъ*, *раждамъ*, *рѣшавамъ)* и другы таквызи.

По 2-ыя примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 9-ый классъ, що иматъ въ прѣм. опрѣд. врѣме, въ услов. наклоненіе и въ причастіята свързка *ѣ* или *а* или. *я*, която у нѣкои въ услов. наклоненіе са изъоставя. Въ изъяв. наклоненіе въ минавалото врѣме свръската *ѣ* са слива съ характеристиката му, и тъй формата на туй врѣме съвпада съ формата на прѣм. опрѣд. врѣме, а различава са по 2-то и 3-то един. лице, като: *лѣт-ѭ*, *лѣт-ѣхъ*, *лѣт-ѣше*, *лѣтехъ*, *лѣт-ѣ*, *лѣт-и*, *лѣт-ѣт-е*; *лѣт-ѣ-вамъ*. *лѣт-ѣвахъ*; *лѣт-ѣ-лъ*, (свършеныятъ му видъ — *ще хвръкнѫ*, *хвръкнѫхъ)*. Таквызи сѫ: *горіѫ*, *горѣхъ*, *търпѭ*, *врѣщѭ*, *пищѭ*, *лъщѭ*, *врѫ*, *врѣхъ*, *видѭ*, *сѣдѭ*, (услов.) *вид-вамъ*, *сѣд-вамъ*, *мижѫ или жумѭ*, *мъчѫ*, *гълчѫ*, *лежѫ*, *стоѭ* и др. так.

ТРЕТЬЕ СПРѢЖЕНІЕ.

85. — Третьето спрѣженіе има два примѣра:

1. *Выкамъ*. 2. *Валямъ*.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	выкамъ	валямъ
	выкашъ	валяшъ
	выка	валя
Мн. ч.	выкамы	валямы
	выкате	валяте
	выкатъ	валятъ.

Минавало

Ед. ч.	выкахъ	валяхъ
	выкаше (ты)	валяше (ты)
	выкаше (той, тя, то)	валяше (той, тя, то)

Мн. ч.	выкахмы	валяхмы
	высахте	валяхте
	выкахѫ.	валяхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(по)выкахъ	(о)валяхъ
	(по)выка (ты)	(о)валя (ты)
	(па)выка (той, тя, то)	(о)валя (той, тя, то)
Мн. ч.	(по)выкахмы	(о)валяхмы
	(по)выкахте	(о)валяхте
	(по)выкахѫ.	(о)валяхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о	сьмь	(о)валялъ, а, о	сьмь
	си		си
	е		е

Множественно число.

(по)выкали	смы	(о)валяли	смы
	сте		сте
	сѫ		сѫ.

Прѣминѫло прѣдварително.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о	бѣхъ	(о)валялъ, а, о	бѣхъ
	бѣ (ты)		бѣ (ты)
	бѣ (той, тя, то)		бѣ (той, тя, то)

Множественно число.

(по)выкали	бѣхмы	(о)валяли	бѣхмы
	бѣхте		бѣхте
	бѣхѫ.		бѣхѫ.

Отдавна-прѣминжло.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о	сьмь / си / е	былъ, а, о	(о)валялъ, а, о	сьмь / си / е	былъ, а, о

Множественно число

(по) выкали	смы / сте / сж	были.	(о)валяли	смы / сте / сж	были.

Бждуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (по)выкамъ	ще (о)валямъ
	ще (по)выкашь	ще (о)валяшь
	ще (по)выка	ще (о)валя
Мн. ч.	ще (по)выкамы	ще (о)валямы
	ще (по)выкате	ще (о)валяте
	ще (по)выкатъ	ще (о)валятъ.

Бждуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(по)выка щж	(о)валя щж
	(по)выка щешь	(о)валя щешь
	(по)выка ще	(о)валя ще
Мн. ч.	(по)выка щемъ	(о)валя щемъ
	(по)выка щете	(о)валя щете
	(по)выка щжтъ.	(о)валя щжтъ.

Бждуще прѣдварително.

Ед. ч.	ще сьмь / ще си / ще е	(по)-выкалъ, а, о	ще сьмь / ще си / ще е	(о)-валялъ, а, о
Мн. ч.	ще смы / ще сте / ще сж	(по)выкали.	ще смы / ще сте / ще сж	(о)валяли.

или

Ед. ч.	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(по)-выкалъ, а, о	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(о)-валялъ, а, о
Мн. ч.	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ	(по)-выкали	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ	(о)-валяли.

Повелително наклоненiе.

Ед. ч.	— (по)выкай нека (по)выка	— (о)валяй нека (о)валя
Мн. ч.	нека (по)выкамы (по)выкайте нека (по)выкатъ.	нека (о)валямы (о)валяйте нека (о)валятъ.

Условно наклоненiе.

Настояще.

Ед. ч.	выкамъ выкашь выка	валвамъ валвашь валва
Мн. ч.	выкамы выквате выкатъ.	валвамы валвате валватъ.

Минавало.

Ед. ч.	выквахъ выкваше выкваше (той, тя, то)	валвахъ валваше (ты) валваше (той, тя, то)
Мн. ч.	выквахмы выквахте выквахѫ.	валвахмы валвахте валвахѫ.

Преминжло неопрѣдѣленно.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о	былъ бы (ты) бы (той, тя, то)	(о)валялъ, а, о	былъ бы (ты) бы (той, тя, то)

Множественно число.

(о)выкали	быхмы быхте быхж.	(о)валяли	быхмы быхте быхж.

Забѣл. Въ условното наклоненіе прѣдъ окончаніето *вамъ* у нѣкои глаголы съвпада още едно *в* и става трудно произношеніето. За отбѣгванье на туй затрудненіе таквызи глаголы може да образоватъ настоящето и минавало въ туй наклоненіе перифрастическы (съ другы думы), като: *могж вѣрва, можѣхъ вѣрва*. вм. *вѣрвевамъ, вѣрвевахъ*

Подчинително наклоненіе.

Ако выкамъ, ако выкахъ-аше, ако (по)выкахъ, ако сьмь (по)выкалъ, ако бѣхъ (по)выкалъ, ако сьмь былъ (по)выкалъ, ако повыкамъ и отъ него минавало врѣме.

Ако валямъ, ако валяхъ-яше, ако (о)валяхъ. . . ако овалямъ и отъ него минавало врѣме.

Минавало.

Единственно число.

	ако повыкахъ	ако оваляхъ
	ако повыкаше (ты)	ако оваляше (ты
	ако повыкаше (той, тя, то)	ако оваляше (той, тя, то)
Мо. ч.	ако повыкахмы	ако оваляхмы
	ако повыкахте	ако оваляхте
	ако повыкахж.	ако оваляхж.

Выкамъ има свършенъ видъ и — *ще выкнж*; ***выкнжхъ*** по примѣра ***гънж***; слѣдователно и въ услов. наклоненіе бждуще ***ако выкнж ако выкнешь***, . . и отъ него минавало врѣме ***ако выкнѣхъ, ако выкнѣше***. . . *по примѣра* ***гънж***.

Причастія.

Дѣйст.: (по)выкалъ, а, о; (о)валялъ, а, о.
Страд: (по)выканъ, а, о; (о)валянъ, а, о.

По третьето спрѣженіе са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 10-ый классъ просты и сложны съ прѣдлогъ, що иматъ начално окончаніе *мъ*. Тѣ иматъ свръзка въ 1-ыя примѣръ *а*, въ 2-ыя *я*; чрѣзъ свръзката са присъединяватъ окончаніята съ кореня имъ, освѣнь въ услов. наклоненіе. У тѣхъ минавалото врѣме въ изъяв. наклоненіе съвпада съ прѣм. опрѣд. врѣме, а различава са отъ него по 2-то и 3-то си един. лице. Съ тъзи форма глаголы сѫ най развитытѣ въ языка ни.

По 1-ыя примѣръ са спрѣгатъ: *чукамъ*, *рытамъ*, *бутамъ*, *бѣгамъ*, *бѣгай* и *бѣжь* (повел. наклон.), *лѣгамъ*, *сѣдамъ*, *падамъ*, *давамъ*, *мърдамъ*, *тичамъ*, *сърбамъ*, *имамъ*, *бывамъ*, *думамъ*, *дѣлямъ*, *купувамъ*, и др. так. Тъй и сложены съ прѣдлогъ: *испивамъ*, *заливамъ*, *написвамъ*, *прѣоравамъ*, *пробивамъ*, *поучавамъ*, *наскърбявамъ*, и др. так.

По 3-ыя примѣръ: *калямъ*, *стрѣлямъ*, *хвърлямъ*, *хранямъ (са)*, *търкалямъ* и сложены съ прѣдлогъ: *нахранямъ*, *забранямъ*, *намыслямъ*, *затварямъ*, *изгарямъ* и др. так.

Свършеныятъ видъ на туй спрѣженіе.

86. — Простытѣ глаголы едны иматъ свършеныя си видъ еднократенъ по 4-ыя примѣръ *гънѫ* на 1-то спрѣженіе, като: ***лѣгамъ**, **ще легнѫ**, **легнѫхъ**; **падамъ**, **ще паднѫ паднѫхъ**; **дѣлямъ**, **ще дѣлнѫ**. **дѣлнѫхъ**; **стрѣлямъ**, **ще стрѣлнѫ**. **стрѣлнѫхъ**; **търкалямъ**, **ще търкулнѫ**, **търкулнахъ***; а другы го образоватъ съ прѣдлогъ или по сѫщото спрѣженіе, или по едното отъ първытѣ двѣ спрѣженія, по което може да има и простъ глаголъ отъ свършенъ видъ отъ сѫщыя корень или отъ другый, като: ***чукамъ**, **ще чукнѫ**, **чукнѫхъ***, или ***ще побѣгнѫ**, **побѣгнѫхъ*** (по сѫщото спрѣженіе); ***бѣгамъ**, **ще побѣгнѫ**, **побѣгнѫхъ*** (по 4-ыя примѣръ *на 1-то спрѣж.)*; ***думамъ**, **ще продумамъ**, **продумахъ*** *(по сѫщото спрѣж.)* или ***ще рекѫ***, **рекохъ**, **копувамъ**,

ще купіж, ***купихъ*** (по 1-ыя примѣръ на 2-то спрѣж.); ***калямъ***, ***ще окалямъ***, ***окаляхъ*** (по сѫщото спрѣж.): ***хвърлямъ***, ***ще хвърліж***, ***хвърлихъ*** (по 1-ыя прим. на 2-то спрѣж.); ***кланямъ*** (са), ***ще са поклоніж***, ***поклонихъ са*** (по 1-ыя прим. на 2-то спрѣж.).

Сложнытѣ глаголы правятъ свършеныя си видъ съ прѣдлозы сѫщо като простытѣ имъ глаголы по тѣхното спрѣженіе, като: ***омывамъ***, ***ще омыѭ***, ***омыхъ***; ***прѣоравамъ***, ***ще прѣорж***, ***прѣорахъ***; ***приковавамъ***, ***ще прикова***, ***приковахъ***; ***оплитамъ***, ***ще оплетѫ***, ***оплетохъ***; ***загъвамъ***, ***ще загънж***, ***загънѫхъ***; ***поучавамъ***, ***ще поучж***, ***поучихъ***: ***прѣтърпѣвамъ***, ***ще прѣтърпѭ***, ***прѣтърпѣхъ***.

87. — Има нѣкои глаголы отъ 1-ыя, 2-ыя и отъ 6-ыя классъ, които, освѣнь съ обыкновенното си начално окончаніе ***ѫ*** или ***ѭ***, въ употрѣбеніе сѫ само въ 1-то лице и съ окончаніето ***мъ***, безъ никаква свръзка, като: ***пѣѭ***, и ***пѣмъ***, ***знаѭ*** и ***знамъ***, ***смѣѭ са*** и ***смѣмъ са***, ***лѣѭ*** и ***лѣмъ***, ***крадж*** и ***крамъ***, ***кладж*** и ***кламъ***. Туй е единъ остатъкъ отъ най отколѣшня древность въ языка ни (Старобълг. Грамм. § 8. 1. г.).

— Таквызи сѫ и глаголытѣ: ***ѣмъ***, ***ще ѣмъ***, и ***ще дамъ***, ***дадохъ*** (свърш. видъ на ***давамъ***) отъ ***ѣдж*** и ***дадж***, които излѣзли отъ употрѣбеніето си. Тѣзи два глагола, освѣнь тъзи форма, относятъ са на 6-тыя классъ и безъ никаква неправилность спрѣгатъ са по примѣра ***бодж***; повелително иматъ ***ѣжъ***, ***ѣжьте***; ***дай***, ***дайте***.

Образованіе на сложнытѣ съ прѣдлогъ глаголы съ окончаніе *мъ*.

88. — Сложнытѣ съ прѣдлогъ глаголы, употрѣбяемы съ многократната характеристика ***амъ*** или ***ямъ***, образоватъ са: а) едны, като прилагатъ тъзи характеристика направо при кореня си; б) другы, като при-

съединяватъ характеристиката при кореня си чрезъ посрѣдствованіето на съгласната *в*; в) другы — и прѣдъ *в* като прибавятъ и сврьзката на простыя си глаголъ, *а*, или *ѣ* или *и* измѣнена въ *я*. И тъй у тѣзи глаголы характерисгиката бива: 1) *амъ*, 2) *ямъ*, 3) *вамъ*, 4) *вамъ* съсъ сврьзка *а*, или *ѣ*, или *я*.

1. *амъ* прилагатъ на право при кореня си:

а) Отъ 5-ыя классъ сичкытѣ глаголы, у които коренытѣ *е*, *о*, измѣнуватъ са въ *и*, *а*: *бер-ѫ*. *обир-амъ*; *мел-ѭ*, *домил-амъ*; *пор-ѫ*, *распар-амъ*; *кол-ѭ*, *закал-имъ*.

б) Отъ 6-ыя классъ нѣкои глаголы, у които кореннытѣ, *е*, *о* измѣнуватъ са въ *и*, *а*: *плет-ѫ*, *заплит-амъ*; *влек-ѫ*, *завлич-амъ* (10); *бод-ѫ*, *забад-амъ*; *мог-ѫ*, *помаг-амъ*; *стриг-ѫ*, *острижс-амъ* 10 и др. так.

в) Отъ 8-ыя классъ глаголы на *чѫ* и *шѫ* съ удареніе на прѣдпослѣднія слогъ: *точ-ѫ*, *затач амъ*; *вѫчѫ*, *навѫ-ч-амъ*; *лѫч-ѫ*, *разлѫ-ч-амъ*; *мѫч-ѫ*. *замѫ ч-амъ*; *муш-ѫ*, *промуш-амъ* и другы освѣнь *учѫ*. И още нѣкои глаголы, като: *сѫд-ѭ*, *осѫжд-амъ* (11); *род-ѫ*, *приражд-амъ*; *плат-ѫ*, *заплащ-амъ* (11).

г) Отъ 9-тыя классъ нѣкои глаголы, у които кореннытѣ *е*=*ь*, *ѣ* измѣнуватъ са въ *и*: *вр-ѫ* (*вьр*), *завир-амъ*; *лѣт-ѭ*, *прѣлит-амъ*, тъй *вид-ѭ*, *завижд-амъ*.

д). Отъ 10-тыя классъ нѣкои глаголы оставатъ си съ сѫщата характеристика: *падамъ*, *припадамъ*; *легамъ*, *налѣгамъ*; *скачамъ*, *подскачамъ*.

2. *ямъ* прилагатъ направо при кореня си:

а) Отъ 8-мыя классъ доста глаголы, като: *губ-ѭ*, *загуб-ямъ*; *готв-ѭ*, *приготв-ямъ*, *лов-ѭ*, *улав-ямъ* (*о* въ *а*); *мол-ѭ*, *примал-ямъ* (*са*); *клон-ѭ*, *поклан-ямъ* (*са*); *нос-ѭ*, *принос-ямъ* и *принас ямъ*; *прав-ѭ* *направ-ямъ*; *хран-ѭ*, *нахран-ямъ*; *гас-ѭ*, *угас-ямъ*, *мысл-ѭ*, *намысл-ямъ*; *кърм-ѭ*, *накърм-ямъ* и др. так.

б) Отъ 9-ыя классъ нѣколко, като: гор-ѭ, изгарямъ; *търп-ѭ*, *прѣтърп-ямъ* и *прѣтърп-ѣ-вамъ*.

в) **Отъ 10-ыя классъ нѣкои оставатъ си съ сѫщата характеристика** *ямъ*: *хвърлямъ, захвърлямъ; кланямъ са, покланямъ са.*

3. *вамъ* пріематъ направо при кореня си:

а) Отъ 1-ыя классъ сичкытѣ глаголы: *пі-ѭ, испивамъ; пѣ-ѭ, опѣ-вамъ, кры-ѭ, покры-вамъ лѣ-ѭ изливамъ* (отъ старото лиѩти. Тъй и *кълн-ѫ, закле-вамъ.*

б) Отъ 2-ыя классъ нѣкои, като: *вѣ-ѭ, прѣвѣвамъ; сѣ-ѭ, засѣвамъ; блѣ-ѭ поблѣ-вамъ.*

в) Отъ 4-ыя классъ нѣкои, като, *пиш-ѫ, написвамъ* (10); *чеш-ѫ, почесвамъ; рѣж-ѫ, разрѣз-вамъ* (10); *плач-ѫ, заплак-вамъ* (10); *лъ-жѫ изльг-вамъ* (10); *и-щѫ, поиск-вамъ* (10); *дрем-ѭ, задрѣм-вамъ* и др. так.

г) Отъ 7-ыя классъ сичкытѣ глаголы (освѣнь еднократнытѣ): *пь-н-ѫ, прѣпь-вамъ; гъ-н-ѫ, загъ-вамъ* тъй и *тънѫ, потъвамъ.*

д) Отъ 10-ыя классъ нѣкои съ характеристика *амъ*: *бѣг-амъ, прибѣг-вамъ; рыт-амъ, подрыт-вамъ; бу-тамъ подбут-вамъ, чук-амъ, зачук-вамъ.*

4. *вамъ* пріематъ при кореня си посрѣдствомъ свръзката на простыя глаголъ:

а) Отъ 3-ыя классъ сичкытѣ глаголы, посрѣдствомъ свръзката си *а* или *ѣ*: *ум-ѣ-ѭ, проум-ѣ-валъ; бѣ-лѣ-ѭ, побѣл-ѣ-вамъ; игр-а-ѭ, заигр-а-вамъ; бузд-а-ѭ, обузд-а-вамъ.*

б) Отъ 4-ыя классъ нѣкои глаголы, посрѣдствомъ свръзката си *а*: *ор-ѫ, прѣор-а-вамъ; тък-ѫ, дотък-а-вамъ; рев-ѫ, рев-а-хъ, порев-а-вамъ; кълв-ѫ, прокълв-а-вамъ.* Тъй и *държ-ѫ, държ-а-хъ, задърж-а-вамъ* и *задърж-амъ; леж-ѫ, залеж-а-вамъ са; мълч-ѫ, замълч-а-вамъ; гълч-ѫ, погълч-а-вамъ; сп-ѭ, засп-а-вамъ.*

в) Отъ 8-ыя классъ нѣкои — посрѣдствомъ свръзката си *и* измѣняема въ *а* или *я*: *уч-ѫ, уч-и-хъ, поуч-а-вамъ; грѣш-ѫ, грѣш-и-хъ; прѣгрѣш-а-вамъ; глуш-ѫ глуш-и-хъ, заглуш-а-вамъ; мир-ѭ, мир-и-хъ, умир-я-вамъ.*

кор-ѭ, укор-я-вамъ; мол-ѭ, умолявамъ; варѭ, сварявамъ, горѭ, гор-и-хъ, изгор-я-вамъ; свѣт-ѭ, просвѣт я-вамъ и *просвѣщ-а-вамъ* (11); *до-ѭ, до-и-хъ, издо-я-мъ; броѭ, бро-и-хъ* и *избро-я-вамъ.*

г) Отъ 9-ыя классъ нѣкои глаголы, посрѣдствомъ сврьзката си *ѣ: сѣд-ѭ; сѣд-ѣ-хъ, прѣсѣд-ѣ-вамъ; пищ-ѭ, пищ-ѣ-хъ, запищ-ѣ-вамъ; врѣщ-ѭ, врѣщ-ѣ-хъ, привръщ-ѣ-вамъ.*

д) Отъ 10-ыя классъ нѣкои, посрѣдствомъ сврьската си *я* или безъ нея; *стрѣл-я-мъ, застрѣл-я-вамъ; кал-я-мъ, укал-вамъ.*

89. — Прѣдлогътъ *по*, сложенъ съ нѣкои глаголы, показва дѣйствіето имъ органичено въ малко количество; *похапнѫхъ, посрьбнѫхъ, полежахъ, ще поиграѭ.* А прѣдлогътъ *на*, сложенъ съ нѣкои глаголы придружаемы и съ възвратното мѣстоименіе *са*, придава особито значеніе на дѣйствіето имъ, като че то быва въ доволно количество: *наѣдохъ са, напихъ са, належахъ са, ще са наиграѭ.*

Глаголы употрѣбяемы съ възвратното мѣстоименіе *са.*

90. — Дѣйствителнытѣ и срѣднитѣ глаголы употрѣбяемы съ възвратното мѣстоименіе *са*, спорѣдъ показанытѣ имъ значенія (68. в.) Забѣл. 2. и 3.); спрѣгатъ са сѫщо по изложенытѣ примѣры въ спрѣженіята; само са прибавя туй мѣстоименіе при сѣко лице по сичкытѣ врѣмена: *мыѭ са, мыешь са, мые са, мыхъ са* . . . и проч.

91. — Страдателнытѣ глаголы рѣдко са употрѣбяватъ въ езыка ни съ възвратното мѣстоименіе *са*, и то само въ третьето лице: *Гласъ са чува; запали са кѫща; обрали са търговцы.* А повечето свойствено е на езыка да образова тѣзи глаголы ъставно

отъ страдателното имъ причастіе и отъ спомагателныя глаголъ *сьмь*. Въ спрѣганьето имъ само спомагателныятъ глаголъ са измѣнува, а причастіето са прибавя при сѣко лице у употрѣбяемытѣ врѣмена, които сѫ: въ изъяв. наклоненіе—минавало, прѣминѫло неопрѣдѣлено, преминѫло прѣдварително, отдавна-прѣминѫло и бѫдуще прѣдварително, и въ подчинително — сѫщытѣ врѣмена, по придружаемы съ подчинителенъ съюзъ.

Колкото за обученье ето единъ примѣръ.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме минавало.

Един. число		Множ. число	
мытъ, а, о	бѣхъ бѣше (ты) бѣше (той, тя, то)	мыты	бѣхмы бѣхте бѣхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Един. число.		Множ. число.	
мытъ, а, о	сьмь си е	мыты	смы сте сѫ.

Прѣминало прѣдварително.

Един. число.		Множ. число.	
мытъ, а, о	бѣхъ бѣ (ты) бѣ (той, тя, то)	мыты	бѣхмы бѣхте бѣхѫ.

Отдавна-прѣминѫло.

Един. число.			Множ. число.		
мытъ, а, о	сьмь си е	былъ, а, о	мыты	смы сте сѫ	былы.

Бѫдуще прѣдварително.

Един. число.		Множ. число.	
ще съмь ще си ще е	мытъ, а, о	ще смы ще сте ще сѫ	мыты.

или

ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	мытъ, а, о	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ	мыты.

Подчинително наклоненіе.

Ако бѣхъ, ако бѣше (ты) мытъ, а, о..., ако съмь мытъ, а, о..., ако бѣхъ, ако бѣ (ты) мытъ, а, о..., ако съмь былъ мытъ, а, о..., ако бѫдѫ мытъ, а, о..., ако бѫдѣхъ мытъ, а, о, ако бѫдѣше (ты) мытъ, а о....

92. — На възвратното мѣстоименіе краткыятъ дат. типъ — *си*, употрѣбяемъ при дѣйствителенъ или при срѣденъ глаголъ, придава му значеніе, какъ дѣйствіето или състоянiето му става въ удоволствіе на дѣйствующето лице: *играѭ си, мыслѭ си, четешь си.* А на нѣкои глаголы придава значеніе, какъ дѣйствующето лице върше дѣйствіето чрѣзъ другыго въ своя полза: *правѭ си кѫща*; *скроихъ си, ошихъ си дрехы.*

Неправилны глаголы.

93. — *Неправилны* глаголы въ българскыя езыкъ сѫ само тѣзи:

1. *Идѫ*: сичката му неправилность е въ причастіето му *ишьлъ*, а въ несъставенытѣ си врѣмена относя са на 6-ыя классъ и са спрѣга по 3-ыя примѣръ *бѫдѫ* на 1-то спрѣженіе: *идѫ, идѣхъ, (от)идохъ (от)ишьлъ съмь* . . . и проч.

2. *Емѭ* (отъ старыя і-ѧти=енты, і-ѧмлѭ,

і-ѧхъ). Тозъ глаголъ простъ е въ употрѣбленіе (у лозаритѣ само съсъ значеніе: *емѫ лозьето си*) *емѫ*, *емѣхъ*, *емѣше* . . ., *ще емѫ;* повелит. *еми;* условно *емвамъ*, *емвахъ*; подчинит. *ако емѫ*, *ако емѣхъ;* причаст. *емено* вм. *ето* по 1-ыя примѣръ *мыѫ* на 1-то спрѣж. А сложенъ съ прѣдлогъ въ употрѣбеніе е съ многократната характеристика: *пріемамъ*, *заемамъ*, *и отнемамъ* по 3-то спрѣженіе; свършенныя си видъ образова съ прѣдлогъ и отъ простыя *емѫ* по 1-то спрѣж.: *ще пріемѫ пріехъ*, *ще заемѫ*, *заехъ; ще отнемѫ*, *отнехъ*.

3. *Дѣѫ*. Той отъ тъзъ форма има въ употрѣбеніе само повел. наклоненіе: *дѣй (дѣ!)*, *дѣйте* (*дѣте*!) *не дѣй*! *не дѣйте*! Несвършенъ многокр. видъ има по 3-то спрѣж. *давамъ*, *давахъ*, . . . , а свършенъ еднокр. видъ — по 1-то спрѣж. по прим. *гънѫ*: *ще дѣнѫ*, *дѣнѫхъ*.

Безлични или третьелични глаголы.

94. — *Безличнытѣ* глаголы са спрѣгатъ само въ третье един. лице у сичкытѣ врѣмена по прѣдъизложенытѣ спрѣженія, освѣнь въ услов. наклоненіе.

Примѣръ *гърми*

Изъявително наклоненіе.

		Свърш. еднокр. видъ.
Настояще.	гърми,	
Минавало.	гърмѣше,	
Прѣм. опрѣд.	(по)гърмѣ,	гръмнѫ
Прѣм. неопрѣд.	(по)гърмѣло е,	гръмнѫло е.
Прѣм. прѣдв.	(по)гърмѣло бѣ,	гръмнѫло бѣ.
Отдав.-прѣм.	(по)гърмѣло е было	гръмнѫло е было.
Бѫд. опрѣд.	ще (по)гърми,	ще гръмне.
Бѫд. неопр.	(по)гърмѣ ще,	гръмнѫ ще
Бѫд. прѣдв.	ще е (по)гърмѣло,	ще е гръмнѫло
или	ще бѫде (по)гърмѣло.	ще бѫде гръмнѫло.

Повелително наклоненіе.

нека (по)гърми. нека гръмне.

Подчинително наклоненіе.

Ако гърми, ако гърмѣше, ако (по)гърмѣ, ако е (по)гърмѣло' ако бѣ (по) гърмѣло, ако е было (по) гърмѣло, ако (по)гърми. ако (по)гърмѣше. Еднократенъ; *ако гръмне, ако гръмнѣше.*

Таквызи сѫ: *трѣщи, вали, чини; стои са по 2-то* спрѣж.: *съмва, мръква, трѣбва, бъва, прилича, става, пада са, блѣска са, свѣтка са* по 3-то спрѣженіе, и др. таквызи.

— За безлични глаголы са пріематъ още:

1) Отъ дѣйствителенъ и срѣденъ залогъ глаголы, на които са употрѣбява по сичкытѣ врѣмена само 3-то един. лице, придружаемо отъ възвратното мѣстоименіе — *са* — и отъ краткыя дател. типъ на личнытѣ мѣстоименія. Тогази тѣ глаголы означаватъ, че прилагаемото при глагола лице има наклонность къмъ дѣйствіето или състояніето на глагола, като: *плаче ми са, спи ми са, играе ти са, ѣде ви са, піе имъ са* и др. так.

2) На нѣкои глаголы по сичкытѣ врѣмена само 3-то един. лице употрѣбяемо и придружаемо отъ краткыя винит. типъ на личнытѣ мѣстоименія — *ма, та, го, ны, вы, гы*, като: *мързи ма, боли ма, сърби ма* и др. так.

3) Сѫществителныятъ глаголъ — *съмь* — употрѣбяемъ по сичкытѣ врѣмена само въ 3-то един. лице, и придружаемъ или съ едно качественно прилагателно име отъ срѣдень родъ, като: *нужно е, потрѣбно е, прилично е, полезно е, вредно е лесно е, мѫчно е срамно е* и др. так. или съ едно като тѣзи сѫществителны имена — *срамота, грѣхота,* — като: *срамота е, грѣхота е;* или пакъ съ едно като тѣзи — *срамъ, страхъ, гнѣвъ, грѣхъ, смѣхъ,* и съ краткыя винит. типъ на личнытѣ мѣстоименія, като: *срамъ ма е, страхъ ма е* и проч.

Забѣл. Въ образуваніето на врѣмената и наклоненіята у глаголытѣ ученикътъ не ще срѣшне никакво затрудненіе, ако той научи добрѣ окончаніята на глаголытѣ, ако запамети разнытѣ имъ свръзкы спорѣдъ 10-тѣхъ классове, и ако навыкне точно да отдѣля кореня на сѣкый глаголъ, споредъ както обстоятелно са прѣдъизложи. За туй особны правила за образованіето на врѣмената и наклоненіята нѣма да са излагатъ, като излишны що сѫ.

ГЛАВА ШЕСТА

За причастіето.

95. — *Причастія* (23) въ българскыя езыкъ има за минавалото врѣме двѣ: *дѣйствително* и *страдателно*. Първото има окончанія *лъ, ла, ло*, а второто — *тъ, та, то* или *нъ, на, но*: *крыѣлъ, крыѣла, крыѣло*; *крыѣлъ, крыла, крыло*; *крытъ, крыта, крыто*; *метенъ, метена, метено*.

Забѣл. *Сѫщый, бѫдущый горѣщый, вонѣщый, настоящый, слѣдующый* и другы нѣкои сѫ причастія настояще врѣме, но вече въ езыка тѣ сѫ пріели употрѣбеніе като за прилагателны само имена, прилаганы при сѫществителнытѣ и съ членъ и безъ членъ.

Тъй и отъ страдателенъ залогъ, наст. врѣме има въ употрѣбеніе: *говоримъ,-ма, мо*; *видимъ,-ма,-мо*; *измѣняемъ,-ма,-мо*; *нарицаемъ,ма,-мо* и др. так.

96. — Страдателнытѣ причастія и дѣйствителнытѣ на срѣднитѣ глаголы, освѣнь дѣто сѫ въ употрѣбленіе за спомагацье на съставенытѣ врѣмена (72) въ спрѣженіята на глаголытѣ, още тѣ са употрѣбяватъ и като сѫщы прилагателны имена приложены при сѫществителны, и съ членъ, и безъ членъ, въ тритѣ рода и въ двѣтѣ числа; *битъ* и *битыятъ человѣкъ*, *бита* и *битата жена*, *бито* и *битото дѣте*: *легнѫлъ* и *легнѫлыятъ конь*; *умрѣла* и *умрѣлата овца*; *изгнило* и *изгнилото* дърво. А чисто дѣйст-

вителнытѣ причастія сѫ въ употрѣбеніе само за спомаганье на съставенытѣ врѣмена въ спрѣженіята въ тритѣ рода и въ двѣтѣ числа, а като прилагателны никога не придружаватъ сѫществителны имена нито съ членъ, нито безъ членъ.

97. — Причастіята, като производимы отъ глаголъ разгледвать са въ петьтѣхъ си общы съ глагола свойства: *залогъ*, *видъ*, *врѣме*, *число* и *родъ*, а отъ тѣхъ употрѣбяемытѣ като прилагателны съ членъ и безъ членъ прегледвать са и по падежь.

Забѣл. Отъ разнытѣ глаголы причастіята съ кое отъ окончаніята си са употрѣбяватъ и какъ го пріематъ, туй са каза обстоятелно въ сѣко спрѣженіе, въ сѣкый отъ 10 тѣхъ класса; за туй не е нужда да са повтаря и тукъ.

ГЛАВА СЕДМА.

За нарѣчіето.

98. — ***Нарѣчіята*** (24) са употрѣбяватъ при глаголъ, при прилагателно име и при сѫщо пакъ нарѣчіе, за да имъ означаватъ и опрѣдѣляватъ:

1. ***обстоятелство***, според въпросытѣ; ***какъ? колко пѫти? кога? дѣ?***

2. ***точность***, споредъ въпроса ***тъй ли? наистина ли?***

3. ***мѣра*** на качеството имъ, споредъ въпроса ***колко? въ каква мѣра?***

99. — ***Обстоятелства*** що показватъ:

1. Качество, споредъ въпроса ***какъ? или съ какъвъ начинъ?*** — *Тъй, инакъ, какъ-годѣ, добрѣ, злѣ, по добрѣ, по злѣ, силно, слабо, умно, скоро, полека, тутакси, прилично, грозно, нарочно, сиромашкы, пріятелскы, еднакво, дружно, напразно, наопакы* и др. так.

2. Количество, споредъ въпроса ***колко? колко пѫти? или често ли?*** — ***еднъжь, двапъжь, трижь, четыризь, петь пѫти, много-***

кратно или *много пѫти*, *често*. *рѣдко*, *ни единѣжь*, *много*, *малко*, *нѣколко*, *толкози*. *колкото*, *колко-годѣ* и др. так.

3. *Врѣме*. споредъ въпросытѣ:

а) *Кога?* — *Сега* или *нынѣ*. *дочасъ*. *днесъ*. *утрѣ*. *завчера* *отнѣкынъ*, *прѣди*, *деня*, *нощя*, *снощи*, *сутренъ*. *вечеръ*, *довечера*, *попладнѣ*, *въ срѣдъ-нощь*, *отдавна*, *лѣтѣ*, *зимѣ*, *вынѫгы*, *нѣкога*, *никога*, *прѣди*. *сѣтнѣ*, *послѣ*, *онѫзъ-година*, *тѫзъ-година* и друг.

б) *Отъ кога?* — *Отсега*. *отдевѣ*, *отначало*, *отдѣтство* и др.

в) *До кога?* — *До сега*, *до тогазъ*, *до когато*, *до като* и проч.

Тукъ при врѣменнытѣ нарѣчія са относять и думы що показватъ: *начало* на дѣйствіето — *вече* *продължение* — *още*, *все*, *повтаряне* — *пакъ*, *изново*, и *ускореніе* — *щомъ*, *като-току*

4. *Мѣсто* по въпросытѣ:

а) *Дѣ?* — *Тукъ*. *тамъ*, *тадѣзи*, *татакъ*, *сѣкѫдѣ*, *дѣгодѣ*. *насѣкѫдѣ*, *нейдѣ*, *нийдѣ*. *вънъ*, *вѫтрѣ*, *близо*. *около*, *далечъ*, *горѣ*, *долу*, *другадѣ* *посрѣдъ* и проч.

б) *Отъ-дѣ?* — *Оттукъ*, *отдѣ-годѣ* *отвънъ* *отвѫтрѣ*, *отдалечь*, *отпрѣдъ*, *отзадъ* и проч.

в) *Кѫдѣ?* — *Тука*, *тамѣ*. *кѫдѣ-годѣ* *удома*, *нагорѣ*, *надолу* *никадѣ*. *кѫдѣто* и проч.

100. — Що опрѣдѣлятъ *точность*:

1. *Въпросителны*: *мигаръ?* *нѣма?* *дали?*
2. *Утвърдителны*: *тъй точно*, *наистина*, *наздраво*.
3. *Прѣдположителны*: *може-да-е*. *невѣмъ* *надали*. *ужь*.
4. *Отрицателны*: *не*, *ни*.
5. *Ограничителны*: *само*, *садѣ*, *только*, *освѣнъ*.

101. — опрѣдѣлятъ *мѣра* на качеството:

1. Що усилватъ *потвърдѣніе*:

а) *Въ положителна степень*: *доста* *весела* *твърдѣ*, *много* *малко*, *крайно* *доволно*.

б). *Въ сравнителна*: *по*. *повечь*, *помного* *помалко*.

в) *Въ прѣвъсходителна*: *най*, *прѣ*.

2. Що усилватъ *отричаніе*: *вовсе*, *съвсѣмъ*, *николко*.

3. Що ослабятъ *утвърденіе* или *отричаніе*, *едвамъ*. *еле*, *почти*, *комахай*, *не толкозъ*.

Забѣл Има и нарѣчія произведены отъ глаголъ: *жумишкомъ* и *жумишката*, *тропишкомъ*, *припущецъ* и др. так.

ГЛАВА ОСМА.

За прѣдлога.

102. — *Прѣдлозы* (25) по употрѣбителны сѫ: *отъ*, *на*, *въ* или *во*, *у*, *съ*, (*със*), *изъ*, *възъ*, *надъ*, *по*, *подъ*, *задъ*, *прѣдъ*, *о*, (*овъ*) *до*, *за при*, *прѣ*, *бѣзъ*, *слѣдъ*, *срѣщо*, *между*, *низъ*, *ради* или *породи*.

103. — Прѣдлозытѣ: *пра*, *прѣ*, *про*, *раз*. употрѣбяватъ са само сложны съ другы думы: *прѣзъ* или *чрѣзъ*, *низъ*, *слѣдъ*, *къмъ*, *срѣщо*, *мѣжду*, *ради* употрѣбяватъ са само отдѣлно, а пѫкъ другытѣ и отдѣлно и сложно са употрѣбяватъ.

104. — Като прѣдлозы се употрѣбяватъ и нарѣчіята: *прѣди*, *споредъ*, *спротивъ*, *откамъ*, *покрай*, *върху*, *около*, *вмѣсто*, *послѣ*, *посрѣдъ*.

Забѣлѣ. 1. *Въ* и *съ*, употрѣбяемы сложно съ друга дума нѣкога задържатъ буквата ъ: *въспирамъ* *съдирамъ*, а нѣкога я исхвърлятъ: *влизамъ*, *смирявамъ*.

Забѣл 2. *Изъ*, *възъ*, *разъ*, употрѣбяемы сложно съ друга дума, която са начина отъ: *п*, *т*, *к*, *х*, *ч*, *ш*, *щ*, измѣнуватъ буквата си *з* на *с*: *испытъ*, *истокъ*, *раскѫсвамъ*, *расхвърлямъ*, *исчистенъ* *расширочавамъ*.

ГЛАВА ДЕВЕТА.

За съюза.

105. — *Съюзы* (26) по употрѣбителны сѫ: *и*, *а*, *ли*, *но*, *или*, *ни*, *то*, *че*, *та*, *на*, *ако*, *да*, *обаче*, *пѫкъ*, *инди*. Освѣнь тѣхъ още двѣ или и три думы (нарѣчія, прѣдлозы, мѣстоименія), употрѣбяемы за свързванье на едно понятіе съ друго или на едно изричанье *съ друго*, *и* тѣ са считатъ за съюзы: **затуй**, **защото**, *не само но и*, *тъй щото*, **ако бы**, **ако да**, **ако ли**,

ако и, и тъй, ту ту, такъви какъвто, този който, толкози колкото, тогази когато, тамъ дѣто, и др. так.

ГЛАВА ДЕСЕТА

За междуметіето.

106. — *Междуметія* (27) по употрѣбителны сѫ:

1) *Отъ изъквиканія*, припуждаемы отъ нѣкакво силно радостно или скърбно осѣщаніе: *ай! о! ахъ! охъ! олеле! пу! ха-ха-ха! хи-хи-хи! хо-хо-хо!*

2) *За посока: На! ето! ей!*

3) *За повыканіе: Хей!*

4) *За отвръщаніе: Ухъ! уха!*

5) *При учудваніе: Бе-е! бей!*

ПРИТУРКА.

За първата часть.

За образованіето на думытѣ въ състава имъ.

107. — Образованіето на думытѣ въ състава имъ съдържава: А) производството имъ отъ тѣхнытѣ корени, Б) слаганіето имъ отъ двѣ отдѣлны думы. И тъй споредъ първото думытѣ бывать: *корены* или *първообразны* и *производны* (15), а споредъ второто—*просты* и *сложны* (16).

А. Производство на думытѣ.

108. — Производна дума са образова отъ коренната си, като са отнеме окончаніето отъ коренната или като са отдѣли само кореньтъ ѝ, че са приложи при него друго окончаніе, което може да е и отъ нѣколко слогове *спомагателны* наричваны (15). Тъй произведената съ друго окончаніе дума промѣнува и значеніето

на коренната си по друга нѣкаква посока като; ***свѣт(ъ)***, ***свѣт(лина)***, ***свѣщ(ь)***, *свѣт(ило)*, ***свѣт(илникъ)***, *(свѣт(ливъ)*, *свѣт(ъ)*. Таквозь промѣняванье отъ разны окончанія при кореня повечето играе въ измѣняемытѣ части на рѣчьта: за туй ще са каже особито за сѣка часть, придружаема съ по общеупотрѣбителнытѣ окончанія.

а) Сѫществителны имена производимы отъ сѫществителны.

109. — Въ производството на сѫществителны имена пакъ отъ сѫществителны по общеупотрѣбителны при кореня имъ окончанія съ различны промѣненія на тѣхнытѣ начални значенія сѫ:

1. Окончанііта, що са употрѣбяватъ въ образованьето на умалителныя и увеличителныя имъ видъ (35).

2. Окончанііта, що са употрѣбяватъ за образованьето на жен. и срѣд. родъ у имена на одушевены прѣдметы (37, Забѣл. 1.).

3. Окончаніето *аръ*, *арка*, *арче*, що показва **лице**, като са занимава съ изричаното отъ кореня понятіе: ***рыбаръ***, *рыбарка*, *рыбарче:* тъй и *овчаръ*, *дърваръ*, *лозаръ* и другы.

4. *Никъ*, *(а)нинъ* що показва прѣдметъ принадлежащъ на изричаното отъ кореня понятіе, или който са упражнява съ коренното понятіе: *войникъ*, *дух(ов)никъ*, *църковникъ*, *конникъ*, *земникъ*, *кръвникъ*. *гражданинъ*, *селянинъ*.

5. *Ство*, *щина*, що показва отвлечено свойщината на изричаното отъ кореня понятіе; *человѣчество*, *братство*, *царство*, *человѣщина*, *сватовщина*, *царщина*.

6. ***Ница***, ***нище***, що показва мѣсто дѣто са държи *или са работи* изричаното отъ кореня понятіе: ***гробница***, ***ледница***, ***грънчарница***, ***огнище***, **гнойще**, **овчарница**.

7. *Ецъ, ка, че* или *чанинъ, чанка, чанче,* които, прибавяны при кореня на имена собственны на градове, села и страны, означаватъ тѣхенъ житель: *Сиціовецъ* или *Сиціовчанинъ, Габровецъ* или *Габровчанинъ, Македонецъ*: Тъй и народнытѣ имена съ окончанія: *инъ,* или *ецъ, ка, че: Българинъ, Българка, Българче; Арменецъ, Арменка, Арменче.* А *Гръкъ* и *Влахъ,* иматъ *Гъркыня, Влахыня, Гърче, Влаше;* тъй и *Нѣмецъ, Сърбинъ — Нѣмкыня, Сърбкыня, Нѣмче, Сърбче.*

8. *Ако* прибавно при кореня на нѣкои нарицателны имена направя гы събирателны (34): *черничакъ, габракъ, камънакъ, гроходакъ.*

Сѫществителны отъ прилагателны.

110. — Сѫществителны имена, производимы отъ прилагателны съ отвлечено значеніе на качеството на дирнитѣ, иматъ слѣдующытѣ окончанія:

ость: *хытрость, якость, мѫдрость, лудость*;
ина: *хытрина, лудина, цѣлина, дължина, злина*;
щина и *ыня*: *глупавщина, лукавщина, светыня*;
ота или *ія*: *простота* и *простотія, мокрота* и *мокротія*;
ство, іе: *сиромашество, лукавство, здравіе.*

в) Прилагателны отъ сѫществителны.

111. — За прилагателны имена, производимы отъ сѫществителны, по употрѣбителны окончанія съ различны значенія сѫ:

1. *овъ, евъ, инъ,* които, прилаганы при кореня на собственны имена на лица, образоватъ отъ тѣхъ притежателнытѣ: *Ивановъ, Георгіевъ, Недѣлинъ.*

2. *ій, скый, шкый, яный*, които показватъ или зависимость отъ коренното понятіе или происхожданье отъ него: *Божій, овчій, братскый, юнашкый, леняный, вълняный.*

3. *авъ, ливъ, ѣстъ, истъ,* които показватъ изобилность

отъ коренното понятіе: *шудравъ*, *пъргавъ*, *страхливъ*, *пѣсекливъ*, *мързеливъ*, *клонестъ*, *снажѣсть*, *сѣнчѣстъ*, *зѫбѣстъ*, *гористъ*, *блатистъ*.

4. *атъ*, което показва свойство на коренното понятіе: *брадатъ*, *расохатъ*, *рогатъ*.

г) Прилагателны имена отъ нарѣчія.

112. — Прилагателны имена, наричваны обстоятелственны, произвождатъ са отъ нарѣчія, що означаватъ мѣсто или врѣме, и иматъ окончаніята *шній*: *тукашній*, *тамкашній*, *тадѣшній*, *днешній*, *утрешній*, *вчерашній*.

д) Сѫществителны отъ глаголы.

113. — За сѫществителны имена, произведены отъ глаголы, по употрѣбителны окончанія съ различны значенія сѫ:

1. (*а*)(*я*)(*и*)*тель*, *ачь*, *ецъ*, които показватъ дѣйствующето лице: *списатель*, *настоятель*, *учитель*, *орачь*, *сѣкачь*, *пѣвецъ*. У нѣкой и *никъ* значи сѫщо: *работникъ*, *проповѣдникъ*.

2. *іе*=*ье*, *ба*, *ва*, които показватъ дѣйствіето на глагола отвлечено: *моленіе*, *ученье*. *смиреніе*, *сѫдба*, *кражба*, *жетва*. Тъй и окончаніето *ня*; *измъгня*, *сплетня*.

3. *мо*, *нь*, които показватъ дѣйствіето на глагола произведено: *писмо*, *валмо*, *орань*, *копань*.

4. *ло*, *но*, *ла*, *лка*, които показватъ орѫдіе, чрѣзъ което са върше дѣйствіето на глагола: *рало*, *чукало*, *сѣкало*, *вретено*, *тесла*, *метла*, *буталка*, *писалка*.

5 *ь*, *ка*, *а*, употрѣбяемы при имена произведены отъ сложны глаголы, означаватъ дѣйствіето на глагола произведено *расписъ*, *прѣписка*, *расадъ*, *разноска*, *заплата*.

е) Глаголы отъ имена сѫществителны или отъ прилагателны.

114 — Производимытѣ глаголы отъ имена сѫществителны или отъ прилагателны сѫ:

1. Отъ сѫществителни: *царь, робъ, гладъ, попъ свѣтъ* и проч. — *царувамъ, робувамъ, гладувамъ, попувамъ, свѣтувамъ*, или *въцарявамъ, робѭ, упопямъ*.

2. Отъ прилагателны: *мѫдъръ, чистъ, светъ, бѣлъ, жълтъ, живъ*, и проч. — *мѫдрувалъ, чистѭ, светѭ*, и *светявамъ, бѣлѣѭ, жълтѣѭ живѣѭ* и проч.

Б) Слаганье на думытѣ.

115. — Двѣ отдѣлны думы слагатъ са и образоватъ една наричвана сложна дума (16) чрѣзъ съединителната гласна *о* или *е*: *дръводѣлецъ, мореплаватель.*

116. — Слаганьето на думытѣ по отношеніето имъ на една къмъ друга быва: а) *опрѣдѣлнтелно*, когато една отъ тѣхъ са относя къмъ другата като опрѣдѣленіе (125): *доброволенъ, злонравенъ*, и б) *допълнително*, когато едната са отнася къмто другата като допълненіе (125): *родолюбецъ, честолюбивъ, богомоліе.* Въ опрѣдѣлителното слаганье опрѣдѣленіето т. е. прилагателното име вынѫгы стои напрѣдъ. Тъй и въ допълнителното слаганье допълненіето вынѫгы напрѣдъ са полага, освѣнъ у нѣкои имена сложены отъ повел. наклоненіе на глагола а отъ сѫществително име: *скоби-свекърва, раздѣли-братья, дери-мечка* и др. нѣкои.

ЧАСТЬ ВТОРА.

За словосъчиненіето.

ГЛАВА ПЪРВА.

Прѣдложеніе и неговытѣ части.

117. — *Словосъчиненіето* излага правила, какъ и дѣ трѣба да са употрѣбяватъ и распореждатъ думытѣ въ изговора и въ рѣчьта (17), т. е. подъ кои из-

мѣненія или устройства и на кое мѣсто трѣба тѣ тамъ да са располагатъ.

118. — Изговоръ (17) само на една мысьль, на едно разсѫжданіе нарича са *прѣдложеніе*. Кога казвамъ; *Богъ е праведенъ*, тукъ е едно прѣдложеніе; защото азъ разсѫждамъ, че качеството *праведенъ* прилича и са отдава на *Бога*.

119. — *Прѣдложеніето*, разглѣдвано грамматическы, има таквизи части, колкото думы объема; разгледвано логыческы, то съдьржа само три главны части: *подлежаще*, *сказуемо* и *свързка*.

120. — *Подлежаще* е името на прѣдмета (29), за който са разсѫжда и то е главната идея. *Сказуемо* е начинътъ или името на качеството или на свойството, което въ разсѫжданьето са отдава на подлежащето (22). Туй е идея притурвана. Сврьзка е думата, която свьрзва сказуемото съ подлежащето (22). Сврьзката подтвьрдява, че изричаното отъ сказуемото качество принадлежи или не принадлежи на подлежащето. Въ изговора: *Богъ е праведенъ*. *Богъ* изрича сѫществото, което е прѣдметъ на изричваното разсѫжданіе, — ето подлежащето; *праведенъ* изрича качеството, което азъ разумѣвамъ присъединено у Бога, — ето сказуемото; думата — *е* изрича присъединеніето на сказуемото съ подлежащето съгласяваньето на едното съ другото, ето сврьзката.

121. — Подлежащето вынѫгы са изрича или съ сѫществително име (*пролѣтьта е весела*), или съ мѣстоименіе (*азъ съмь добъръ*, *ты си хытъръ*, *той става зълъ*, *никой не е кривъ*), или съ цѣло прѣдложеніе (*да стои человѣкъ празенъ е вредно*).

122. — Сказуемото са изрича или съ прилагателно име (*Надѣждата е обща*), или съ причастіе (*Слънцето бѣ, изгрѣяло. Дрѣхата* е *ошита*) или съ мѣ-

стоименіе прилагателно (*Кжщата е моя. Стоянъ е таквъзи. Петъръ е никакъвъ*), или съ сжществително име (*Лѣностьта е порокъ*).

123. — Свръзка бывать сжществителныте глаголы: *съмъ, бывамъ, ставамъ* (22): *мѣсецътъ е свѣтелъ. Ябълката бывa сладка. Дървото става сухо.*

Забѣл. Безличныте глаголы изобщо нѣматъ явно подлежаще нѣкое лице, като: *съмва, мръква, гърми, мързи ма, боли ма, спи ми са, полезно е, грѣхота е, гнѣвъ ма е.* Въ дирнитѣ три сказуемото е — *полезно, грѣхота, гнѣвъ.*

124. — Сказуемото и свръзката слѣны въ една дума (22) правятъ глаголъ наричванъ *прилагателенъ* или *категорическый*: *Мѣсецътъ свѣти. Ябълката сладни. Дървото съхне.* Слѣдователно категорическытѣ глаголы объематъ въ себе си и сказуемото и свръзката. Съ туй значеніе тѣ ще са казватъ само глаголы.

125. — Въ прѣдложеніето, когато тритѣ му главны логыческы части самы по себе си не изричатъ точенъ и пъленъ смысалъ, тогази тѣ иматъ при тѣхъ си и другы думы притурнжты за да улеснжтъ точното и пълното изричанье на мысльта имъ. Таквызи думы сж *опрѣдѣленія* и *допълненія.*

126. — *Логыческото опрѣдѣленіе* и *логыческото дъпълненіе* изричатъ сичко що служи за опрѣдѣленіе и допълненіе на подлежащето или на сказуемото, тъй и на глагола. Кога са каже: *Лъжливъ человѣкъ е сжщество безчесно*; тукъ *человѣкъ* е подлежаще, *сжщество* сказуемо, и свръзка — *е.* Но подлежащето и сказуемото самы безъ думытѣ *лъжливъ* и *безчестно* не прѣдставятъ мысьль съ точно значеніе; тѣ иматъ нужда да са опрѣдѣли мысьльта имъ съ точно значеніе, като имъ са притури при първото прилагателно *лъжливъ* и при второто прилагателното *безчестно. И тъй лъжливъ* и *безчестно* опрѣдѣляватъ

подлежащето и сказуемото, слѣдователно тѣ сѫ тѣхны *опрѣдѣленія.*

— Въ изговора: ***Изучваніето на наукытѣ възвышава человѣка***, подлежаще е ***изучванiето***, глаголъ (сказуемо и сврьзка слѣны) е ***възвышава***. Но подлежащето и глаголътъ самы безъ думытѣ ***на наукытѣ*** и ***человѣка*** не изричатъ мысьль съ пълно значеніе; тѣ имать нужда да са допълни значеніето на мысьльта имъ. ***Изучванiето*** на що? ***на наукытѣ;*** тѣзи думы допълнятъ изричаната отъ подлежащето идея, и сѫ негово допълненіе. ***Възвышава*** кого? ***человѣка***: тъзи дума допълня изричаната отъ глагола идея, и е негово допълненіе.

127. — Опрѣдѣленія на подлежащето и на сказуемото бывать; прилагателны имена, прилагателны мѣстоименія, причастія и нарѣчія. Допълненіята на подлежащето и на сказуемото или на глагола бывать: сѫществителны имена и мѣстоименія, употрѣбяемы въ косвенны падежи или непосрѣдственно чрѣзъ нѣкой прѣдлогъ. Но и самытѣ опрѣдѣленія и допълненія нѣкога иматъ свои си опрѣдѣленія и допълненія. Още. Опрѣдѣленіе нѣкога быва едно прѣдложеніе опрѣдѣлително или изъяснително (143. 144. 145.); тъй и допълненіе нѣкога быва едно прѣдложеніе допълнително (146).

Забѣл. Нѣкога опрѣдѣленія, прилагателны имена, занимаватъ мѣстото на опрѣдѣляемытѣ си сѫществителны: *Силнытѣ трѣба да спомагатъ на слабытѣ, т. е. силнытѣ хора на слабытѣ хора.*

128. — Сѫществително име поставено слѣдъ друго сѫществително за негово поясненіе нарича са ***пояснителна дума*** или ***поясненіе***: ***Небеснылтъ отецъ вынагы са грижи за бреннытѣ свои чада, за человѣцытѣ.*** Тукъ подлежаще е ***отецъ*** глаголъ ***грижи са небесныятъ*** е опрѣдѣленіе на подлежащето, сы-

нжгы опрѣдѣленіе на глагола, ***за чада*** допълненіе на глагола, ***брѣннытѣ свои*** опрѣдѣленіе на допълненіето ***за чада***, а ***за человѣцытѣ*** е поясненіе на допълненіето ***за чада***.

Примѣры,

Слабыятъ человѣкъ сынжгы има нужда отъ чужда помощь. Добродѣтелныятъ человѣкъ прѣдпочита честно сиромашество отъ неправедно богатство. Най добрыятъ наставникъ за сѣкиго въ предпріятіето му е опытътъ.

129. — Сичкытѣ думы, що са относятъ на опрѣдѣленіето като неговы опрѣдѣленія или допълненія, правятъ негова часть. Тъй и сичкытѣ думы, що са относятъ на допълненіето като неговы опрѣдѣленія или допълненія и тѣ правятъ негова часть. Слѣдователно въ изговора: ***Постоянныятъ въ своитѣ начала человѣкъ добыва уваженіето на почтеннытѣ хора***, логыческо опрѣдѣленіе на подлежащето ***человѣкъ*** е ***постоянныятъ въ своитѣ начала***, а логыческо допълненіе на глагола ***добыва*** е ***уваженіето на почтеннытѣ хора***.

130. — Отъ прѣдъизложеното става явно, че сичкытѣ думы, които са приспособяватъ въ едно прѣдложеніе, и които въ него не сж ни подлежаще, нито сказуемо или глаголъ, колкото и многобройны да бы были, и каквыто и да бы были, относятъ са сичкытѣ на подлежащето или на сказуемото както и на глагола, за да имъ опрѣдѣлжтъ или допълнжтъ значеніето на мысьльта.

131. — Сжществителныятъ глаголъ **съмь** не може да има никакъвъ видъ опрѣдѣленіе или допълненіе, защото той отъ само-себе си има пълно и точно значе-

ніе на мысьльта си. Въ изговорытѣ; *Ты си за смѣхъ; азъ съмъ на ваша работа; выя сте въ търговія*; *за смѣхъ;* не е допълненіе на *ты си*, нито *на ваша работа*, е допълненіе на *азъ съмъ*, нито *търговія* е допълненіе на *вый сте*. Но *за смѣхъ* зависи отъ *станжлъ* или *достоенъ*, сказуемо подразумѣвано въ първото прѣдложеніе; *на ваша работа* зависи отъ *вдаденъ* или *поставенъ*, сказуемо подразумѣвано въ второто прѣдложеніе; *въ търговія* зависи отъ *занеты* или *вдадены*, сказуемо подразумѣвано въ третьето прѣдложеніе.

132. — Подлежащето и сказуемото сж *просты* или *сложны*, *съставены* или *несъставены*.

133. — Подлежащето е просто, кога изрича само едно сжщество или нѣколко сжщества отъ единъ и този видъ пріеты събрано изъедно: *Небото е ясно. Звѣздытѣ сж свѣтливы.*

134. — Подлежащето е сложно, кога изрича нѣколко сжщества отъ разны видове: *Богатството, славата и почестьта сж привременны.*

135. — Сказуемото е просто, кога изрича единъ начинъ, едно качество на сжществото на подлежащето: *Надѣждата е обща. Слънцето грѣе. Въздържаніето е полезно.*

136. — Сказуемото е сложно, кога изрича много начины, много качества на сжществото на подлежащето: *Славата е непостоянна и привременна, Человѣкъ са ражда, живѣе и умира. Богатството, славата и почестьта сж непостоянны и привременны.*

137. — Подлежащето и сказуемото сж несъставены, когато тѣ самы по себе си иматъ пълно значеніе, т. е. кога тѣ нѣматъ никакъвъ видъ на опрѣдѣленіе, на допълненіе: *Истината е проста. Земята са върти.*

138. — Подлежащето и сказуемото сж съставены кога тѣ самы по себе си не прѣдставятъ значеніе точно

и пълно освѣнь чрѣзъ помощьта на едно или повечь опрѣдѣленія или допълненія: *Совѣстьта на злодѣеца никога не е спокойна. Трудолюбивыятъ человѣкъ никога не испада въ сиромашество. Да почитамы Бога, и да обичамы ближнія си е първата отъ нашытѣ длъжности.*

139. — Сичкытѣ опрѣдѣленія и допълненія, конто са относятъ на подлежащето и на сказуемото правятъ часть на подлежащето и на сказуемото. Тъй въ този изговоръ: *Единъ вашъ селянинъ отъ вашето съсѣдство бѣше донесълъ вчера много нѣща за продаванье.* логыческото подлежаще е *единъ вашъ селянинъ отъ вашето съсѣдство* и логыческото сказуемо е *донесълъ вчера много нѣща за продаваніе*, а свръзка — *бѣше.*

Забѣл. Безличнытѣ глаголы: *трѣба*, *быва*, *прилича*, *нужно е*, и др. так. иматъ нѣкога логыческо подлежаще на лице, но приставено прѣдложеніе съ съюза *да*: *Трѣба да четемъ: Быва да отидете. Нужно е да смы съгласны* и проч.

140. — Въ единъ изговоръ нѣкога са изричатъ и повече мысли, повечь разсѫжданія. Въ такъвзи изговоръ съдържатъ са толкози прѣдложенія, колкото глаголы има въ него. Прѣдложеніята въ изговора изобщо биватъ два вида: *главно* и *приставено.*

141. — Главното прѣдложеніе изрича главна мысьль самостоятелна; то не зависи отъ друго прѣдложеніе, но отъ него зависѭтъ другы. То быва *главно основно* и *главно второстепенно.* Основното главно съдържа основна главна мысьль, която е основаніето въ изговора, а второстепенното главно изрича второстепенна главна мысьль, която са извлича отъ основната мысьль, и служи за нейно подтвърдяванье и объясняванье. *Въ изговора: «Истинното благополучіе състои въ*

добродѣтельта която е прѣдпочетена отъ сичкытѣ добрины; человѣкъ, който не живѣе добродѣтелно, не быва наздраво благополученъ," има четыре прѣдложенія: отъ които двѣтѣ сѫ главны. Едно, *истинното благополучіе състои въ добродѣтельта* е главно основно, отъ което зависи прѣдложеніето, *която е прѣдпочетена отъ сичкытѣ добрины*; другото *человѣкъ не быва наздраво благополученъ* е главно второстепенно, което има подъ своя зависимость другото прѣдложеніе *който не живѣе добродѣтелно.*

Забѣл. Въ изговора при основното главно може да има и двѣ или три второстепенны главны извлечены отъ основното, и служжтъ за подтвьрдяванье и объясняванье на мысьлта му.

142.—Приставено прѣдложеніе въ изговора е туй, което е притурнжто при нѣкоя часть на друго прѣдложеніе за да ѝ опрѣдѣли или допълне значеніето. Въ прѣдъидущыя изговоръ има двѣ приставены прѣдложенія; едното е *която е прѣдпочетена отъ сичкытѣ добрины* прѣдложеніе. което изъяснява думата *добродѣтель*; другото е *който не живѣе добродѣтелно* прѣдложеніе, което опрѣдѣля подлежащето *человѣкъ.*

143. — Приставены прѣдложенія има три вида: *приставено опрѣдѣлително, приставено изъяснително* и *приставено допълнително.*

144.—Опрѣдѣлителното приставено е притурнжто при нѣкоя часть на друго прѣдложеніе за да я опрѣдѣли, да ѝ изрѣче нѣкое необходимо обстоятелство, което не може да ѝ са отнеме, безъ да са повреди или да са измѣни смысьлта на прѣдложеніето, на което са относя приставенното. Въ изговора: *Страсти, които причиняватъ най много повреда сѫ славолюбіето и срѣбролюбіето*, прѣдложеніето, *които причиняватъ най много повреда*, е опрѣдѣлително приставено; затото ако то са изъостави, другото прѣдложеніе, *стра-*

сти сѫ славолюбіето и срѣбролюбіето, щѣше да прѣдставя съвсѣмъ другый смысьлъ, или по добрѣ да са каже, то не щѣше вѣче да е смысьлъ.

145.—Изъяснителното приставено са прилага при нѣкоя часть на друго прѣдложеніе за нейно изъясненіе, за да ѝ придаде нѣкои развитія, които не сѫ толкози необходимы, тъй щото приставеното може да са изъѡстави безъ да са повреди нито доро да са измѣни смысьлътъ на другото прѣдложеніе. Въ изговора: ***Моятъ пріятель, който е вамъ познатъ заминѫ за Цари-градъ***, прѣдложеніето, ***който е вамъ упознатъ***, е приставено изъяснително; ако то са изъостави, прѣдложеніето, ***моятъ приятель заминѫ за Цари-градъ***, пакъ си изрича пъленъ смысьлъ, удовлетворителенъ за ума и самостоятелно приличенъ на онзи смысьлъ, що го имаше прѣдъ изъоставяньето на приставеното.

146. — Допълнителното приставено е притурнѫто при глагола на друго прѣдложеніе за да му допълне значеніето. Въ изговорытѣ: ***Азъ знамь, що работишь; ты като заминѫ, азъ та потърсихъ***, прѣдложеніето, ***що работишь***, е допълнителното приставено при глагола ***знамь***, а прѣдложеніето, ***ты като заминѫ***, е допълнително приставено при глагола ***потърсихъ***.

147.—Опрѣдѣлителнытѣ и изъяснителнытѣ приставенны свързватъ са съ прѣдложеніята отъ които тѣ зависѧтъ, или чрѣзъ относителнытѣ мѣстоименія: ***който, щото, чийто, какъвто, кольктo***. или чрѣзъ относителнытѣ нарѣчія: ***както, колкото***.

148. — Допълнителнытѣ приставены са свързватъ съ глагола, отъ който тѣ зивисятъ, чрѣзъ съюзытѣ: ***че, пакъ, какво, защо, ако, да, за да. щото*** или чрѣзъ нарѣчіята: ***дѣто, когато, кѫдѣто***. Когато допълнителното приставено е косвенъ въпросъ, тогази то логически са свързва съ прѣдложеніето, отъ което зависи.

като: *Видѫ що работишь. Знамъ що мыслите. Азъ познахъ кой зелъ книгата.*

Забѣл. Въ изговоръ отъ нѣколко прѣдложенія нѣкога са нахожда и таквозь прѣдложеніе, което нѣма никаква связь съ друго прѣдложеніе, не грамматическы не логыческы, и може да са изхльрле безъ да си повреди мысьльта въ изговора. Таквозь прѣдложеніе са зове *вмѣтнѫто*: *Въ Измиръ, пише братъ ми, станѫло страшно земетресеніе.* Тукъ *пише братъ ми* вмѣтнѫто прѣдложеніе.

149.—Нѣкои опрѣдѣлителны приставены прѣдложенія въ изговора може да са замѣнѭтъ съ опрѣдѣлителна дума, като: *Человѣкъ, който е трудолюбивъ не осиромашава = трудолюбивыятъ человѣкъ не осиромашава.* Сѫщо и нѣкои допълнителны приставены може да са замѣнѭтъ съ допълненія непосрѣдственны (127), като: *Азъ знамъ, че ты си добъръ = азъ знамъ твоята добрина. Видѣхъ що работишь=видѣхъ твоята работа. Ты като изъучи урока си, не си започевалъ другый = ты слѣдъ изучваніето на урока си не си започевалъ другый.*

150. — Сѣко прѣдложеніе споредъ цѣлостьта на съставнытѣ си части бива или *пълно* или *непълно.*

151. — Прѣдложеніето е пълно, когато сичкытѣ му съставны части са изричатъ, тъй, щото нѣма нужда да му са добавя нѣщо за разчленяваньето му: *Въздържаніето е полезно.*

152. — Прѣдложеніето е непълно, когато нѣкои отъ съставнытѣ му части сѫ изъоставены и лесно са подразумѣватъ, напр.: *Нека смы внимателны. Бѫдѣте вѣрны. Ризата е на парцалы. Кога ще дойдете? — Утрѣ.* Въ първото и второто прѣдложеніе подразумѣва са подлежаще *ный, вый*; въ третьето са подразумѣва сказуемото *надрана*; въ четвьртото са подразумѣва подлежащето *вый*; въ петото са подразумѣва подлежащето *азъ* и глаголътъ *ще дойдѫ.*

1) Когато въ прѣдложенія на разговоръ то е лично мѣстоименіе отъ първо и второ лице, като що сж извѣстны едно на друго, като: *Пріятелю! давамъ ви туй писмо, да го вручите на брата ми.— Да му искамъ ли отговоръ?—Искайте му, и ми га испроводѣте.* Напротивъ първото и второто лице не са изъоставя, когато въ прѣдложеніето е нужда за указванье или за разлика: *Азъ ви направихъ туй добро, но вый не го познавате.*

2) Когато подлежащето е третьелично мѣстоименіе, помѣнжто наблизо въ предъидущето предложеніе; още когато е явно въ предложеніето отъ кой предмѣтъ са върше дѣйствіето на глагола: *Никола е способенъ, но не са труди, Дойде ли си Иванъ?—дойде си и легнж да спи. Сега оржтъ, жьнжтъ, върхатъ* (хората). Или *сега са оре, жьне са* (нивата); *върше са* (снопьето). *Говорьцтъ, казватъ, думатъ (хората).*

3) При два и повечь глаголы, що изричатъ дѣйствіе на едно и туй лице, първо было, второ было, третье было; туй лице тогазь не са повтаря при сѣкый глаголь: *Азъ обичамъ брата си. Вый цѣлъ день стоите, спите, расхождате са, а работа не похващате. Животнытѣ стоьцтъ, лежжтъ, спьцтъ, ѣджтъ, піьцтъ, но нѣматъ способность да мысльцтъ и да разсжждатъ.*

4) Третьето лице *той, тя, то*, нѣкога е изъоставено въ прѣдложеніето, когато при него има опрѣдѣлително приставено предложеніе съ свое подлежаще относително мѣстоименіе: *Който са труди, не става осжденъ.*

151. — Свръзката само въ третье лице нѣкога и сказуемото заедно, още и глаголътъ (сказуемо и свръзка слѣны) изъоставены сж, когато наблизо сж поменжты предъидущето прѣдложеніе и лесно са подразумѣватъ: *Тѣлото е смъртно, а душата — безсмъртна. Добринитѣ сж достойны за похвала, а злинитѣ —*

за укоряванье. Азъ четж История а вый — Граматика. Вый работите у васъ а ный — у дома.

155. — Въ предложения, що служжтъ за отвѣтъ, изъоставены сж сичкитѣ думы, що сж поменжты въ въпроса, като: *Кой направи свѣта? — Богъ.* вм. *Богъ направи свѣта. Въ колко дни го направи? — Въ шесть дни го направи.*

156. — Още треба да имамы прѣдъ очи, че и самъ съюзъ изрича приставено прѣдложение, като: *той живѣе като сирмахъ; проси като просякъ; граби като вълкъ. Тѣ сж таквызи каквыто и вый.* Въ сѣкый отъ тѣзи изговори има по двѣ прѣдложения първото главно, дирньето приставено, именно: *Той живѣе тъй, както живѣе сирмахъ; проси тъй, както проси просякъ; граби тъй, както граби вълкъ. Тѣ сж таквызи, каквыто сте и вый.* Приставеното нѣкога може да са замѣни съ нарѣчие качественно: *като сирмахъ = сирмашкы, като просякъ = просяшкы, като вълкъ = вълчешкы.*

157. — Междуметията понеже изричатъ съ една сама дума силны душевны страсти, то тѣ объематъ въ себеси цѣло прѣдложение: *охъ!* или *олеле!* вм. *боли ма*: *хо-хо-хо*, вм. *драго ми е; на!* вм. *вижъ го*, и проч. *Да* и *не* сжщо изричатъ по едно прѣдложение: *Четете* ли? — *Да.* Тоесть *четж.* — *Ще ли отидешъ?* — *Не.* Тоесть *не щж да отидж.*

ГЛАВА ВТОРА.

Употребение на думытѣ въ прѣдложението.

158. — Кога какъ са употрѣбяватъ думытѣ въ *прѣдложението,* туй са показва: А) чрѣзъ съгласуванието *на една дума* съсъ друга по общитѣ имъ свойщины,

Б) чрѣзъ управяніето на една дума къмъ друга по падежь споредъ отношеніето на едната къмъ другата.

А. Съгласуваніето на думытѣ.

159. — Съгласуваніето на една дума съсъ друга приспособява са: I. на главнытѣ части на прѣдложеніето, II, на опрѣдѣлителнытѣ думы съ опрѣдѣляемытѣ имъ.

1. Съгласуваніе на главнытѣ части въ прѣдложеніето.

160. — Просто подлежаще съгласува са съсъ свръзката или съ глагола по *число* и *лице*, а сказуемото просто или сложно, кога е прилагателно или прич[illegible] по *родъ*, *число* и *падежь*: *Трудътъ е поле*[illegible] *Азъ четж*, *Вый пишите*. *Душата е безсмърт*[illegible]*ественна*. Тукъ въ първото прѣдложеніе, под[illegible]лежащето *трудътъ* е число един. лице третье, и свръзката — *е* — са употрѣбява въ един. ч. и въ третье лице; подлежащето *трудътъ* е родъ мжж. ч. един., падежь именит., и сказуемото *полезенъ* са употрѣбява въ мжж. родъ. един. ч., пад. именителенъ. Тъй става съгласуваніето и въ другытѣ прѣдложенія.

Исключеніе. На безличнытѣ глаголы причастіята, като сж сказуемы, въ употрѣбеніе сж въ срѣд. родъ; *Градъ хванжло*. *Дъжь валяло* и пр.

161. — Сказуемо сжществително име никога не са съгласува съ подлежащето по *родъ* и *число* а по *падежь* вынжгы сж съгласува: *лѣностьта е порокъ*. *Стадото е волове*.

162. — Сложно подлежаще отъ имена на два или повечь прѣдмѣты, употрѣбены въ един. ч. и свързаны съ съюза *и* пріема сказуемото и свръзката са или

глагола си въ множ. число: *Кирилъ и Меѳодій сѫ първытѣ българскы просвѣтители. Римъ и Картагенъ доста врѣме съперничествували за всемирната власть.*

Отъ туй правило има исключенія:

1) Кога при сѣка отъ частитѣ на сложното подлежаще са повтаря нѣкой отъ съюзытѣ: *и, ни, нито, или, ту*: *И Иванъ, и Никола е добъръ. Ни богатството, ни славата, нито почестьта сдружява человѣка на онзи свѣтъ.*

2) Кога частитѣ на сложното подлежаще сѫ прилагателны имена, употрѣбены въ срѣд. родъ, то свързката и сказуемото или глаголътъ са съгласуватъ съ подразумѣваното подлежаще въ един число: *Доброто и правото вынѫгы помага.* Тоесть *доброто и правото нѣщо* или *дѣло.*

163. — При подлежаще отъ двѣ имена собственно и нарицателно отъ различенъ родъ, а отдаваны на единъ и този прѣдметъ, сказуемото са съгласува съ нарицателното, като що е то сѫщото подлежаще, а собственното — негово поясненіе: *Гората Везувій е огнедышуща. Село Елена е прочуто.*

164. — Сложно подлежаще отъ думы първо, второ и третье лице, употрѣбены въ един. число има въ употрѣбеніе сказуемото и свързката си или глагола си въ множ. число, тъй щото първото лице са прѣдпочита отъ второто и третьето, а второто отъ третьето: *Азъ, ты и братъ ми смы работны. Ты и Петко пишете.*

165. — Дробнытѣ числителны: *половина, четвъртина*, неопрѣдѣлителнытѣ: *нѣколцына, малцына, мнозина,* и нарѣчіята: *много, малко, повече*, употрѣбяемы нѣкога за подлежаще, пріематъ сказуемо и свръзка или глаголъ въ множ. число: *Четвъртината отъ работницытѣ избѣгахѫ. У насъ малцина оцѣнязатъ достойнството. Отъ ученицытѣ повечето четѫтъ, а малко пишѫтъ.*

166. — Глаголытѣ на сложно сказуемо, кога съ-

начаватъ дѣйствіето на едно и тый подлежаще, употрѣбяватъ са въ едно наклоненіе, врѣме, число и лице: *Той работи, труди са, тича насамъ нататъкъ и спечеля.*

II. Съгласуваніе на опрѣдѣлителнытѣ думы съ опрѣдѣляемытѣ имъ.

167. — Опрѣдѣлителнытѣ думы (прилагателны имена, прилагателны мѣстоименія и причастія) съгласуватъ са съ опрѣдѣляемытѣ си по *родъ, число* и *падежъ; Вѣрныятъ пріятель са упознава въ сѣка нужда.* Тука опрѣдѣленіето *вѣрныятъ* употрѣбено е въ сѫщія родъ, число и падежь, въ които е и опрѣдѣляемото *пріятель* и опрѣдѣленіето *сѣка* употрѣбено е то въ сѫщыя родъ, число и падежь, въ които е и опрѣдѣляемото *нужда.*

Забѣл. Поясненіето само по падежь, са съгласува вынѫгы съ поясняемата си дума, а по родъ и число нѣкога са съгласува, нѣкога е различно: *Дневныятъ царъ—слънцето—сѣка сутрена изгрѣва великолѣпно. Нощната царица—луната—гордо разлива нощья блѣскавата си свѣтлина.*

168. — На двѣ или повечь сѫществителны имена отъ различенъ родъ опрѣдѣленіето кога е относително прилагателно, то са съгласува съ по близко до него сѫществително: *Человѣческый гласъ и пѣянье са чува.*

169. — Кога нѣколко съ различны свойщины прилагателны сѫ опрѣдѣленія на едно тый сѫществително име, отдавно въ особенность на неличны прѣдметы едноименны а различны по свойщината на прилагателното: тогази името на прѣдметытѣ, вмѣсто да са повтаря при сѣко прилагателно, употребява са веднъжь въ един. ч. слѣдъ най дирньето прилагателно: *Привлекателната и оттласкателната сила на земята.*

вм. *привлекателната сила и оттласкателната сила на землята. Черно и Бѣло море.* вм. *Черно море и Бѣло море. Мѫжскый и женскый гласъ са чува* вм. *мѫжскый гласъ и женскый гласъ.* Но кога прилагателнытѣ са относятъ на лични прѣдметы, или на прѣдметы, които дѣйствуватъ по влияніето на лични, то името на прѣдметытѣ са употрѣбява въ множ. число: *Французскытъ, русскытъ, и австрійскытъ Императоры иматъ прѣговоры. Турската, русската и нѣмската пощы въ единъ часъ дойдохѫ.*

170. — Относителнытѣ мѣстоименія: *който, щото, чийто, какъвто, колькто,* съгласуватъ са съ сѫществителното, на което са относятъ по *родъ* и *число*, а *падежъ* иматъ какъвто са изисква въ приставеното прѣдложеніе, на което тѣ правятъ часть. *Приятельтъ, когото заведохъ у дома, былъ вашъ братъ. У чийто слугы са издыри краденото, господарьтъ имъ ще е кривъ.*

Забѣл. Относителното мѣстоименіе *що* и нарѣчіето *дѣто* употрѣбляватъ са нѣкога вм. относителното мѣстоименіе *който, която което* и за тритѣ рода, и въ двѣтѣ *числа*: *жената, що* (или) *дѣто довѣдохѫ, е твоя сестра. Человѣцытѣ, що* (или) *дѣто сѫ дошли, не ми сѫ познаты.*

171. — Относително мѣстоименіе кога са относя на два или повечь прѣдметы, употрѣбены въ един. число, то са употрѣбява въ множ. число: *Вѣра, надѣжда и любовь, които сѫ главнытѣ богословскы добродѣтели, изискватъ са отъ сѣкый Християнинъ.*

Б. Управяніе на думытѣ.

172. — Управленіето на една дума къмъ друга *по падежь*, споредъ отношеніето на едната къмъ другата приспособява са на подлежащето и на допълненіята. Чрезъ назначенытѣ въ 40-ыя Н° въпросы, логическы

лесно са опрѣдѣля употрѣбеніето на сѣкый падежь. както надолу са излага.

173. — Въ иминителенъ падежь са употрѣбява подлежащето по въпроса *кой?* или *що?* слѣдователно и сказуемото, като съгласуемо съ него (160): *Богъ е праведенъ. Ледътъ е студенъ. Дрѣхытѣ сѫ скроены.* Споредъ туй и глаголытѣ: *наричамъ са, казвамъ са, зовѫ са, именувамъ са, думамъ са* иматъ като второ сказуемо именителенъ падежь: *Азъ са казвамъ учитель. Ты са зовешъ търговецъ.*

174. — Въ звателенъ падежь са употрѣбява прѣдметътъ, що са призовава: *Иване? дай мы книгата.*

175. — Въ винителенъ падежь са упатрѣбяватъ:

1) Непосрѣдственны допълненія при дѣйствителны глаголы по въпроса *кого?* или *що? — Обичамъ (кого?) брата си. Почиташь (кого?) майка си. Той държи (що?) перо.*

2) Непосрѣдственны допълненія, що означаватъ при глаголъ опрѣдѣлено врѣменно пространство: *Цѣлъ день писахъ Единъ часъ постояхъ. Минѫлата срѣда ты видѣ брата си.*

3) Посрѣдственны (съ предлогъ) допълненія при глаголы съ разны значенія: *Рѣжѫ хлѣбъ (съ какво?) съ ножа. Ты ходи (при кого?) при баща си. Той го проводи (за що?) за води. Учишь брита си (що?) книга (или на що?) на книга.*

4) При глаголы сложены съ прѣдлогъ винителныятъ са употрѣбява нѣкога сьсъ сѫщія прѣдлогъ: *Приближавамъ при него. Одари са о камъкъ; влѣзохѫ въ село*, а нѣкога и безъ прѣдлогъ: *захващамъ работа; дочитамъ книгата; заора нивата; прѣсече дървото.*

Забѣл. 1. Нѣкога кратнытѣ типове на личнытѣ мѣстоименія въ винит. пад. повтарятъ са при сѫщый глаголъ: *Мене ма милватъ, тебе та біѭтъ, а него ю мъмрѭтъ.*

Забѣл. 2. Глаголытѣ *зовѫ са, наричамъ са* и проч. обърнѫты въ дѣйствителны, при непосрѣдственныя си винителенъ, задържатъ и второто си сказуемо именителныя падежь: *Нарѣкохѫ го войвода; зовѫтъ го учитель.*

176. — Въ родителенъ падежь са употрѣбляватъ посрѣдственны допълненія съ предлозитѣ: *отъ, изъ на,* що означаватъ *отдѣленіе, происхожданье, принадлежность* и проч. по въпроситѣ: *отъ кого? изъ кого? на кого?* или *отъ що? изъ що? на що?* — *Братья отъ една майка. Излѣзе изъ града. Сынъ на единъ баща и на една майка. На сърна рогата сѫ расохаты. Вы искате отъ мене помощь.*

Забѣл. При количественнытѣ числителны имена допълненіята повечьто са употрѣбяватъ непосрѣдственно въ старыя родит. падежь: *два стола, петь сола, десеть реда;* тъй и *осемь стотинъ* (46). — *День* са употрѣбява или *два дни, три дни,* или *два деня, три деня.*

177. — Дателныятъ падежь означава приближаванье по въпроса *кому?* или *на кого?* Слѣдователно въ дат. падежь са употрѣбяватъ непосрѣдственны допълненія рѣдко, а повечьто посрѣдственны съ прѣдлога **на** или **къмъ**, що означаватъ приближаванье къмъ прѣдметъ за да му са даде или да му са стори нѣщо: *Ты даде милостыня* (кому?) на *сиромасытѣ. Струва добро (на кого?) на брата си. Азъ ти помагамъ, Моли са Богу. Ты ми направи пакость.*

Споредъ туй и нѣкои думы, що означаватъ близость къмъ прѣдметъ, като: *приличенъ, ближенъ, подобенъ, пріятель, сродникъ,* пріематъ допълненіето си въ дат. пад.: *приличенъ на Петка, ближенъ на брата ми, подобенъ на тебѣ.*

178. — Два или повече глаголы, поставены единъ слѣдъ други, като пріематъ допълненіе отъ единъ и този падежь, то допълненіето са употрѣбява само веднъжъ слѣдъ най дирнія глаголъ. Той обича, почита

и уважава баща си. Ако ли глаголытѣ изискватъ разны падежи, то при сѣкый са поставя неговото допълненіе: *Моятъ братъ ма обича и ми са покоряза. Азъ на Бога са надѣвамъ и отъ него просѭ сичко.*

ГЛАВА ТРЕТЯ.

За періодытѣ.

179. —*Періодъ* е пъленъ изговоръ на една главна основна мысьль или само съ едно главно основно прѣдложеніе, распространено съ своитѣ опрѣдѣленія; или пѫкъ основната мысьль са и подвьрдява, объяснява съ едно или двѣ главны второстепены, распространены и тѣ съ своитѣ опрѣдѣленія, допълненія, даже и съ приставены прѣдложенія, колкото са изисква.

180. — Основното главно е темата, основаніето на періода, а второстепенното (едно или двѣ были) са извлича отъ основното; и служи за поптвьрдяванье и объясняванье на неговата мысьль.

181. — Въ періода ако е само едно главно основно прѣдложеніе, той са нарича *простъ*; ако ли има и едно или двѣ главны второстепены, той са зове *сложенъ*. Въ сложныя періодъ главнытѣ прѣдложенія (основны были или второстепенны) наричатъ са неговы членове, които отъ четыре повече не быватъ: *двочленны, трочленны, четыречленны.*

182. — Сложнія періодъ, отъ колкото члена и да състои, вынѫгы има двѣ части наричаны *прѣдъидуще* и *послѣдующе.* Основното главно (едно было или двѣ) быва въ едната часть или въ първата или въ дырнята, а второстепенното главно (едно было или двѣ) быва въ другата часть.

183. — Сложнытѣ періоды, но съотвѣтствіето на

разнытѣ второстепенны главны къмъ основното, иматъ и различны названія, спорѣдъ които и частитѣ имъ са свързватъ съ разны съюзы, що показватъ сѫщытѣ значенія. А именно сложнытѣ періоды бываТъ:

1) *Сравнителенъ*, за който частитѣ са свързватъ съюзытѣ: *както — тъй*, *каквото — такъвзи*; *колкото — толкози*, *тъй*, *подобно*, *съ такъвзи начинъ*.

2) *Противителенъ* — съ съюзитѣ; *но*, *а*, *обаче*, *напротивъ*.

3) *Съединителенъ* — съ съюзытѣ: *и*, *не само — но и*.

4) *Изъяснителенъ* — съ съюзытѣ: *тъй — щото толкози — щото*, *тъй*, *съ такъвзи начинъ*.

5) *Относителенъ* — съ съюзытѣ: *този — който*, *тамъ — дѣто*.

6) *Заключителенъ* — съ съюзытѣ: *и тъй*, *спорѣдъ туй*, *слѣдователно*, *инди*.

7) *Условенъ* — съ съюзытѣ: *ако*, *ако бы*, *ако да бы — то*, *то бы*.

8) *Причиненъ* — съ съюзытѣ: *защото*, *затуй*, *затуй*, — *защото*, *понеже — то*.

9) *Устѫпителенъ* — съ съюзытѣ: *ако и да*, *нека и да — но*, *обаче*, *при сичко туй*.

10) *Раздѣлителенъ* — съ съюза *или*,

11) *Постепененъ* — съ съюзытѣ: *най напрѣдъ*, *слѣдъ туй*, *слѣдъ него*, *най послѣ*.

12) *Послѣдователенъ* — съ съюзытѣ: *когато — тогази*, *между туй като*.

Забѣл. Въ преднытѣ шесть періода, които иматъ началото си отъ умозаключенія безъусловны, прѣдъидущето и послѣдующе може нѣкога да са находждатъ между си въ просто съотвѣтствіе, безъ да са свързватъ съ никакъвъ съюзъ, както са види по долу въ 4-й и 9-й примѣръ. Тогази періодътъ по съотвѣтствіето на частитѣ му логическы са познава какъвъ е.

Примѣры.

I. Просты періоды.

1) Нашето отечество, Българія, е богато и изобилно отъ земедѣлны произведенія, като: разны храны, разны вошкы, грозлье и още отъ разны животны.

2) Градъ Търново, който лежи въ срѣдата на Българія, расположенъ на мѣстоположеніе природно укрѣпено, былъ е нѣкога столица на Българія.

II. Сложны двочленны.

3) «Както кремътъ съсъ своя благовоненъ, но слабъ и нѣженъ дѫхъ, съсъ своя бѣлъ, но не свѣтливъ и като че срамѣжливъ цвѣть, служи за украшеніе на градинытѣ (*1-й членъ прѣдъидуще*): тъй нравственната чистота, непорочностьта на помышленіята, простотата и искренностьта на сърцето съставятъ прѣкрасната страна въ живота на юноша. (*2-й членъ и послѣдующе*).

4) «Момъкъ, който са вълнува отъ тъмны желанія, който са безпокои отъ излишностьта на своитѣ силы, съ небрѣженіе тъпчи цвѣтоветѣ, съ които природата и сѫдбата украсяватъ неговытѣ пѫтекы въ свѣта (*1-й членъ и прѣдъидуще*): человѣкъ, който е прѣтърпѣлъ безбройны теглила, къ най голѣмытѣ си горчевены обича да благодари Небето съсъ сьлзы за най малкото си отдѫхванье.» (*2-й членъ и послѣдующе*).

5) «Сърца, които сѫ дарены съ глъбока или раздразнена чувствителность, често не знаѭтъ срѣдньe нѣщо (*1-й членъ и прѣдъидуще*): и тъй сичко на тѣхъ быва или добро или зло.» (*2-й членъ и послѣдующе*).

6) «Сумнѣніето въ юношескыя възрастъ не сѫществува и не може да существува (*1-й членъ и прѣдъидуще*); защото то вече е слѣдствіе отъ сравненіе, за което сѫ нужны понятія, цѣлъ сборъ отъ опыты и въспоминанія.» (*2-й членъ и послѣдующе*).

III. Тречленны.

7) «Силната мысьль, истината, красотата на образа, изразителното слово, щомъ влѣзне въ ума, оживява душата

(*1-й членъ*), и я напъвня съ чясто, пълно сродно ней удоволствіе (*2-й членъ и прѣдъидуще*): тъй щото тя въ тѣзи честиты минуты съвсѣмъ забравя другытѣ зены добрыны» (*3-й членъ и послѣдующе*).

8) «Ты си человѣкъ, сѫщество слабо по тѣло и по умъ (*1-й членъ*), подложенъ си на враждебнытѣ дѣйствія на стихіитѣ и още на най лошавытѣ врагове, душевнытѣ страсти *2-й членъ и прѣдъидуще*): слѣдователно имашь нужда въ помощь отъ ближнитѣ си и отъ Бога.» (*3-й членъ и послѣдующе*).

IV. Четыречленны.

9) «Истинныятъ мѫдрецъ благославя своята мѫдрость затуй, че може да я съобщи на ближнитѣ си (*1-й членъ*), инакъ, смѣѭ да кажѫ, тя ще бѫде брѣме за неговата человѣческа душа (*2-й членъ и прѣдъидуще*): Александръ не рачилъ съ принесената нему вода да погаси своята жедность тогази, когато сичката му войска гаснѣла (*3-й членъ*); въ тъзи минута той былъ наздраво Великый Александръ.» (*4-й членъ и послѣдующе*).

10) «Самата природа, ката сказва разнобразіе и постепенность, най напрѣдъ ожизява земята съ появяваньето на пролѣтьта (*1-й членъ*): слѣдъ туй позлатява нивьята съ горѣщото лѣтньо слънце (*2-й членъ и прѣдъидуще*): по нататъкъ, като обрѣмени дърветата съ плодове, истощава дѣятелностьта си въ бурнытѣ есенны вѣтрове (*2-й членъ*), а най послѣ успокоява земята подъ снѣжната покрывка на зимата.» (*4-й членъ и послѣдующе*).

11) «Здравіето което тъй малко са тачи на млады годины, става въ зрѣлыя възрасть истинната добрина (*1-й членъ*) самото чувство на живота быва най мило тогазь, когато вече е прѣминѫла пъргавата му половина (*2-й членъ и прѣдъидуще*): тъй остаткытѣ отъ яснытѣ есенны денье располагатъ ны по живо да осѣщамы прѣльстьта на природата (*3-й членъ*); като мыслимъ, че скоро сичко ще увѣне, боимъ са да пропуснемъ минута безъ наслажденіе.» (*4-й членъ и послѣдующе*).

Упражненіе

Граматическый разборъ.

„Когато прѣминѫтъ на младостьта бурнытѣ години, които льстѭтъ съ мечты и съ играта на въображеніето (1-й членъ и прѣдъидуще): тогазъ настава на мѫжеството възрастьтъ, който ище храна и наслажденія въ трайны удоволствія на ума и на сърцето.» (2-й членъ и послѣдующе).

Този изговоръ е единъ пері дъ послѣдователенъ, двочлененъ, според както явно са видѭтъ бѣлѣжены частитѣ и членоветѣ му. Въ него има четыре прѣдложенія, отъ които двѣтѣ сѫ въ прѣдъидущето и двѣтѣ въ послѣдующето. Отъ тѣхъ двѣтѣ сѫ главны и двѣтѣ приставены. Едното главно е въ послѣдующето основно главно *настава на мѫжеството възрастьтъ*, които има подъ своя зависимость изъяснителното приставено *който ище храна и наслажденія въ трайны удоволствія на ума и на сърцето*, що изъяснява на основното главно подлежащето *възрастьтъ* Другото главно е въ прѣдъидущето второстепенно главно *прѣминѫтъ бурнытѣ на младостьта години,* отъ което зависи другото изъяснително приставено *които льстѭтъ въ мечты и съ играта на въображеніето*, що изъяснява на второстепенното главно подлежащето *години.*

На основното главно *настава на мѫжеството възрастьтъ* подлежащето е *възрастьтъ*, негово посрѣдственно допълненіе е *на мѫжеството*, родителенъ притежателенъ, свръзка и сказуемо или глаголътъ е *настава*. На изъяснителното приставенно *който ище храна и наслажденія въ трайны удоволствія на ума и на сърцето* подлежащето е *който*, глаголътъ е *ище*, неговы двѣ непосрѣдственны допълненія сѫ *храна и наслажденія*, свързаны съ съюза *и*, тѣхно посрѣдственно допълненіе *въ удоволствія* негово опрѣдѣленіе е *трайны*, а на посрѣдственното допълненіе *въ удоволствія* двѣ посрѣдственны допълненія сѫ *на ума и на сърцето*, свързваны съ съюза *и*.

На второстепенното главно *прѣминѫлъ на младо-*

стьта бурныт҃ѣ годины, подлежащето е *годины*, негово опрѣдѣленіе е *бурнытѣ*, а посрѣдственно негово допѫлненіе, е ***на младостьта***, глаголътъ е ***преминѫтъ***. На изъяснителното приставено ***които льстѧтъ съ мечты и съ играта на въображеніето*** подлежащето е *които*, глаголътъ е *льстѫтъ*, неговы двѣ посрѣдственны допълненія сѫ ***съ мечты и съ играта***, свързаны съ съюза *и*, на дирньето посрѣдствено допълненіе съ ***играта*** посрѣдственно допълненіе е ***на въображеніето***.

Отъ двѣтѣ изъяснителны приставены прѣдложенія едното са подчинява на основното главно чрѣзъ относителното мѣстоименіе *който*, а другото—на второстепенното главно чрѣзъ *които*. Още, прѣдъидущето съ послѣдующето са свръзватъ съ нарѣчіята *когато—тогази*, които иматъ сила на съюзъ.

Логыческый разборъ.

Въ прѣдъидущыя разчлененъ граматическы періодъ, на основното главно прѣдложеніе логыческото подлежаще е *на мѫжеството възрьстьтъ, който ище храна и наслажденія въ трайны удоволствія на ума и на сьрцето* свьрзка и сказуемо или глаголътъ е *настава*. А на второстепенното главно прѣдложеніе логыческото подлѣжаще е *на млъдостьта бурнытѣ годины, които льстѭтъ въ мечты и съ играта на въображеніето*, сврьзка и сказуемо или глаголътъ е *прѣминѫтъ*. (Вижь Н-ро 139).

Забѣл. Въ граммматическыя разборъ добрѣ е ученицытѣ да пригледватъ прѣдложеніята пълны ли сѫ или непълны, още, подлежащето и сказуемото просты ли сѫ или сложны, съставены ли сѫ или несъставены, че да гы казватъ каквыто сѫ.

184. — Нѣкога рѣчьта състои отъ краткы прѣдложенія, които логыческы по смысьла си зависѭтъ едно отъ друго, и не сѫ свързаны съ никакъвъ съюзъ, Таквази рѣчь са зове ***отрывиста***, напр: ***Небето бѣше ясно, въздухътъ тихъ, слънцето грѣяше, отъ лошо врѣме нѣмахмы страхъ.***

ГЛАВА ЧЕТВЬРТА

Распорежданіе на думытѣ въ прѣдложеніето и на прѣдложеніята въ періода.

185. — Думытѣ въ прѣдложеніето не стожтъ вынжгы по единъ редъ, т. е. подлежащето, свързката че сказуемото или глаголътъ и проч. Но тѣ са распорѣждатъ тъй, споредъ както гы изисква свободныятъ естественный ходъ на изричаната мысьль по свойството на езыка. Въобще най напрѣдъ са постави онъзи дума, на която идеята повече привлича вниманіето на читателя. Тъй на примѣръ:

1. Въ повѣствователны прѣдложенія: *Богъ е праведенъ. Праведенъ е Богъ. Най напрѣдъ направи Богъ свѣтлината. Съсъ словото Си Богъ сичкытѣ твари произведе освѣнъ человѣка. Сичкытѣ твари Богъ гы произведе. Днесь работж, а утрѣ ще почивамъ.* Тука ясно са види, че най пьрвата дума въ сѣко отъ тѣзи прѣдложенія привлича повече вниманіето.

1. Въ въпросителны: *Кой направи свѣта? Вый ли четете? Иванъ ли пѣе? Гладенъ ли си? Работите ли днесь? Ябълка ли ѣдете? Дѣ живѣйте? Кадѣ ходихте? Тука ли стоите? Сега ли отхождате?* И тука въ сѣко прѣдложеніе най пьрвата дума повече привлича вниманіето, т. е. за нея са изисква отвѣтъ.

186.—Опрѣдѣленія—прилагателны имена, прилагателны мѣстоименія и причастія поставятъ са прѣдъ сжществителнытѣ, що гы опрѣдѣляватъ: *Доброто и смиреното дѣте сѣкый го обича. Тѣзи клеты сирмасы просжтъ милостыня.*

Исключеніе. Когато опрѣдѣленіето има свое допълненіе и когато е като титла при собственно име, то-

газь то са поставя слѣдъ опрѣдѣляемата си дума: *Той е человѣкъ постояненъ и въ дѣлата си и въ намѣренiята си. Александъръ Македонскый. Мохамедъ вторый.*

187. — Когато нѣколко прилагателны едно слѣдъ друго трѣба да стоѭтъ при едно сѫществително, тогазь тѣ са распореждатъ сѣко по важностьта си тъй, щото най близо до сѫществителното да бѫде туй, което означава сѫщественното качество на прѣдмета: *Нова тънка коприняна риза.*

188.—Прилагателно кога опрѣдѣлява нарицателно име извѣстно и прѣдъупознато, членътъ са поставя веднъжь при прилагателното: *Прилѣжателныятъ ученикъ лесно научава урока си.* Ако нарицателното име е придружено съ нѣколко прилагателны отъ еднакво значенiе, то членътъ са полага при сѣко прилагателно: *Добрытѣ, смиренытѣ и добронравнытѣ дѣца вынѫгы сѫ похвалены.* Ако ли името е придружено съ прилагателны отъ разны значенiя. то членътъ са поставя само веднѫжь слѣдъ най първото прилагателно: *Вчерашнiятъ буренъ вѣтръ. Страшныятъ расланскый ревъ.*

189.—Опрѣдѣленiя—нарѣчiя—вынѫгы трѣба да сѫ близо до опрѣдѣляемытѣ си—до глагола, до прилагателното или пакъ до нарѣчiе: *Твърдѣ добръ человѣкъ. Той добрѣ са учи, а злѣ са обхожда. Днесь много рано станѫхъ.*

190. — Двѣ нарѣчiя качественно и обстоятелственно като опрѣдѣляватъ единъ и тозн глаголъ, обстоятелственното са полага понапрѣдъ, а слѣдъ него качественното близо до глагола: *Вый днесь много са трудихте.*

191. — Допълненiята са поставятъ близо до допълняемата си дума: *Ты вѣрвашъ сѣкъмо. Вый но-*

читате брата си. Той са моли Богу. Азъ са грижж за прихраната си. Надѣжда на Бога. Цѣръ за очи.

192. — Непосрѣдственното допълненіе въ винит. падежь, що означава прѣдмета на дѣйствіето, кога са изисква да са постави най напрѣдъ въ прѣдложеніето, тогази слѣдъ туй допълненіе до глагола са полага и краткыятъ винителенъ типъ на лично мѣстоименіе, що означава сжщыя прѣдметъ: *Меня ма обичатъ. Тебя та мъмржтъ. Нивата ѭ прѣорахж. Никола го мыѭтъ.* Но кога трѣба да са покаже разлика, т. е. че дѣйствіето на глагола преминува на допълненіето а не на другый прѣдметъ, и кога въ прѣдложеніето най напрѣдъ стои подлежащето, а слѣдъ него е допълненіето прѣдъ глагола, тогази личното мѣстоименіе не са полага: *Тебя викатъ, а не Петка. Исторія четете а не Географія. Орачьтъ нивата прѣора.*

193. — На личнытѣ мѣстоименія и на възвратното краткытѣ типове на дател. и вин. падежь и въ двѣтѣ числа, именно: *мы, ма, ни, ны, ти, та, ви, вы, му, й, го, я, имъ, си, са,* употрѣбяемы за допълненія на глаголъ, поставятъ са:

1) Слѣдъ подлежащето и прѣдъ глагола, кога подлежащето е наблизо прѣдъ глагола: *Ты ма обичашъ като себе си. Петко сега та вижда. Богатытѣ са надѣватъ на имота си.*

2) Слѣдъ глагола, кога подлежащето е отдалечено прѣдъ глагола или са подразумѣва: *Ты, който си едничькъ мой пріятель, обичашъ ма като себе си. Помагамъ му, колкото могж. Моятъ пріятель, който ожида брата си, надѣе му са утрѣ да си дойде.*

3) Кога прѣдъ туй мѣстоименіе има нѣкой съюзъ, или когато е допълненіе на глаголъ отъ бжды-

опрѣдѣлено, тогази то вынѫгы са полага прѣдъ глагола: *Ако го повикашъ. Стоянъ като ти каза. Щомъ са появи и.... Той или са мые, или са облича.—Ще имъ кажѫ. Ще са понадѣвате.*

4) Тѣ никога не са употрѣбяватъ въ началото или въ края на прѣдложеніето, освѣнь въ твърдѣ малко случаи.

194. — Когато при единъ глаголъ са изискватъ двѣ допълненія едното въ дат. а другото въ вин. падежь, тогази тѣ са поставятъ:

1) По напрѣдъ дат. падежь, а винителныятъ слѣдъ него, когато тѣзи падежи сѫ отъ краткытѣ типове на реченытѣ мѣстоименія, дат. падежь. отъ кое-да-е лице, а вин. само отъ третье (или сѫществ. име): *давамъ ти го. Струвашъ ми го. Гѣ имъ го обадихѫ. Ще ѝ го кажѫ. Правѭ му честь.*

2) Кога винителныятъ падежь е отъ първо или отъ второ лице, тогази той са поставя напрѣдъ, а дателныятъ не отъ краткыя типъ полага са слѣдъ винителныя, и то кога сѫ слѣдъ глагола; ако ли сѫ прѣдъ глагола, то пакъ дателныятъ е напрѣдъ: *Прѣдадохѫ та на мене. На тебе ма повѣрихѫ.*

3) Кога и двата падежи сѫ сѫществителны имена, или винителныятъ е кратъкъ типъ отъ личнытѣ мѣстоименія, тогази тѣ са поставятъ споредъ както гы изисква ходътъ на мысьльта: *Дадохъ на Никола книгата*, или *книгата дадохъ на Никола*, или *на Никола дадохъ книгата. Повѣрихъ го на Никола*, *или на Никола го повѣрихъ.*

195. — Кога при глагола освѣнь непосрѣдственното допълненіе има и посрѣдственно, тогазь непосрѣдственното са полага понапрѣдъ, а посрѣдственното послѣ: *Той сѣче дървото съ брадва. Зехъ перото отъ Петка турихъ книгата на стола.*

196. — Въ прѣдложеніето кога глаголътъ е отъ съставено врѣме, ако подлежащето му е наблизо, то причастіето са полага слѣдъ спомагателныя глаголъ; ако подлежащето е отдалечено, или са подразумѣва, то причастіето са полага прѣдъ спомагателныя глаголъ: *Азъ съмъ писалъ. Вый, които сте много трудолюбивы, свършили сте вече работата си. Говорило са е много за васъ.*

197. — Приставенытѣ прѣдложенія са поставятъ колкото е възможно по близо до думата, която тѣ опрѣдѣляватъ, изъясняватъ или допълняватъ; при туй тѣ вынѫгы са начеватъ съ нѣкой подчинителенъ съюзъ или съ относително мѣстоименіе. (Примѣры вижъ у №. отъ 143 до 148 и въ періодытѣ.)

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

За правописаніето.

198. — *Правописаніето* показва, какъ да са пишѫтъ думытѣ правилно по свойството на езыка, т. е. дѣ кои и какви буквы и знакове да са употрѣбяватъ за вразумително изобразяванье на думытѣ.

199. — Тѫзи часть съдържа:

I. употрѣбеніето на буквытѣ по произношеніето имъ,

II. употрѣбеніето на буквытѣ по начьртаніето имъ,

III. раздѣленіето на думытѣ на слогове,

IV. съкратяваніето на думытѣ,

V. употребеніето на прѣпьвателныте знакове.

ГЛАВА ПЪРВА.

Употрѣбеніето на буквытѣ по произношеніето имъ.

200. — Въобще употрѣбеніето на буквытѣ въ окончаніята на думытѣ зависи повече отъ произношеніето, а въ кореня на думытѣ повечь зависи отъ етимологіята, т. е. отъ издырваніето на началныя корень на думата.

I. Употрѣбеніе на гласнытѣ буквы.

201. — Гласната *а* съ удареніе, освѣнь въ края на думата, произнося са отворено, а безъ удареніе и на края съ удареніе произнося са малко тжпо: *вада*, *вода*, *макамъ*.

202. — Е съ удареніе слѣдъ съгласна произнося са малко твърдо: *село*, *мрежа*, *дѣте*; безъ удареніе произнося са като *и*: *перо=пиро*, *земя=зимя*, *име=ими*, *ревѧ=ривѧ*, (освѣнь въ окончаніята *енень*, *есенъ*, у прилагателны имена: *врѣмененъ*, *тѣлесенъ)*. А слѣдъ гласна и въ началото на думытѣ произнося са остро, като че е съдружено напрѣди си съ *і*: *ере*, *единъ*, *ученіе*. Въ дырпія случай въ древностьта писало са *і-е* (Вижь Старобъл. Грам. § 135.).

Забѣл. Гласната *е* трѣба да занимава мѣстото и на старытѣ носовы: ѧ=*ен*, і-ѧ=*і-ен*, на които старото носово произношеніе са изгубило въ сегашнія ни езикъ, а са опазило само основното (Старобъл. Грам. § 8. 1. в. г. и § 143. Бѣл. 1.). Напр. въ думытѣ: *име*, *племе*, *врѣме*, *месо*, *петь*, *деветь*, *проклетъ*, *езыкъ*, *пріехъ* отъ старытѣ: имѧ, плє-мѧ, врѣмѧ, сѣмѧ, мѧсо пѧтъ, дєвѧтъ, про-клѧтъ, і-ѧзыкъ, прні-ѧхъ=*имен*, *племен*, *врѣмен*, *сѣмен*, *менсо*, *пенть*, *девенть*, *проклентъ*, *ензыкъ*, *пріенхъ*. Отъ туй произношеніе сега са чува въ езыка ни само въ думытѣ: *пен(т)десеть*, *девен(т)десеть*.

203. — *О* съ удареніе има обикновенното си произношеніе: *лозье*, *рой*, *конь;* безъ удареніе произноси са като *у*: *лоза*=*луза*, *море*=*муре*, *ловѧ*=*лувѧ*.

204. — У има обыкновенното си произношеніе: *муха*, *буря*, *куковица*.

205. — *Я* има меко йотировано произношеніе като *іа* слѣно; съ удареніе са произнося отворено освѣнь на края въ думытѣ, а безъ удареніе — малко тѫпо: *умолявамъ*, *прѣстоявамъ*, *свиня*, *моя*, *тиня*,

206. — Гласната *ѣ* има двояко произношеніе.

1) като *я* са прозносе кога въ слѣдніа слѣдъ нея слогъ стои твърда гласна, и въ края на думытѣ: *вѣра*, *мѣра*, *желѣзо*, *грѣхъ*, *млѣко*, *бѣлъ*, *сѣкѫ*, *бодѣхъ*, *живѣхъ*, *прѣдъ менѣ*, *тебѣ*, *горѣ*, *кѫдѣ*, и проч.

2) Като *е* йотировано са произнося, кога въ слѣдніа слѣдъ нея слогъ стои мека гласна или твърда съчетана съ нѣкоя отъ езычнытѣ *ж*, *ч*, *ш*, *щ*: *вѣрень*, *мѣрникъ*, *желѣзень*, *грѣшень*, *живѣѭ*, *грѣшѭ*, *грешка*, *млѣчень*, *млѣчокъ*, *млѣчна*, *бѣлина*, *сѣчень*, *бодѣше*.

207. — Старата носова *ѫ* сега има тѫпото произношеніе на *а* съсъ едвамъ осѣщано носово произношеніе (Старобъл. Грам. § 8. 1. а): *гѫба*, *мѫжъ*, *рѫка*, *ѫгълъ*, *бѫдѫ*.

208. — Старата носова ѧ са произнося като тѫпо *я* съ едвамъ забѣлѣжително носово произношеніе (Старобъл. Грам. § 8. 1. б): *крыѭ*, *броѭтъ*.

Гласнытѣ *а*, *я*.

209. — Тѣзи гласны по близкото имъ произношеніе слѣдъ езычнытѣ *ж*, *ч*, *ш* и слѣдъ гласната *і* употрѣбяватъ са:

1) Слѣдъ езычнытѣ *ж*, *ч*, *ш*, на които мекотата стои въ тѣхъ си, а не въ гласната, вынѫгы са пише *а*: *кожа*, *луча*, *душа*.

2) Слѣдъ *і* у имена на *ія* и у произведены отъ тѣхъ вынѫгы са пише *я*: *търговія*, *Исторія*, *Азія*. *Азіятецъ*, *България*.

Гласнытѣ *а*, *ѫ*.

210 — На гласната *а* (съ тѫпото й произношеніе) и на носовата *ѫ* употрѣбеніето зависи въ окончанията отъ точното тѣхно запомняніе, а въ корена на думытѣ — отъ етимологіята: *ковѫ*, *метѫтъ*, *лѫг*, *зѫпнѫхъ*, *ще зѫпнѫ*, *писахъ*, *писа*, *писахѫ*, *махамъ*, *махахъ*, *маха*, *тѣ сѫ са замаяли*; *гълѫбъ*, *сѫдба*, *брада*, *гѫба* и проч.

Гласнытѣ *ы*, *и*, *і*.

211. — Произношеніето на тѣзи гласны е едно и туй безъ никаква разлика: но за съотвѣтствіе на твьрдытѣ и мекы окончанія у сѫществителнытѣ и прилагателнытѣ имена и у мѣстоименіята употрѣбеніето имъ е слѣдующето:

1) *ы* (като твьрда въ древностьта, слѣна отъ ъ і=ъі) трѣба да стои въ множ. ч. срѣщо твьрдытѣ единст. окончанія, сѫщо и въ пълното единст. твьрдо окончаніе на мѫж. р. у прилагателны имена и мѣстоименія прѣдъ *й*: *зѫбъ*, *зѫбы*, *прѣлѣзъ*, *прѣлѣзы*, *сирмахъ*, *сирмасы*, *выла*, *вылы*, *кожа*, *кожы*. *душа*. *душы*, *ветый ветъ вета вето веты*, *глухый глухъ глуха глухо глухы*, *самый самъ сама само самы*. Употрѣбява са още у сѫществителны имена на *ыня*: *светыня* (освѣнь свиня).

2) *и*, като меко трѣба да стои въ множ. ч. срѣщо мекытѣ единст. окончанія: *пастырь пастыри*, *рѣ-*

пей рѣпеи, кадѣля кадѣли, часть части, синь синя синье сини, мой моя мое мои.

3) *й* съсъ знака кратка, надъ нея употрѣбява са слѣдъ гласна, когато съ нея заедно са произнося кратко: *рой, гвоздей, знаймы, вторый, твой.*

4) *і* са употрѣбява прѣдъ *й* въ пълното единст. меко окончаніе на мѫж. родъ у прилагателны имена и мѣстоимѣнія и въ окончаніето *іе* на имена отъ срѣденъ родъ: *днешній, божій, чій, строеніе, моленіе.*

5) Въ кореня на думытѣ употрѣбеніето и на трытѣ зависи отъ етимологіята: *рыба, быкъ, бытіе, біѭ, битъ, рынѫ, шіѭ, шило, корыто, гніѭ, гнилъ* и проч.

Гласнытѣ *е*, *ѣ* по близкото имъ произношеніе.

212. — Въ думытѣ дѣ трѣба да са пише *е*, и *ѣ*, познава са по етимологіята. Пригледва са етимологически въ кореня на думата този звукъ ако са измѣнува въ *я* въ друга дума отъ сѫщыя корень споредъ показаното въ № 205 правило, то трѣбва той да са пише съ *ѣ*; ако ли не са измѣнува, то трѣба да са пише съ *е*; *снѣженъ отъ снегъ=снягъ, бѣсенъ* отъ *бѣсъ=бясъ, срѣденъ* отъ *срѣда=сряда, ѣденье* отъ *ѣмъ=ямъ*; *милѣѭ милѣхъ=миляхъ. дрѣмѭ дрѣмахъ дрѣмка=дрямка; дрехы дреха, прѣдрешамъ са, прѣдрешихъ са; метенье, сметъ, метѫ метохъ; нареденъ, редъ* отъ старото рѧдъ=*рендъ.*

Гласнытѣ *ѣ*, *я* по еднаквото имъ произношеніе.

213. — Звукътъ *я* дѣ трѣба да са пише съ *ѣ*, дѣ съсъ *я*, чрѣзъ етимологіята са познава. Пригледва са този звукъ *я* измѣнува ли са въ *е* у друга дума отъ сѫщыя корень споредъ показаното въ Н° 205 правило или не. Ако той са измѣнува, то трѣба да са

пише съ *ѣ*, ако ли не, то трѣба да са пише съ *я*; напр. *дѣдо дѣднина=діеднина, пѣна пѣнливъ=піенливъ, мѣхъ мѣшастъ=міешастъ, гнѣвъ гнѣвенъ=гніевенъ, прѣсна прѣсно прѣсенъ=пріесенъ, дѣлъ дѣлба дѣленъ=діеленъ*; *постоянъ състояніе ярость разъяренъ* и проч.

Гласкытѣ *я*, *ѭ* по близкото имъ произношеніе.

214. — Употрѣбеніето на тѣзи гласны въ окончаніята на глаголытѣ зависи отъ точното тѣхно запомняніе: *знаѭ*, *кроѭ*, *корѭ*, *крыѭтъ*, *стоѭ*, *стояхъ*, *стоя ты* и проч.

Полугласнытѣ *ъ*, *ь*.

215. — Тѣхното употрѣбеніе, въ отношеніе къмъ буквыте *а*, *ѫ*, въ кореня на думытѣ зависи отъ етимологіята въ отношеніе къмъ старобългарскыя езыкъ. Тѣ са употрѣбяватъ:

1) На края въ думытѣ слѣдъ окончателната съгласна, дѣто нѣматъ никакво произношеніе, само служѫтъ да опрѣдѣлятъ твърдото или меко произношеніе на крайната съгласна: *плетъ*, *пѫтъ*, *медъ*, *мѣдъ*.

2) Въ срѣдата на думытѣ най повечь съдружены отпрѣдѣ си или издырѣ си съ една отъ мекытѣ съгласны *л, р*, и са произносятъ като тѫпо *а*: *пълтъ* или *плъть*, *кръвъ*, *кървавъ*, *смърть*, *мъртъвъ*, *съгласіе*, *въскрѣпямъ*, *гълчѫ*, *глъчка*, *мълчѫ*, *млъкнѫхъ*.

3) У прѣдлозытѣ: *въ*, *съ*, *изъ*, *надъ*, *подъ*, *объ* сложены съ дума, която начева отъ гласна, полугласната *ъ* рѣдко са произнося кото тѫпа *а* (*съизволеніе*), *повече има* нѣкакво придыхателно произношеніе, като: *съорахъ*, *съѣдохъ*, *въѣдеса*, *изъомыхъ*, *надъиграваамъ*, *подъигравка*, *объяснявамъ*.

4) Меката *ь* са употрѣбява още съдружена съ окончаніето *е* въ имена прилагателны и сжществителны и служи за омекотяванье на крайната имъ съгласна: *търнье*, *колье*, *царье*, *цвѣтье*, *третье*, *днешнье* и пр. Въ имена женс. р. на *ь* съдружаемы съ членъ тъзи буква не са произнося, само опрѣдѣля мекото произношеніе на съгласната: *радостьта*, *властьта* и пр.

II. Употрѣбеніе на съгласнытѣ.

216.—Въобще съгласнытѣ буквы пріематъ слѣдъ себе си кога твърда, кога мека гласна споредъ твърдыя или мекыя звукъ, който гы съпровожда: *ръть*, *зетъ*, *редъ*, *мѣдъ*, *устенъ*, *устны*, *пръстенъ*, *пръстени*, *мжжъ мжжо мжжы*, *падежъ падежи*, *греда*, *градѫ*, *душа душо душы*, *щѫ*, *широкъ*, *пърчъ пърчо*, *мечъ*, *чаша*, *пещъ*, *сжщъ*, *леща*, *жалба*, *божій*, *учѫ*, *учихъ*, *душж душихъ*, *мирѫ*, *миренъ*, *миръ*, *пастырь* и проч. Само небнытѣ *г*, *к*, *х* въ окончаніята пріематъ слѣдъ себе си твърда гласна, а кога дойде слѣдъ тѣхъ мека, тѣ са измѣнуватъ въ езычна (10), освѣнь собственнытѣ: *Райке*, *Стойке*, *Марійке* и проч.

217. — Има нѣколко съгласны, отъ които сѣка, като е на края въ думытѣ прѣдъ тжпата *ъ* или *ь*, пріема произношеніето на друга съгласна близка и сходна ней по произношеніето. Таквызи сж:

1) *б* произнося са като *п*: *бобъ*=*бопъ*, *дребъ*=*дрепъ*.

2) *в* произнося са като *ф*: *ловъ*=*лофъ*, *кръвь*=*кръфь*. Сжщо и въ началото на думата като е съчетана съ друга съгласна *вторый*=*фторый*, *влѣзвамъ*=*флѣзвамъ*.

3) *г* произнося са като *к*: *глогъ*=*глокъ*, *снѣгъ*=*снѣкъ*, *рогъ*=*рокъ*.

4) *д* като *т*: *плодъ=плотъ*, *ледъ=летъ*, *мѣдъ=мѣтъ*.

5) *ж* като *ш*: *ножъ=ношъ*, *мѫжъ=мѫшъ*, *вижъ=вишъ*.

6) *з* като *с*: *бъзъ=бъсъ*, *язъ=ясъ*, *тозъ—тосъ*.

218.—*хв* въ сѣко положеніе произнося са като *ф*: *хвала=фала*, *хвърлямъ=фърлямъ*, *прихващамъ=прифащамъ*.

219.—Буквата *ѳ* са употрѣбява само въ грьцки думы: *Миѳологія*, *Ѳома*, *Ѳеодоръ*, *Аѳины*, *Ѳивы* и проч.

ГЛАВА ВТОРА.

Употрѣбеніе на буквытѣ по начьртаніето имъ.

220.— Буквытѣ по начьртаніето си въ думытѣ сѫ *редовны* (каквыто редомъ са пишатъ въ думытѣ и въ редоветѣ), *начални* или *голѣмы* и *полегаты*.

221.—Начална и голѣма буква са пише:

1) Въ началото на сѣкый періодъ, слѣдъ точка въ началото на сѣко прѣдложеніе слѣдъ въпросителнытѣ и удивителнытѣ знакове, употрѣбяемы вмѣсто точка.

2) Въ началото на сѣкый стихъ, напр.:

„*Слънцето изгрѣва*
Горѣ надъ планины,
Редомъ освѣтява
Полскы равнины
Водопадъ са пѣни
Въ буйны стрьмнини,
Водны искры пуща
Въ сини глѫбины.“ П. Р. Сл.

3) Въ собственны имена на лица отъ каквыто думы и да състоѭтъ, въ собственны имена на градове,

села, страны, морета, рѣкы. горы и въ имена на извѣстны прѣзъ годината празницы: *Александръ Македонскый*, *Іоаннъ Крьститель*, *Търново*, *Софія*, *Габрово*, *Европа*, *Турція*, *Мермерно-Море*, *Дунавъ*, *Стара-Планина*, *Ивановъ-день*, *Сурвакы*, ***Великъ день*** и проч.

4) Нарицателны сѫществителны и прилагателны имена са пишѫтъ съ начална буква слѣдующытѣ:

а) Които са отдаватъ съ почитаніе на Истинаго Бога, на светцытѣ и на добрытѣ духове: *Богъ*, *Господь*, *Създатель*, *Спаситель*. *Приснодѣва*, *Ангелъ*, *Апостолъ*, *Всевышній*, *Небесното Провидѣніе*. *Неговото Всевидяще Око* и проч.

б) Които означаватъ титли, чинове или службы, употрѣбяемы при името на лицето: *Царь Петъръ*, *Патріархъ Игнатій*, *Игуменъ Серафимъ*, *Стоянъ Войвода*, *Губернаторъ Драганъ* и проч.

в) Думытѣ ***Господинъ*** и ***Господжа***, употрѣбяемы прѣдъ име на лице или прѣдъ дума що означава прѣзъиме, чинъ или служба: *Господинъ Петко*, *Госпожа Стана*, *Господинъ*, *Поповъ*, *Господинъ Директоръ*. Сѫщо и думытѣ ***Отецъ***, ***Пастырь***, отдаваны на духовны лица: ***Отецъ Протопопъ***, ***Пастырь Църковный***.

г) Въобще думы що означаватъ въздиганье, величіе и привѣтствіе, отдаваны на высокы лица отъ разны чинове: ***Негово Царско Величество***, ***Държавный Русскый Царь***, *Александръ II*. *Негово Высочество Българскый Князь Александръ I*. *Благородіе*, *Господство Му*, ***Тѣхна Милость***, ***Светыня Му*** и проч.

д) Народны и вѣроисповѣдны имена: ***Българинъ Сърбинъ***, ***Турчинъ***, ***Христіенинъ***, **Мюсюлманинъ** *и проч.*

е) Имена на науки и искуства, нѣкога и съ прилагателны придружены: *Географія, Българска Грамматика*. Сѫщо и заглавіе на книга: *Очеркы изъ Исторіата*.

ж) Нѣкои имена за разлика по значеніето имъ: *Богъ* (Истинный); *богъ* (баснословный); *Небо* (Най Върховната Сила), *небо* (въздушното пространство); *Вѣра (религія)*, *вѣра* (вѣрность); *Църква* (сичкытѣ вѣрны въ едно пріеты), *църква* (зданіе Богомолно).

з) Мѣстоименіята; *Вы*, *Васъ*, *Вамъ*, *Вашъ*, употрѣбяемы въ писма къмъ по горны лица.

222.—Съ полегаты буквы са пишѫтъ цѣли думы, които служѫтъ за термины, или опрѣдѣленія на нѣкои названія въ наукытѣ, като: отъ морето часть вдадена въ сушата зове са *заливъ*. Още са пишѫтъ съ таквызи буквы думы или цѣлъ изговоръ, що служѫтъ за примѣръ на нѣкое показано правило. Примѣры изъ Грамматиката доста.

ГЛАВА ТРЕТЯ.

Раздѣленіе на думытѣ на слогове.

223. — Сѣка отдѣлна дума са пише изъедно освѣнь—кога тя дойде на края въ реда тъй щото да не може цѣла да са смѣсти тамъ. Тогазь една часть отъ нея са пише на края въ реда и слѣдъ нея къса прѫчеца (-) наричана съединителенъ бѣлѣгъ, а другата часть са прѣнася въ началото на другыя редъ. Какъ са дѣлѭтъ думытѣ на слогове въ такъвзи случай, показва са отъ слѣдующытѣ правила:

1) Едносложны думы не са раздѣлятъ, че да са прѣнася отъ тѣхъ часть на другыя редъ, като: *братъ, честь* а не *бра-тъ че-сть*. Още, буквы, които не правятъ слогъ не са дѣлѭтъ.

2) Въ просты думы кога между слоговитѣ, които трѣба да са раздѣлѭтъ, стои една съгласна, то тя са зема съ послѣднія слогъ: *свѣ-тель*, *ми-лость*.

3) Въ просты думы кога между раздѣляемытѣ слогове стоѭтъ двѣ съгласны, ако са нахожда въ езыка дума проста начевана съ тѣзи съгласны, тогазь тѣ и двѣтѣ съгласны са зематъ съ послѣднія слогъ; ако ли нѣма таквази дума, тогазь едната съгласна са зема съ прѣднія слогъ, а другата съ послѣднія, като: *чуде-сно*, *мѫдрость* (защото има въ езыка *снага*, *снаха*; *другый*, *драгый*); *прав-да*, *сѫд-ба* (защото нѣма въ езыка проста дума да са начевна съ *вд*, *дб*).

4) На окончаніята: *ство*, *ствіе*, *ный*, *скый ственный*, буквытѣ не са раздѣлятъ, но окончаніето цѣло са отдѣля, като: *цар-ство*, *ща-стіе*, *правед-ный*, *българ-скый*, *есте-ственный*.

5) Думы сложены съ прѣдлогъ или съ друга дума раздѣлятъ са на частитѣ си: *без-редіе*, *раз-боръ*, *ис-ходъ*, *леко-уміе* и проч.

224.—Съединителныятъ бѣлѣгъ са употрѣбява още между двѣ думы съединяемы въ една безъ измѣненіе на окончаніето на първата, кога и двѣтѣ означаватъ названіе на единъ и тозы прѣдметъ, като: *дери-быволъ*, *Вице-Краль*, *Георгіевъ-день*.

225.—Частицытѣ: *еди*, *годѣ*, *да* и сѫществителныятъ глаголъ *е*, *сѫ*, притурваны при нѣкои мѣстоименія или нарѣчія, за да имъ придадѫтъ неопрѣдѣлено значеніе, отдѣлятъ са чрѣзъ съединителныя знакъ като: *еди-кой*, *кой-годѣ*, *що-годѣ*, *кой-да-е*, *кои-да-сѫ*, *що-да-е*, *какъ-годѣ*, *колко-годѣ*, *кѫдѣ-годѣ*. Тъй и думытѣ: *туко-речи*, *като-току*.

226.—Частицата *то*, притурвана при относителны мѣстоименія и при нарѣчія, не трѣба да са отдѣля-

но са пише изъедно: *който*, *щото*, *чийто*, *какъвто*, *колкото*, *както* и прч.

ГЛАВА ЧЕТВЬРТА.

Съкратяванье на думытѣ.

227.—Нѣкои извѣстны и часто въ редоветѣ срѣщаны думы, за спистяванье на врѣмето и мѣстото, пишжтъ са съкратено. На таквызи съкратены думы изъясненіето е притурнжто въ началото на Грамматиката.

228. —Въ съкратяваніето си думытѣ обыкновенно са прѣсичатъ до съгласна буква, и до прѣсичаньето са поставя точка, като: *напр.* (напримѣръ), *и проч.* (и прочая).

229.—Нѣкога на съкратяванытѣ думы само първытѣ буквы са употрѣбяватъ, като: *Н. Ц. В.* (Негово Царско Величество), Г. (Господинъ), Г. г. (Господарье). А нѣкога при първытѣ имъ буквы притурятъ са и послѣднытѣ: *Г-нъ* (Господинъ), *Г-жа* (госпожа), *Н-во П-во* (Негово Превъсходителство).

230. —Редовнытѣ числителны имена прѣдставятъ са съкратены чрѣзъ числитѣлнытѣ си цыфры, слѣдъ които са поставятъ послѣднитѣ буквы на тѣхъ имена тъй: *1-ый*, *1-ва*, *1-во* (първый, първа, първо), *2-ый*, *3-ый*, *4-ый* (вторый, третый, четвъртый) и проч.

ГЛАВА ПЕТА.

Употрѣбеніе на прѣпьвателнытѣ знакове.

231. —Въ изговора на мыслытѣ си ный карамы гласа си не все еднакво. Нѣйдѣ са въспирамы малко, нейдѣ повече, нейдѣ извыквамы съ учудваніе, нейдѣ пытамы, нейдѣ си снишамы гласа и си отпочивамы, а пакъ нейдѣ си прѣсичамы говора безъ да го доизрѣ-

чемъ. Този различенъ ходъ на гласа и въ изговора прѣдставя са съ особиты знакове, наричваны *прѣпьвателны знакове*, които въ четеньето показватъ, дѣ да са запирамы и какъ да си карами гласа.

232.—Таквы знакове сѫ:

Запетая	(,)
Точка съ запетая	(;)
Двоеточіе	(:)
Точка	(.)
Въпрѫсителна	(?)
Удивителна	(!)
Чьрти	(—)
Многоточіе	(.....)
Вмѣстителна	( )
Вносны или кукечкы	(„ “)

233.—Запетая са поставя:

1) Мѣжду двѣ или повече еднаквы подлежаща, мѣжду двѣ или повечь еднаквы сказуемы или глаголы, тъй и мѣжду двѣ или повече опрѣдѣленія или допълненія; поставены едно слѣдъ друго въ прѣдложеніето безъ да са свьрзаны съ съединителныя съюзъ *и*, като: ***Зрѣніето, слушаніето, обоняніето, вкусътъ и осязаніето сѫ петьтѣ чуства на человѣка. Пролѣтьта е радостна, весела и сѫживителна. Человѣкъ са ражда, живѣе и умира. Добрытѣ, смиренытѣ и прилѣжателнытѣ ученицы бывать похвалены. Никола изучи Грамматика, Аритметика, Географія и Історія.***

Забѣл. Опрѣдѣленія, прилагателны имена не отъ еднакво значеніе не са отдѣлятъ съ запетая: *Прѣсенъ, рьжанъ хлѣбъ; вчерашнье студено ѣстье.*

2) Мѣжду свьрзаны съ съюза *и* еднаквы думы, когато прѣдъ съюза и слѣдъ прѣдната дума стоятъ

другы думы, като: *Той си научи урока добрѣ, и е готовъ да го каже.*

3) Прѣдъ съюзытѣ: *и, ни, нито, ту*, кога тѣ са повтарять при еднаквы думы, и прѣдъ съюза *а*; като: *И родители, и братья, и сестры, и роднины го обичатъ. Ни отъ съвѣтъ, ни отъ заплашваніе, нито отъ бой зема. Малкытѣ дѣца ту плачатъ, ту са смѣѭтъ, ту играѭтъ. Деня е видѣло, а нощя—тъмно.*

4) Прѣдъ съюза *или*, когато той раздѣля не двѣ думы, а повече; когато са повтаря и когато слѣдъ него стои дума изъяснителна на първата: *Казахъ му, да си научи урока, или да испише прѣвода си. Или работи добрѣ, или почивай. Аритметика, или Числителница.* А когато този съюзъ раздѣля само двѣ думы, между които стои, тогазъ запетая прѣдъ него не са поставя: *Дайте му хлѣбъ или брашно.*

5) Приставены предложенія отдѣлятъ са съ запетая отъ частитѣ на другытѣ прѣдложенія: *Человѣкъ, който постоянно са труди въ занятіето си, не осиромашава.* Сѫщо и вмѣтнѫты прѣдложенія, вмѣтнѫты думы и пояснителны думы отдѣлятъ са и тѣ съ запетая: Въ *Цариградъ, пише братъ ми, цѣната на храната испаднѫла. Помните ли, пріятелю що ви заржчахъ? Праздностьта, майката на много пороцы е вредителна.*

234.—Точка съ запетая са поставя:

1) Между членоветѣ на сложныя періодъ, когато тѣ са распространены доста, освѣнь ако посчѣдныятъ членъ са начева съ съюзъ *и, а*, тогазъ прѣдъ него са поставя запетая. (Примѣры вижь въ періодитѣ).

2) Въ отрывиста рѣчь между краткытѣ и прѣдложенія, що сѫ съединены по смысьлъ, особнто, когато *тѣ съдържатъ* не расказъ, а разсѫжданіе или описаніе.

Врѣмето е драгоцѣнно; то съ нищо не са замѣнува; скоро прѣминува; лошаво е да са не спистѣва; да са употрѣбява въ зло—още по лошаво. Ако ли краткытѣ прѣдложенія съдържатъ расказъ, то тѣ са отдѣлятъ съ запетая. (Примѣръ вижъ въ № 184).

3) Между исчисляемы идеи относваны на една цѣла, когато тѣ сѫ распространены. (Примѣри вижъ въ №. 32, 35 и 88).

235.—Двоеточіе са поставя:

1) Между двѣтѣ половыны на сложныя періодъ, кога тѣ съдържатъ по нѣколко членове раздѣлены съ точка съ запетая или съ запетая. (Примѣры вижъ въ сложнытѣ періоды).

2) Въ прѣдложеніе прѣдъ исчисляемы отъ него части или подробности, прѣдъ названія и прѣдъ привождаты чужди думы: *Душевны силы сѫ: умътъ, паметьта и волята. Вый учите отъ словосъчиненіето третята глава: за періодытѣ.* Пословицата казва: *който копае яма другыму, той самъ си пада въ нея.*

236.—Точка са поставя тамъ, дѣто са свърша пълныятъ смысълъ на изговора. Слѣдователно тя са поставя въ края на періодъ, на отдѣлно прѣдложеніе и на отдѣлна дума, която служи за заглавіе.

Забѣл. Употрѣбеніето на точка въ съкратяваніето на думытѣ, трѣба да са различава отъ туй употрѣбеніе.

237.—Нѣколко точкы поставены редомъ означаватъ прѣкъсванье на мысьльта, която не са доизрича: *Азъ ще ти кажа за .... можешъ ли позна кого?*

238.—Въпросителна са поставя вмѣсто [illegible] или точка въ края на сѣко въпросително прѣд[illegible] *Кой иде? Що носите? Тука ли сте?* [illegible] косвенъ въпросъ този знакъ не са употрѣ[illegible]